

ISSN: 2667-422X

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL, HUMAN AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES

Cilt	Volume	6
Sayı	Issue	10
Yıl	Year	2023

SOSYAL, BEŞERİ ve İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

2023, Cilt.6, Sayı.10

YAYIN KURULU

BAŞ EDITÖR

Prof. Dr. Yüksel ÖZTÜRK
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Turizm Fakültesi Gölbaşı Yerleşkesi, Ankara, Türkiye.
editor@sobibder.org
editor.sobibder@gmail.com
Telefon: +90 312 231 73 60/1847

DİL EDITÖRÜ

Doç. Dr. Ayşe Nevin SERT, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye. nevin.sert@hbv.edu.tr

EDİTÖRLER KURULU

Atatürk İlke ve Cumhuriyet Tarihi: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ, Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu, Türkiye. megilmez@kastamonu.edu.tr

Coğrafya: Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye. fdoker@sakarya.edu.tr

Çalışma Ekonomisi: Doç. Dr. Seda TEKELİ, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye. sakyalcin@anadolu.edu.tr

Çocuk Gelişimi: Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. ayukselen@medipol.edu.tr

Dilbilimi ve Edebiyat: Prof. Dr. İhsan KALENDER, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye. kihsan@gazi.edu.tr

Ekonomi: Dr. Öğr. Üyesi Atilla AYDIN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. atilla.aydin@rumeli.edu.tr

Felsefe: Prof. Dr. Hatice Nur ERKİZAN, Muğla Sıktı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye. nerkizan@mu.edu.tr

İletişim Çalışmaları: Prof. Dr. Yusuf YURDİGÜL, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. yusufyurdagul@hotmail.com

İşletme Yönetimi: Dr. Öğr. Üyesi Menekşe ÖZTOPRAK, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye. tarhan@baskent.edu.tr

Maliye: Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye. acelikka@ogu.edu.tr

Muhasebe: Prof. Dr. Seyhan ÇİL, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye. seyhan.cil@hbv.edu.tr

Pazarlama: Prof. Dr. Cevat TOSUN, George Washington Üniversitesi, Washington, ABD. ctosun@gwu.edu

Psikoloji ve PDR: Prof. Dr. Sefa BULUT, İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. sefa.bulut@ihu.edu.tr

Siyasi Tarih: Dr. Öğr. Üyesi Onur ŞEN, Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye. onursen@mersin.edu.tr

Sosyoloji: Doç. Dr. Suna TEKEL, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye. suna.tekel@inonu.edu.tr

Turizm ve Otel İşletmeciliği: Doç. Dr. Sedat YÜKSEL, Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Maskat, Umman sedatyuksel@gmail.com

Temel İslam Bilimleri: Doç. Dr. Harun ÇAĞLAYAN, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye. caglayanharun@gmail.com

Uluslararası İlişkiler: Doç. Dr. Serkan NAKTİYOK, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. snaktiyok@atauni.edu.tr

Yakın Çağ Tarihi: Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye. agunduz@gantep.edu.tr

Yönetim Bilişim Sistemleri: Doç. Dr. Ersin KARAMAN, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. ersinkaraman@atauni.edu.tr

Yönetim ve Strateji: Prof. Dr. Harun DEMİRKAYA, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye. harundemirkaya@kocaeli.edu.tr

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye.

Prof. Dr. Ahmet TAYFUN, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.

Prof. Dr. Alptekin SÖKMEN, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Arzu KILIÇLAR, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Prof. Dr. Cemalettin AKTEPE, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Cevat TOSUN, George Washington Üniversitesi, Washington, ABD.

Prof. Dr. Evren GÜÇER, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ, Central Florida Üniversitesi, Orlando, ABD.

Prof. Dr. Güler SAĞLAM ARI, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Hatice Nur ERKİZAN, Muğla Sıktı Koçman Üni., Muğla, Türkiye.

Prof. Dr. İhsan KALENDER, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye.

Prof. Dr. Mehmet BAŞ, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Metehan TOLON, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Mithat ÜNER, Atılım Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Sefa BULUT, İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
Prof. Dr. Seyhan ÇİL, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Prof. Dr. Şeyhmus BALOĞLU, Nevada Üniversitesi, Las Vegas, ABD.
Prof. Dr. Yüksel EKİNCİ, Portsmouth Üniversitesi, Portsmouth, İngiltere.
Prof. Dr. Zeynep ASLAN, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, Türkiye.
Doç. Dr. Ali Turan BAYRAM, Sinop Üniversitesi, Sinop, Türkiye.
Doç. Dr. Ersin KARAMAN, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye.
Doç. Dr. Gül ERKOL BAYRAM, Sinop Üniversitesi, Sinop, Türkiye.
Doç. Dr. Harun ÇAĞLAYAN, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye.
Doç. Dr. Kadri Gökhan YILMAZ, AHBV Üniversitesi, Ankara.
Doç. Dr. Lütfi BUYRUK, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üni., Nevşehir, Türkiye.
Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye.
Doç. Dr. Mustafa SOLMAZ, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Doç. Dr. Nuray TOSUNOĞLU, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Doç. Dr. Saadet Pınar TEMİZKAN, Osmangazi Üni., Eskişehir, Türkiye.
Doç. Dr. Seda TEKELİ, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.
Doç. Dr. Sedat YÜKSEL, Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Üni., Maskat, Umman
Doç. Dr. Selma KALYONCUOĞLU, Ankara HBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Doç. Dr. Serkan NAKTİYOK, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye.
Doç. Dr. Suna TEKEL, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Doç. Dr. Yaşar KAYA, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Atilla AYDIN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ATAR, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Halit AKIN, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Menekşe ÖZTOPRAK, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ, Kastamonu Üni., Kastamonu, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Onur ŞEN, Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Seda ÖZDEMİR AKGÜL, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Zeki YÜKSEKBİLGİLİ, Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

BU SAYIDA HAKEMLİK YAPANLAR

Prof. Dr. Cengiz DURAN, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi.
Prof. Dr. E. Zeynep GÜNAL, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
Prof. Dr. Evren GÜÇER, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
Prof. Dr. Melahat PARS, Ankara Üniversitesi.
Prof. Dr. Sinan NARDALI, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi.
Doç. Dr. Ali BALTACI, Artvin Çoruh Üniversitesi.
Doç. Dr. Arif Selim EREN, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
Doç. Dr. Bilcan GÖKCE, Iğdır Üniversitesi.

Doç. Dr. Cemal Ersin SİLİK, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
Doç. Dr. Dursun BOZ, İstanbul Gelişim Üniversitesi.
Doç. Dr. Ergül KODAŞ, Mardin Artuklu Üniversitesi.
Doç. Dr. Haydar HOŞGÖR, Uşak Üniversitesi.
Doç. Dr. Hüseyin PAMUKÇU, Afyon Kocatepe Üniversitesi.
Doç. Dr. Kansu GENÇER, Dumlupınar Üniversitesi.
Doç. Dr. Mehmet AKYOL, Gümüşhane Üniversitesi.
Doç. Dr. Murat ŞAHİN, Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
Doç. Dr. Özge KOCAULA, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.
Doç. Dr. Sabahattin ERDOĞAN, Van Yüzüncüyıl Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Ali Erhan ZALLUHOĞLU, Ege Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Anıl KALE, Mersin Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Aslı ÇELİKEL GÜNGÖR, Mardin Artuklu Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Ecem İnce KARAÇEPER, İstanbul Kent Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Erman GEDİKLİ, İstanbul Medipol Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Kamile Sinem KÜÇÜK, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Kayhan BAYRAM, Şırnak Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Kazım BAŞ, Munzur Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Özlem ÖZAYDIN, İstinye Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Sare TERZİ İLHAN, Amasya Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Seçil ÖZDEMİR METLİOĞLU, İzmir Demokrasi Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Tuba DÜZCÜ, İstanbul Medipol Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ASLAN, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Zuhal GÜLER, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
Yrd. Doç. Dr. Yasemin SORAKIN BALLI, Yakın Doğu Üniversitesi.
Yrd. Doç. Dr. Şengül BAŞARI, Yakın Doğu Üniversitesi.
Dr. Fahriye BALKIR, Yakın Doğu Üniversitesi.
Dr. Fatma Seda KARA, Maltepe Üniversitesi.
Öğr. Gör. Dr. Murat GÜMÜŞ, Şırnak Üniversitesi.
Öğr. Gör. Dr. Zafer DURA, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi.

ODAK VE KAPSAM

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin yayın odağında;
Sosyal Bilimler alanındaki profesyonellere akademik katkı sağlayan, sektörel uygulamalara katkı sağlayan teorik ve uygulama arasında köprü olan, Sosyal Bilimler alanlarında ulusal ve uluslararası karşılaştırmaları inceleyen eserler yer almaktadır.

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin yayın kapsamında;
Arkeoloji, Atatürk İlke ve Cumhuriyet Tarihi, Avrupa Birliği, Bankacılık ve Sigortacılık, Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat, Beşiri ve İktisadi Coğrafya, Bilgi ve

Belge Yönetimi, Bölgesel Çalışmalar, Çağdaş Dünya Tarihi, Çocuk Gelişimi, Dilbilimi, Ekonometri, Erken Hristiyan ve Bizans Sanatları, Eskiçağ Tarihi, Felsefe, Finans, Fiziki Antropoloji ve Paleoantropoloji, Fiziki Coğrafya, Gazetecilik ve Medya Çalışmaları, Gelişim Psikolojisi, Genel Türk Tarihi, Görsel İletişim Tasarımı, Halkla İlişkiler, İktisadi Düşünce, İktisat Tarihi, İletişim Çalışmaları, Kamu Yönetimi, Makro İktisat, Maliye, Mikro İktisat, Muhasebe, Nicel Karar Yöntemleri, Organizasyon, Ortaçağ Tarihi, Osmanlı Kurumları ve Medeniyeti, Öğrenme-Bilişsel-Biyo-Deneysel Psikoloji, Pazarlama, Reklamcılık, Sanat Tarihi, Sinema, Siyasi Düşünceler, Siyasal Hayat ve Kurumlar, Siyaset Bilimi, Siyasi Tarih, Sosyal Hizmet, Sosyal Politika, Sosyal Psikoloji, Sosyal ve Kültürel Antropoloji, Sosyoloji, Turizm, Türk İslam Sanatı, Uluslararası İktisat, Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Ticaret, Uygulamalı Psikoloji, Üretim ve Operasyon Yönetimi, Yakınçağ Tarihi, Yeniçağ Tarihi, Yerel Yönetimler, Kent ve Çevre Politikaları, Yönetim Bilişim Sistemleri, Yönetim ve Strateji, Yükseköğretim Çalışmaları yer almaktadır.

YAYIN SIKLIĞI

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi elektronik ortamda yayın yapan hakemli bir dergidir. Aylık yayın yapan dergide yılda 12 sayı yayımlanmaktadır.

YAYIN DİLİ

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi Türkçe olarak yayın yapmaktadır. Ancak her bir makalede İngilizce başlık, abstract ve keywords bulunmalıdır.

INDEX

SOBIAD Atıf Dizini

DRJI | Directory of Research Journals Indexing

RI-ROOTINDEXING

ReseachBib – Academic Resource Index

ROAD | ROAD, The Directory of Open Access Scholarly Resources

ISI | International Scientific Indexing

Eurasian Scientific Journal Index

ICI Index Copernicus International

General Impact Factor

CiteFactor

Asos Index

Scientific Indexing Services

EuroPub Database

SOSYAL, BEŞERİ ve İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

2023, Cilt.6, Sayı.10

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Araştırma Makalesi

Küresel Kapitalist Dönüşüm Süreciyle Yağlı Tohum Üretiminde Kooperatif Merkezli Değişimler: Trakya Birlik Kooperatifi Örneği

(Cooperative Based Changes in the Oily Seed Production with the Capitalist Globalization Process: The Case of Trakya Birlik (Union)Corporate)

Mina FURAT, İrem DUMAN

ss.1230-1251.

Araştırma Makalesi

Bulimia Nervosa Tedavisinde Bilişsel Davranışçı Terapi Yöntemi: Olgu Sunumu

(Cognitive Behavioral Therapy Method in the Treatment of Bulimia Nervosa: A Case Report)

Çağdaş VEZİR, Meryem KARAAZİZ

ss.1252-1267.

Araştırma Makalesi

Doğu Anadolu Bölgesinin İki Önemli Geleneksel Pekmezi: Karnavas ve Sivan Dut Pekmezlerinin Gastronomi Turizmi Açısından İncelemesi

(Two Important Traditional Molasses of the Eastern Anatolia Region: An Investigation of Karnavas and Sivan Mulberry Molasses in Terms of Gastronomy Tourism)

Erkan DENK

ss.1268-1283.

Araştırma Makalesi

Turizm Mevzuatı Konulu Araştırmaların Bibliyometrik Analiz ile İncelenmesi

(Analyzing Research on Tourism Legislation through Bibliometric Analysis)

İsa YAYLA

ss.1284-1299.

Araştırma Makalesi

Para Sevgisi ve Girişimcilik Niyeti İlişkisi

(The Relationship Between the Love of Money and Entrepreneurial Intention)

Nurdanur TAVLAN SOYDAN, Yasemen KAYMAZ, Medine BABA

ss.1300-1313.

Araştırma Makalesi

Üniversite Öğrencilerinin Göçmenlere Yönelik Tutumları: Kırıkkale Üniversitesi Örneği

(University Students' Attitudes Towards Immigrants: The Case of Kırıkkale University)

Hüsamettin ÇETİN, Barış DEMİREL

ss.1314-1328.

Araştırma Makalesi

İyimserlik ve Değişime Direncin Endüstri 4.0 Uyum Yeteneği Üzerindeki Etkisi

(The Impact of Optimism and Resistance to Change on the Ability to Adapt to Industry 4.0)

Saffet KARAYAMAN

ss.1329-1347.

Araştırma Makalesi

Çalışanların Kontrol Odağı ve İşyerinde Erteleme (Prokrastinasyon) Davranışları Arasındaki İlişki: Bir Alan Araştırması

(The Relationship Between Employee's Locus of Control and Procrastination Behaviors in The Workplace: A Field Research)

Hüseyin ÇİÇEKLİOĞLU

ss.1348-1366.

Araştırma Makalesi

Arkeolojik Veriler Işığında Erken (Grönlandiyen) ve Orta (Nortgripiyen) Holosen'de Bitlis-Muş Bölgesi

(Bitlis-Muş Region in The Early (Grenlandian) and Middle (Nortgripian) Holocene in The Light of Archaeological Data)

Yunus ÇİFTÇİ

ss.1367-1383.

Araştırma Makalesi

Hemşirelerin Çevre Bilinci Ölçeği Türkçe Formunun Psikometrik Özellikleri

(Psychometric Properties of the Turkish Form of the Nurses' Environmental Awareness Scale)

Arzu BULUT, Reyhan İNCE KASAP

ss.1384-1403.

Araştırma Makalesi

Sağlık Çalışanlarında Teknolojiye Karşı Tutumun Değerlendirilmesi: Özel Bir Zincir Hastane Örneği

Evaluation of The Attitude Against Technology in Health Workers: Example of a Private Chain Hospital

Gülhan KALMUK, Ali YILDIZ, Döne TÛTÛNCÛ
ss.1404-1415.

Kavramsal Makale

Batı ve Rus Tipi Bireyselleşme Bağlamında A. Griboyedov'un Akıldan Bela Adlı Eseri

(A. Griboyedov's "Woe from Wit" In the Context of Western and Russian Individualization)

Nazan COŞKUN
ss.1416-1428.

Kavramsal Makale

Pazarlama Alanında Yeni Bir Çağ: Metaverse ve Değişen İnsan İhtiyaçları

(New Era in Marketing: Metaverse and Changing Human Needs)

Aslı DİYADİN Lenger
ss.1429-1443.

Kavramsal Makale

Göç Olgusuna Bauman Sosyolojisinden Bakmak

(Looking At Migration from Bauman Sociology)

Gülbaşak DİKTAŞ YERLİ
ss.1444-1453.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Küresel Kapitalist Dönüşüm Süreciyle Yağlı Tohum Üretiminde Kooperatif Merkezli Değişimler: Trakya Birlik Kooperatifi Örneği

Dr. Öğr. Üyesi Mina FURAT, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Manisa, e-posta: mina.furat@cbu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1743-8589>

İrem DUMAN, Lisans Öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Manisa, e-posta: iremduman_122@icloud.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-8287-0469>

Öz

Bu çalışmada Trakya Birliğin yağlı tohum üretim sürecindeki koşulları, karşılaştığı sorunlar ve bu koşullar ve sorunları nasıl yönettiği ve örgütün üreticiler ile kurduğu ilişkiler analiz edilmiştir. Yağlı tohum sürecindeki koşullar ve problemlerin küresel tarım gıda sektörüyle ilişkisi teorik olarak açıklanmıştır. Trakya Birlik kooperatifinin beş müdürü, dört başkanı ve üç yönetim kurulu üyesiyle ve Trakya Birliğin ortağı olan dört üreticiyle derinlemesine yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmelere göre, yağlı tohum üretimine etki eden makro faktörler olarak; dışarıya bağımlılık, döviz kurları ve Ukrayna- Rusya savaşının etkisi ifade edilmiştir. Yapılan görüşmelere göre, üretimde yaşanan sorun olarak ise doğaya bağlı koşullar ve girdi maliyetlerinin yüksekliği ön plana çıkmaktadır. Birlik, küresel pazardaki koşulları yönetebilmek ve rekabet gücünü arttırmak için ürünlerini kalitesini yüksek tutmaya, üreticilerden aldığı tarımsal ürünleri işleyerek önce yurt içinde sonra yurt dışında satmaya ve girdi maliyetlerini üreticileri için düşük tutmaya çalışmaktadır. Kooperatifin karar alma mekanizmasının oldukça bürokratik olduğu gözlenmektedir. Üreticiler, kooperatiften memnun olmakla birlikte girdi maliyetlerindeki artışı bir sorun olarak gördüklerini belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Yağlı Tohum Üretimi, Üretici Örgütleri, Tarımsal Kooperatifler ve Tarımda Küresel Dönüşümler.

Makale Gönderme Tarihi: 02.07.2023

Makale Kabul Tarihi: 01.10.2023

Önerilen Atıf:

Furat, M. ve Duman, İ. (2023). Küresel Kapitalist Dönüşüm Süreciyle Yağlı Tohum Üretiminde Kooperatif Merkezli Değişimler: Trakya Birlik Kooperatifi Örneği, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(10): 1230-1251.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2023, 6(10): 1230-1251. DOI:[10.26677/TR1010.2023.1311](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1311)
ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

**Cooperative Based Changes in the Oily Seed Production with the capitalist
globalization process: The Case of Trakya Birlik (Union)Corporate**

Assistant Prof. Dr. Mina FURAT, Manisa Celal Bayar University, Faculty of Arts and Sciences,
Manisa, e-mail: mina.furat@cbu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1743-8589>

İrem DUMAN, Undergraduate Student, Manisa Celal Bayar University, Faculty of Arts and
Sciences, Manisa, e-mail: iremduman_122@icloud.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-8287-0469>

Abstract

In this study, Trakya Birlik's conditions and problems in the production of Oily Seeds and how these conditions problems were managed and the relations of the organization with the producers were analyzed. The conditions of oily seeds production and problems were theoretically analyzed in relation with the global agri-food sector. In-depth semi- structured interviews were conducted with five directors, three board members of Trakya Birlik Cooperative and four producers who are partners of Trakya Birlik. Foreign dependency, Exchange rates, and the effects of the Ukraine-Russia war were expressed as macro factors effecting oily seed production. As a problem in production, conditions related to nature and high input costs were mentioned. In order to manage the conditions in the global market and to increase its competitiveness, the cooperative has been trying to make high quality production, to process the agricultural products and sell them first in the country and then abroad and sustain low input costs for the producers. It is observed that the decision-making mechanism of the Union is quite bureaucratic. Although producers were satisfied with the cooperative, they mentioned the increase in the input costs as a problem.

Keywords: Production of Oily Seeds, Producer Organizations, Agricultural Cooperatives, Global Transformations in Agriculture.

Received: 02.07.2023

Accepted: 01.10.2023

Suggested Citation:

Furat, M. and Duman, İ. (2023). Cooperative Based Changes in the Oily Seed Production with the capitalist globalization process: The Case of Trakya Birlik (Union) Corporate, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(10): 1230-1251.

GİRİŞ

Bu araştırma kapsamında kırsal kalkınmaya katkıda bulunan bir aktör olarak Trakya bölgesinde faaliyet gösteren Yağlı tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliğinin mevcut koşullarının ve bu koşulları yönetme biçimlerinin anlaşılması amaçlanmıştır. Trakya Birlik özelinde, Türkiye’de faaliyet gösteren “başarılı bir birlik” örneğinin tarımın küresel düzeyde ekonomik dönüşümünden nasıl etkilendiği ve bu süreçte uluslararası ve ulusal düzeyde yağlı tohum üretimi ve işlenmesinin koşulları ve üreticilerle ilişkileri nasıl yönettiği analiz edilmiştir. Marmara Bölgesi’nin “Trakya” olarak nitelendirilen Edirne, Kırklareli, Tekirdağ illeri ve ilçelerinde aktif olan Yağlı Tohum Tarım Satış Kooperatifleri yetkilileri, onların sunduğu veriler ve üreticiler ile yapılan görüşmeler araştırmanın sahasını oluşturmaktadır. Kooperatifin hem tarımsal üretimin uluslararası ve ulusal düzeyde değişen koşullarıyla ortaya çıkan sorunları ve hem de üreticiler ile ilişkileri yönetme biçimi araştırmanın genel problemini oluşturmaktadır.

Küreselleşme, Bernstein’in (2014:100) ifadesiyle dünya ölçeğinde sermayenin var oluş ve işleyiş biçimlerinin değişimini anlatmaktadır. Bernstein küreselleşmeyi dört maddede özetlemiştir. İlk olarak finansal piyasalar serbestleştirilmiş ve iktisadi yaşam tüm yönleriyle ‘finansallaştırılmıştır’. İkinci olarak, uluslararası ticarete kuralsızlaşma yaygınlık kazanmıştır. Üçüncü olarak, ulus ötesi tarım ve sanayi firmalarının etkinliği artarak; üretim, satın alma, satış stratejileri ve kullandıkları teknolojiler farklılaşmıştır. Son olarak, bilişim teknolojilerinin etkinliklerinin artmasına bağlı olarak ekonomik faaliyetlerin organizasyonunda ve kitlesel iletişim biçimlerinde farklılıklar gündeme gelmiştir. Öztürk (2014:16) de, küreselleşmeyi, “az gelişmiş ülkeler için mal, hizmet ve sermaye piyasalarının gelişmiş ülkelere açılması” olarak tanımlamıştır. Bernstein’a (2014:101) göre, küreselleşme, “dünya çapında sermayenin yeniden yapılanmasına işaret eder”. Küreselleşme bir süreç olarak tarımsal ürünlerin dünya pazarında alınır, satılır hale gelmesi ve ticarileşmesi olarak ifade edilebilir. Küreselleşme beraberinde ulus ötesi kavramını da getirmektedir. Ecevit (2006:342), uluslar ötesi kavramlaştırmasının kurumlar ve şirketler için kullanılmakla birlikte sermayenin de artık ulus ötesi hale geldiğini ifade etmektedir. Bu çalışmada, 1980’lerden sonra tarım sektörünün küreselleşmenin etkisine girmesiyle, Trakya Birlik’in çalışma koşullarının, ilgili yazında ifade edilen (Furat (2013), Friedmann ve McMichael (1989), McMichael (1991), Llambi (1993), Moreira (1994), Araghi (2003), McMichael (2009)) çok uluslu şirket, banka ve kurumların yönettiği küresel tarım politikalarından etkilendiği varsayılmaktadır. Bu küresel tarım politikaları değişimi ile ilgili yazarlar tarafından değişen “tarım-gıda rejimi” kavramsallaştırmasıyla yapılmaktadır. En son dönem gıda rejimini (üçüncü gıda rejimini), Aydın (2016:49), küresel gıda ticaretinin serbestleştiği, küresel gıda şirketlerinin ticarete hâkim olduğu, gıda zincirlerinin pekiştiği bir dönem olarak açıklamaktadır. Bu dönemde, temel gıda üretimi ABD, Avrupa Birliği, Japonya ve Kanada gibi merkez ülkelerde gerçekleşmeye başlamıştır. Bununla birlikte, Türkiye benzeri çevre ülkeler, DB ve IMF gibi kuruluşlar ve gelişmiş ülkelerin dayatmasıyla temel gıda üretim alanından dışlanmaya başlamış ve ulus ötesi şirketlerin (UÖŞ) ve süpermarket zincirlerinin taleplerine uygun olarak yüksek değerli tufanda sebze, meyve, çiçek gibi ürünlere ve tarımsal sanayinin talebi olan kanola vb. ürünlere itilmiştir.

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE YAĞLI TOHUM ÜRETİMİ

Neoliberalizmin tipik eylemleri olarak devletin sosyal devlet anlayışıyla vatandaşının yanında olması davranışının ortadan kalkması (çalışan sınıfların elde ettiği kazanımların azaltılması ya da kaldırılması), her türlü piyasaların küreselleşmenin yardımıyla serbestleştirilmesi (küresel piyasalarda “rekabetçi” olmak, kamu işletmelerinin ve hizmetlerinin özelleştirilmesi) ve serbestleşen piyasaların serbestliğinin sürdürülmesi (yapısal uyum politikaları, özelleştirmeler

ve serbestleşmeler biçimindeki “devlet reformlarının” dayatılması) görülebilir (Bernstein, 2014:101). Türkiye’de, neoliberalizmin etkileriyle 24 Ocak 1980’de “24 Ocak Kararları” olarak geçen yeni düzenlemeler yapılmıştır. 24 Ocak Kararları ve sonrasında yaşanan gelişmeler Öztürk (2014), Oral (2006) ve Aydın (2001), Günaydın (2009) tarafından literatürde tartışılmıştır. 24 Ocak Kararlarının uygulanması ile hem ekonomik hem tarım alanında önemli etkiler yaşanmıştır. Ekonomi alanında özellikle “Türk lirasının diğer döviz kurları karşısında değer kaybetmesi”, “faiz oranları artırılması” (Öztürk, 2014:78) şeklindeki maddeler Türkiye’yi ekonomik olarak bunalıma sokmuştur. Tarım alanını etkileyen sonuçlar olarak “akaryakıt fiyatları, tarım ürünleri taban fiyatları enflasyonu önleyecek biçimde ayarlanacaktır” (Öztürk, 2014:78) maddeleriyle tarımsal alanda üretim yapan üreticiyi desteklememe kararları ortaya çıkmıştır. Oral’a (2006:61) göre, 1980’lere dek köylülüğü (küçük üreticiliği) destekleme yönünde politikalar oluştururken yaşanan ve imzalanan antlaşmalar ile tam tersi bir politika uygulanmaya başlamıştır. Tarımsal girdi olarak sayılan mazot, tohum, gübre gibi girdilerdeki fiyatların sürekli değişmesi üreticiyi çok etkilemiştir.

Keyder ve Yenal’ın (2018:58) belirttikleri gibi; fiyatları destekleyen politikalar, tarımsal girdilere verilen destekler, tarım kredi ve satış kooperatifleri ve birliklerinin tarım ürünleri üzerindeki politikaları ve tarımsal ticareti koruyan bir politika, çoğu ülkede olduğu gibi Türkiye’de tarım politikasının temelini oluşturuyordu. Trakya Birliğin önemli ürünleri olan buğday, yağlı tohum ve bunların üretiminden ortaya çıkan sıvı yağ ya da genel adıyla “Ayçiçek Yağı” ülke içinde tüketilen bir gıda ürünüydü. Tarımsal desteklerinin değişimi öncesinde üretim sürecinde kullanılan girdiler (tohum, mazot ve zirai ilaçlar) üreticiler için daha uygun maliyetler ile elde edilebiliyordu. Günümüzde, tarımsal girdiler daha özelde tohumluk her sene yeniden alınması gereken “hibrit” tohum hem araziyi uzun vadede olumsuz etkilemekte hem de her sene yeniden satın alınan bir tarımsal girdi olduğu için üreticiyi ekonomik açıdan olumsuz yönde etkilemektedir. Tarımsal üretim geçmişte özellikle ayçiçeği ve buğday üretiminde üreticiler tohumlukları her sene satın almak yerine ürettiği üründen kalanlar ile üretimi yapmaktaydı. Türkiye’nin 1999 yılında imzaladığı Stand-by antlaşması ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin, 2001 Tarımda Reform Uygulama Projesi ile (ARIP, Agrarian Reform Implementation Project) tarım ve tarımsal üretime verdiği destekleri (sübvansiyonları) kademeli olarak azaltması veya artık vermemesi ve buna ek olarak Covid-19 sonrası Türk lirasının Amerikan doları ve diğer dövizler karşısında değer kaybetmesi üreticilerin üretim koşullarını oldukça zorlaştırmıştır. Keyder ve Yenal (2018:59), birlik ve kooperatifler dahil olmak üzere, kamu kuruluşlarının gıda ve tarım ürünlerinde kalite standartlarının standartların belirlenmesi, uygulanması ve yaygınlaştırılmasından sorumlu olduklarını belirtmektedir. Çalışmada bahsedilecek yağlı tohumlar: Ayçiçek, kanola (kolza), aspirdir. Aşağıdaki tabloda Türkiye genelinde yağlı tohum üretimi görülmektedir.

Tablo 1. Türkiye Genelinde Yağlı Tohum Üretimi

Tarih	Ayçiçek	Kolza	Aspir
2019	7 526 318	525 146	158 601
2020	7 288 528	349 891	151 150
2021	9 011 531	376 017	145 882
2022	9 809 742	411 455	262 375

Kaynak: TÜİK, 2022

Kanola ve aspir ürünleri Ayçiçek üretimine oranla Türkiye genelinde de azdır. Kanola (kolza) ve aspir Ayçiçek’ten daha az üretilmektedir. Kanola bitkisi diğer adıyla kolza olarak da bilinen yağlı tohum kışlık ve yazlık olarak yetiştirilebilmektedir (Süzer, 2023). Trakya Bölgesindeki kanola

üretilebilecek en uygun Tekirdağ ili olmaktadır ve “Trakya Bölgesinde kanola üretimine en büyük katkıyı yaklaşık %76,4 ile Tekirdağ ili sağlamaktadır” (Sekülü, 2019:33). İklim dışında kanola için gerekli diğer etken ise sulamadır. “Trakya Bölgesi’ndeki su yetersizliği mevcut olup ciddi su sorunun olduğu yerler olarak nitelendirilmektedir” (Sekülü, 2019:24). Kanola yağlı tohumunun ve Aspir’in neden az üretildiğinin bir diğer sebebi ise Trakya Birlik kooperatifinin kanola ve Aspir alımı yapmamasıdır (Babaoğlu,2006 ve Ildız, 2009:14). Tohum tartışılırken, ata tohumluk, hibrit tohumluk, sertifikalı tohumluk şeklinde ayrımlar yapılmaktadır. Şu an Trakya Bölgesinde satılan tohumlukların çoğunun hibrit tohumluk olduğu (Güngör vd., 2016:86) bilinmektedir. Ek olarak “ülkemizde 1980 yılında hibrit ayçiçeği tohumu üretimi yapılmazken, 2013 yılında üretim miktarı 14.000ton seviyelerine ulaşmıştır” (Güngör vd., 2016: 83).

ÜRETİCİ ÖRGÜTLENMESİ OLARAK KOOPERATİFLER

Keyder ve Yenal (2018:55) belirttiği gibi, küreselleşmenin etkisiyle değişen tarım sektörünün en önemli özelliklerinden biri, Türkiye’de küresel pazarla bütünleşmiş bölgelerde ve ürünlerde, üreticilerin üretim ve ticaret ile ilgili verdikleri kararlarının sonuçlarının belirsizliği ve yarattığı güvensizlik duygusudur. McMichael (2006:407), bu güvensizliğin arka planında, küresel tarım pazarının sermaye güçlerinin küçük üreticiliğin yaşam koşullarına sürekli saldırısı olduğunu vurgular. ‘Tarım sorunu’ (tarımsal üretimin hangi koşullarda kimler tarafından sürdürüldüğü sorusu), finansal ilişkilerin tarım alanına girişi, fikri mülkiyet haklarının özellikle tohum şirketleriyle üreticinin bilgisini yararsız hale getirmesi ve küresel gıda zincirlerinin küçük üreticilerin yaşam koşullarını belirlemesiyle ilgilidir. Pakdemirli (2019:177-178), küçük üreticilerin, yeni gıda piyasalarında karşılaştıkları zorluklardan biri olarak alıcıların üreticilerden ürün satın alırken bireysel çiftçilerin uygun pazar bilgisinin eksikliğini belirtiyor. Çiftçilerin, bireysel kaldıkları müddetçe tarımsal girdi ve çıktı piyasalarında pazarlık gücü zayıf kalmaktadır. Keyder ve Yenal (2018:63) çalışmalarının verisi olarak üreticilerin değişen pazar koşullarına gereken hızda uyum sağlama konusunda sorun yaşadıklarını belirtiyorlar.

Mojo ve diğerleri (2017:84), Habeşistan’da kahve kooperatifleri üzerine yaptıkları çalışmalarında, kooperatiflerin genellikle küçük çiftçilerin üretime ve pazarlamaya dair kısıtlılıklarını çözmek ve böylelikle yaşam koşullarını iyileştirmek için kurulduğunu ifade etmişlerdir. Pek çok çalışmada da ifade edildiği gibi (Bonin vd., 1993; Bernard vd., 2008; Francesconi ve Ruben, 2012; Staatz, 1987), kooperatifler, ticari işlem bedellerini düşürmede ve özellikle tarımda üreticilerin pazarlık gücünü yükseltmede etkili olabilecek bir organizasyon olarak değerlendirilmektedir. Mojo ve diğerleri (2017:85) buna örnek olarak; Kenya’da yeşil fasulye pazarlayan kooperatiflerin rekabeti arttıracak biçimde gıda güvenliği standardı geliştirmesini ve Narrod ve diğerleri (2009), yine Habeşistan’da kahve üreticisi bazı kooperatifler ile adil ticareti sağlayarak, pazara erişim için bağlantı yaratarak veya değer zincirlerini geliştirerek sosyo-ekonomik fayda sağlamasını (Kodama 2007; Emanu 2009; Getnet ve Anullo 2012) göstermektedir. Benzer biçimde Verhofstadt ve Maertens (2014:39) Ruanda’da yaptıkları çalışmalarında, küçük çiftçilerin pazara ulaşmak ve pazar paylarını arttırmak için üretici organizasyonu olarak kooperatiflerin kurumsal yapılarının iyileştirilmesinin önem kazandığını belirtmektedirler. Bernard ve Spielman (2008), çalışmalarında, kırsal üretici organizasyonlarıyla özellikle Afrika’da kırsal yoksulluğun azaltılmasının imkânlarını araştırmışlardır. Fischer ve Qaim (2012) de Kenya’da küçük çiftçilik yapan muz üreticileri hakkındaki çalışmalarında yine kooperatif organizasyonlarına üyeliğe etki eden faktörler ve kooperatife katılmanın sonuçlarını araştırmışlardır. Gümüsoğlu’nun da (2012:39) belirttiği gibi, tarımsal üretimin koşullarının zorlaşmasıyla ve tarımsal alanda girdilerin fiyatlarının yükselişi ile üreticiler yaşam koşullarını iyileştirmek için farklı gelir artırma yöntemleri denemektedirler. Bunlar arasında eski ürünlerin yerine maliyeti düşük ürünleri yetiştirmek, kredi olanaklarını genişletmeye çalışmak, tarımsal üretim dışı gelir kaynakları

yaratmak, ürün çeşitliliğini arttırmaya çalışmak sayılabilir. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda kooperatif veya üretici birlikleri yoluyla tarımda örgütlenme; “tarımda verimliliği yükseltmek ve üretimden tüketim aşamasında kadar tarımsal ürünlerin değerlendirilmesi suretiyle üreticinin gelirini ve pazardaki konumunu yükseltmeyi” amaçlamaktadır (Taşan, 2019:78). Taşan’ın (2019:77) açıkladığı gibi üretici örgütleri, “Tarımsal Kalkınma kooperatifleri, Pancar Ekicileri Kooperatifleri, Tarımsal Üretici Birlikleri, Damızlık Birlikleri, Tohum Birlikleri, Tarım Kredi Kooperatifleri, Sulama Birlikleri, Tarım Satış Kooperatifleri, Ziraat Odaları vb. olarak karşımıza çıkmaktadır (Taşan, 2019:77). Pakdemirli (2019:178), Narrod ve diğerlerinden (2009:8) alıntı yaparak küçük üreticilerin tarımsal örgütlenme yoluyla gıda perakende satışı yapanların gıda güvenliği taleplerini karşılamalarında ve gıda zincirindeki pozisyonlarını oluşturup sürdürmelerinde de etkili olabileceklerini belirtmektedirler. Bijman ve diğerleri (2014:641) Avrupa Birliği’ndeki 500 kooperatif hakkında yaptıkları çalışmada kooperatiflerin, değişen pazar koşullarına bağlı olarak kurullarının genişliğini ve üyelerin oluşma biçimini, ortakların temsiliyeti ve yönetim ve danışmanlık hizmetleri arasındaki iş bölümünü yeniden düzenlediklerini tespit etmişlerdir. Taşan (2019), ayrıca ülkemizdeki tarımsal örgütlenmelerin sorunlarını mevzuat sorunları, yönetim ve denetim sorunları, finansman ve sermaye sorunları, yapılanma ve iş birliği sorunları, pazarlama sorunları, temsil sorunları ve eğitim ve AR-GE sorunları olarak tanımlamıştır. Başaran ve Irmak (2018) Edirne’de tarımsal amaçlı kooperatifler üzerine yaptıkları çalışmalarında tarımsal kooperatiflerin, tarımsal girdilerin ortaklara ucuza sağlanması, üretilen ürünlerin satın alınması, işlenmesi ve pazarlanması ve finansman ihtiyaçlarının temin edilmesinde aracılık yapılması gibi hizmetleri sunduğunu belirtmektedirler.

Tarımsal Kooperatifler ve Trakya Birlik

Tarımsal kooperatifler farklı çeşitleri olsa da genel olarak toplum içinde bilinen anlamıyla “Tarımsal üreticilerin örgütlenmesi” ile kurulan, kendi kanunları olan, yönetim kurulu olan, üreticilerinde hem üretici olarak birlikte çalıştığı hem de seçilebilirse üreticinin yanında aynı zamanda kooperatif yönetim kurulunda da olabileceği iş istihdamı da sağlayan kurumlar ya da örgütlerdir. Aslında kooperatifi değerli yapan üreticilerin orada birlik, beraberlik içinde çalıştığı ya da üretim yaptığı sektörle ilgili hem üretim yapıp hem de kararlar almasıdır. Kooperatif kelimesi Nebiler’in (2010:3) aktardığı gibi, Müftüoğlu’na (2011:11) göre, “Latince cooperation’ kelimesinin kaynağını teşkil eden Fransızca’daki ‘cooéperer’ kelimesinden doğmuş ve tüm dünyaca genel kabul görmüş olup, birlikte iş görmek ya da iş birliği anlamında kullanılmaktadır”. Aysu’ya (2019:35) göre “kooperatifler, ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçları müşterek karşılamak için güçlerin bir araya getirilmesidir.”

“Trakya Birlik” kooperatifi birden fazla şubesi olan ve satış yapılması sebebiyle hem bir kurumdu hem de bir örgüttür. Çalışanların istihdam edildiği bir kurum ve üreticiler için çalışan bir örgüt yapısına sahiptir. “Trakya Birlik” kooperatifi hem “Birlik Kooperatifi” hem de “Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifi” olarak geçmektedir. Kısaltması “TSKB” olarak Aysu’nun (2019) eserinde geçmektedir. “1966 yılında Babaeski, Edirne ve Lüleburgaz Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatiflerinin bir araya gelerek kurdukları Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği kısa adı ile Trakya Birlik olarak tanınmaktadır” (Aysu, 2019). Aysu’ya (2019:50) göre, tarım Satış Kooperatifleri (TSKB) ve Birlikleri, “sattığı ürünlerin kalitesini garanti eder, iç ve dış pazarlara dolayısıyla tüketicilere güven verir”. TSKB’ler ürettirip sattığı ürünler konusunda tüketicilere hem güven hem kalite hem de verdiği fiyata değecek ürünler vaat etmektedir. Tarım Satış Kooperatifi ve Birliği olarak ele alınan Trakya Birlik kooperatifi ortaklarına üretimde gerekli olan girdileri alırken, ürettiği yağlı tohum ürünü satın alırken

üreticinin çıkarına kararlar vermeye çalışmaktadır. Üretilen ürünü satın alırken birim fiyatı yükseltip üreticinin daha fazla kazanç elde etmesini sağlamaya çalışmaktadır. Girdiler satın alınırken de üreticiyi desteklemeye çalışmaktadır. TSKB'ler aynı zamanda tarımsal üretimle elde edilen ürünleri tüketim maddesi haline getirip kendi ürünleri yani çıktılarını olarak satmaktadır. Kooperatifin ortakları, kooperatifin ürettiği ürünlere yani çıktılara diğer vatandaşlara göre daha kolay ulaşmaktadır. Trakya Birlik kooperatifini faaliyetleri açısından değerlendirecek olursak ilk olarak, Trakya Bölgesindeki Ayçiçek üreticisinin ürettiği ürünü satın alarak ülkemizi Ayçiçek yağı açısından ithalata bağımlılıktan kurtarmayı hedeflediğini belirtmek gerekir (Şantana, 2013: 218). İkinci olarak ise "Trakya Birliğin, Ayçiçek üreticisinin mağdur olmaması için ürün alımı ve fiyat politikaları geliştirmesidir" (Şantana, 2013: 218). Üçüncüsü, tarımsal üretim yapan üreticilerin üretim için gerekli olan tarımsal girdileri -tohumluk, ilaç, gübre- satın alabilmeleri ve aynı zamanda üretim esnasında ihtiyaç duyulan zirai, maddi ve manevi yardımı kooperatif aracılığıyla elde edebilmesidir.

YÖNTEM

Bu çalışmada derinlemesine yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle görüşmeler yapılmıştır. Derinlemesine görüşmelerde, üreticiler ve kooperatif yöneticileri ve için ayrı ayrı geliştirilmiş olan yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılmıştır. Her bir görüşme ortalama 40-45 dakika sürmüştür. Neuman'ın (2006: 585-586) belirttiği gibi görüşme tekniği; soru sorma, dinleme, ilgi gösterme ve söylenenleri kaydetmeyi içerir. Bu teknikte esas olan görüşülen katılımcıların perspektiflerine ve deneyimlerine odaklanarak onların dilinden onları anlamaktır. O yüzden daha çok bir sohbet gibi gerçekleşir ve katılımcıyı gözlemlemeyi de dikkate alır. Trakya Birlik kooperatifinin beş müdürü, dört başkanı ve üç yönetim kurulu üyesiyle ve Trakya Birliğin ortağı olan dört üreticiyle toplam 16 kişiyle Trakya birliğin ofislerinde veya üreticilerin evlerinde Ocak 2023- Haziran 2023 arasındaki 5 aylık süre içinde görüşülmüştür. Bu mülakatlar ses kayıt alınarak deşifre edilmiştir. Araştırmada elde edilen veriler, nitel ve karma araştırma yöntemlerinde tercih edilen bir bilgisayar programı olan Maxqda 2020 kullanılarak analiz edilmiştir. "Ayçiçeği üretimine etki eden makro faktörler", "yağlı tohum üretimindeki sorunlar", "kooperatifin ürettiği ürünler ve çıktılar", "kooperatifin işleyişi" çalışmanın ana temaları olarak belirlenmiştir. "Ayçiçek yağı üretimine etki eden makro faktörler" teması altında; Ukrayna Rusya Savaşı, Döviz kurlarına bağlı aksaklık, yağ fiyatlarının düşmesi ve dışa bağımlılık kodları oluşturulmuştur. "Yağlı tohum üretimindeki sorunlar" teması altında doğaya bağlı sorunlar, üreticiye bağlı gelişen sorunlar, girdi maliyetlerine bağlı gelişen sorunlar kodları oluşturulmuştur. "Kooperatifin ürettiği ürünler ve çıktılar" teması altında; işleme yerinde üretilen ürünler, kullanmak için tercih edilen kooperatif ürünleri ve kooperatifin dış satışı kodları oluşturulmuştur. "Kooperatif işleyişi" teması altında üreticiyle ilişkiler, karar alma, yönetim kurulu, faaliyetler ve ayçiçek yağı işleme yeri kodları oluşturulmuştur.

BULGULAR

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Tablo 2 ve 3 araştırmanın saha çalışmasında derinlemesine görüşme yapılan toplam 16 katılımcının demografik özelliklerini belirtmektedir.

Toplam 16 katılımcı içinde ilk göze çarpan cinsiyete dayalı bir farklılıktır. Sadece "Müdür" kodlu katılımcının kadın olduğu saptanmaktadır. Görüşmeler sırasında kooperatif şubelerinde yapılan katılımcı gözlemler ile kadın çalışanların genel olarak ya veznede çalıştıkları ya da temizlik, çay

ve kahve yapımı- ikramı gibi daha alt statülerde çalıştığı gözlenmiştir. Diğer bir veri ise müdür statüsündeki katılımcıların eğitim seviyelerinin üniversitesi mezunu olup üye, başkan gibi statüdeki kişilerin daha düşük eğitim seviyelerine sahip olmalarıdır. Burada diğer önemli bir veri olarak müdür kodlu katılımcıların başkan ve üye kodlu katılımcılardan yaşça daha küçük olduğu görülmektedir. Üretici kodlu katılımcılarla ilgili ilk göze çarpan yaşla ilgili verileridir. Tarımsal alanda üretim yapan üreticilerin yaşlarının ileri olduğu gözlemlenmiştir. Çalışmaya katılımcı olmak için genç yaşta üretim yapan üretici bulunamamıştır. Ayrıca bütün üreticiler, çiftçi hanelerinden gelmektedir.

Tablo 2. Kooperatifte Çalışan Müdür, Başkan ve Üyelerin Demografik Özellikleri

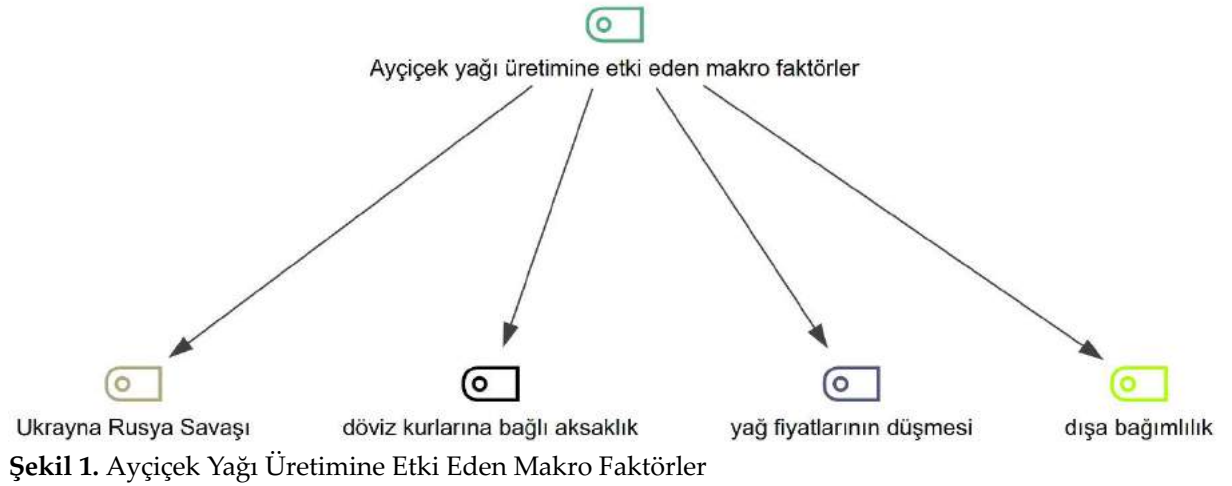
	Yaş	Cinsiyet	Medeni Hal	Öğrenim Durumu	Kooperatifte çalışma süresi
Müdür ₁	46	Erkek	Evli	Lisans Mezunu	22 yıl
Müdür ₂	45	Kadın	Evli	Lisans Mezunu	25 yıl
Müdür ₃	36	Erkek	Evli	Lisans Mezunu	11 yıl
Müdür ₄	47	Erkek	Evli	Lisans Mezunu	23 yıl
Müdür ₅	41	Erkek	Evli	Lisans Mezunu	17 yıl
Başkan ₁	64	Erkek	Evli	Lise Mezunu	27 yıl
Başkan ₂	57	Erkek	Evli	Ortaokul Mezunu	23 yıl
Başkan ₃	60	Erkek	Evli	Lise Mezunu	37 yıl
Başkan ₄	47	Erkek	Evli	Ön lisans Mezunu	9 yıl
Üye ₁	67	Erkek	Evli	İlkokul Mezunu	9 yıl
Üye ₂	68	Erkek	Evli	İlkokul Mezunu	20 yıl
Üye ₃	47	Erkek	Evli	Lise Mezunu	5 yıl

Tablo 3. Üreticilerin Demografik Özellikleri

	Yaş	Cinsiyet	Medeni Hali	Öğrenim Durumu	Üretilen tahıl ve yağlı tohumlar
Üretici ₁	68	Erkek	Evli	İlkokul mezunu	Buğday, arpa, çavdar, kepek, tırtıkale, ayçiçek
Üretici ₂	60	Erkek	Evli	Lisans mezunu	Buğday, tırtıkale, ayçiçek
Üretici ₃	58	Erkek	Evli	Lise mezunu	Buğday, arpa, tırtıkale, ayçiçek
Üretici ₄	63	Erkek	Evli	Ön lisans mezunu	Buğday, arpa, ayçiçek

Ayçiçek Yağı Üretimine Etki Eden Makro Faktörler

Bu başlıkta üretime etki eden makro ekonomik faktörler görüşme yapılan müdür, başkan, üye ve üreticilere sorulmuştur. Bu başlığın ayrıca sunulmasının sebebi küresel yağlı tohum üretiminin etkilerinin kooperatif ve üreticiler tarafından nasıl değerlendirildiğinin anlaşılmasıdır. Ayrıca araştırmanın Rusya-Ukrayna savaşı ve COVID sonrasında gelmesi de alınan cevaplarda etkili olmuştur.

Bu ana temanın altında görüşmeciler, “Ukrayna Rusya Savaşı”, “Döviz Kurlarına Bağlı Sorunlar”, “Yağ Fiyatlarının Düşmesi” ve “Dışa Bağımlılıktan” bahsetmişlerdir.

Tablo 4. Ayçiçek Yağı Üretimine Etki Eden Makro Faktörler

	Başkan	Müdür	Üretici	Üye	Toplam
Ayçiçek Yağı Üretimine Etki Eden Makro Faktörler	0	0	0	0	0
Döviz Kurlarına Bağlı Sorun	1	2	0	0	3
Ukrayna Rusya Savaşı	3	2	0	0	5
Yağ Fiyatlarının Düşmesi	1	1	0	0	2
Dışa Bağımlılık	2	0	0	0	2
TOPLAM	7	5	0	0	12
N= Belgeler/Konuşmacılar	4	5	4	3	16

Bu temada Ayçiçek yağlı tohumunun bir dizi işlemde geçip işlenmesi ile ortaya çıkan rafine Ayçiçek yağının üretimine etki eden ve literatürde tartışılan küresel dış pazarın etkilerinin katılımcılar tarafından da dile getirilmesi bağlamında tabloda en etkili makro faktör “Ukrayna-Rusya Savaşı” olarak ortaya çıkmıştır.

Katılımcılar şunları söylemiştir:

“Rusya-Ukrayna savaşı en büyük etkidir” (Başkan₁).

“Rusya- Ukrayna Savaşı da çok etkili oldu artışlarda” (Müdür₄).

“Savaşında çok etkisi oldu ithalat yavaşladı” (Başkan₂).

Bu bağlamda dışa bağımlılık hakkında katılımcılar şunları söylemiştir:

“Ülke ihtiyacını karşılayacak mal yok, ithal edilemedi. Olan malda fiyat birden tavan yaptı talep sebebiyle” (Başkan₃).

“Ayçiçek yağında %40 dışarı bağımlıyız. Trakya Birlik ülke ihtiyacının ortalama %20 sini karşılayabilir durumdadır” (Başkan₂).

Döviz kurlarına bağlı sorun hakkında katılımcıların görüşleri şöyledir:

“Döviz arttı yurtdışından gelen Ayçiçek ve yağlara zam geldi” (Müdür₅).

“Artış sırasında dolar çok arttı ve dış ülkeler sebebiyle arttı” (Müdür₃).

Bu tabloda son olarak gözlenen rafine Ayçiçek yağı fiyatlarının düştüğü şeklindedir:

“Ayçiçek yağı Covid-19 zamanı çok talep gördü şu an ise hiç talep görmüyor ve fiyatı giderek düşüyor” (Başkan₃).

“Ayçiçek yağı fiyatları şu anda düşüşe geçti” (Müdür₃).

Aslında buradaki tüm başlıklar birbiriyle bağlantı içerisindedir. Küreselleşen yağlı tohum pazarının işleyişi açısından Ukrayna Rusya savaşı, döviz kurlarının durumu, yağ fiyatlarının düşmesi ve dışa bağımlılık birbirini etkileyen durumlardır. Üretici ve üyeler bu konularda görüş belirtmezken, başkanların çoğu Ukrayna Rusya savaşına vurgu yaparken, müdürler döviz kurlarına bağlılığı da önemli görmüşlerdir. Yağlı tohum sektöründe küresel olarak ticaretin dinamiklerinin oluştuğu ve Trakya Birlik yetkilileri tarafından da izlendiği görülmektedir.

Yağlı Tohum Üretimindeki Sorunlar

Bu temada, Yağlı tohum üretiminde yaşanan sorunların neler olduğu sorulmuştur. Üretimde yaşanan sorunlar arasında doğaya bağlı gelişen sorunlar, üreticiye bağlı sorunlar ve girdi maliyetine bağlı sorunlar ifade edilmiştir.

Kooperatif yetkililerinin bazı cevapları şu şekildedir:

“Ortağımız üretim sürecinde iki aşamadan geçiyor birincisi fiyatlandırma ikincisi üretim yapma. Fiyatlandırma konusunda girdilerin sağlarken ortağımızın ihtiyacı olan tüm girdileri sağlıyoruz. Fakat üretim yapma konusunda çoğu şeyi Allah’tan bekliyoruz. Yağmur yağması için özellikle. Bizim üreticimiz çok çabalamıyor açıkçası. İstekli üreticimiz artık pek kalmadı. Genellikle çoğu ortağım babadan görme, yeni teknikleri bilmeyenler” (Müdür₃).

“Ortak ayçiçeğini ekiyor, bir hafta- on gün sonra çimlenme olmuyor; gidiyoruz bakıyoruz ya tekrar ekmesini öneriyoruz ya da yeni ilaç tavsiyesinde bulunuyoruz. İklim birinci etkindir. Kurak giden yıl zaten verim alınmaz. İkincisi nasıl çiftçilik yaptı; üretim aşaması da çok önemlidir. Bilinçli üretim artı iklim şartları çok önemlidir” (Müdür₂).

Üreticilerin bazı cevapları şu şekildedir:

“Seneden seneye yaşananlar değişiyor. Hava şartları etkiliyor, paranın olup olmayışı etkiliyor. Para yokken vadeli alabiliyorsun Trakya Birlikten. Hava şartları Ayçiçek ekildikten sonra iyi gitmezse mesela yağmur az yağarsa biz sulamaya çalışıyoruz. Kurak geçen seneler yağmur duasına gidiliyor köylerde” (Üretici₁).

“Ayçiçek de yağmur yağması çok önemlidir, yaz mevsiminde eğer yağmur yağmazsa Ayçiçekler verimli olmaz. Çiftçi başarısız olur. Ayçiçek de işçiliğini iyi yapmak önemli. Ayçiçek bakıldığında daha zordur, daha hassasiyet ister. Zamanında yapılması gerekenlerin yapılması zorunludur, telafisi yoktur. Tahıl için de Ayçiçek için de iklim çok önemlidir. İklim doğru olmazsa zamanında yağmur yağmaz, zamanında istediğiniz hava olmaz, tahıl için tam tane tutarken lodos eserse hava çarpmasına uğrar, verim düşer. İstenildiği gibi olmaz” (Üretici₂).

Tahıl üretimi ile yağlı tohum üretim süreçlerinin farkları hakkındaki cevaplar:

“Farklıdır. Masrafları da farklıdır, ekim yöntemleri, tarihleri de farklıdır, hasat zamanları ve yapılan işçilikler de farklıdır. Ayçiçek 4 ayda oluşuyor, tahılların ise 8-9 ay gibi bir süreci vardır” (Üretici₂).

“Tahıl olarak mesela buğday ekim ayında ekiliyor Ayçiçek haziran ayında ekiliyor. Buğday ve ayçiçeği tohumları farklı” (Üretici₁).

Üreticilerin Yağlı tohum üretim sürecinde yaşadığı sorunlar ve çözümleri hakkında bazı cevapları:

“Ayçiçek için hava koşulları ve toprak çok önemlidir. Ayçiçek tahıldan farklı olarak zamanı daha dardır. Ayçiçeğin aynı anda çıkması gerekmektedir. Ayçiçek suyu çok sever. Kuraklık durumunda ayçiçeğin verimi azalır. Aldığımız tohumların kalitesi de aslında önemli. Tohum dışında atılan gübre, ilaç da yine etkilidir. Hastalık olmaması için zamanında gerekenlerin yapılması etkiler. Ayçiçek ekimi 12 günde biter normalde fakat geçen sene sorunlar yaşadık. Hava sıcaklığı, toprağın sıcaklığı çok önemlidir. Köse hastalığı gibi hastalıklarda zamanında yapılmayan ekimler sonucu ortaya çıkabiliyor” (Üretici3).

Covid-19 öncesi ve sonrasında tahıl üretimindeki değişim hakkında bazı cevapları:

“Fazla etkilenmedi. Çiftçi için özel izinler vardı tarlaya gitmeye devam edebildik; böylece tarım devam etti. Pandemi döneminde gıda ve tüketim çok ön plana çıktı. Zamanında ekim yapabildim, Yağlı Tohumların kredisini kullandım, Tarım Kredi Kooperatifinden kredi kullandım ve üretimimi devam ettirdim” (Üretici3)

Doğaya Bağlı Gelişen Sorunlar

Görüşmelerin verileriyle yağlı tohum olan Ayçiçek üretiminin doğaya bağlı gelişen sorunlar tarafından etkilendiği dile getirilmiştir. Hatta Ayçiçek üretiminde en etkili aksaklığın doğa-iklim- hava koşulları olduğunu da ifade edebiliriz. Buradan anlaşılacağı üzere iklim koşulları Ayçiçek üretiminin hem verimliliğini ve sağlıklı olmasını hem de üretimin her aşamasında etkilemiştir.

Şekil 2. Doğaya Bağlı Gelişen Sorunlar

Bu temada küresel ısınma ve hava koşulları, salgın ve kuraklık adlı sorunlar derinlemesine görüşmeler sonucu bulunmuştur. Üretici olan katılımcıların hepsi kuraklık adlı aksaklığın diğer sorunlara oranla daha etkili olduğunu söylemişlerdir. Fakat küresel ısınma ve hava koşulları ile salgın adlı sorunlar da kayda değer verilerdir. Kooperatif yetkilileri doğaya bağlı sorunlar ile ilgili olarak herhangi bir öneri ya da çözüm getirmemişler ya da sigorta sisteminden bahsetmemişlerdir. Doğaya bağlı gelişen sorunlar konusunda kooperatifin bir sorumluluk üstlenmediği görülmektedir.

Tablo 5. Üretimdeki Doğaya Bağlı Gelişen Sorunlar

	Başkan	Müdür	Üretici	Üye	Toplam
Sorunlar	0	0	0	0	0
Doğaya Bağlı Gelişen Sorunlar	0	0	0	0	0
Küresel ısınma ve hava koşulları	0	1	3	0	4
Salgın	1	0	2	1	4
Kuraklık	0	1	4	0	5
TOPLAM	1	2	9	1	13
N= Belgeler/Konuşmacılar	4	5	4	3	16

Doğaya Bağlı Gelişen Sorunlara dair bazı Görüşme Yorumları şu biçimdedir:

Hava şartları Ayçiçek ekildikten sonra iyi gitmezse mesela yağmur az yağarsa biz sulamaya çalışıyoruz. Kurak geçen seneler yağmur duasına gidiliyor köylerde” (Üretici₁).

Salgınla ilgili bazı cevaplar:

“Geçen sene ayçiçekte köse, tırtıl hastalıkları yaşandı” (Üye₃).

“Köse hastalığı gibi hastalıklarda zamanında yapılmayan ekimler sonucu ortaya çıkabiliyor” (Üretici₃).

“Ayçiçek de yağmur yağması çok önemlidir, yaz mevsiminde eğer yağmur yağmazsa ayçiçekler verimli olmaz. Çiftçi başarısız olur” (Üretici₂).

“Tahul için tam tane tutarken lodos eserse hava çarpmasına uğrar, verim düşer. İstenildiği gibi olmaz. Ayçiçek ekildikten sonra onu çıkarabilmek mesele. Siz üretici olarak en fazla etkilendiğiniz sorun nedir? Son yıllarda küresel ısınmadan kaynaklı olarak doğa, hava şartları en fazla etkili olan. Doğa olaylarındaki problemler bizi daha fazla zorluyor” (Üretici).

Üreticiye Bağlı Gelişen Sorunlar

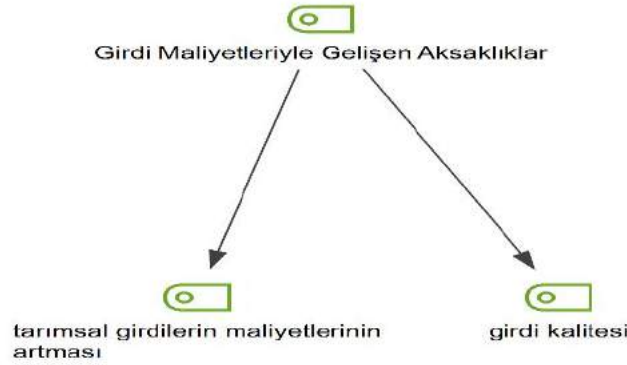
Doğaya bağlı sorunlar yanında üreticiye bağlı olarak gelişen sorunlar da farklı üretim dönemlerinde yaşanabilmektedir. Tahul veya yağlı tohum fark etmeksizin ne zaman ektiği, nasıl ektiği, doğru ekim teknikleri kullanıp kullanmadığı ya da doğru tarımsal girdileri kullanıp kullanmadığı gibi faktörler üretimin sürecini ve verimliliği etkilemektedir. Bunları dile getiren bazı yorumlar şu şekildedir:

“Ortak ayçiçeğini ekiyor, bir hafta- on gün sonra çimlenme olmuyor; gidiyoruz bakıyoruz ya tekrar ekmesini öneriyoruz ya da yeni ilaç tavsiyesinde bulunuyoruz. Nasıl çiftçilik yaptığı; üretim aşaması da çok önemlidir. Bilinçli üretim artı iklim şartları çok önemlidir” (Müdür₂).

“Buğday ve ayçiçeği tohumları farklı. Ortak noktaları iki ürününün de hibrit tohum olması diyebilirim. Eskiden hasattan biz evde eleklerle öbür sene elenen tohumu ekerdik. Şimdi hibrit tohum kullanıyoruz. Ortak olarak taban gübreleri aynı buğdaylara şubat ayında şeker gübre atacağız daha sonra arpaya litrat atılması gerekiyor kışlık olduğu için. Ayçiçek’te sadece taban gübresi var başka gübre atılmıyor” (Üretici₁).

Girdi Maliyetleriyle Gelişen Sorunlar

Bu başlıkta tarımsal girdi olarak tarımsal üretimde kullanılan tohumluk, gübre, mazot, ilaç ve bu tarımsal girdilerin etkisi tartışılacaktır. Girdi maliyetleriyle gelişen sorunlar başlığı altında “tarımsal girdilerin maliyetlerinin artması” ve “girdi kalitesi” başlıkları ön plana çıkmıştır.

Şekil 3. Girdi Maliyetleriyle Gelişen Sorunlar

Literatürde de belirtildiği gibi tarımsal girdi olarak tohumluk, gübre, ilaç ve mazotun 24 Ocak 1980 Kararları ve Yapısal Uyum Programları sonucu tarımsal üretimin sübvansiyonlarında kademli olarak kaldırılması söz konusu olmuştur. Tarımsal girdilerin kalitesi ise ürünün veriminin sürdürülebilir olması konusunda önem kazanmaktadır.

Tablo 6. Girdi Maliyetiyle Gelişen Sorunlar

	Başkan	Müdür	Üretici	Üye	Toplam
Sorunlar	0	0	0	0	0
Girdi Maliyetleriyle Gelişen Sorunlar	0	0	0	0	0
Girdi Kalitesi	2	0	2	1	5
Tarımsal Girdilerin Maliyetlerinin Artması	1	1	2	2	6
TOPLAM	3	1	4	3	11
N= Belgeler/Konuşmacılar	4	5	4	3	16

Bu temada tarımsal üretici için büyük önem taşıyan tarımsal girdilerin ve üretim sürecini etkilemesi bağlamında sayısal verilere bakarsak en çok etkileyen başlık olarak karşımıza "tarımsal girdilerin maliyetlerinin artması" olarak saptanmıştır. Devamında ikinci en dikkat çeken ise "girdi kalitesidir". Her iki etken de küresel yağlı tohum sektöründe girdilerin sağlanması açısından dışa bağımlılığı ortaya koymaktadır. Katılımcılar da bunu dile getirmişlerdir. Tarımsal girdilerin maliyetlerinin artmasını şu biçimlerde ifade etmişlerdir:

"Mazot, gübre ve tohum fiyatları %200 arttı. Gübrenin tonunu yedi-sekiz liraya alırken on beş- on altı oldu" (Üretici).

"Etkilendi; tohum, gübre, ilaç fiyatları arttı. Önceden tohumun çuvalını 2.500 liraya alırken çuvalı 6.000 lira oldu. Buğday üretimindeki gibi ayçiçeekte de benzer şeyler yaşandı" (Üretici).

Girdi maliyetlerinin artmasını alt başlıklarında ise tarımsal girdilerin maliyetlerinin artması ve döviz kurlarına bağlı maliyetlerin artması karşımıza çıkmaktadır:

"Döviz artışı da etkiledi fiyatları" (Başkanı).

Bu verilere ek olarak girdi kalitesi bağlamında katılımcılar şunları söylemiştir:

"Aldığımız tohumların kalitesi de aslında önemli. Tohum dışında atılan gübre, ilaç da yine etkilidir. Hastalık olmaması için zamanında gerekenlerin yapılması etkiler. Ayçiçek ekimi 12 günde biter normalde fakat geçen sene sorunlar yaşadık" (Üretici₃).

"Tohumun kalitesiyle ilgili" (Üye₃).

Girdi maliyetlerinin sağlanması ve kredi sağlanması konusunda kooperatifin destekleri hakkında şu cevaplar verilmiştir:

"Her zaman ortağımızın yanındayız. Bu açıdan Türkiye'den Dünya Kooperatif Fuarına çağırılan tek kooperatiftir. Hem malı toplamak hem malı ürüne çevirmek hem satmak açısından Türkiye'de tektir" (Müdür₃).

"Evet destekliyor. Hem tarımsal girdilerini hem de nakdi kredi şeklinde destekliyoruz" (Müdür₄).

"Her türlü desteğini Trakya Birlik 'ten temin etmektedir. Ani ve nakdi kredi de temin edebilmektedir. Ani kredi; tohum, gübre, ilaçtır. Nakdi kredi; fiziken verilen paradır" (Müdür₂).

Üreticilere kooperatifin desteğini sorduğumuzda ise şu cevaplar verilmiştir:

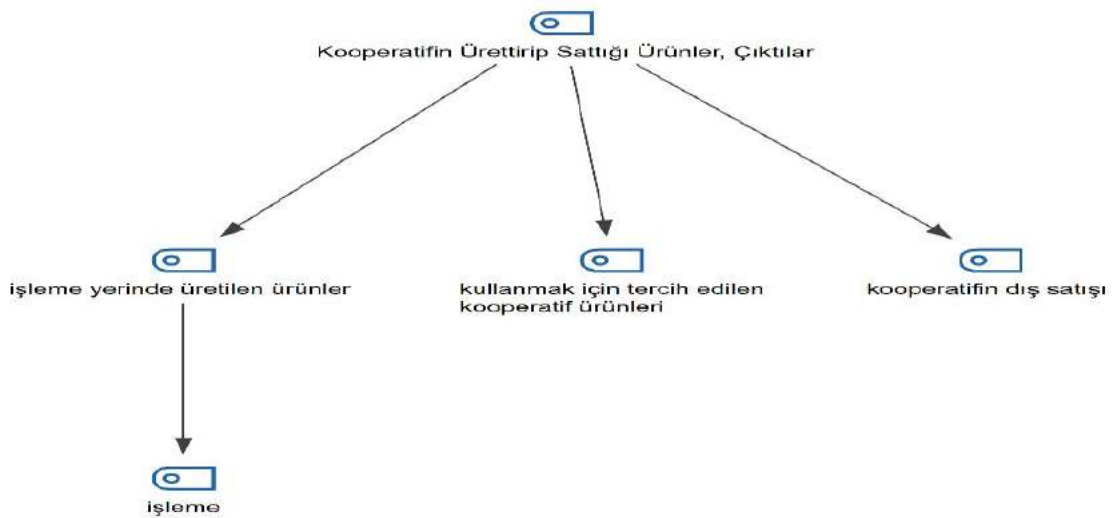
"Evet bizi destekliyor. Tatmin olma açısından yeri geliyor tatmin ediyor, yeri geliyor tatmin etmiyor. Çiftçinin çalışmasına, üretimine göre kredi veriyor. Ürettiği ürüne göre, ürünün tonuna göre para veriyor. Bu verilenler yıldan yıla göre değişiyor" (Üretici₁).

"Evet destekliyor. Üretim sürecinin kendisinde, tohum, gübre, ilaç ve kredi gibi konularda destekliyor" (Üretici₃).

"Beni tatmin ediyor. Kooperatif bizim girdi ihtiyaçlarımızı karşılıyor. Para yardımı yapmıyor. Ortak aslında para yardımına daha fazla ihtiyaç duyuyor. Ortak parayla ilgili nakdi kredi alabiliyor bu da faizli oluyor ve ürün dökünce alacağı paradan düşülüyor" (Üretici₄).

"Mazot, gübre ve tohum fiyatları %200 arttı. Gübrenin tonunu yedi-sekiz liraya alırken on beş- on altı oldu" (Üretici₁).

Kooperatifin Ürettirdiği Ürünler ve Çıktılar

Şekil 4. Kooperatifin Ürettirdiği Ürünler ve Çıktılar

Bu temada kooperatifin ürettiği ürünler olarak işleme yerinde üretilen ürünler, kullanmak için tercih edilen kooperatif ürünleri ve kooperatifin dış satışları görülmektedir. Trakya Birliği kooperatifi ilgili literatürde görülen gıda zincirini kurarak üreticilere ucuza girdi sağlamaya çalışan, ürünlerini satın alarak işleyen ve sonrasında önce yurt içinde sonra uluslararası pazarda satmaya çalışan bir üretici birliğidir. Bu temada elde edilen veriler kooperatifin tarım- satış kooperatifi olması özelliğinin getirdiği çıktılardır. Burada katılımcılardan en çok veri elde edilmiş “işleme yerinde üretilen ürünler” başlığıdır. Bu ürünler:

- Biryag rafine Ayçiçek yağı serisi
- Biryag doğal sızma zeytin yağı serisi
- Biryag rafine mısır yağı serisi
- Trakyağ Ayçiçek yağın serisi
- Birma bitkisel margarin serisi
- Trakyem hayvan yemi ve küspe serisi
- Profesyonel Ayçiçek yağı serileri olarak sayılabilir.

Kooperatifin ürettiği ve satın aldığı ürünler hakkında şu cevaplar verilmiştir:

“Fenni yem, Ayçiçek küspesi, kepek, tırtıkale, buğday kırığı gibi maddelerden üretilmektedir. Küspe, her bitkinin küspesi vardır. Ayçiçeğin de küspesi vardır ve yemin en önemli katkılarından biridir. Hayvancılık yapan çiftçiler pancar küspesini de hayvanlara yediriyor” (Üretici₂).

“Ayçiçek küspesi, buğday, arpa, kepek, mısırdan üretilir” (Başkan₄).

Ürünlerin kullanım tercihleri konusunda katılımcılar şunları söylüyor:

“Birinci ürünümüz yağ, ikincisi ise yem grupları ikisi de talep görmektedir. Hayvansal üretim devam ettiği sürece bu yem satılmaya devam eder. Gıda da vazgeçilmez. Her ikisinin de satışları artıyor. Ayçiçek yağı en çok satan. Sloganımız ise zeytinyağı yiyemiyorsan Ayçiçek yağı yiyeceksin. Dünyada bir numaradır Biryag” (Müdür₁).

“Türkiye’den Dünya Kooperatif Fuarına çağırılan tek kooperatiftir. Hem malı toplamak hem malı ürüne çevirmek hem satmak açısından Türkiye’de tektir” (Müdür₅).

Trakya Birlik kooperatifinin işleme yerinde ürettiği ürünlerden yurtdışına satış gerçekleştirdiği görülmektedir:

“Kuzey Kıbrıs Türkiye Cumhuriyeti’nde, Mısır’da, Libya’da satışlarımız var. Mısır ve Libya’da margarin satışımız var. Gümrükten Ayçiçek yağı çok zor ve uzun sürede geçiyor fakat margarin daha kolay olduğu için margarin satılmakta” (Müdür₅).

“Kuzey Kıbrıs Türkiye Cumhuriyeti’nde de bayimiz orada da satışımız var” (Üye₃).

Katılımcılar aynı zamanda bir tüketici olarak hem üretimi için ham maddesini ürettiği ürünü hem de o ürün işlenerek yanı çıktı haline geldikten sonra da kullanmaya devam etmektedir. Bu ilişkiyi Tokat (1990:160), kooperatifi, benzer güçlükler yaşayıp bu güçlükleri beraber aşmaya çalışan bir topluluk olarak tanımlayarak kuruyor. Ayrıca üreticilere tercih ettikleri ürünleri sordüğümüzde karşımıza Ayçiçeği çıkmaktadır. Kanola ve Aspir üretmeyi tercih etmedikleri görülmektedir.

Tablo7. Üretilen ve Üretilmeyen Yağlı Tohumlar

	Üretim yeri	İl	Üretilen tahıllar	Üretilen Yağlı tohum	Üretilmeyen Yağlı tohum	Neden üretim yapmadıkları
Üretici ₁	Hamitabat köyü/ Lüleburgaz	Kırklareli	Buğday, arpa, çavdar, kepek, tritikale, yonca	Ayçiçek	Kanola ve aspir	Kanolayı hem Trakya Birlik satın almıyor hem de kanolanın üretiminde çok suya ihtiyaç var. Aspir burada yaygın değil.
Üretici ₂	Bandırma	Balıkesir	Buğday, tritikale	Ayçiçek	Kanola, aspir, mısır	Trakya Birlik satın almıyor.
Üretici ₃	Hamitabat köyü/ Lüleburgaz	Kırklareli	Buğday, arpa, tritikale	Ayçiçek	Mısır, kanola, aspir	Bulduğumuz bölgede sulama yetersiz olduğu için, sulu tarım yapamadığımız
Üretici ₄	Hayrabolu	Tekirdağ	Buğday, arpa	Ayçiçek	Tritikale, çavdar, kanola, mısır, aspir	Tritikaleye talep yok. Çavdar daha kumlu arazilerde yetişmesi gerek. Kanola ve aspir ise Trakya Birlik almadığı için üretmiyorum.

Tekirdağ ilinde iklim ve sulama açısından kanola üretimi yapılabildiği halde üretilmemektedir. Aşağıda çalışmamızda bu konudaki ilgili cevaplar görülmektedir.

Kanola, aspir hakkındaki sorulara bazı cevaplar:

“Hayır ekmiyorum ama eken ortaklar var. Trakya Birlik kanola ve aspir ortaklardan alıyor mu? Hayır almıyor. Ayçiçek yağı sadece ayçiçekten üretiliyor. Kanola, aspir Ayçiçek yağına karıştırdığında kalitesi bozuluyor fakat ortaklarımız diğer yağ firmalarına satıyor” (Üretici₁).

“Hayır mısır, kanola ve aspir üretmiyorum, Trakya Birlik kanola ve aspir satın almıyor. Mısır da ihtiyaç dahilinde alıyor” (Üye₂).

Kanola üretmiyoruz çünkü hem Trakya Birlik satın almıyor hem de kanolanın üretiminde çok suya ihtiyaç var ve ayçiçeğe göre daha zor üretimi. O yüzden biz hiç kanola üretmedik” (Üretici₁).

Bizim yöremizde talep olmadığı için onu artık ekmiyorum önceki yıllarda ekiyordum” (Üretici₄).

Üreticiler, Kanolo hem daha çok su gerektirdiği hem de birlik tarafından satın alınmadığı için üretmediklerini belirtmişlerdir. Bu cevaplara ek olarak, Trakya Birlik yetkilileri, Ayçiçek yağı dışında Kanola yağı üreticilerden almadıklarını çünkü kanola yağı işlemenin tekrar Ayçiçek yağı işleme standartlarını düşürdüğünü belirttiler. Trakya birliğin yetkilileri çevre koşullarını ve tarımın sürdürülebilmesini esas aldıklarını ve tarımsal girdi maliyetlerine de etki edeceği için yağlı tohum üretmeyi amaçladıklarını ifade ettiler. Ayrıca Trakya Birlik yetkilileri, ayçiçek yağının üretiminin Türkiye’de yeterli olmadığını dışarıdan Ayçiçek yağı almaya ihtiyaç duyulduğunu ama Birliğin Türkiye’nin tüm ihtiyacı olan Ayçiçek yağını üretmeyi amaçladığını da belirttiler. Trakya Birliğin dışında bölgede faaliyet gösteren üreticilerden kanola yağı alan Bunge şirketini görmekteyiz. 1818’de Amsterdam’da kurulmuştur. Dünyanın en büyük yağlı tohum, nebati yağ ve küspe üreticilerinden biridir (Bunge, 2023a). Bu şirket 2000 yılından beri Türkiye’de faaliyet göstermektedir. Ayçiçeği, Mısır, Kanolo, soya, keten tohumu gibi yağlı tohumları Güney Marmara, Ege ve Akdeniz’deki tesislerde işlemektedir. 2016 yılında Komili, Kırlangıç, Sezai Ömer Madra markalarını satın almıştır (Bunge,2023b). Bu şirket, küresel ölçekte tahıl ve yağlı tohum işleyen çok uluslu bir şirkettir. Bazı üreticiler, Bunge şirketinin, Kanola yağını Ayçiçek yağıyla birleştirip işlediğini ve yağın kalitesini düşürdüğünü ifade etmişlerdir.

Tablo 8. Tüketim Tercihleri

	Trakya Birliğin en çok tercih ettiğiniz ürün nelerdir?
Üretici ₁	Ayçiçek yağı, margarin, hayvan yemi, küspe gibi ihtiyacımıza göre kullanıyoruz
Üretici ₂	Ayçiçek yağını, margarinini tercih ediyoruz.
Üretici ₃	En çok Ayçiçek yağı ve margarin kullanıyoruz
Üretici ₄	Gübre, ilaç, hayvan yemini, Ayçiçek yağı, margarin ve zeytinyağı

Tablo 8 ile üreticilerimizin Trakya Birlik kooperatifinin satış yaptığı ürünlerin hangilerini satın almayı tercih ettikleri görülmektedir. Üreticiler ve aileleri aynı zamanda birer tüketici olması sebebiyle önemlidir. Trakya Birlik kooperatifinin rafine Ayçiçek yağı elde edilen verilere göre kaliteli ve çok tercih edilmektedir:

“Rafine yağımız Türkiye genelinde hatta dünya genelinde kalitesi çok yüksek. Doğallığı ve özelliğiyle üst düzey bir yağdır. Çok sağlıklıdır, lezzetlidir. Türkiye’deki satış grafiğinden de kendisini göstermektedir. Margarinimiz de öyledir” (Müdür₁).

Fenni yem hakkındaki cevaplar

“Buğday, arpa, çavdar, kepek, vitaminden üretilmektedir” (Müdür₄).

“Buğday, arpa, Ayçiçek, protein ve vitaminden üretilmektedir. Varsa ortaklarımızdan bu ürünleri alıyoruz” (Müdür₅).

“Fenni yem, Ayçiçek küspesi, kepek, tritikale, buğday kırığı gibi maddelerden üretilmektedir. Küspe, her bitkinin küspesi vardır. Ayçiçeğin de küspesi vardır ve yemin en önemli katkılarından biridir. Hayvancılık yapan çiftçiler pancar küspesini de hayvanlara yediriyor” (Üretici₂).

Üreticilerin ve kooperatif yetkililerinin ortak söylediği bu yem grubu ve küspeler için ortakların ürettiği ürünler de satın alınmaktadır.

Kooperatifin sattığı ürünlerin yurtdışında da satılıp satılmadığı konusunda cevaplar:

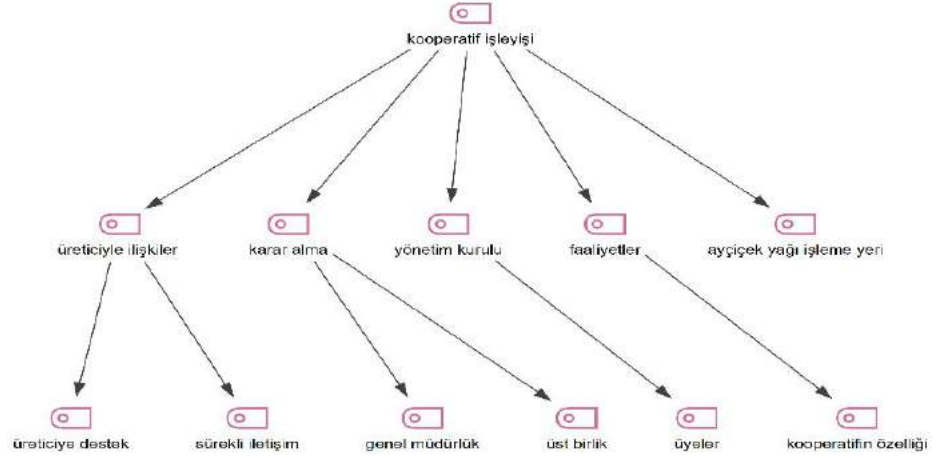
“Kuzey Kıbrıs Türkiye Cumhuriyet’inde, Mısır’da, Libya’da satışlarımız var. Mısır ve Libya’da margarin satışımız var. Gümrükten Ayçiçek yağı çok zor ve uzun sürede geçiyor fakat margarin daha kolay olduğu için margarin satılmakta” (Müdür₅).

İç pazarda da sadece kendi ürünlerini değil de başka markalar için ürün doldurduğu ifade edildi:

“Tarım Kredi Kooperatifi marketinde satışı yapılan “Toprak Mahsulleri Ofisi” Ayçiçek yağını bizim Tekirdağ entegre tesiste üretmekteyiz. Artı olarak geçmişte yaşanan gıda zehirlenmeleri sebebiyle askeriyeler gıdaya bir numaralı önceliği verdiler. Askeriyelere de biz Trakya Birlik olarak yağ üretmekteyiz. Bir de nadiren de Sole markasına dolum yapmaktayız” (Müdür₂).

Kooperatifin işleyişi temasının altında üreticiyle ilişkiler, karar alma mekanizması, yönetim kurulu, faaliyetler ve Ayçiçek yağı işleme yeri gibi alt başlıklar kullanılmıştır. Üreticiye ilişkiler üretici destek verme ve sürekli iletişimde kalmak gibi genel prensipleri içermektedir. Karar alma mekanizmasının nasıl gerçekleştiği sorulduğunda genel müdürlükten ya da üst birlikten kararların verildiğine dair cevaplar alınmıştır. Yönetim kurulu ise üyeleri ile tanımlanmaktadır. Bu da kooperatifin karar alma mekanizmasının oldukça bürokratik olduğunu göstermektedir. Bu temada kooperatifin işleyişinin ve kooperatifin iç fonksiyonlarından birden fazla açıdan katılımcılarla görüşülmüş olup burada katılımcıların en çok ortaklaştığı başlık olarak “üreticiye destek” karşımıza çıkmaktadır. Üreticiye destek hakkında bazı cevaplar:

Kooperatif İşleyişi

Şekil 5. Kooperatif İşleyişi

“Üretici ortak olduktan sonra Trakya Birlik ona her konuda yardımcı olmaktadır. Bütün girdilerini sağlar, kar gütmeye amaçlıdır. Çiftçinin tüm ihtiyaçlarını karşılar ve ona hizmet eder” (Başkanı).

“Her türlü desteğini Trakya Birlik’ten temin etmektedir. Ani ve nakdi kredi de temin edebilmektedir. Ani kredi; tohum, gübre, ilaçtır. Nakdi kredi; fiziken verilen paradır” (Müdür₂).

Kooperatifin işleyişinin bürokratik bir biçimde kurgulandığı görülmektedir:

“6 kişi seçilmiş ve ben müdür olarak doğal üyeyim. 7 kişiyiz kurulda. Müdürler ana sözleşmede belirtildiği için doğal üyedir. Yönetim kurulu üyeleri sermaye paylarını öderler, kararlar alınırken oy verirler, imza yetkileri vardır. Yönetim kurulu toplantısında neler konuşuluyor? Kooperatifin her hafta gündemi değişir, personellerle ilgili, kooperatifin taşınmazlarıyla ilgili, gelir- giderlerle ilgili konuşuyoruz” (Müdür₅).

“Yönetim kurulu 4 kişiden oluşmaktadır. Bu kişiler aslen ortaktır. Ortaklar kendi köylerinde seçilirler buraya. Kurulunuzda neden 4 kişi var? Çevremizdeki tüm kooperatiflerde kurulunda 6+1 şeklindedir. Fakat biz 4+1 kişi olmaya karar verdik. Kurulun yaptığı işler 4 kişiyle de yapılabildiği için kurul olarak bu sayıya karar kıldık. +1 müdürümüz doğal üyedir. Kurul üyeleri kooperatifte ortağın menfaatlerini kollamak için uğraşılıyor, kurumla ortak arasında köprü görevi görüyor. Alınması gereken kararlar için de oyuveriyor” (Başkan₂).

Tabloya bakıldığında katılımcılar karar alma başlığı altında “genel müdürlük” ve “üst birlik” adlı cevaplar vermiş olup genel müdürlük örneklem olan kooperatifte hiyerarşik olarak daha yukarıdadır. Fakat katılımcıların bazıları hiyerarşik olarak yukarı olanı değil de onun bir alt konumundaki ortakla daha yakın ilişkide olanı tercih etmiştir:

“Trakya Birlik Genel Müdürlüğü karar vermektedir” (Üye₁).

“Üst birlik karar vermektedir” (Müdür₃).

Kooperatifin üreticiden aldığı ürünleri işleme küresel gıda zinciriyle ilişkili olarak üretimi sürdürdüğünü ve bu bağlamda üreticilerin ürünlerini satın almayı sürekli hale getirmeye yönelik bir sistem kurmak istendiğini göstermektedir. Bu konu hakkındaki bazı cevaplar şöyledir:

“İki adet fabrikamız var. Biri Tekirdağ entegre tesisleri diğeri de Karacabey yağ fabrikası olmak üzere fabrikalarımız vardır” (Müdür₂).

“Trakya Birliğin Karacabey fabrikasında ve Çorlu- Şerefli (Tekirdağ) entegre tesislerde üretilir” (Müdür₃).

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada incelenen Trakya bölgesinde faaliyet gösteren “Trakya Birlik” (Trakya Yağlı tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği) Türkiye’nin ulusal pazarında tarım gıda zinciri kurarak ve üreticileri destekleyerek ulusal düzeyde tüketilecek Ayçiçek yağını üretmeye çalışmaktadır. Bu kooperatifin oldukça hiyerarşik ve bürokratik kurumsal bir yapısı olduğu görülmüştür. Şirketleşme açısından bakıldığında yağlı tohum üretimini hedeflemeleri, yağlı tohum işleme tesisleri, uluslararası pazarda ayçiçek yağı satmak istemeleri, üreticilere üretim süreci konusunda destek vermeye çalışmaları ve dünya ölçeğinde ticari dinamikleri gözetmeleri küresel yağlı tohum ticaretinde etkin olmaya çalıştıklarını göstermektedir. Üreticileri merkeze almaları ve girdileri ucuza sağlamaya çalışmaları, kredi imkanlarını kolaylaştırmaya çalışmaları, ürünü işledikten sonra pazarlamaları da üretim koşullarını çiftçiler açısından kolaylaştırmaktadır. Ancak küresel yağlı tohum ticaretindeki rekabet koşullarına etki edebilmeleri mümkün gözükmemektedir. Uluslararası koşulların üreticiler lehine değişmesi için üreticilerin devlet tarafından desteklenmesi önemli bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Buna dair verileri en önemli sorunlar olarak görülen kuraklık ve girdilerin maliyetlerindeki artışın dile getirilmesinde görmekteyiz. Çalışmanın bütünündeki veriler, yağlı tohum üretimin bir gıda zinciri olarak geliştiğini (tarladan markette satılan bir ürün oluncaya kadar) ve uluslararası ticaret koşullarında fiyatlarının oluştuğunu ortaya çıkarmaktadır.

Yağlı Tohum satış kooperatifinin yaşadığı problemlerin açığa çıkarılması, kırsal kalkınma alanında çalışan devlet kurumlarının öneri ve program geliştirmelerine fayda sağlayabilir. Kırsal kalkınma alanında yeni projelerin ve programların geliştirilmesi ülkemizin genel kalkınmasına katkıda bulunabilir. Bu çalışmada görüldüğü üzere; Türkiye’de, yağlı tohum üretimi gibi bütün olarak tarım gıda zincirinin kurulduğu sektörlerde, üreticiler kooperatif birlikleri ile tarımsal üretimde varlıklarını sürdürebilirler. Ancak, küresel kapitalizmin tarım sektörüne tarım gıda zincirlerini kurarak dâhil olduğu Türkiye benzeri ülkelerde devletin üreticinin tarımdaki varlığını sürdürmesi için tarımsal üretimin çevresel koşullarını da dikkate alacak şekilde (kuraklığa önlemler gibi) tarımsal üretime destek vermesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Araghi F. (2003). Food Regimes and the Production of Value: Some Methodological Issues, *The Journal of Peasant Studies*, 30(2): 41-70.
- Aydın, Z. (2001). Yapısal Uyum Politikaları ve Kırsal Alanda Beka Stratejilerinin Özelleştirilmesi: Söke’nin Tuzburgazı ve Sivrihisar’ın Kınık köyleri örneği, *Toplum ve Bilim*, 88 (Bahar): 11-31.
- Aydın, Z. (2016). Çağdaş Tarım Sorunu ve Yeni Köylülük, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 43: 43-63.
- Aysu, A. (2019). *Kooperatifler*. (1.basım), İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi
- Babaoğlu, M. (2006). *Dünya’da ve Türkiye’de Aspir Bitkisinin Tarihi, Kullanım Alanları ve Önemi*. Edirne: Trakya Tarımsal Araştırmalar Enstitüsü.
- Başaran, H., ve Irmak, E. (2018). Edirne’de Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerde Ortaklık Yapısı ve Kooperatif Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tarım ve Doğa Dergisi*, 21: 116-122.
- Bernard, T., Taffesse, A. S., and Gabre-Madhin, E. (2008). Impact of Cooperatives on Smallholders' Commercialization Behavior: Evidence from Ethiopia, *Agricultural Economics*, 39(2): 147-161.

- Bernard, T., and D. J. Spielman. (2009). Reaching the Rural Poor through Rural Producer Organizations? A Study of Agricultural Marketing Cooperatives in Ethiopia, *Food Policy*, 34(1): 60-69.
- Bernstein, H. (2014). *Tarımsal değişimin sınıfsal dinamikleri*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Bijman, J., M. Hanisch, and G. van der Sangen. (2014). Shifting Control? The Changes of Internal Governance in Agricultural Cooperatives in the EU, *Annals of Public and Cooperative Economics*, 85 (4): 641-661.
- Bonin, J. P., Jones, D. C., and Putterman, L. (1993). Theoretical and empirical studies of producer cooperatives: will ever the twain meet?, *Journal of Economic Literature*, 31(3): 1290-1320.
- BUNGE. (2023a). *Türkiye'de Bunge*. [Online] <https://bunge.com.tr/turkiyede-bunge/> [Erişim Tarihi:28.07.2023]
- BUNGE. (2023b). *Dünyada Bunge*. [Online] <https://bunge.com.tr/dunyada-bunge/> Erişim Tarihi:28.07.2023]
- Ecevit, M. C. (2006). Ulus Ötesileşme ve Küçük Köylülüğün Yaşam ve Direnme Koşulları, (Editör) Türkmen, E. A.: *Küreselleşmeye Güney'den Tepkiler* içinde (341-348) Ankara: Dipnot Yayınları.
- Emana, B. (2009). *Cooperatives: A Path to Economic and Social Empowerment in Ethiopia*. Geneva, Switzerland: ILO.
- Fischer, E., and Qaim M. (2012). Linking Smallholders to Markets: Determinants and Impacts of Farmer Collective Action in Kenya, *World Development* 40 (6): 1255-1268.
- Francesconi, G. N., and Ruben, R. (2012). The Hidden Impact of Cooperative Membership on Quality Management: A Case Study from the Dairy Belt O Addis Ababa, *Journal of Entrepreneurial and Organizational Diversity*, 1(1): 85-103.
- Friedman H and McMichael P. (1989). The Rise and Decline of National Agricultures, 1870 to the Present, *Sociologia Ruralis*, 29(2): 93-117.
- Furat, M. (2013). Küresel Politika Değişimleri ve Türkiye'de Kırsal Kalkınma, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 12(3): 589-610.
- Getnet, K., and Anullo, T. (2012). Agricultural cooperatives and rural livelihoods: Evidence from Ethiopia, *Annals of public and cooperative Economics*, 83(2): 181-198.
- Gönüllü-Atakan, A., ve Çoban, A. (2022). *Türkiye'de Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlenmesi: Yasal ve Yapısal Stratejiler*. Ankara: ILO.
- Gümüşoğlu F. (2012). Kadınların Toplumsal Alanda Güçlenmesine Örnek: "Yağlar Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 1(10): 39-60.
- Günaydın, G. (2009). Türkiye Tarım Politikalarında "Yapısal Uyum": 2000'li Yıllar, *Mülkiye Dergisi*, 33(262): 175-221.
- Güngör, H., Saraçoğlu, K. C., ve Güngör, G. (2016). Türkiye'de Tohumluk Sektörü ve Ayçiçeği Üreticilerinin Tohumluk Satın Alma Davranışlarının Analizi: Trakya Bölgesi Örneği. *XII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Mayıs 2016, Isparta. Ss:79-88.
- Ildız, H. (2019). *Trakya Bölgesinde Aspir Tarımı Yapan İşletmelerin Etkinlik Analizi*, Yayınlanmamış Master tezi, Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ.
- Keyder, Ç. ve Yenal, Z. (2018). *Bildiğimiz Tarımın Sonu*. (4. Basım), İstanbul: İletişim Yayınları.

- Kodama, Y. (2007). New Role of Cooperatives in Ethiopia: The Case of Ethiopian Coffee Farmers Cooperatives. *African Study Monographs. Supplementary Issue.*, 35, 87-108.
- Llambí, L. (1993). Global Agro-Food Restructuring: The Role of Transnational Corporations and Nation-States, *The International Journal of Sociology of Agriculture and Food*, 3: 19-39.
- McMichael P. (1991). Food, the State and the World Economy, *The International Journal of Sociology of Agriculture and Food*, 1: 71-85.
- McMichael, P. (2006). Peasant Prospects in the Neoliberal Age, *New Political Economy*, 11(3): 407-418.
- McMichael P. (2009). A Food Regime Genealogy, *The journal of peasant studies*, 36(1):139-69.
- Mojo, D., Fischer C., and Degefa T. (2017). The Determinants and Economic Impacts of Membership in Coffee Farmer Cooperatives: Recent Evidence from Rural Ethiopia, *Journal of Rural Studies*, 50: 84-94.
- Moreira, M. B. (1994). The Firm and the State in the Globalization Process, *The International Journal of Sociology of Agriculture and Food*, 4: 84-112.
- Müftüoğlu H. ve Aydos V. (2001). *Türkiye’de Kooperatifçilik: Türk Konut Kooperatifçiliğine Alternatif Bir Model: Almanya*. (1. Basım), İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayın No:2001-46.
- Narro, C., Roy D, Okello J., Avendaño B., Rich K., and Thorat A. (2009). Public–Private Partnerships and Collective Action in High Value Fruit and Vegetable Supply Chains, *Food Policy*, 34 (1): 8-15.
- Nebiler, E. (2010). *Toplumsal Kalkınmada Yapı Kooperatiflerinin Yeri ve Önemi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Neuman W. L. (2016). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*. (Çeviren, Özge, S.) Ankara: Yayınodası.
- Oral, Necdet. (2006). *Türkiye Tarımında Kapitalizm ve Sınıflar*. Ankara: Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası. Tarım Politikaları Yayın Dizisi No:6.
- Öztürk, Ş. (2014). *Yeni Köy Sosyolojisi Tartışmaları: Küreselden Yerele Tarım Politikaları ve Yoksulluk*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Pakdemirli, B. (2019). Tarımsal Kooperatiflerin Dünya ve Türkiye’de Mevcut Durumunun Karşılaştırılması. *Anadolu Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 29(2): 177-187.
- Sekülü, B. (2019). *Trakya Bölgesinde Tarım Sorunlarının Üreticiler Tarafından Değerlendirilmesi: Keşan Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ.
- Süzer S. (2023). *Kanola Tarımı*. [Online]
<https://arastirma.tarimorman.gov.tr/ttae/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=80> [Erişim Tarihi: 10.08.2023].
- Staat, J. M. (1987). Farmers’ Incentives to Take Collective Action via Cooperatives: A Transaction Cost Approach, *Cooperative Theory: New Approaches*, 18: 87-107.
- Şantana, A. (2013). Türkiye ve Trakya’da Bitkisel Yağ Üretimi, *Marmara Coğrafya Dergisi*, (5): 201-224.
- Taşan M. (2019). Türkiye’de Tarımda Üretici Örgütlenmesi, *(UAZİMDER) Uluslararası Anadolu Ziraat Mühendisliği Bilimleri Dergisi*, (1): 77-85.

Teoman, Ö., ve Tartıcı, N. (2012). Türkiye Tarımında Sözleşmeli Üreticilik-Kapitalist Dönüşümde Bir Halka Olabilir Mi?. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(2), 163-184.

Tokat, B. (1990). Kooperatiflerde İletişim ve Önemi, *Kurgu*, 8(2): 158-178.

TUIK, 2022. *Bitkisel Üretim İstatistikleri*, 2022. [Online] <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Tarim-111>[Erişim Tarihi: 17.06.2023].

Verhofstadt, E., and Maertens, M. (2014). Smallholder cooperatives and agricultural performance in Rwanda: do organizational differences matter? *Agricultural Economics* 45 (1): 39-52.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2023, 6(10): 1252-1267.

DOI: [10.26677/TR1010.2023.1312](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1312)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Bulimia Nervosa Tedavisinde Bilişsel Davranışçı Terapi Yöntemi: Olgu Sunumu

Çağdaş VEZİR, Yüksek Lisans Öğrencisi, Yakın Doğu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Lefkoşa, KKTC., e-posta: cagdasvezir@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3520-7469>

Doç. Dr. Meryem KARAAZİZ, Yakın Doğu Üniversitesi, Fen ve Edebiyat Fakültesi, Lefkoşa, KKTC, e-posta: meryem.karaaziz@neu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0085-612X>

Öz

Bu olgu sunumunda, DSM-5 tanı kriterlerine göre “Bulimia Nervosa” belirtileri gösteren 26 yaşında kadın danışana bilişsel davranışçı terapi yöntemi uygulanmıştır. Danışan son 4 ay içinde haftada ortalama 10 kez tıknircasına yeme ve yineleyici kusma davranışları gerçekleştirmektedir. Profesyonel desteğe başvuran danışanın geçmiş yaşam olayları ve şimdiki rahatsızlığı göz önüne alınarak bilişsel davranışçı teknikler ile tedaviye başlanılmıştır. Vakanın teknik formülasyonu sonucunda, danışanın olumsuz ve otomatik düşüncelerini gözlemleyerek, inançlarını ve işlevselliği etkileyen varsayımlarını değiştirerek olumsuz ve istenmeyen davranışlarda anlamlı değişikliklerin gözlemlenmesi ve bu değişikliklerin, terapinin gerçekçi hedefleri doğrultusunda gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Toplamda her biri 50 dakika süren 14 seans gerçekleştirilmiş, beklenen hedeflere önemli ölçüde ulaşılmış başarılı bir vaka olarak kaydedilmiştir. Seanslarda BDT teknikleri ve psikoeğitimi kullanılmış olup bu patolojik olgu sunumunda, vakanın seçilme amacı, bilişsel davranışçı terapinin bulimia nervosa beslenme ve yeme bozukluğunun tedavisinde etkili bir yöntem olduğunu vaka kanıtlarıyla birlikte inceleyerek sunmak, yapılacak yeni çalışmalara ışık tutmaktır.

Anahtar Kelimeler: Bulimia Nervosa, Bilişsel Davranışçı Terapi, BDT, Olgu Sunumu.

Makale Gönderme Tarihi: 09.06.2023

Makale Kabul Tarihi: 02.10.2023

Önerilen Atıf:

Veziir, Ç. ve Karaaziz, M. (2023). Bulimia Nervosa Tedavisinde Bilişsel Davranışçı Terapi Yöntemi: Olgu Sunumu, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(10): 1252-1267.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2023, 6(10): 1252-1267. DOI:10.26677/TR1010.2023.1312

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Cognitive Behavioral Therapy Method in the Treatment of Bulimia Nervosa: A Case Report

Çağdaş VEZİR, MSc. Student, Near East University, Institute of Graduate Programs, Nicosia, TRNC, e-mail: cagdasvezir@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3520-7469>

Associate Prof. Dr. Meryem KARAAZİZ, Near East University, Faculty of Arts and Sciences, Nicosia, TRNC, e-mail: meryem.karaaziz@neu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0085-612X>

Abstract

In this case report, cognitive behavioral therapy method was applied to a 26-year-old female client who showed symptoms of “Bulimia Nervosa” according to the DSM-5 diagnostic criteria. The client has been exposed to binge eating and vomiting behaviors an average of 10 times a week in the last 4 months. Treatment with cognitive behavioral techniques was started taking into account the past life events and current discomfort of the client who applied for professional support. By proceeding with the negative automatic thoughts observed as a result of the technical formulation of the case, it is aimed to observe significant changes in negative and undesirable behaviors in line with the realistic goals of the client and therapy by recording changes in their beliefs and assumptions that impair functionality. In total, 14 sessions lasting 50 minutes each were performed, and the expected goals were significantly achieved, which was recorded as a successful case. CBT techniques and psychoeducation were used in the sessions, and in this pathological case report, the purpose of selecting the case is to present that cognitive behavioral therapy is an effective method of treating bulimia nervosa nutrition and eating disorder by examining it together with the case evidence, to shed light on new studies to be conducted.

Keywords: Bulimia Nervosa, Cognitive Behavioral Therapy, CBT, Case Report.

Received: 09.06.2023

Accepted: 02.10.2023

Suggested Citation:

Vezer, Ç. and Karaaziz, M. (2023). Cognitive Behavioral Therapy Method in the Treatment of Bulimia Nervosa: A Case Report, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(10): 1252-1267.

GİRİŞ

Bulimia nervoza, yeme-bozuklukları spektrumunda yer alan ciddi bir psikiyatrik rahatsızlıktır. Tedavisi karmaşık olabilir ve farklı terapi yöntemleri kullanılmaktadır. Bu olgu sunumunda, Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) yönteminin bulimia nervoza tedavisindeki etkinliği ele alınacaktır. BDT, bireyin düşünce, duygu ve davranışlarının birbirleriyle ilişkisini anlamak ve olumsuz düşünceleri değiştirmek üzerine odaklanan bir terapi yaklaşımıdır. Bu sunumda, BDT'nin bulimia nervoza tedavisindeki etkinliği ve başarılı bir olgu üzerindeki uygulanması incelenecektir.

Bilişsel Davranışçı Terapi

Bilişsel Davranışçı Terapi, Aaron T. Beck tarafından 1960'lı yıllarda geliştirilmiştir. Temelinde, bireylerin olayları ve olguları algılama ve yorumlama biçimlerinin, duygusal ve davranışsal yanıtlarını şekillendirdiği fikri yer almaktadır. Bilişsel Davranışçı Terapi'ye göre, insanların sorunlu ya da işlevselliği bozan düşünce kalıpları (örneğin, aşırı genelleme, aşırı başarısızlık beklentisi, olumsuz filtreleme) yanlış ve gerçek dışı inançlara sebebiyet verir. Bu inançlar, kişinin duygusal problemleri aşamamasına ve olumsuz davranışlarının sürdürülmesine yol açar.

Bilişsel Davranışçı Terapi'nin önemli prensiplerinden biri "bilişsel yeniden yapılandırma" (Beck, 2001). Bilişsel yeniden yapılandırma, bireylerin sorun ya da yanlış düşünce kalıplarının farkındalığını yaşamalarını, bu düşüncelerin gerçeklikler ile uyumunu gözden geçirmelerini ve sağlıklı, olumlu düşünceler geliştirmelerini sağlar. Bilişsel yeniden yapılandırma süreci, terapistin yönlendirmesi ile gerçekleşir ve bireyin olumsuz düşüncelerini gözden geçirmesini, mantıksal yanlışlarını belirlemesini ve daha esnek, gerçek dünyasına uygun düşüncelerle değiştirmesine olanak verir.

Bilişsel Davranışçı Terapi, davranışsal deneyimlerde değişiklik amaçlar. Bireyler, yanlış ya da problemli düşünce ve davranış kalıplarını, gerçekçi ve olumlu düşünce ve davranışlar ile değiştirmek için çeşitli teknikler kullanarak deneyimlerini geliştirirler (Türkçapar ve Sargin, 2010). Bu deneyimler ile bireylerin gerçek dünyada sorunlarıyla yüzleşmelerini ve alternatif olabilecek davranışlarını deneyimlemelerine yol açarak, yeni becerilerin kazanılmasına olanak gösterir.

Sonuç olarak, Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT), bilişsel süreçler ile duygu ve davranışlar arasındaki ilişkiye odaklanan etkili bir tedavi yaklaşımıdır (Beck, 2011). BDT, sorunlu düşünce ve davranış kalıplarını değiştirerek kişilerin duygusal sıkıntılarını ve zihinsel sağlık sorunlarını ele almada yardımcı olur. BDT'nin temel prensipleri bilişsel yeniden yapılandırma ve davranışsal deneyimlerin değişmesine odaklanır. Çeşitli çalışmalar, BDT'nin birçok zihinsel sağlık sorununda etkili olduğunu göstermektedir.

BULİMİA NERVOZA

Bulimia Nervoza, DSM-5'te yer almış, tanımlanmış ve tanı kriterleri konulmuş beslenme ve yeme bozukluklarından biridir. Kişinin tüketebileceğinden daha fazla miktarda yiyeceğin, hızlı ve tekrarlayan şekilde kompulsif olarak yinelenen süreçlerde, yemek yeme ile ilgili denetim ve duyumun kalktığı tıknırcasına yeme dönem ve ataklarından oluşan beslenme ve yeme bozukluğudur (Ersoy, 1991). Bulimia Nervoza, kişinin tüketebileceğinden fazla miktarda yemeği kısa bir süre içerisinde tüketmeye çalıştığı "Binge (Tıkınma)" ve bu sürecin sonrasında kişi kısa bir süreliğine kendini mutlu ve pozitif hissetmesine karşın takriben endişe, utanç duygulanımına girdiği görülür (Heatherton ve Baumeister, 2002). Bu dönemi telafi etmeye çalıştığı, kusma, aşırı

derece de egzersiz, pürгатif, laksatif veya diüretik ilaçlar kullanma ya da oruç tutma ile geçirdikleri "Purge (Arınma)" dönemlerine tekrarlanan biçimde girilmesidir.

Bulimia Nervosa'lı bireyler dış görünüşleri hakkında genellikle endişeli ve kaygı beslemektedirler, nasıl göründükleri konusunda oldukça hassas olan Bulimia Nervosa'lı bireyler beslenme atakları sırasında genellikle yalnızdır ve olabildiğince gizlilik arayışındadır. Bireylerin kendilik değerlendirmelerinde bozulmalar görülmesi ve vücut şekilleri ve kilolarından aşırı rahatsızlık duymaları beklenen bir durum olmakla birlikte DSM-5'in tanı kriterlerinden biridir. Bu duruma rağmen genellikle Bulimia'lı bireyler ortalama kilolardadır. Yine de değişken beslenme süreçleri nedeniyle Bulimia Nervosa'ya sahip bireylerde kilo değişkenliği oldukça sık gözlemlenmektedir (Bullik ve Trace, 2013).

Epidemiyoloji. Bulimia Nervosa'nın toplumda nadir görülen bir beslenme ve yeme bozukluğudur, bunun bir nedeni de inkar, damgalanma ve utanç kaynaklı yardım aramadan kaçınma davranışı olabileceği düşünülmektedir. Raporlarda kadınlarda görülme prevalansı erkeklere göre 10/1 olarak bulunmuştur. Yaşam boyu rastlanma epidemiyolojisi ise kadınlarda %3 oranında iken erkeklerde %1'dir (Eeden, Hoeken ve Hoek, 2021). Genellik ile batı ülkelerinde yaşayan genç kadınlarda rastlanan bir beslenme ve yeme bozukluğu olmasına rağmen dünya çapında tüm yaş gruplarında literatüre girmiş birçok kayıt vardır ancak 12 yaş altı çocuklarda ve 40 yaş üstü bireylerde görülmesi oldukça nadirdir (Aydın, 2022).

Etiyolojisi. Bulimia Nervosa'nın tam neden kaynaklandığı bilinmese de etiyojisinde biyolojik, sosyal ve psikolojik faktörler ele alınmaktadır. Bulimia Nervosa tanısında biyolojik faktörler önemli ölçüde etken sayılabilecek nedenlerdendir (Kömürücü ve Şenkal, 2019). Genetik çalışmalar, aile içerisinde yeme bozukluğuna sahip bireylerde beslenme ve yeme bozukluklarının dikkat çeken nitelikte kendini gösterdiğini ortaya koymuştur (Bullik ve Tozzi, 2013). Bulimia Nervosa tanısı alan bireylerin biyolojik yakınlarında da bu tanının görülme olasılığının arttığı düşünülmektedir. Biyolojik nedenleri arasında serotonin nörotransmitterlerinin düzenlenmesinde etkili genler ve yeme bozuklukları arasında anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir (Bulik ve Tozzi, 2013). Bulimia Nervosa tanısı alan bireylerin beyin görüntüleme çalışmalarında yapılan incelemeler sonucunda beyindeki gri madde'de azalmalar tespit edilmiştir (Wagner vd., 2006). Cinsiyet faktörü ise oldukça önemli bir etkidir, birçok kayıtlarda ve prevalans endekslerinde kadınların erkeklere oranla daha yaygın bir şekilde Bulimia Nervosa tanısı aldığı görülmektedir.

Psikolojik etkenler olarak bireyin kişilik faktörleri, özsaygı durumları, kişisel deneyimler ve travmatik yaşam olayları etkili olabileceği düşünülmektedir. Vücut memnuniyetsizliği ve düşük benlik saygısı bireyin yeme davranışlarını etkileyebilmektedir (Fairburn ve Cooper, 1989). Psikodinamik teoriler, olumsuz anne-bebek etkileşiminin neden olduğunu öne sürmektedir. Bu etkileşim bebekte ego gelişiminin gecikmesine ve birey olamamaya sebebiyet vermektedir. Annenin çocuğun duygusal ve fiziksel gereksinimlerini besin yolu ile karşılaması, bireyin kimlik oluşumunda ve beden algısında bozulmalar olarak rastlanmaktadır. Birey egoya tehdit unsurları ile yüzleştğinde, bedenini kontrol edememe ve denetimini yitirme duygusu oluşur. Beslenme bozuklukları ile ilgili olan davranışlar, kişinin duygularını kontrol etmede kullandığı yol olarak karşımıza çıkmaktadır (Tangül ve Gürhan, 2016).

Bulimia Nervosa tanısında sosyal etkenler açısından medyanın "idealize" ettiği zayıf beden tipi, kişilerde vücut memnuniyetsizliğine ve diyet davranışlarına yol açabildiği gibi sosyo-kültürel beden algısı da bireylerin vücut şekilleri ve tipleri hakkında olumsuz düşüncelere sebebiyet verebilmektedir. Kültürel faktörler açısından zayıf olma baskısı bireylerde yatkınlık yaratabilmektedir. Zayıf olma baskısı, risk faktörlerine sahip kişilerde görülen psikolojik bozukluklar genellikle ilk tepki olarak diyet yapma veya yiyecek kısıtlama olabilir. Diyet yapmak,

hastada kendine sahip olma ve kontrol duygusu oluşturarak geçici bir rahatlama sağlayabilir, ancak temel sorunlar çözümlenmez ve açlık yeni sorunlar yaratabilir. Bu döngü, dayanılmaz açlık belirtilerinin oluşmasına ve yeme-yediğini kusma şeklinde ilerlemesine neden olabilmektedir (Ersoy, 1991). Aile ve arkadaş ilişkileri, yaşanan belirli beden imajı ve kilo ile ilgili travmatik yaşam olayları ve kişisel deneyimler bireyin benlik algısı üzerinde bozulmalara yol açabileceği ve yeme bozukluklarına sebebiyet verebileceği düşünülmektedir. Ayrıca, çocuklukta yaşanan cinsel istismar ve yeme bozukluğu olan bir aile üyesi gibi faktörlerinde Bulimia Nevroza gelişiminde etkili olabilmektedir.

Olası Sonuçlar. Bulimia Nevroza, birçok fiziksel, psikolojik ve sosyal sonuçlarla ilişkili ciddi bir beslenme ve yeme bozukluğudur. Fiziksel açıdan; yineleyen beslenme epizodları ve tekrarlanan tıknırcasına yeme atakları, düzensiz ve sürekli kilo değişikliklerine yol açarken ardından kusma davranışı, sıkı egzersiz, açlık ve diyet dönemleri gibi etkenler kilo ile ilgili dalgalanmaları arttırmaktadır. Bu süreçlerden en çok ağız ve diş sağlığı etkilenirken, el ve parmaklarda kendi kendine kusma işareti olan "Russell's Sign" adı verilen yara izleri görülebilir ve kusma kaynaklı Mallory-Weiss yırtıkları görülebilir ve bu kusma davranışı, vücutta elektrolit dengesizliklerine, gastrointestinal problemlere, mide rahatsızlıklarına ve hormonal bozukluklara yol açabilir. Yeme bozukluğu ile ilişkili beslenme eksiklikleri kişide kalp problemleri, böbrek ve karaciğer hasarları ve osteoporoz riskini arttırabilmektedir. Bilinçsizce kullanılan laksatif ve pürgatif ilaçların birçok olumsuz yan etkisi olabilmekte, işlevselliği düşürücü etkileri gözlemlenebilmektedir.

Bununla birlikte, bulimia nervoza ciddi psikolojik sonuçlara da neden olabilir. Kişinin kendine olan güvensizliği, düşük benlik saygısı, mükemmeliyetçilik ve beden imajı bozukluğu gibi faktörler, depresyon, anksiyete ve diğer ruhsal bozuklukların gelişme riskini artırır. Bulimia nervoza ayrıca kişinin sosyal hayatını da etkiler. Kişi, yemek yeme veya sosyal etkinliklerde bulunma korkusu nedeniyle sosyal izolasyona meyilli olabilir. İlişkilerde sorunlar yaşayabilir, iş veya okul performansı düşebilir ve sosyal destek ağları zayıflayabilir. Bireyin sahip olduğu olumsuz ve yanlış otomatik düşünce ve işlevsel olmayan varsayımlar, sosyal işlevselliğinde ve veriminde önemli ölçüde olumsuz etkilere neden olmaktadır.

Bulimia Nervoza, bireyin yaşam kalitesini olumsuz etkileyen bir bozukluk olması nedeni ile teshiş ve tedavi önemli yer tutmaktadır. Bulimia Nervoza tanısı için kriterler DSM-5'de açıkça belirtilmiş olup fiziksel etkenler için fiziki muayene ve laboratuvar testleri yapılabilmektedir. Psikolojik değerlendirmeler ile DSM-5 tanısı koymak için kriterler; yinelenen tıknırcasına yeme dönemleri, kusma, aşırı egzersiz, laksatif ve pürgatif ilaçları bilinçsizce kullanma veya oruç tutma yoluyla düzenli olarak sıkı diyetler yapmak, ağırlık ve vücut algısında bozulmalar, obsesif düşünceler, 3 ay boyunca ortalama olarak en az haftada bir kez gerçekleşen yinelenen tıknırcasına yeme ve kusma dönemleri, Anoreksiya Nervoza sahibi olmamak.

Tedavi. Bulimia Nervoz'a tanısında, işlevselliği arttırmak için uygulanabilecek tedavi ve terapiler multidisipliner olmak zorundadır. Bireyin psikoterapi, beslenme danışmanlığı ve ilaç tedavisi ile birlikte yürüteceği bir tedavi yolu bozukluğun atlatılmasında görece hızlı ve etkili bir çözüm olabilmektedir bu noktada zorlayıcı olan beslenme ve yeme bozukluklarında danışanların tedaviye başvurma ve devam etme konusunda kararsız kalmalarıdır (Butcher, Mineka, Hooley, 2013; Steinhausen, 2002).

Bulimia Nervoz'a tedavisinde psikoterapi etkili bir yöntemdir; Kişilerarası terapi, motivasyonel terapi ve en çok tercih edilen psikoterapi yöntemi olarak karşımıza Bilişsel Davranışçı terapi yöntemi çıkmaktadır (Hay, 2013). Grupla ya da bireysel olarak uygulanabilmektedir.

Bulimia Nervosa Tedavisinde Bilişsel Davranışçı Terapi

Bilişsel Davranışçı Terapi'nin Bulimia Nevroza için en çok tercih edilen psikoterapi modeli olmasında, bilişsel kuramın bulimia nevrozanın nasıl ele alındığı ve kuram çerçevesinde tedavi süreci ve aşamalarının erken dönemde yayınlanmış olmasıdır (Fairburn, 1985). Fairburn'e göre bulimia nervosa tanısı almış bireylerin davranış ve düşünceleri incelendiğinde onlara beden imajı ve ağırlığı oldukça önem arz etmektedir. Aşırı yeme davranışına karşın takriben gerçekleşen kusma, diyet ve aşırı egzersiz davranışı bilişsel temelde anlaşılabilir bir paradokstur. Bu sebeple bilişsel modelin bireyin inanç ve değerleri üzerinde çekirdek inançlar, işlevselliği bozan varsayımlar ve olumsuz otomatik düşünceler ile çalışarak istenmeyen davranışın değiştirilmesi mümkündür. Yayınlanan BDT formülasyonu 3 faz içermektedir (Fairburn ve Cooper, 1989). İlk faz, yeme davranışında kontrol ve hakimiyet kurulmasını amaçlayan davranışçı tekniklerden oluşur. İkinci faz, işlevsiz düşünce ve inançların tespit edilip değiştirilmesini amaçlayan bilişsel tekniklerdir. Son faz ise, terapide sürdürülebilir değişimin gözlemlenmesini ve nüks etmenin önlenmesini amaçlamaktadır. BDT genel olarak bozukluğun ilk gelişiminden sorumlu olan süreçlerden ziyade daha yakın olan sürdürücü süreçlerle ilgilenmektedir (Cooper ve Fairburn, 2011; Fairburn, Cooper ve Shafran, 2003).

OLGU SUNUMU

26 yaşında, üniversite mezunu, tıbbi sekreter olarak çalışan danışan, evli ve eşi ile birlikte İzmir'de yaşamaktadır. Danışan son 4 aydır yaşadığı beslenme atakları ve kusma davranışı sebebi ile gelen danışan kilo takıntısından yakınmaktadır. İlköğretim ve lise dönemlerinde kilolu olduğunu, bu dönemlerde birkaç kez akran zorbalığına uğradığını anlatmıştır. Özellikle erkek arkadaşlarının kendisi ile dalga geçtiğini bu yüzden o dönemlerde özgüvensiz olduğunu dile getirmektedir. Bu sebepten dolayı kendisinin sosyal çevreden o dönemlerde dışlanmış olduğunu hissetmesinden kaynaklı bir diyetisyen ile çalışarak 32 kilo verdiğini ifade etmiştir. Üniversite dönemlerinde bu zayıflaması ile birlikte bu düşüncelerden ve uzaklaşsa dahi düzenli diyet ve spor yapmayı bırakmadığını ancak sigarayı bırakması ve bir hastanede tıbbi sekreter olarak çalışmasından dolayı çok fazla hareket alanı bulamamasından dolayı diyeti ve spor yapmayı ihmal etmesi, bıraktığı sigara alışkanlığını yemek yeme ile bastırmaya çalışması ile kilo aldığını söyleyen danışan, kilo alması ile birlikte sıkıntılarının başladığını dile getirmiştir. Eşinin ve birkaç yakın arkadaşının kilo aldığını vurgulamasıyla birlikte düşüncelerinin takıntı boyutuna ulaştığını ve yavaş yavaş diyetini sıkılaştırmaya ve spor yapmayı arttırdığını ifade etmiştir. Bu durumun ardından zaman zaman ise durduramadığı beslenme atakları ve kendini alıkoymadığı kusma hadiseleri yaşamakta olduğunu belirtti. Son 4 ay içinde ise, toplum içerisinde yemek yiyemediğini kendini huzursuz hissettiği için yalnız başına yemek yediğini ve bu öğünlerde ise tıknırcasına bir atak yaşadığını anlatan danışan ne kadar yediğinin farkında olmadığını kontrolünü ve denetimini kaybettiğini söylerken bu durumun ardından mutlaka kendini kusturma davranışının gerçekleştiğini çünkü beslenme atağı sonrasında vücudu ile ilgili düşüncelerden ve kilosu yüzünden yaşadığı sıkıntıları kafasından çıkaramadığını, utanç, endişe korku hissettiğini kilo almaktan korktuğunu söylemiştir. Bu beslenme ataklarını her gün ve bazı zamanlarda günde 2 kere yaşadığını dile getiren danışan artık kilosu ve görünüşü dışında bir şey düşünmediğini neredeyse her gün sürekli olarak kilosunu ölçtüğünü, ayna karşısına geçtiğinde hedeflediği kiloda dahi olsa kendisini fiziksel olarak çekici bulmadığı ve kendini kontrol edemez kilo alırsa eğer eşininde onu çekici bulmayacağını saatlerce düşünmektedir. Eğer kilo alırsa insanların çocukluk çağında olduğu gibi ondan uzaklaşacağını, bu şekilde beğenmeyeceğini düşünmesi sebebiyle beslenme atağı yaşadığı zamanlarda bir kere pürügan etkili bir ilaç olan Mannitol kullandığını söylemiştir.

Danışan bu sebeplerden ötürü eğer eşi ya da arkadaşları bu süreçleri öğrenir ya da tanık olursa kendisinden iğreneceğini düşündüğü için bu durumu aşmak istemektedir. Daha öncesinde psikolog ile görüşmesinden olumlu geri dönütler aldığı için bir terapi olarak bu davranışın üstesinden gelebileceğine karar vermiştir ancak iş yoğunluğu ve sosyal çevresinin bu durumu öğrenmesinden çekindiği için online terapiyi tercih etmiştir.

Danışan ile yapılan seanslarda, öz bakımına önem verdiği, giyimine özen gösterdiği görülmüştür. Kendini oldukça iyi ifade edebilmesine karşın, el hareketlerini aşırı derecede aktif kullandığı ve bu durum hakkında farkındalığının olmadığı gözlemlenmiştir. Danışanın duygudurumu içerisinde çökkünlük, kaygı ve korku fark edilmiş ve kendi denetiminin elinde olmadığı düşüncesine sahiptir. Seanslar sırasında geçmiş yaşam olayları hakkında konuşurken tedirgin ve endişeli duygulanımı dikkat çekmiş, kilosu ve fiziksel görünüşü hakkındaki obsesif düşünceler net olarak gözlemlenmiştir. Danışanın kendilik değerlendirmesi ve iç görüşü zayıftır. Seanslarda geçmişi hakkında konuşurken tedirgin ve endişeli yaklaşımına karşın terapiye oldukça istekli ve seanslarda işbirlikçi yapısı önem arz etmektedir.

Danışanın anlatımlarında dikkatini korumakta zorluk yaşadığı, odağını toplamak ve sürdürmek konusunda eksik kalmış, kısa süreli bellek, kişi, zaman ve yer oryantasyonlarında ve davranışın bilişsel kontrolü işlevlerinde bozulmalar dikkat çekmiş; hesaplama, hafıza, soyutlama ve çizim işlevlerinde bozulmalara rastlanmamıştır.

Geçmiş Yaşam

İzmir doğumlu olan danışan, anne ve babasının tek kız çocuğu olarak planlı ve istenen bir bebek olarak dünyaya gelmiştir. Danışanın annesi 55 yaşında üniversite mezunu, İzmir’de sınıf öğretmenliği yapan bir kadındır. Babası ise 56 yaşında üniversitede mezunu, aktif olarak spor eğitmenliği yapmaktadır. Ekonomik durumları iyi olan bir ailede büyümüştür. Danışan, çocukluğunda anne ve babası birbirleri ile iyi geçinebilen, anlaşabilen bir çift olmasa da ciddi bir tartışmaya ya da kavgaya tanık olmamıştır. Babasını naif, neşeli ve güler yüzlü biri olarak tanımlayan danışan annesini ise öğretmenliğin getirdiği kuralcı, otonom ve zaman zaman katı biri olarak tanımlamıştır. Annesi ile çok fazla yakın olmayan danışan çocukluğunda genelde babası ile vakit geçirdiğini, annesinin işinden dolayı evdeyken bile çocuklardan sıkılmış olduğunu 6-7 yaşlarında fark ettiğini söyleyen danışan, yine de annesinin kendisine sürekli karıştığını ve bu sebepten dolayı kendisi ile çocukluk çağlarında anlaşmakta zorlandığını ifade etmiştir. Çocukluğunda dışarı çıkmaktan çok hoşlanmadığı için genellikle evde vakit geçiren danışan, okula başladıktan sonra, eve gelir, odasında vakit geçirmektedir. İlköğretim dönemlerinde yaşlarına göre oldukça kilolu olduğunu ifade eden danışan bu sebepten dolayı arkadaşlarının kendisi ile dalga geçtiği için çevresindeki diğer çocuklarla iletişim kurmaktan çekinmesinden dolayı sosyal bir çocukluk geçirmemiştir. Annesi bu durumdan danışanın yaşı büyüdükçe rahatsız olmaya başlamış, ortaöğretimin bittiği yaz döneminde liseye başlamadan önce annesinin zoruyla sıkı bir diyet uygulamak zorunda kalan danışan yine de kilo vermekte başarılı olamadığı için lise son sınıfa kadar birkaç kere daha bu durumla karşılaştığını ifade etmiştir. Danışan lise döneminde kilo sebebiyle birkaç kere kendisi ile dalga geçildiğini hatırlamaktadır, bu sebepten dolayı birkaç kere internetten görüp sipariş ettiğini zayıflama haplarını denemiştir. Lisede tanıştığı ve hala görüşmekte olduğu birkaç yakın kız arkadaşı olmasına karşın lise zamanında erkek arkadaşlarının olmadığını, erkekler ile arkadaşlık ve yakınlık kurmaktan çekindiği için kaçındığını ifade etmiştir. Yakın arkadaşları ile iyi ilişkisi olmasına rağmen çok fazla dışarıya çıkan bir çocuk değildir, çoğunlukla arkadaşlarının zorla ısrar etmesi üzerine dışarıya çıktığını ifade etmektedir. Danışan üniversiteye hazırlık döneminde babasının tavsiye ve annesi ile olan “kilo problemi” sebepli kavgalarından kaçınmak için kendi

isteği ile bir diyetisyen ve psikolog ile görüşerek, 1 seneye yakın bir süreçte 32 kilo vermiştir. Psikolog ile depresyonda olduğunu düşündüğü ve çocukluğundan beri yaşadığı çekingen, özgüvensiz tavır ve davranışlarını aşmak için görüştüğünü belirtmiştir. Daha önce de kendini özgüveni düşük bir çocuk olarak ifade eden danışan zayıfladığında bu durumun değiştiğini, daha sosyal ve özgüvenli bir birey haline geldiğini söylemiştir. Liseyi bitirene kadar herhangi bir romantik ilişki olmamış, erkeklerin genellikle kendisi ile ilgilenmediğini, hatta o dönemlerde kendisinin çekici ya da güzel biri olmadığını düşünen danışan bu algısının zayıfladıktan sonra değiştiğini ifade etmiştir. Üniversiteyi Çanakkale’de okuyan danışan, üniversiteye dönemlerinde değiştiğini, artık daha fazla sosyalleşmeye başladığını insanlarla iletişim kurmakta zorlanmadığını ve aktif olarak üniversite döneminde çok fazla dışarıya çıkan, gezen biri haline geldiğini söylemiştir. Üniversite birinci sınıfta sigaraya başladığını ve neredeyse günde 2 paket sigara içtiğini ifade eden danışan bu dönemlerde birkaç kere alkol kullanmıştır. Sosyal çevresinin üniversitede oldukça genişlediğini ifade eden danışan, ilk romantik ilişkisini bu dönemlerde yaşamış, üniversite 2. Sınıfta tanıştığı eşi ile birlikte üniversite bittikten sonra evlenmiştir. Eşi kendisinden 2 yaş büyük, 28 yaşında bir avukattır. Evlendikten sonra eşi ile İzmir’e taşınmışlar ve danışanın kendi aile apartmanlarında, anne ve babası ile komşu olarak yaşamaya devam etmişlerdir. Bu süreç zarfında sigarayı kullanımını bırakmıştır. Yaklaşık olarak 1 sene kadar çalışmadığını ifade eden danışan 23 yaşında İzmir’de bir özel hastanede işe başlamıştır. Eşi ve ailesi ile birlikte iyi geçindiğini sağlıklı ilişkileri olduğunu ifade etmektedir.

YÖNTEM

Ayırıcı Tanı

Danışan geçmiş yaşamında kilo problemi yaşamamasından ve yaşadığı travmatik deneyimlerden kaynaklı olarak gündelik hayatında fiziksel görünüşünü oldukça “takıntı” derecesinde düşünmektedir. Danışan bu düşüncesinden ötürü sık sık ağır diyetler ve spor uygulamaları yapmakta ve tıknırcasına yeme atakları geçirmektedir. Danışan bu ataklar esnasında ise danışan kontrolünü kaybetmekte, denetimini yitirmektedir sonrasında ise kusma davranışı gerçekleştirmekte, utanç endişe ve korkudan dolayı yemek yeme esnasında yalnız kalmaya özen göstermektedir. Son 4 ayda, haftada ortalama olarak 10 kez bu atakları yaşamaktadır. Danışanın semptomları göz önüne alındığında danışanın “ağır derece” “Bulimiya Nevroza” belirtileri gösterdiğinden şüphelenilmiştir.

Tanı

Bulimia Nervosa Tanı Kriterleri (DSM 5)

A. Yineleyici tıknırcasına yeme dönemleri. Bir tıknırcasına yeme dönemi aşağıdakilerin her ikisi ile belirlidir:

1. Benzer koşullarda, benzer surede, çoğu kişinin yiyebileceğinden

açıkça daha çok yiyeceği, ayrı bir zaman biriminde (örn. herhangi iki saatlik bir surede) yeme.

2. Bu dönem sırasında yemek yemeye ilgili denetiminin kalktığı duyumunun olması (örn. kişinin yemek yemeyi durduramadığı duygusu ne ya da ne denli yediğini denetleyemediği duygusu)

B. Kilo almaktan sakınmak için, kendi kendini kusturma, iç sürdüren (laksatif) ilaçlar, idrar sokturucu (diüretik) ilaçlar ya da diğer ilaçlar yanlış yere kullanma, neredeyse hiç yememe ya da aşırı spor yapma gibi yineleyen, uygunsuz ödünleyici davranışlarda bulunma.

C. Bu tıknırcasına yeme davranışlarının ve uygunsuz ödünleyici davranışların her ikisi de ortalama, üç ay içinde, en az haftada bir kez olmuştur.

D. Kendilik değerlendirmesi, vücut biçiminden ve ağırlığından yersiz bir biçimde etkilenir.

E. Bu bozukluk, yalnızca anoreksiya nervoza dönemleri sırasında ortaya çıkmamaktadır.

Varsa belirtiniz:

Tam olmayan yatışma gösteren: Bulimiya nervoza için tanı ölçütleri daha önce tam karşılanmıştır, ancak bu tanı ölçütlerinin, hepsi olmasa da, bir kesimi uzunca bir süredir karşılanmaktadır.

Tam yatışma gösteren: Bulimiya nervoza için tanı ölçütleri daha önce tam karşılanmıştır, ancak bu tanı ölçütlerinin hiçbiri uzunca bir süredir karşılanmamaktadır.

O sıradaki ağırlığını belirtiniz:

En düşük ağırlık düzeyi uygunsuz ödünleyici davranışların sıklığına göre belirlenir (aşağıya bakın). Diğer belirtileri ve işlevsel yetersizliğin derecesini yansıtmak üzere ağırlık düzeyi artırılabilir.

Ağır olmayan: Ortalama haftada bir-üç kez uygunsuz ödünleyici davranış olması.

Orta derecede: Ortalama haftada dört-yedi kez uygunsuz ödünleyici davranış olması.

Ağır: Ortalama haftada sekiz-on üç kez uygunsuz ödünleyici davranış olması.

Aşırı düzeyde: Ortalama haftada on dört ya da daha çok kez uygunsuz ödünleyici davranış olması.

Tedavi Planı

Danışan, bireysel psikoterapi, beslenme danışmanlığı ve ilaç tedavisini birlikte sürdürmelidir. Psikoterapi yöntemi olarak, Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT), bu vakada etkili bir teknik olacaktır. Hastanın düşünce biçimi ve davranışları ile birlikte sahip olduğu olumsuz otomatik düşünceler ve işlevselliği bozan varsayımlar psikoterapide odak noktası olması etkili bir yöntem olarak etki edecektir. Beslenme danışmanlığı için uzman bir diyetisyen ile ilaç tedavisi için ise uzman bir psikiyatrist ile görüşmeler sürdürülmesinin tedavi açısından önemli rol oynayacağı düşünülmektedir.

BULGULAR

Danışanın tedavi sürecinde Beck'in Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) kuramından yararlanılmıştır (Beck, 2001). Danışan ile her biri 50 dakika süren 13 seans gerçekleştirilmiştir. Danışanın anamnez ve şimdiki şikayetinin belirlenmesi, problemler ve hedefler saptanması amacıyla 2 seans yapılmıştır. Danışanın öyküsünün terapist tarafından formülize edilen teknik özetlenmesi aşağıdadır.

Tablo 1. Öykünün Teknik Özetlenmesi

Erken Yaşam Deneyimi	Danışanın annesinin danışana çok şişman olduğu için büyüdüğünde erkeklerin onu beğenmeyeceğini ve onunla sevgili olup, evlenmek istemeyeceğini söylemesi
Temel İnanç	Sevilecek ya da beğenilecek biri değilim.
İşlevselliği Bozan Varsayım	Şişman insanları kimse beğenmez ve insanlar fiziksel görünüşünü beğenmediği insanlarla arkadaşlık etmezler, onlarla birlikte olmazlar
Kritik Yaşam Olayı	Danışanın sigarayı bırakması ile işe masa başı bir işe başladıktan sonra tekrardan kilo alması
Olumsuz Otomatik Düşünceler	Kilo alırsam fiziksel görünüşüm güzel olmayacak ve eşim beni beğenmeyecek, beni terk edecek
Belirtiler	Davranışsal: Sosyal geri çekilme, yemek sırasında yalnız kalmaya özen gösterme Motivasyonel: Kontrolde çıktığı düşüncesi, onay ve beğenilme ihtiyacı Duygusal: Suçluluk, utanç, kaygı, endişe, korku Bilişsel: Dikkat dağınıklığı, kendini, kendilik değerlendirmesinde bozulmalar Somatik: Halsizlik, çökkünlük, iştah ve tıknırcasına yeme atakları, kiloda sürekli değişiklik

Danışanın Zayıf ve Güçlü Yönleri

Danışanın diğer bireylerin düşünce ve davranışlarını obsesyon haline getirmesi, düşünce ve davranışlarının denetimi dışında çevresel uyaran ve etkiler ile kendi benlik ve kontrolünü yitirmesi, yalnızca aldığı onaylar ile kendi varlığını geçerli kılabileceği düşüncesi danışanın zayıf yönleri olarak gözlemlenmiştir. Danışanın farkındalık kazandırıldığı ve desteklendiği çatışma süreçlerini isteği ve kararlılığı ile atlabilmesi danışanın güçlü yönleri olarak önceki terapi süreci göz önüne alındığında görülmüştür.

Danışanın Tedaviden Beklentileri

Danışanın tıknırcasına yeme ve kusma dönemlerini sonlandırmak ve fiziki görünüşü ile diğer bireylerin onayı ve kabulünü almak zorunda olduğu düşüncelerinden uzaklaşmak olarak kayda geçirilmiştir.

Seans 1-2.

Değerlendirme seanslarında, tanışma, terapötik ilişki ile birlikte problem ve hedefleri belirleme sonrasında ilk olarak danışana düşünülen tanı olan "Bulimia Nervoza" ve Bilişsel Davranışçı Terapi ile ilgili gerekli psikoeğitim verilerek, danışana tanı ile ilgili yeterli bilgi ve baş etme ve özdenetim becerilerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Verilen psikoeğitimde; Bulimia Nervoza'nın ne olduğu, sürecin nasıl ilerleyeceği, beklenen klinik değişikliklerin açıklaması yapılmıştır. Çalışılan bozukluğun, vakanın kendisi ile benzer nitelikli vakalar incelenerek, başlangıç ve ilerleme aşamalarında karşılaşılabilecek zorluklar ve elde edilebilecek sonuçlar anlatılarak danışanın bozukluğa objektif olarak yeni anlam kazandırması ve pozitif yönlü olarak vakada nasıl ilerleyebileceği üzerine konuşulmuş, bozukluğu kendi nitelikleriyle yeniden tanımlaması beklenmiştir.

Seans 3-4.

Danışanın "Bulimia Nervoza" çerçevesinde davranışları değerlendirilmiş, davranışa neden olan tetikleyici yaşam olayları konuşulmuştur. Danışanın sosyal çevresinden sevgi, onay ya da kabul beklediği anlarda kendi fiziksel görünüşüne odaklandığı karşısındaki insanın tepkisine veya

davranışına göre beden algısının şekillendiği üzerinde aşırı stres yaratan beklentiler ve sonuçlar durumunda ise takriben tıknırcasına yeme ataklarının başladığı fark edilmiş danışan ile bu durumlar hakkında konuşularak iç görü kazanması hedeflenmiştir. Danışan yaşadığı stres anlarında duygusal dürtülerini kontrol edememekte, kendilik değerlendirmesinde bozulmalar yaşamaktadır. Eşi ile yaşadığı ufak bir tartışma sonrasında eşi ile tartışmasının ana sebebinin fiziksel görünüşü nedeniyle olduğunu, eğer daha çekici ve güzel bir kadın olsa eşinin kendisini alttan alacağını kendisinin değer verilecek ya da beğenilecek biri olmadığını düşünmeye başladığını ifade eden danışan sıklıkla eğer fiziğim daha çekici ve beğenilir olsaydı eşim bu tartışma sırasında bana nasıl davranırdı diye düşündüğünü dile getirdi. Bu düşüncelerin ardından yalnız kaldığı sırada doyum hissini kaybettiğini ne kadar yediğinin farkında olmadığı, sonrasında utanç duygusu ile kusma gereksinimi yaşayarak kendisini kusturduğunu ifade etti. Seans aşamasında danışanın duygusal dürtülerinin kontrol ve denetimi için farkındalık kazanması için çalışmış, duygusal dürtülerin yönetimi ve bunları sağlıklı başa çıkma yöntemleri ile değiştirebilmesi için stratejiler anlatılmıştır. Gevşeme egzersizleri, olumlu iç konuşma gibi teknikler üzerinde durulmuştur. Danışan için sağlıklı yeme alışkanlıkları ve beslenme planları tartışılmış, diyet odaklı düşünceler üzerine ilerlenmiştir.

Seans 5-6-7.

Danışan ile olan bu seanslarda duygusal dürtüleri yönetme stratejilerini güçlendirmek, beden imajını olumlu yönde değiştirmek ve bilişsel kalıplarını sorgulamak, sağlıklı benlik inşası bilişsel ve duygusal düzeyde kendini değerlendirme ve sağlıklı ilişkiler kurma üzerinde odaklanılmıştır. Danışan çevresinde annesi ve arkadaşlarından deneyimlediği yaşam olayları sırasında ideal kadın bedeni ve kendisinin fiziksel yapısı hakkında olumsuz düşünceler geliştirmiştir. Danışanın kendi bedenini çekici ve güzel formuna oturtabilmek ve beğenilecek dış görünüşe sahip olmak için kendisini çekici ve güzel bulduğu kilo arasında dengelemeye çalışmaktadır. Kendi bilişsel kalıplarına göre ideal görünümde iken aldığı eleştirileri karşılması ile bu formun dışına çıktığında yorumlama stili değişmektedir. Bunlar üzerine konuşulmuştur. Bu beden imajını aynı zamanda danışanın duygu-durum halinin etkilediği, karşılaştığı stresörler ile baş ederken kaçınma stratejileri uygulayıp olumsuz düşünce kalıplarını bedeni üzerinden kendine yordadığı gözlemlenilmiştir. Danışanın bu olumsuz bilişsel kalıplarının aşırı yeme ve kendini kusturma davranışı ile ilişkisini keşfetmesini amaçlanarak olumsuz düşüncelerin gerçeklik ile uyumlu olup olmadığı konusu değerlendirilmiştir. Benlik değerini güçlendirme amacıyla güçlü yönleri üzerinde durulmuştur. Kendini olumlu ve iyi hissettiği ilgi alanları üzerinde sohbet ederek "Bulimia Nervosa"dan bağımsız bir sağlıklı benlik tanımlamasına uygun olacak yaşam alanları değerlendirilmiştir. Danışandan olumlu geri dönütler alındıkça bireyin temel inançları sorgulanmış, danışanın olumlu benlik kazanımı için özdeğerlendirme yetileri geliştirilmeye çalışarak kendine yönelik kabul ve sevgi üzerine odaklanılmıştır. Bireyin kendi bedenini, daha sağlıklı ve objektif bir şekilde değerlendirmeyi öğrenmesi ile şu şekilde bir değişime rastlanmıştır; birey seanslardan önce boy kilo endeksine göre ideal kiloda dahi olsa, 3-4 kilo aldığı zaman kendini çekici olmayan, itici, insanların yanına yaklaşım arkadaşlık kurmak istemeyeceği biri olarak düşünmekteydi, 7 seans sonunda özdeğerlendirmesinin tamamen farklılaştığı artık kendi bedenini sağlıklı ve yalnızca son zamanlarda ki aktivitelerinden ötürü biraz kilo almış ancak hala güzel ve çekici görünmeye devam ettiği, sağlıklı bir bedene sahip olan biri olarak değerlendirmektedir. Ancak yine de sosyalleşme aşamasında tedirginlikler ve endişeler yaşamaktadır.

Seans 8-9.

Danışan hala aşırı yeme atakları ve kendini kusma davranışlarıyla mücadele etmekte ve sosyal etkileşimlerde zorluklar yaşamaktadır ancak azalmalar gözlemlenmekte, sosyal etkileşimlerin getirdiği stresörler kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Bu amaçla; bireyin sosyal becerilerini geliştirme kendine güveni artırma ve sosyal etkileşimlerde daha sağlıklı davranışlar sergileme bireyin beden imajını pozitif yönde değiştirme, geri düşmelerle başa çıkma ve gelecekteki hedeflerine odaklanma üzerine odaklanmaktadır. Danışanın sosyal etkileşimdeki güçlüklerini anlamak için sosyal becerileri üzerinde durulmuş, iletişim becerileri, sınırlarını belirleme ve başkalarıyla etkili bir şekilde ilişki kurma yetenekleri incelenmiştir. Sosyal etkileşimlerdeki olumsuz düşüncelerini ve kendine yönelik eleştirilerini sorgulanmış, olumsuz düşüncelerini gerçeklikle uyumlu hale getirmek üzerine danışana gerekli ödevler verilmiştir. Bu ödevler sonunda, sosyal etkileşimlerde yeni becerilerin pratiği, olumlu düşünce kalıplarının günlük hayata adapte edilebilmesi hedeflenmektedir. Danışanın ilerlemesinde geri düşmeler yaşama olasılığına karşın, geri düşmeleri tanıma, olumsuz düşüncelerle başa çıkma ve motivasyonu yeniden canlandırma stratejileri üzerine konuşulmuş ve gelecekteki hedefler üzerine yoğunlaşmıştır, danışanın tedavi sürecindeki ilerlemesi göz önünde bulundurularak gelecekteki hedefleri değerlendirilmiştir. Danışanın, bulimia nevrozadan bağımsız olarak istediği yaşam tarzını, sağlıklı ilişkileri ve kendini gerçekleştirmeyi hedeflemesine yönelik tutumlar seans sonuna doğru pekiştirilme amacıyla konuşulmuştur.

Seans 10-11.

Danışanın bilişsel stratejileri pekiştirmesi, geri düşmelere karşı direnç geliştirmesi ve tedavi sürecinin sonlandırılmasına yönelik planlamalar üzerine odaklanıldı. Bireyin seanslar boyunca öğrendiği bilişsel stratejileri hatırlatır ve bunların günlük yaşamında nasıl uygulandığını üzerine konuşularak, bireyin tedavi sürecindeki ilerlemesini değerlendirilmesi ile danışanın tedavi hedeflerine ne kadar yaklaştığını incelendi. Danışanın tedavi sürecinin sonlandırılmasına yönelik düşünceleri ve endişeleri ele alındı. Terapi bitiminde birkaç ay ya da birkaç sene sonrasında bozukluğun geri dönme ihtimaline karşı endişeleri gözlemlenilerek gelecekteki destek kaynakları ve koruyucu önlemler hakkında bilgilendirilerek, kendi başına başa çıkma becerilerinin güçlenmesi hedeflendi. Danışan ile birlikte 11. seansın sonunda terapinin sonlandırılmasına yönelik planlar yapıldı, tahmini olarak 13. veya 14. seansın sonunda terapinin bitirilmesine iş birliği içerisinde karar verildi. Bu kararın ardından terapinin sonlandırılmasının seyrinde kendini nasıl takip edebileceği ve gerektiğinde yardım alabileceği konusunda bilgi verilerek 11. oturum sonlandırıldı.

Seans 13-14.

Son seanslar danışanın kazanımlarını gözden geçirme, gelecekteki geri düşmelere karşı stratejiler geliştirme ve tedavinin tamamlanması üzerine odaklanıldı. Tedavi sürecinde kaydettiği ilerlemeleri ve kazanımlarını değerlendirilerek, aşırı yeme ataklarını ve kendini kusma davranışlarını azaltma konusundaki başarısı üzerine konuşuldu. Danışanın duygu-durum ve mental değerlendirilmelerinde olumlu geri dönüşler alındı gözlemlenilerek ilerlemelerini hatırlatarak ve motivasyonu arttırmaya çalışıldı. Danışanın tedavi sürecinin tamamlanabileceğini değerlendirilerek, tedavinin sona ermesiyle ilgili düşünceleri ve endişeleri ele aldık, devam eden destek kaynakları, grup terapisi veya destek grupları hakkında bilgi verilerek başka kaynaklardan da yardım almasına destek sağlandı. Danışanın terapi süreci sonlandırılarak takip sürecine başlanıldı.

Terapi sonuçları: Danışanın tıknırcasına yeme ve yinelenen kusma davranışlarında ciddi derecede azalma sağlanmıştır. Bilişsel çarpık düşüncelerinde pozitif yönlü değişimler gözlemlenmiş terapi beklentileri yüksek ölçüde karşılanmıştır. Terapi sonrası olumsuz izlenim kayda geçirilmemiştir.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Bulimia Nervosa, yeme-bozuklukları spektrumunun bir parçası olan bir hastalıktır. Bu olgu tartışmasında, 26 yaşındaki bir kadının Bulimia Nervosa tanısıyla Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) süreci ele alınmaktadır. Bu tartışmada, hastanın tedavi sürecindeki ilerlemesi, BDT'nin etkinliği ve önemli noktalar tartışılacaktır. Bu vakanın tercih edilmesindeki amaç ağır bulimia nervosa tanısı almış bir bireyin, kısa sürede BDT ile etkili bir tedaviye ulaşabileceğinin ve BDT tedavisinin etkinliğinin olgu sunumu olarak gösterilmesidir.

İlk seanslardan itibaren genel seyir hali ile danışanın işbirlikçi ve istekli yapısı Bilişsel Davranışçı Terapi yöntemi için oldukça önemli etkidir. Özellikle danışanın motivasyonel durumunun artması BDT'nin hızlı geri dönüşler vermesi ile oldukça ilişkilidir. Danışanın probleminin sebeplerinin bilişsel süreçlerine ağırlık verilmesi ve olumsuz düşünce yapılarını ve davranışları belirleyerek, işlevsel ve gerçekçi düşünce ve davranışlar ile değiştirmesi, oruç denilebilecek diyetlerin yerine düzenli yeme programları oluşturması ve tıknırcasına yeme ve yinelenen kusma davranışlarına sebep olan durumlara karşı baş etme stratejileri kazandırmaya çalışması sebebiyle diğer psikoterapilerden farklılık göstermektedir (Chen vd., 2003).

Yeme programları oluşturma gibi benzeri durumlar sınırlılık olarak gözüke dahi Bulimia Nervosa'nın biopsikososyal nedenleri sebebiyle Bilişsel Davranışçı Terapinin multidisipliner bir terapi yaklaşımı ile rahatça sürdülebilecek uyum sağlayabilecek ve diğer disiplinlerdeki diyetisyen, psikiyatr gibi vakada birlikte çalışılan kişilere sistematik yapısı ile rahatça incelenebilir, kontrol edilebilir ve anlaşılabilir biçimi ile bu tarz vakalarda sıkça tercih edilmesine olanak sağlamaktadır.

Danışanın terapiye başlama konusunda istekli olması ancak olgu sunumunda gördüğümüz üzere yüz yüze bir terapiyi tercih etmemesi gibi durumlarda genel itibari ile danışan aynı zamanda terapilerin uzun süreli olacağından endişe duymakta ve destek alma konusunda istekli olmamakta olabilir. Aynı zamanda bozukluğun etiolojisi ve danışanların olumsuz inançlarının yerleşmiş olması terapi arayışı üzerinde istenmeyen olumsuz etkilere yol açmaktadır. Yapılan çalışmalarda tanı alan bireylerin çok küçük bir yüzdesinin tedavi arayışı içerisine girdiğini göstermektedir (Becker vd., 2004) Ancak Bilişsel Davranışçı Terapinin yalın ve anlaşılabilir, sistematik olması, kısa sürelerde etkili ve uzun vadede nispeten kalıcı ve geri dönmelere karşı BDT alan danışanlar tarafından kendi kendine uygulamak için öğrenilebilen yapısı BDT'yi en etkili terapi yöntemi haline getirmektedir.

Bilişsel Davranışçı Terapinin öğrenilebilir yapısının bir diğer avantajı ise olgu sunumunda sıkça karşılaştığımız olumsuz bilişsel düşünceleri değiştirmesi ve danışanın probleminin çözümü dışında, günlük hayatında da diğer karşılaştığı olumsuz düşünceler konusunda engelleyici ve bireyin edindiği sağlıklı benlik ve yaşamı için koruyucu bir noktasının olmasıdır.

Olgusu sunumunda 8. ve 9. Seanslarda bahsedilen ödevler, her seans için verilmekte ve danışanın vaka ilerlemesi, süreçleri ve iş birliği rahatlıkla takip edilebilmektedir. Vaka'da incelediğimiz üzere ağır derece Bulimia Nervosa tanısı konulan bireyin, hastalığının şiddetinin geçmiş yaşam olaylarında aynı hislere yönelik yaşadığı travmatik deneyimlerin oldukça etkili olduğu düşünülmektedir.

Olgu sunumunda belirtilen 13-14. seanslar, hastanın tedavi sürecinde kaydettiği ilerlemeleri değerlendirdiği bir seanslardır. Hastanın aşırı yeme ataklarını azaltma ve kendini kusma davranışlarıyla mücadele etme konusunda ilerleme kaydettiği belirtilmektedir. Bu, BDT'nin bilişsel stratejileri ve başa çıkma becerilerini geliştirme konusundaki etkinliğini göstermektedir. Bu vakada çalışan BDT'nin etkinliğinin diğer terapi yöntemlerine kıyasla semptomların iyileşmesi ve nüksün engellenmesi açısından daha etkili olduğunu göstermektedir (Fairburn vd., 2009).

Bu olgu sunumu ve tartışma, bulimia nervoza tanısıyla BDT sürecini ele almıştır. Hastanın tedavi sürecindeki ilerlemeler, bilişsel stratejilerin pekiştirilmesi ve gelecekteki geri düşmelere karşı stratejilerin geliştirilmesi üzerine odaklanan seanslar, BDT'nin etkinliğini ortaya koymaktadır. Bu olgu sunumu, bilişsel davranışçı terapinin bulimia nervoza tedavisinde önemli bir yaklaşım olduğunu vurgulamaktadır.

Bu vaka araştırmasının uygulanması ve sonuçlarının genellemesini sınırlayan bazı kısıtlılıklar bulunmaktadır. İlk olarak, elde edilen veriler danışanın kendi ifadelerine dayandığı için öz-bildirimlere dayanmaktadır. Ayrıca, bu çalışmanın vaka araştırması, büyük bir örneklem büyüklüğüne sahip değildir. Bu nedenle, elde edilen bulguların genel nüfusa uygulanması veya genelleştirilmesi sınırlı olabilir.

Sonuç olarak, bu çalışmada kullanılan BDT yönteminin ağır düzeyde Bulimia Nervosa'da klinik anlamda etkili olduğu gözlemlenmiştir. Ancak, ileride yapılacak çalışmalarda BDT'nin bulimia nervoza tedavisindeki etkinliğini daha da artırmak için terapi sürecine kişiselleştirilmiş öğelerin eklenmesi önemlidir. Her bireyin deneyimleri, düşünce kalıpları ve başa çıkma mekanizmaları farklı olabilir, bu nedenle tedavi planı bireyselleştirilmelidir. Tedavi sürecinde bireyin motivasyonunu artırmak, olumlu düşünce kalıplarını pekiştirmek ve destek sistemlerini güçlendirmek için ek stratejiler kullanılabilir. Bu şekilde, tedavi süreci daha etkili hale getirilebilir ve bireylerin iyileşme süreci desteklenebilir.

KAYNAKÇA

- American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.). Washington, DC: *American Psychiatric Publishing*.
- Akkaya, G., and Yılmaz, T. (2022). Cognitive Behavioral Therapy for nutrition and appetite anxiety: A case report. *Journal of Clinical Psychology Research*, 6(3), 392-405.
- Aytaç, H. M., ve Hocaoglu, Ç. (2016). Bulimiya Nervosa ile Birlikte Yaşamak: Bir vaka Sunumu [Living with Bulimia Nervosa: A Case Presentation]. *Journal of Mood Disorders (JMOOD)*, 6(3), 158-163.
- Bayraktar, E. ve Alper, Y. (1991). Bulimia Nervosa. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 1(3), 34-37.
- Beck, J. S. (2001). *Bilişsel Terapi: Temel İlkeler ve Ötesi*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği.
- Becker, A. E., Franko, D. L., Nussbaum, K., and Herzog, D. B. (2004). Secondary prevention for eating disorders: The impact of education, screening, and referral in a college-based screening program. *International Journal of Eating Disorders*, 36(2), 157-162.
- Bulik, C. M., and Tozzi, F. (2013). The Genetics of eating disorders. *Annu. Rev. Clin. Psychol*, 9, 589-620.
- Bulik, C. M., and Trace, S. E. (2013). The genetics of binge eating disorder. In *A Clinician's Guide to Binge Eating Disorder* (1st ed., pp. 57-71). Routledge. eBook ISBN: 9780203585993.

- Butcher, J.N., Mineka, S., ve Hooley, J.M. (2013). *Anormal Psikoloji*. (Çev. O. Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Cooper, Z., and Fairburn, C. G. (2011). The evolution of “enhanced” cognitive behavior therapy for eating disorders: Learning from treatment nonresponse. *Cognitive and Behavioral Practice*, 18(3), 394–402.
- Chen, E., Touyz, S. W., Beumont, P., Fairburn, C. G., Griffiths, R., Butow, P., Russell, J., Schotte, D. E., Gertler, R., and Basten, C. (2003). Comparison of group and individual cognitivebehavioral therapy for patients with bulimia nervosa. *International Journal of Eating Disorders*, 33(3), 241–254.
- Eeden, P., Hoeken, H., and Hoek, J. (2021). The Influence of Digital Nudging on Food Choices: A Systematic Review. *Frontiers in Psychology*, 12, 736368. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.736368>
- Erol, A., ve Yazıcı, F. (1999). Bulimia Nervozada Tedavi [Treatment in bulimia nervosa]. *Klinik Psikiyatri*, 2, 172-178.
- Ersoy, G. (1991). Yeme davranışı bozuklukları: Anoreksia ve bulimia nervoza. *Beslenme ve Diyet Dergisi / J. Nutr. and. Diet.*, 20, 95-106.
- Fairburn, C. G., and Beglin, S. J. (1990). Studies of the epidemiology of bulimia nervosa. *The American Journal of Psychiatry*, 147(4), 401–408. <https://doi.org/10.1176/ajp.147.4.401>.
- Fairburn, C. G., and Cooper, P. J. (1989). Eating disorders. In K. Hawton, P. M. Salkovskis, J. Kirk, & D. M. Clark (Eds.), *Cognitive behaviour therapy for psychiatric problems: A practical guide* (pp. 277–314).
- Fairburn, C. G., Cooper, Z., Doll, H. A., Norman, P., and O'Connor, M. (2000). The natural course of bulimia nervosa and binge eating disorder in young women. *Archives of General Psychiatry*, 57(7), 659-665.
- Fairburn, C. G., Cooper, Z., and Shafran, R. (2003). Cognitive behaviour therapy for eating disorders: A "transdiagnostic" theory and treatment. *Behaviour Research and Therapy*, 41(5), 509-528. [https://doi.org/10.1016/S0005-7967\(02\)00088-8](https://doi.org/10.1016/S0005-7967(02)00088-8).
- Fairburn, C. G., Cooper, Z., Doll, H. A., O'Connor, M. E., Bohn, K., Hawker, D. M., Wales, J. A., and Palmer, R. L. (2009). Transdiagnostic cognitive behavioral therapy for patients with eating disorders: a two-site trial with 60-week follow-up. *American Journal of Psychiatry*, 166(3), 311-319.
- Heatherton, T. F., and Baumeister, R. F. (2002). Does binge eating disorder involve a dysfunctional appetitive process? *International Journal of Eating Disorders*, 32(3), 319-327. <https://doi.org/10.1002/eat.10091>
- Hocaoğlu, Ç. (2015). Erkeklerde Bulimiya Nervozası: Bir Olgu Sunumu [Bulimia Nervosa in Males: A Case Presentation]. *Düşünen Adam the Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 28, 77-83.
- Kass, A. E., Kolko, R. P., and Wilfley, D. E. (2013). Psychological treatments for eating disorders. *Current Opinion in Psychiatry*, 26(6), 549.
- Kömürcü, B. ve Şenkal, E. İ. (2019). Yeme bozukluklarının etiyolojisinde ailesel faktörler: Güncel bir gözden geçirme. *Klinik Psikoloji Dergisi*, 3(1), 34-44.
- Kuruoğlu, A. Ç. (2000). Yeme Bozukluklarında Genetik Etkenler [Genetic Factors in Eating Disorders]. *Klinik Psikiyatri Bülteni*, 10, 32-37.
- Peat, C. M., Brownley, K. A., Berkman, N. D., and Bulik, C. M. (2012). Binge eating disorder: Evidence-based treatments. *Current Psychiatry*, 11(5), 32-39.

P. Hay. (1998). The Epidemiology of Eating Disorder Behaviors: An Australian Community-Based Survey. *The International Journal of Eating Disorders*, 23(4), 371-382.

Hay, P. J., Mond, J., Buttner, P., and Darby, A. (2008). Eating Disorder Behaviors Are Increasing: Findings from Two Sequential Community Surveys in South Australia. *PLoS ONE*, 3(2), e1541. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0001541>.

Hay, P. P., Bacaltchuk, J., Stefano, S., and Kashyap, P. (2009). Psychological treatments for bulimia nervosa and bingeing. *The Cochrane Database of Systematic Reviews*, 2009(4), CD000562. <https://doi.org/10.1002/14651858.CD000562.pub3>.

Hay P. (2013). A systematic review of evidence for psychological treatments in eating disorders: 2005-2012. *The International Journal of Eating Disorders*, 46(5), 462-469. <https://doi.org/10.1002/eat.22103>.

Sarisakal, Ö., ve Yalçınkaya-Alkar, Ö. (2020). Beslenme ve Yeme Bozukluğu Eş Tanılı Bir Obsesif Kompulsif Bozukluğun Bilişsel Davranışçı Tedavisi: Bir Olgu Sunumu [Cognitive Behavioral Therapy for a Case of Comorbid Eating Disorder and Obsessive-Compulsive Disorder: A Case Presentation]. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, 7(2), 249-273.

Steinhausen, H. C. (2002). The outcome of anorexia nervosa in the 20th century. *American Journal of Psychiatry*, 159(8), 1284-1293.

Şentürk, Z. (2020). Yeme bozukluğu hastalarında tedavi motivasyonu ve tedavide bilişsel davranışçı terapi [Yüksek Lisans Projesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü].

Tangül Özcan, C. ve Gürhan, N. (2016). *Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliğinin Temelleri*, Ankara: Akademisyen Tıp Kitapevi.

Türkçapar, M. H., ve Sargın, A. E. (2010). Bilişsel davranışçı psikoterapiler: Tarihçe ve gelişim. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 21(3), 225-235.

Wagner, A., Greer, P., Bailer, U. F., Frank, G. K., Henry, S. E., Putnam, K., Meltzer, C. C., Ziolkowski, S. K., Hoge, J., McConaha, C., and Kaye, W. H. (2006). Normal brain tissue volumes after long-term recovery in anorexia and bulimia nervosa. *Biological Psychiatry*, 59(3), 291-293.

Watson, H. J., Fursland, A., Bulik, C. M., and Nathan, P. (2013). Societal norms and eating disorder behaviors in young women. *International Journal of Eating Disorders*, 46(2), 119-126. <https://doi.org/10.1002/eat.22114>.

Watson, H. J., Fursland, A., Bulik, C. M., and Nathan, P. (2013). Subjective binge eating with compensatory behaviors: a variant presentation of bulimia nervosa. *International Journal of Eating Disorders*, 46(2), 119-126. <https://doi.org/10.1002/eat.22075>.

Wilson, G. T., Fairburn, C. C., Agras, W. S., Walsh, B. T., and Kraemer, H. (2002). Cognitive-behavioral therapy for bulimia nervosa: Time course and mechanisms of change. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 70(2), 267- 274.

Wilson, G. T., Grilo, C. M., and Vitousek, K. M. (2007). Psychological treatment of eating disorders. *American Psychologist*, 62(3), 199-216.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2023, 6(10): 1268-1283.

DOI:[10.26677/TR1010.2023.1313](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1313)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Doğu Anadolu Bölgesinin İki Önemli Geleneksel Pekmezi: Karnavas ve Sivan Dut Pekmezlerinin Gastronomi Turizmi Açısından İncelemesi

Öğr. Gör. Dr. Erkan DENK, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Erzurum, e-posta: erkan.denk@atauni.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2144-3316>

Öz

Pekmez, Türk mutfağında önemli bir yerinin olmasının yanında insan sağlığının korunması açısından değerli bir besin türüdür. Ayrıca pekmez, üzüm, incir ve dut gibi çeşitli meyvelerden elde edilen bir meyve konsantresi olarak da ifade edilebilir. Günümüzde pekmez üretimi, endüstriyel uygulamalar ile gerçekleştiği gibi kırsal alanlarda geleneksel yöntemlerle kültürün bir parçası olarak sürdürülmektedir. Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesi aynı meyveden ama farklı yörede üretilen coğrafi işaret tescilli olan iki pekmez ile bu geleneği sürdürmektedir. Bunlardan birisi menşe işaret tescilli Karnavas dut pekmezi iken diğeri ise mahreç işaret tescilli Sivan dut pekmezidir. Bu çalışmanın amacı; Doğu Anadolu bölge mutfağının iki geleneksel pekmez türünün coğrafi işaret tescil belgesindeki üretim aşamalarının uygulanma durumunu inceleyip gastronomi turizmi açısından iki ürünün de önemini ortaya çıkarmaktır. Araştırma verileri, dut pekmez üretimi yapan yöre sakinleri ile yüz yüze yapılan mülakatlar ile elde edilmiştir. Araştırma sonucunda bölgedeki her iki dut pekmezi üretiminde tescil belgelerine uygun üretim yapıldığı ve bu iki pekmez türünün gastronomi turizmi açısından önemli gastronomik ürünler olduğu belirlenmiştir. Ayrıca bu pekmezlerin üretildiği yörelerde Haziran ile Temmuz aylarında ziyaretçilere farklı üretim deneyimleri yaşatabileceği gibi bölgede gastronomi turizminin gelişimine katkı sunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gastronomi Turizmi, Gastronomik Ürün, Karnavas Dut Pekmezi, Sivan Dut Pekmezi.

Makale Gönderme Tarihi: 16.08.2023

Makale Kabul Tarihi: 09.10.2023

Önerilen Atf:

Denk, E. (2023). Doğu Anadolu Bölgesinin İki Önemli Geleneksel Pekmezi: Karnavas ve Sivan Dut Pekmezlerinin Gastronomi Turizmi Açısından İncelemesi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(10): 1268-1283.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2023, 6(10): 1268-1283. DOI:[10.26677/TR1010.2023.1313](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1313)
ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

**Two Important Traditional Molasses of the Eastern Anatolia Region: An Investigation
of Karnavas and Sivan Mulberry Molasses in Terms of Gastronomy Tourism**

Dr. Erkan DENK, Atatürk University, Social Sciences Vocational School, Erzurum, e-mail:
erkan.denk@atauni.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2144-3316>

Abstract

Molasses, besides having an important place in Turkish cuisine, is a valuable food type in terms of protecting human health. It can also be expressed as a fruit concentrate obtained from various fruits such as molasses, grapes, figs and mulberries. Today, molasses production is carried out as a part of the culture with traditional methods in rural areas as well as with industrial applications. The Eastern Anatolia region of Turkey continues this tradition with two molasses, which are geographical indication registered, produced from the same fruit but in different regions. While one of them is Karnavas mulberry molasses with registered origin mark, the other is Sivan mulberry molasses with origin mark registered. The aim of this study; The aim of the study is to examine the application of the production stages of the two traditional molasses types in the geographical indication registration certificate of the Eastern Anatolian region cuisine and to reveal the importance of both products in terms of gastronomic tourism. Research data were obtained through face-to-face interviews with local residents who produce mulberry molasses. As a result of the research, it was determined that both mulberry molasses production in the region was produced in accordance with the registration documents and these two molasses types were important gastronomic products in terms of gastronomic tourism. In addition, it is thought that in the regions where this molasses is produced, visitors can experience different production experiences in June and July and contribute to the development of gastronomic tourism in the region.

Keywords: Gastronomy Tourism, Gastronomic Product, Karnavas Mulberry Molasses, Sivan Mulberry Molasses.

Received: 16.08.2023

Accepted: 09.10.2023

Suggested Citation:

Denk, E. (2023). Two Important Traditional Molasses of the Eastern Anatolia Region: An Investigation of Karnavas and Sivan Mulberry Molasses in Terms of Gastronomy Tourism, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(10): 1268-1283.

GİRİŞ

Pekmez, Türk mutfağının geleneksel lezzetlerinden birisidir ve yaygın olarak üzüm ya da duttan üretilmektedir. Ayrıca pekmez, genellikle sabah kahvaltı sofralarında severek tüketilmektedir (Alpaslan ve Hayta, 2002). Pekmezin içeriğinde bulunan karbonhidratın büyük bir kısmı glikoz ve fruktoz gibi monosakkaritler formunda olduğu için sindirilmeden kolaylıkla kana geçmektedir. Bu özelliği sebebiyle bebekler, çocuklar, sporcular ve acil enerji gerektiren durumlarda beslenme açısından önemlidir (Şengül vd., 2005:73). Dolayısıyla bireylerin beslenmesinde ve sağlığın korunmasında pekmez önemli bir gıda maddesidir.

Gastronomi turizmi ise üretim ve tüketimi içine alarak geniş deneyim imkanları sunan turizm türüdür. Turistlerin tarım ve hayvancılık faaliyetlerini deneyimlemelerine, bunlara bağlı üretimi gözlemlemelerine, çiftlikleri ziyaretlerine, bir üzümün şişedeki şaraba dönüşüm yolculuğunu izlemelerine imkan tanır ve bizzat üreticilerden ürünleri satın almaya teşvik eder (Santich, 2004: 21). İnsanların doğa ile iç içe olan kırsal alanlara, farklı kültürler ile birlikte yeni lezzetleri tatmaya yönelmeleri, eşsiz deneyimler yaşama isteği seyahat planlamalarını ve gastronomi turizmi talebini tetiklemektedir. Bu durumun farkında olan destinasyonlar, gastronomi turizmi kapsamında geleneksel ürünlerini bu amaçla tanıtmakta ve pazarlama faaliyetlerini çeşitlendirmektedir (İbiş, 2020: 88). Geleneksel yiyecek ve içecekler diğer adıyla gastronomik ürünler gastronomi destinasyonlarının ortaya çıkışında, lezzet rotalarının oluşturulmasında, etkinliklerin düzenlenmesinde ve turistlerin bu yöreleri ziyaret etmesinde etkin rol almaktadır (Kivela ve Crotts, 2005; López-Guzmán vd., 2017; Fusté-Forné, 2020). Ancak zamanla korunamayan bu geleneksel lezzetler, üretim yöntemleri ve kültürel miras küreselleşmenin de etkisiyle yok olma tehdidi ile karşı karşıyadır. Bu özel ürünleri tescilleyerek kayıt altına alıp geleneksel üretim yöntemlerinin de gelecek kuşaklara aktarılmasında coğrafi işaret uygulamaları gastronomi turizmi ile bir bütünlük sağlamaktadır.

Buradan hareketle gerçekleştirilen çalışmada Doğu Anadolu bölgesinde aynı tür meyveden yapılan Karnavas ve Sivan dut pekmezleri incelenmiştir. İlgili literatürde spesifik olarak her iki pekmez türünü coğrafi işaret tescil belgelerindeki belirlenmiş üretim şekli standartlarında değerlendiren bir çalışma olmadığı gibi gastronomi turizmi kapsamında inceleyen herhangi bir akademik çalışmaya da rastlanmamıştır. Dolayısıyla çalışma literatürde bu boşluğu dolduracağı gibi ürünlerin gastronomi turizmi kapsamında değerlendirilmesi için de bir fırsat sunacaktır. Ayrıca çalışmanın hedefleri arasında bu iki geleneksel lezzeti kayıt altına alıp gündeme getirerek tanıtımıyla birlikte satış ve pazarlamasına katkı sunmak ve sürdürülebilirlikleri için öneriler geliştirmek de yer almaktadır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İnsanoğlunun yaşamını devam ettirebilmesi için yemek yemesi kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. Ancak bu duruma basit ve sıradanmış gibi yaklaşmamak gerekir. Çünkü yeme içme aktivitesi haz, lezzet, görünüm, estetik ve kültür gibi birçok bileşeni kapsamaktadır (Mil, 2009). Turizm deneyiminin önemli ayağını oluşturan yerel gıdalar o yörenin kültürü ile yoğrulmuştur. Bu sebeple turistler, yerel halkın gerçek hayatını deneyimleme ve destinasyon kültürünün otantik deneyimini yaşama arzusuyla motive olmaktadır (Mak vd., 2013). Geleneksel lezzetler kültürel veya yöresel olarak kabul edilir ve bunları geleneksel üretim yöntemleri ile sunmak önemlidir (Antón vd., 2019). Bir bölgeye veya yöreye özgü olarak kimlik kazanıp ortaya çıkan yiyecek ve içecekler gastronomik ürün olarak ifade edilmektedir. Bu ürünler bir yemek olabileceği gibi şarap, peynir, sebze, meyve, zeytinyağı veya geleneksel yöntemlerle işlenerek elde edilen ürünler olabilir (Nebioğlu, 2016:32).

Pekmez de geleneksel yöntemlerle üretildiği ve yöreleri aracılığıyla kimlik kazanıp isimlendirildiği için gastronomik ürünler arasında sayılabilir. Erzurum yöresinde Ormanağzı (Karnavas) köyünde üretilen ve 2009 yılında menşe adı olarak tescillenen Karnavas dut pekmezi (TPMK, 2023a) ile Bingöl yöresi Servi bölgesinde üretilen ve 2021 yılında mahreç işaret coğrafi işaret tescili alan Sivan

dut pekmezi (TPMK, 2023b) bölgenin önemli gastronomik ürünleridir. Coğrafi işaret; “tüketiciler için ürünün kaynağını, karakteristik özelliklerini ve ürünün söz konusu karakteristik özellikleri ile coğrafi alan arasındaki bağlantıyı gösteren ve garanti eden kalite işareti” şeklinde Türkiye’de coğrafi işaretler konusunda yetkili tek kurum olana Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından tanımlanmaktadır (TPMK, 2023c). İki tür tescil ürünlere verilmektedir. Bunlardan birisi mahreç işaret bir diğeri ise menşe adı şeklindedir. İlgili kanun gereği bir bölge veya yöre ile özdeşleşen ve üretim aşamalarından en az biri sınırları çizilen o yörede gerçekleşen ürünlere “mahreç işaret” tescili verilirken, hammadde, üretim ve işleme gibi tüm işlemler sınırları çizilen bölgede gerçekleşiyorsa ürüne “menşe adı” tescili verilerek kayıt ve koruma altına alınmaktadır (SMK, 2017).

Türk Patent ve Marka Kurumu’nun Türkiye’nin Coğrafi İşaretler platformunda “pekmez” olarak yer alan kayıtlar diğeri bir ifadeyle tescil alan pekmez türleri Tablo 1’de belirtilmiştir.

Tablo 1. Coğrafi İşaret Tescili Alan Pekmezler

Tescil Belgesi Alanlar				
Sıra	Pekmez Adı	Tescil Tarihi	Tescil Sahibi	Tescil Türü
1	Karnavas Dut Pekmezi	09.06.2009	Ormanağzı Köyü Muhtarlığı-Erzurum	Menşe
2	Zile Pekmezi	17.11.2009	Zile Ticaret Borsası-Tokat	Mahreç
3	Antep Pekmezi	24.07.2020	Gaziantep Ticaret Borsası	Mahreç
4	Sivan Dut Pekmezi	27.01.2021	Bingöl İl Tarım ve Orman Müdürlüğü	Mahreç
5	Düzce Şeker Kamışı Pekmezi	24.05.2021	Düzce İl Tarım Ve Orman Müdürlüğü	Mahreç
6	Belen Kömürçukuru Pekmezi	28.07.2021	İskenderun Ticaret ve Sanayi Odası-Hatay	Mahreç
7	Gürün Dut Pekmezi	30.09.2021	Gürün Kaymakamlığı-Sivas	Menşe
8	Senirkent Üzüm Pekmezi	17.03.2022	Senirkent Belediyesi-Isparta	Mahreç
9	Andırın Andız Pekmezi	11.11.2022	Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi	Mahreç
10	Karapürçek Cennet Hurması Pekmezi	08.05.2023	Karapürçek Kaymakamlığı-Sakarya	Mahreç

Kaynak: www.citurkpatent.gov.tr adresinden yazar tarafından derlenmiştir (30.08.2023).

Tablo 1 incelendiğinde 10 pekmez türünün tescillendiği ve bu tescillerin 2’sinin menşe adı 8’inin ise mahreç işaret olarak kayıt altına alındığı görülmektedir. İlk pekmez tescilinin ise çalışmamıza konu olan Karnavas dut pekmezine 2009 yılında menşe adı olarak verildiği görülmektedir.

Ayrıca Tablo 1’de tescil tarihlerine bakıldığında 2009 yılı ile 2020 yılı arasında herhangi bir pekmez tescilinin olmadığı görülmektedir. Bu durum coğrafi işaretlerin öneminin yeni yeni anlaşılmaya başlandığının göstergesi olarak değerlendirilebilir. Dikkat çekici diğeri bir tespit ise herhangi bir üretici birliğinin henüz bir pekmez tescili alamamış olmasıdır. Bu konu ile ilgili olarak özellikle Avrupa Birliği coğrafi işaret uygulama ve başarıları ile örnek gösterilmektedir. Bu başarının altında üretici örgütlerin bizzat sistemin içinde olması yatmaktadır (Tekelioğlu, 2019:56). Dolayısıyla üzerinde durulması gereken konulardan birisi de pekmez, peynir, zeytinyağı ve şarap gibi ürün tescillerinde üretici birliklerinin aktif rol almasıdır. Çünkü bu tür örgütler hem ürünü sahiplenmekte hem de standart üretimi teşvik ederek uluslararası pazarlara ulaşımı kolaylaştırıp üreticilerde ortak hareket etmeyi benimsetmektedir (Marie-Vivien vd., 2017; Oledinma ve Roper, 2021).

Yine kayıtlar incelendiğinde başvurusu yapılmış ve inceleme işlemleri süren pekmez türlerine ait bilgiler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2 incelendiğinde 16 pekmez türünün tescil inceleme işlemlerinin devam ettiği ve bu başvuruların biri hariç tamamının mahreç işaret tescili için yapıldığı görülmektedir. Başvurulardan Mezrone üzüm pekmezi geleneksel ürün tescil başvurusunda bulunmuştur. Geleneksel ürün; geleneksel olarak üretiminin otuz yıldır yapıldığının kanıtlanmasının yanı sıra geleneksel üretim, işleme, hammadde veya malzemeden üretilme şartının en az birisini sağlayan ürünlere denilmektedir (SMK, 2017). Dolayısıyla geleneksel ürün, bir koruma türüdür ve coğrafi işaret tescili olarak değerlendirilmeyebilir. Çünkü burada korunan daha çok gelenek, üretim yöntemi veya geleneksel malzemelerdir ve bunları korumak için kullanılmaktadır.

Tablo 2. Coğrafi İşaret Tescil Başvurusu Yapılmış ve İnceleme İşlemleri Süren Pekmezler

Sıra	Pekmez Adı	Başvuru Tarihi	Başvuru Sahibi	Tescil Türü
1	Kastamonu Çam Pekmezi	08.01.2021	Azdavay Belediyesi-Kastamonu	Mahreç
2	Rize Kokulu Üzüm Pekmezi	30.07.2021	İyidere Belediyesi-Rize	Mahreç
3	Hasenik Pekmezi	15.09.2021	Hilvan Yerel Eylem Grubu Derneği-Şanlıurfa	Mahreç
4	Maraş Gün Pekmezi	03.11.2021	Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi	Mahreç
5	Şiran Kök Pekmezi	13.12.2021	Kelkit Ticaret ve Sanayi Odası-Gümüşhane	Mahreç
6	Aksaray Hasan Dağı Üzüm Pekmezi	17.02.2022	Aksaray Belediyesi	Mahreç
7	Cide Elma Pekmezi	23.06.2022	S.S. Cide Kadın Girişimciler ve Üreticiler İşletme Kooperatifi-Kastamonu	Mahreç
8	Mezrone Üzüm Pekmezi	29.06.2022	Mardin Mazıdağı Farabi Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	Geleneksel Ürün Adı
9	Söğütlü Pancar Pekmezi	12.07.2022	Sakarya	Mahreç
10	Gökal Armut Pekmezi	01.08.2022	Erbaa Belediyesi-Tokat	Mahreç
11	Salihli Sultani Üzüm Pekmezi	29.08.2022	Salihli Ticaret ve Sanayi Odası-Manisa	Mahreç
12	Ermenek Üzüm Pekmezi	12.09.2022	Ermenek İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü-Karaman	Mahreç
13	Kemaliye Dut Pekmezi	26.01.2023	Kemaliye Belediyesi-Erzincan	Mahreç
14	Sarvelilere Geyecik Pekmezi	02.03.2023	Sarveliler İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü-Karaman	Mahreç
15	İbradı Enek Pekmezi	27.04.2023	Antalya	Mahreç
16	Bitlis Gezo Pekmezi	24.05.2023	Bitlis Eren Üniversitesi	Mahreç

Kaynak: www.citurkpatent.gov.tr adresinden yazar tarafından derlenmiştir (30.08.2023).

Başvurularda ise son iki yılda önemli derecede artış olduğu çok net şekilde belirgindir. Ancak başvuru yapan kurumlar arasında sadece 2 üretici örgütün başvuru yaptığı görülmektedir. Bu durum yine de sevindirici bir gelişmedir. Bu durum üretici örgütlerinin coğrafi işaretlerde öneminin anlaşılmasına başlandığı ya da farkındalığın oluşmaya başladığının bir göstergesi olabilir.

Yine ek olarak Tablo 1 ve 2 incelendiğinde tescil alan ve başvuru inceleme işlemleri devam eden pekmez türlerinin çeşitliliği dikkat çekmektedir. Dolayısıyla bu durum pekmezin Türk mutfak kültüründe ne kadar önemli bir ürün olduğunu ve zengin pekmez çeşitliliğine sahip olduğunu gözler önüne sermektedir.

Karnavas Dut Pekmezi

Erzurum yöresine ait Karnavas dut pekmezinin tescili Ormanağzı Köyü (Karnavas) Muhtarlığı tarafından 112 tescil numarası ile menşe adı olarak 09.06.2009 tarihinde alınmıştır. Erzurum ilinin ilk coğrafi işaret tescil alan ürünü bu pekmezdır. Olur ilçesi Ormanağzı, Taşlıköy, Yeşilbağlar, Köprübaşı ve Coşkunlar köyleri Karnavas dut pekmezi tescilinin üretim sınırlarını oluşturmaktadır. Belirtilen bu sınırlar dışında Karnavas dut pekmezi Türkiye sınırlarında üretilemez (Şekil 1).

Karnavas dut pekmezi üretimi için dutların hasat mevsimi Haziran ayı başlangıcı ile Temmuz ayı ortalarıdır. Ağaçlardan toplanan dutlar yaprak, dal veya yabancı maddelerden ayıklandıktan sonra kaynatma kazanlarına alınır ve üzerine su ilave edilerek çam odunu ateşinde arada tahta kaşıkla karıştırılıp kaynatılarak haşlanır. Haşlamadan sonra çam ağacından ya da taştan yapılmış olan presleme düzeneklerine alınarak dutların üzerine baskı uygulanır ve bu işlemle dut şırası elde edilir. Şıra tülbentten süzülerek kovalara toplanır oradan da kaynatma kazanlarına aktarılır. Kaynatma kazanlarındaki şıra yine çam odunlarından yanan ocağın üzerine alınarak şıra miktarına bağlı olarak 15 ila 40 dakika arasında kaynatılmaktadır. Bu arada üzerinde oluşan köpük veya kef kepçeler yardımıyla alınmaktadır. İstenilen kıvamı alınca artık pekmez oluşmuştur ve oradan da soğutma kazanına alınıp tahta kaşık yardımıyla hızlıca karıştırılarak buharlaştırma ile soğutma işlemi yapılır. Bu işlem de pekmez miktarına bağlı olarak yaklaşık 8-10 dakika sürebilir. Sonrasında süzgeçlerden süzülerek cam kavanozlara veya plastik bidonlara aktarılarak muhafaza edilmektedir (TPMK, 2023a).

Karnavas Dut Pekmezi

Coğrafi İşaretin Türü	
Menşe Adı	
Dosya Numarası	
C2005/023	
Başvuru Tarihi	
12.08.2005	
Tescil Numarası	
112	
Tescil Tarihi	
09.06.2009	
Ürün Grubu	
İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	
İl	
Erzurum	
Başvuru Yapan/Tescil Ettiren	
Ormanağzi Köyü Muhtarı	
Durum	
Tescilli	
Adres	
Ormanağzi Köyü Erzurum TÜRKİYE	

 Coğrafi İşaret Sicil Belgesi

Şekil 1. Karnavas Dut Pekmezi Tescil belgesi (2023a).

Sivan Dut Pekmezi

Bingöl ilinin Genç ilçesine bağlı Servi bölgesi olarak adlandırılan Sivan veya Sivan aşireti olarak da bilinen yöre, tarihi gelenekleri ve mutfağına özgü ürünleri ile ön planda yer alan önemli bir yerleşim yeridir (Samuk, 2017). Bu yörenin önemli ürünlerden birisi de Sivan dut pekmezidir. Bingöl İl Tarım ve Orman Müdürlüğü tarafından 27.01.2021 tarihinde mahreç işaret olarak Sivan dut pekmezinin coğrafi işaret tescili alınmıştır (Şekil 2).

Sivan Dut Pekmezi

Coğrafi İşaretin Türü	
Mahreç İşareti	
Dosya Numarası	
C2020/051	
Başvuru Tarihi	
12.02.2020	
Tescil Numarası	
560	
Tescil Tarihi	
27.01.2021	
Ürün Grubu	
İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	
İl	
Bingöl	
Başvuru Yapan/Tescil Ettiren	
Bingöl İl Tarım ve Orman Müdürlüğü	
Durum	
Tescilli	
Adres	
Yenişehir Mah. Özgürlük Cd. No:14 Merkez/ BİNGÖL	

 Coğrafi İşaret Sicil Belgesi

Şekil 2. Sivan Dut Pekmezi Tescil Belgesi (TPMK, 2023b).

Sivan dut pekmezinin sınırları Servi merkeze bağlı köyler olarak tescil belgesinde belirtilmiştir. 100 yıldan uzun süredir ve 300 yaşını aşkın dut ağaçlarının da bulunduğu yöreden Haziran ve Temmuz aylarında toplanan beyaz dutlarla pekmez üretilmektedir. Dutlar önce ağaçların altına serilen bezler veya çadırların üzerinde yere temas ettirilmeden toplanır. Yaprak, ağaç parçası ya da ham dutlar içinden ayıklandıktan sonra kaynatma kazanlarına alınmaktadır. Kaynatma kazanındaki olgun dutların üzerine ¼ oranında su ilave edilerek meşe odunu ateşiyle kaynatılmaktadır. Tahta kaşıkla arada karıştırılır ve su yüzeyine çıkan keş alınmaktadır. Kaynatma işlemi tamamlandıktan sonra haşlanan dutlar içinde bez çuval olan söğüt dalından yapılmış sepetlere aktararak üzerine taş veya ağırlık konularak preslenir ve dut şırası elde edilir. Şıra

tülbent bezinden süzülerek kaynatma kazanına aktarılır. Meşe odun ateşinde yaklaşık 20-30 dakika kaynatılan şıra istenilen kıvama gelince başka bir kaba alınır ve soğutulup oradan da geniş sinilere aktarılır. Bu sinilerde güneş altında açık bir şekilde 1-2 gün tutularak renk ve aroma alması sağlanır. Bu sürenin uzatılmaması önemlidir. Son olarak tekrar süzülüp cam kavanozlara veya plastik bidonlara aktarılarak depolanmaktadır (TPMK, 2023b).

LİTERATÜR

Pekmezi turizm ile birlikte konu olarak inceleyen çalışmalar ilgili literatürde sınırlıdır. Karnavas dut pekmezi ile ilgili yapılan kısıtlı çalışmaya rastlanmış olsa da Sivan dut pekmezi ile yapılan çalışmaya rastlanmamıştır. Bu iki geleneksel ürünün özgünlüğünü ortaya koyup gastronomi turizmi kapsamında değerlendirilmesi önemli görülmektedir ve çalışma literatürdeki bu boşluğu dolduracaktır. Çünkü literatürde özgün ürünlerin turistlerin destinasyonu keşfetme ve tekrar ziyaret etme isteğinde etkili olduğunu belirten araştırmalar (Kolar ve Zabkar, 2010) olduğu gibi geleneksel ve özgünlüğü olan ürünlerin turistlerde tüketim isteğini de tetiklediğini belirten araştırmalar bulunmaktadır (Sidalı ve Hemmerling, 2014). Satıl ve Selvi'ye (2022) göre pekmez ile ilgili ilk çalışmalar 1950'li yıllara uzanmaktadır ve bu araştırmalar şeker pancarı pekmezini ilk konu olarak ele almıştır. Uluslararası ve ulusal literatürde yörelerde üretilen ve farklı pekmez türlerinin bileşimi ile özelliklerini inceleyen araştırmalar (Ergun vd., Keleş vd., 2019; Jamir vd., 2021; Palmonari vd., 2022) olduğu gibi gerçekleşebilecek tağşişleri de inceleyen çalışmalar (Dimassi vd., 2019) yer almaktadır. Bunlara ilave olarak Kocaman ve Kocaman (2014) çalışmalarında Zile pekmezinin yörede turizm ve ekonomi açısından önemine değinmişlerdir. Batu (2020) çalışmasında üzüm pekmezinin üretiminde moleküler gastronomi uygulamalarını değerlendirmiştir. Topbaş (2019) çalışmasında Tokat Zile üzüm pekmezi üretici ve tüketicilerinin coğrafi işaret bilgi düzeylerini %40'a yakın olarak yani orta seviyede belirlemiştir. Ayrıca coğrafi işaret tescili ile Zile pekmezinin tanıtma ve pazarlama faaliyetlerine katkı sağladığı saptanmıştır. Barat ve Bucak (2022) ise çalışmalarında Denizli'nin Çal ilçesinde geleneksel yöntemlerle üretilen üzüm pekmezinin yöre gastronomisine etkisini incelemiştir.

YÖNTEM

Bu çalışma, Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesinde aynı meyveden iki farklı yörede geleneksel yöntemlerle üretilen Karnavas ve Sivan dut pekmezlerini Türk Patent ve Marka Kurumu kayıtlarındaki tescil belgelerinde belirtilen standartlarda üretilip üretilmediğini incelemek ve iki yöresel ürünün gastronomi turizmi potansiyelini ortaya çıkarmak için gerçekleştirilmiştir. Nitel bir araştırma yöntemi tercih edilmiş olup amaçlı örneklem deseninde yarı yapılandırılmış mülakatlar ile pekmez üreticilerinden veriler toplanmıştır. Bu yöntemde sorular daha önceden hazırlanmakta olup görüşmeler ana konu etrafında şekillenerek derinlemesine ve anlaşılır veriler elde edilmesine yardımcı olmaktadır (Hammett vd., 2015). İlgili literatür incelemesi sonrası oluşturulan görüşme formundaki sorular pekmezin üretim aşamalarına odaklanıp yörenin turizm ve gastronomi turizmi potansiyeli başlıkları altında şekillenmiştir. Görüşme formunun geçerlik ve güvenilirliğini tesis etmek için gastronomi konusunda çalışan akademisyenler ile görüşülüp bir pilot uygulama yapılmış ve öneriler doğrultusunda forma son şekli verilmiştir. Nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğüne ilişkin soru birçok faktöre göre değişebilir. Araştırma topluluğu, mevcut zaman ve kaynaklar ile birlikte literatürde yaygın olarak belirtilen etkin doygunluk veya veri doygunluğu (the concept of saturation) kavramıdır. Bu kavram veri toplama sürecinde derin ve yeni verilerin ortaya çıkmadığı, benzer cevapların alındığı, daha önce kullanılan kelimelerin tekrarlandığı nokta şeklinde ifade edilebilir (Dworkin, 2012). Veriler artık tekrarlanıyorsa ve araştırma için yeni bilgiler ortaya çıkmıyorsa araştırmada doygunluğa ulaşılmıştır ve görüşmeler sonlandırılabilir (Kerlinger vd., 2000). Bu kapsamda Karnavas dut pekmezi görüşmelerinde 11, Sivan dut pekmezi görüşmelerinde ise 9 pekmez üreticisi ile mülakatlar yapılmıştır. Erzurum'daki görüşmeler yazarın burada yaşaması sebebiyle yüz yüze yapılırken, Bingöl'deki mülakatlar zaman ve maddi kısıt sebebiyle online toplantı veya telefon ile kişisel iletişim kurularak gerçekleştirilmiştir. Üreticilere

çalışma iyi bir şekilde açıklanmış ve görüşmelerde kayıt alınması için onaylarına başvurulmuştur. Sonrasında transkriptler titiz bir şekilde ses ve ifade tonlarına da dikkat edilerek oluşturulmuştur.

Verilerin analizinde ise oluşturulan transkriptlerde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizinin amacı; incelenen konu hakkında genel eğilimi ya da kanıyı ortaya koyarak tespit edilmesini sağlamaktır (Ültay vd., 2021). Ayrıca bu yöntem katılımcının kendi hayal dünyasını ya da sezgilerini belirlemeye yardımcı olmaktadır. Bununla birlikte katılımcı ifadelerinin altında yatan nedenleri belirleme için yorumlanması sonrasında tema ve alt temaların oluşturulması gerekmektedir. Son olarak da bütünlüyci olarak bir değerlendirme yapılmaktadır (Severinsson, 2003:59-61). Bu kapsamda üreticilerin verdikleri aynı ya da benzer cevaplar gruplandırılmıştır. Ayrıca üreticiler Karnavas dut pekmezi üreticileri olarak "KPÜ", Sivan dut pekmez üreticileri için ise "SPÜ", şeklinde görüşme sırasına göre de numaralandırılarak bulgular bölümünde kodlanmışlardır. Bu çalışmanın etik kurul izni Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu Başkanlığı tarafından verilmiştir.

BULGULAR

Aynı meyve türünden yapılan iki pekmez türünün konu alındığı çalışmada üreticilerin demografik özellikleri incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırmada, erkek katılımcıların (%70) fazla olduğunu, yaş ortalamasının 42 ve üzeri olduğunu, meslek olarak çiftçiliğin (%45) ön plana çıktığını, eğitim seviyesinin ise sadece önlisans mezunu bir katılımcı harici yaygın olarak ilkökul mezunu ve bu sebeple oldukça düşük olduğunu belirtmek gerekir.

Çalışmada öncelikli olarak pekmezlerin üretim aşamalarına odaklanılmıştır. Karnavas dut pekmezi üreticileri kendilerine sorulan "*Karnavas dut pekmezi üretim aşamaları hakkında bilgi verir misiniz?*" sorusuna verdikleri cevapları ile ziyaretten elde edilen görsellere aşağıda yer verilip açıklanmıştır. Karnavas dört pekmez üretiminde oldukça zahmetli ve emek isteyen aşamalardan bahsetmek mümkündür.

1.Aşama: Dutlar insan gücü ile ağaçlara çıkılarak dökülür ve toplanır, dal ve yapraklardan arındırılmaktadır. Öncelikle dut ağaçlarının altına örtü veya bez sarılarak tamamen insan gücüne dayalı olarak dutlar, bizzat bireylerin ağaç üzerine çıkıp ayakları veya elleri yardımıyla ağaç dalların sarsması ya da vurmasıyla dökülmektedir (Resim 1.A). Daha sonra dökülen dutlar yaprak, ağaç dalı veya olgunlaşmamış yeşil olan dutlar ayrıştırma işlemine tabi tutulmaktadır (Resim 1.B). Özellikle yeşil dutların ayrılması da çok önemlidir. Çünkü pekmezin kıvamını bu olgunlaşmamış olan dutlar bozmaktadır.

2. Aşama: Dutlar haşlanması için suyla kaynatılır ve şıra elde edilmesi için preslenmektedir. Yaprak veya ağaç dalı gibi yabancı maddelerden ayrılan dutlar, plastik veya metal kovalar ile ocaklığın kenarına getirilir ve burada kaynatma kazanı içine dökülür. İçine su ilavesiyle çıralı çam odunu ile yakılan ateşin üzerinde kaynatılır (Resim 1.C). Bu işlem kazan büyüklüğüne göre değişmekle birlikte yaklaşık 1,5-2 saat sürmektedir. Sonrasında dut şırası elde edilmesi için sıkı kürününe alınıp üzerine baskı uygulanır (Resim 1.D). Bu düzeneğin uç kısmında tülbent yer almaktadır ve süzme işlevini yerine getirerek dut sapı ya da yabancı maddelerin dut şırasına geçmesini engellemektedir.

3.Aşama: Süzülen şıra kaynatılmak üzere ocaklık üzerine testlerle konulmaktadır. Preslenen kaynamış dutlar şıralarını bırakarak şıra kazanını doldurmaktadır. Şıra kepçe (yöredeki ismi saplı) yardımıyla şıra kazanından kovalara doldurulur (Resim 1.E) ve yine harlı ateş üzerinde yer alan kaynatma kazanına (teşt) boşaltılarak burada kaynaması sağlanmaktadır (Resim 1.F). Bu işlemde kaynatma kazanının içine konulan şırayla bağlantılı olarak yaklaşık 15-20 dakika sürebilmektedir. Kaynama işlemi yakından takip edilmeli ara sıra tahta kaşıkla karıştırılmalıdır.

4. Aşama: Çıralı çam odunu yardımıyla şıra yüksek ateşte kaynatılıp sonrasında soğutulması için ayrılmaktadır. Çıralı çam odunları sayesinde yüksek ateşte kaynatılan dut şırası artık pekmez kıvamına gelmeye başlar. Bu arada kaynama sırasında üst yüzeye çıkan keş ve köpük tahta kaşık ya da saplı yardımıyla şıradan uzaklaştırılır. Ara ara saplı yardımı ile kaynayan şıra karıştırılır (Resim 1.G). İstenilen kıvam ve renk elde edilince pekmez yüksek ateşli ocaktan alınır. Soğutma işlemi için

ayrı bir teşte dökülmektedir (Resim 1.H). Burada kıvam olarak pekmezin renginin altın sarısına yakın olması önemlidir.

5. Aşama: Soğutulan dut pekmezi süzülür ve ayrı bir kovada paketlemeye hazır hale getirilmektedir. Soğutma teštine alınan pekmez, tahta kaşık yardımıyla sürekli ve hızlıca karıştırılarak soğutma işlemine tabi tutulur (Resim 1.J). Böylece pekmezin içindeki su buhar yardımıyla atılmaktadır. Soğutma işlemi sonrasında plastik tel süzgeçten geçirilerek kavanoz veya plastik bidonlara aktarılması için temiz kovada pekmezler toplanmaktadır (Resim 1.K). Paketlenme için pekmez artık hazırdır. Paketlendikten sonra serin yerde muhafaza edilmelidir.

Resim 1. Karnavas Dut Pekmezi Üretim Aşamaları

Sivan dut pekmezi üreticileri kendilerine sorulan “*Sivan dut pekmezi üretim aşamaları hakkında bilgi verir misiniz?*” sorusuna verdikleri cevaplardan ortaya çıkan görsellere aşağıda yer verilmiş olup üretim aşamaları benzer olduğundan okuyucuyu sıkmamak adına sadeleştirilerek açıklanmıştır.

Sivan dut pekmezi üreticileri ile yapılan görüşmelerden elde edilen verilere göre pekmez yapımında kullanılacak olan dutlar toplanmaktadır. Sonrasında temizlenip kaynatma kazanlarına alınıp içine su ilavesiyle kaynatılmaktadır. Haşlanan dutlar preslenerek şıraları elde edilmektedir. Bu sıra daha sonra kaynatılarak pekmez elde edilmektedir. Elde edilen pekmez büyük tepsilere aktararak güneş altında açıkta 2-3 gün bekletilmektedir. Sonrasında süzülüp kavanozlara alınmaktadır. Bingöl ilinde üretilen Sivan dut pekmezi de zor ve meşakkatli aşamalardan geçerek sofralara ulaşmaktadır (Resim 2).

Resim 2. Sivan Dut Pekmezi Yapım Aşamaları
Kaynak: (www.diyadinnet.com; www.aa.com.tr; www.youtube.com).

Aşağıda yer alan Tablo 3'te üreticiler ile yapılan görüşmelerden ortaya çıkan turizm ve gastronomi turizmi ana temaları ile alt tema başlıkları ve üreticilerden birebir alıntılar yer almaktadır. Elde edilen bulgulara göre yöre halkının genel olarak turizm konusuna ilgi gösterdiği ve istekli oldukları belirtilebilir. Üreticiler ekonomik kazanç olarak turizmi gelir kapısı olarak gördükleri gibi misafirperverliklerini de ön plana çıkarmaktadırlar. Ancak köylerinde ve yaşadıkları yörede doğallığın ve kültürün bozulması noktasında bazı endişelerinin olduğu belirtilebilir. Yöre sakinlerinin aslında geleneklerine ve kültürlerine ne kadar da bağlı olduğu, sahiplendiği ve sürdürmek istediklerini bu bulgu ve alıntılar göstermektedir.

Gastronomi turizmi açısından değerlendirildiğinde ise üreticiler her iki bölgede de pekmezlerinin gastronomik ürün olarak değerlendirilebileceğini ifade etmektedirler. Sadece pekmezleri değil aynı zamanda yöre mutfaklarında çok daha fazla ürün çeşidi olduğunu, farklı lezzetlerden örnekler vererek aslında bu yörelerin gastronomik birer destinasyon olabileceğini daha açık şekilde dile getirmişlerdir.

Tablo 3. Katılımcıların Turizm ve Gastronomi Turizmi Kapsamındaki Değerlendirmeleri

ANA TEMA	Alt Kategoriler	Katılımcı Alıntıları
GENEL TURİZM GÖRÜŞÜ	Misafirperverlik	KPÜ3 "Evet biz Türk toplumu olarak misafirperverizdir. Turizmde bunu gerektirir. Köyümüze gelenleri hoş ve iyi karşılamalıyız. Onları memnun etmeliyiz. Hatta bir odamı kalmaları için verebilirim" SPÜ7 "Köyümüze dışarıdan misafirler gelebilir. Onlara elimizden geldiğince yardımcı oluruz. Ancak kalabilecekler yer noktasında sorun olabilir. Olmadı kendi evimizde de misafir ederiz. Gelenin başımızın üstünde yeri var"
	Ekonomik katkı	KPÜ6 "Evet köyümüze başka yerlerden hatta ülkelerden insanlar gelebilirler. Bu da bize para olarak yansıyacaktır. Hem pekmezimi satarız hem de para kazanırız" SPÜ1 "Turizm önemli bir iş kolu. Bizim de köyümüze yabancılar gelse biz de para kazanabiliriz. Hem kalırlar, hem gezerler hem de pekmezimizin tadına bakarlar. Tadına baktıktan sonra zaten kesin alacaklardır"
	Doğallığın ve kültürün kaybolması kaygısı	KPÜ1 "Evet turizm güzel güzel de acaba bizim tarlalar, dut bahçeleri yerinde kalır mı? Bir sürü yabancı gelirse bizi, köyümüzü, köyde yaşayanları etkilemez mi?" SPÜ6 "Tabii insanlar gezip yeni yerler görmek istiyorlar ama para kazanayım derken yanlış işler yapmamalıyız. Bence birisi bize bu konuda öncülük etmeli. Mesela bazı yerlerde duyuyoruz ya da televizyonda sorunları izliyoruz. Bizim köyümüzde doğal yaşantımız etkilenecekse, bahçeler zarar görecektir ne yapalım öyle turizmi?"
GASTRONOMİ TURİZMİ	Gastronomik	KPÜ2 "Evet pekmezimiz çok özeldir. Tadı da şahanedir. Turistik ürün olarak değerlendirmek isterim" SPÜ5 "Pekmez elbette temel turistik ürünümüz olabilir. Hem daha fazla kişiyi pekmezimiz tanıtmış olur. Adı daha fazla duyulmuş olur"
	Ürün	SPÜ2 "Tabii köyümüzün en önemli ürünü pekmez. Gastronomik ürün olarak değerlendirilebilir"
	Yerel Mutfak	KPÜ8 "Sadece pekmezimiz yok bizim. Başka şeyler de ikram ederiz tabii gelenlere. Un helvası, Erzurum eriştesi, su böreği yaparız, peynirimiz mesela" SPÜ4 "Pekmezimiz var, pestilimiz var güzel yemeklerimiz var. Ama tabii ki bence de önce pekmezimizi tanıtmalıyız"
	Çeşitliliği	

TARTIŞMA

Çalışma Türk Patent ve Marka Kurumu kayıtlarında tescilli iki pekmez türü olan Karnavas dut pekmezi ile Sivan dut pekmezinin belirlenmiş standartlarda gerçekleştirilme durumuna öncelikle odaklanmış olup bu iki özel ve özgün ürünün gastronomi turizmi açısından önemini belirlemeyi hedeflemiştir. Bu bağlamda elde edilen sonuçlara göre iki pekmez türü de ait oldukları yörelerinde geleneksel yöntemlerle üretilmektedir. Dolayısıyla pekmezlerin geleneksel yöntemlerle üretilmesi ve özgün olmaları münasebetiyle Sidali ve Hemmerling (2014) çalışma bulguları ile çalışma sonuçları örtüşmektedir. İki pekmez türü daha fazla tanıtılmalı ve turistlerin dikkatini çekmeleri sağlanarak yöreler turizme kazandırılmalıdır. Böylece üreticiler pekmezlerini hem ulusal hem de uluslararası pazarlarda tüketicilere ulaştırabileceklerdir. Bu konuda istekli olduklarını da ifade etmişlerdir. Ayrıca üreticiler misafirperver olduklarını ifadeleriyle açıklamaktadırlar ve bu özellikleri ile ekonomik kazanç elde edebileceklerinin de farkındadırlar. Bu durum Kaya'nın (2018) çalışmasıyla benzerlik göstermektedir. Misafirperverlik turist deneyimleri üzerinde anlamlı ve pozitif etkiye sahiptir (Kaya, 2018). Ancak turizme yönelik doğal yaşantılarını ve kültürlerini

olumsuz yönde etkileyebilme olasılığı üreticiler tarafından dile getirilmiştir. Bu endişeler, yapılan bazı çalışma bulgularını desteklemektedir (Archer vd., 2012; Mejjad vd., 2022). Burada mutlaka yerel halkın görüşleri alınarak turizm politikaları geliştirilmeli, sürece yöre sakinleri her aşamada dahil edilerek endişeleri giderilmelidir.

Üreticiler turizme önem vermektedirler ve yörelerinin özellikle gastronomi turizmi kapsamında gelişim gösterebileceği yönünde hem fikirdirler. Turizm ekonomik bir faaliyettir ve gelişim gösterdiği yörelerde kalkınma ile birlikte yöre halkının gelir artışını desteklemektedir (Kocaman ve Kocaman, 2014). Üreticiler böylece pekmezlerini daha yüksek fiyattan satarak daha fazla gelir edebileceklerdir ve turizmin gelişimiyle yeni iş kolları da bölgelerde ortaya çıkabilir. Bu durum ekonomik olarak da yöreleri destekleyecektir.

Karnavas ve Sivan dut pekmezlerinin önemli gastronomi turizmi potansiyelleri bulunmaktadır. Ancak tanıtım eksikliği, örgüt kültürünün gelişmemiş olması ya da pazarlama problemleri pekmezlerin yeterince değerlendirilmeleri ve ekonomik kazanca dönüştürülmesinin önündeki engeller olarak ifade edilebilir. Bu durum Balat ve Bucak (2022) çalışmalarında da Çal üzüm pekmezi için benzerdir ve geleneksel üretimin sürdürülebilirliği tehlike altındadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışma Doğu Anadolu bölgesinde geleneksel yöntemlerle üretimi devam eden ve aynı meyveden yani duttan yapılan Karnavas dut pekmezi ile Sivan dut pekmezi üretimin tescil belgesine göre yapıldığını göstermektedir. İki pekmez türünün üretimleri karşılaştırıldığında farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Özellikle Sivan dut pekmez üretiminde son aşamada pekmez güneş ışığının altında, geniş kaplarda ya da sinilerde 2-3 gün açıkta bekletilmektedir. Ancak Karnavas dut pekmezinde böyle bir uygulama yoktur. Bununla birlikte çalışma iki ürünün coğrafi işaret tescillerine yakışır şekilde geleneksel yöntemlere bağlı kalınarak özgün bir şekilde üretildiğini ve yörelerinde önemli gastronomik ürünler olduğunu belirlemiştir. Bu potansiyel mutlaka değerlendirilmelidir. Çünkü çalışma bulgularına göre üreticiler de bunu küçük çaplı endişeleri olmasına rağmen istemekte ve desteklemektedir.

Bu kapsamda ilgili paydaşlara ve politika yapıcılara şu öneriler sunulabilir;

- Öncelikle her iki pekmez üreticileri için birlikte hareket edebilecekleri, ürünlerini tanıtabilecekleri ve pekmezlerine sahip çıkabilecekleri bir üretici birliği veya örgütü kurulması önerilebilir.
- Her iki pekmez türünün de tanıtım, satış ve pazarlama konusundaki eksikliklerinin giderilmesi gerekmektedir. Bu konuda televizyon programları, sosyal medya ağları aktif değerlendirilmelidir. Sorumluluk öncelikle coğrafi işaret tescil sahibi olan kurumlardadır.
- Üreticiler özellikle turizm konusunda daha fazla bilinçlendirilmeli, üretimde sürdürülebilirliğin sağlanması için genç bireyler sürece dahil edilmelidir. Çünkü görüşme yapılan üreticilerin hemen hemen çoğunluğu 55 yaş ve üzerindedir. Her iki pekmez türünün gelecekteki geleneksel üretimi riskli olarak görülebilir.
- Pekmez üretim takvimi Haziran ayı başlangıcı ve Temmuz ayı ortası olarak belirtilmiştir. Özellikle kış turizminin ön planda olduğu Erzurum destinasyonunda turizm gelirinin on iki aya yayılması için bu yaz dönemi fırsata çevrilmelidir. Gelen turistlere her iki yörede de eşsiz pekmez üretim deneyimleri yaşatılabilir. Örneğin dutların ağaçlardan silkelmesi, yabancı maddelerden ayrılması, kovalarla ocaklığın olduğu üretim yerlerine elde taşınması, haşlanıp şıranın elde edilmesi ve şıranın kaynatılması, pekmezin elde edilmesi gibi aşamaların bazılarında turistler katkı sunabileceği gibi her aşamanın tamamında da bulunabilirler ve eşsiz deneyimi elde edebilirler. Kültür turizminin ön planda olduğu Bingöl yöresi için de destekleyici olarak gastronomi turizmi

Sivan dut pekmezi ile benzer takvim aralığında ivme kazanabilir.

- Yine Haziran ve Temmuz aylarında farklı günlerde Karnavas dut pekmezi festivali ve Sivan dut pekmezi festivali düzenlenerek ulusal ve uluslararası turistler ile birlikte tüketicilerin dikkatleri bölgeye çekilmelidir.
- Pekmez üretimlerinin yapıldığı iki bölge arasındaki mesafe 400 km olup karayolu ile kolaylıkla aynı gün içinde ulaşım sağlanma imkanı bulunmaktadır. Dolayısıyla iki yöre arasında bir pekmez rotası oluşturulmalıdır. Arka arkaya 2 gün farklı yörede pekmez üretimi deneyimlenebilir. Bu rota farklı alternatif turizm türleri ile desteklenmeli, ziyaretçilerin kalış süresi uzatılmalıdır.

Bu çalışma iki farklı yörede gerçekleştirilmiştir. Erzurum'un Olur ilçesine bağlı Ormanağzı köyü sakinleri ile Bingöl Servi bölgesinde Sivan dut pekmezi üreticileri ile sınırlandırılmıştır. Gelecekte yapılacak akademik çalışmalar farklı ürünler için de gerçekleştirilebilir. Ayrıca yörelerde pekmez tüketicileri veya ziyaretçi memnuniyeti araştırma konusu olarak seçilebileceği gibi her iki pekmez türüne yönelik satın alma istekliliğini belirleyen faktörleri tespit etme amaçlı çalışmalar üzerinde durulabilir.

KAYNAKÇA

Alpaslan, M., and Hayta, M. (2002). Rheological and Sensory Properties of Pekmez (grape molasses)/Tahin (sesame paste) Blends. *Journal of Food Engineering*, 54(1), 89-93.

Antón, C., Camarero, C., Laguna, M., and Buhalis, D. (2019). Impacts of Authenticity, Degree of Adaptation and Cultural Contrast on Travellers' Memorable Gastronomy Experiences. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 28(7), 743-764.

Archer, B., Cooper, C., and Ruhanen, L. (2012). The Positive and Negative Impacts of Tourism. (Third Edition) Ed. William F. Theobald. *In Global tourism* (pp. 79-102). Routledge.

Barat, T., ve Bucak, T. (2022). Gastronomi Turizmi Kapsamında Geleneksel Üzüm Pekmezi Üretimi: Çal İlçesi Üzerine Bir İnceleme. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 227-250.

Batu, A. (2020). Gastronomi ve moleküler gastronomi açısından üzüm pekmezi. *Aydın Gastronomy*, 4(1), 35-44.

Dimassi, O., Rached, M., Fawaz, R., and Akiki, R. (2019). Polarimetry and Spectrophotometry to Detect Adulteration in Commercial Carob Molasses in Lebanon. *Int. J. Sci. Environ. Technol*, 8, 345-357.

Dworkin, S. L. (2012). Sample size policy for qualitative studies using in-depth interviews. *Archives of Sexual Behavior*, 41, 1319-1320.

Ergun, M., Kalan, C., ve Süslüoğlu, Z. (2019). Bingöl İlinin Servi Yöresinde Geleneksel Yollarla ile Üretilen Ak Dut Pekmezlerinin Bazı Fiziksel ve Kimyasal Özelliklerinin Belirlenmesi. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 6(4), 917-924.

Fusté-Forné, F. (2020). Developing cheese tourism: A local-based perspective from Valle de Roncal (Navarra, Spain). *Journal of Ethnic Foods*, 7(1), 26.

Hammett, D., Twyman, C. and Graham, M. (2015). *Research and Fieldwork in Development*, London and New York: Routledge Research and Fieldwork in Development- Daniel Hammett, Chasca Twyman, Mark Graham- Google Kitaplar.

<https://www.aa.com.tr/tr/yasam/sivan-dut-pekmezi-geleneksel-yontemlerle-dalindan-sofraya-uzaniyor/2638281#> Erişim: [Erişim Tarihi: 10.08.2023].

<https://www.diyadinnet.com/sivan-dut-pekmezi-geleneksel-yontemlerle-dalindan-sofraya-uzaniyor-h50149/> [Erişim Tarihi: 10.08.2023].

<https://www.youtube.com/watch?v=YEGbKIQLVw> Erişim: [Erişim Tarihi: 14.08.2023].

İbiş, S. (2020). Gastronomi Turizmi Potansiyelinin Tespiti ve Geliştirilmesi Kapsamında Balıkesir'in Değerlendirilmesi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 87-104.

Jamir, L., Kumar, V., Kaur, J., Kumar, S., and Singh, H. (2021). Composition, Valorization and Therapeutical Potential of Molasses: A Critical Review. *Environmental Technology Reviews*, 10(1), 131-142.

Kaya, F. (2018). *Otantiklik ve Misafirperverlik Algılarının Turist Deneyimi Üzerine Etkisi: Kapadokya Bölgesi Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Keleş, P. Ş., Gürses, M., ve Erdoğan, A. (2019). Geleneksel Şeker Kamışı Pekmezi. *Türk Doğa ve Fen Dergisi*, 8(1), 43-46.

Kerlinger, F. N., Lee, H. B., and Bhanthumnavin, D. (2000). Foundations of behavioral research: The most sustainable popular textbook by Kerlinger & Lee (2000). *Journal of Social Development*, 13, 131-144.

Kivela, J., and Crotts, J. C. (2005). Gastronomy tourism: A meaningful travel market segment. *Journal of Culinary Science & Technology*, 4(2-3), 39-55.

Kocaman, M., and Kocaman, E. M. (2014). The Importance of Cultural and Gastronomic Tourism in Local Economic Development: Zile Sample. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 4(4), 735-744.

Kolar, T., and Zabkar, V. (2010). A Consumer-based Model of Authenticity: An Oxymoron or The Foundation of Cultural Heritage Marketing? *Tourism Management*, 31(5), 652-664.

López-Guzmán, T., Uribe Lotero, C. P., Pérez Gálvez, J. C., and Ríos Rivera, I. (2017). Gastronomic festivals: Attitude, motivation and satisfaction of the tourist. *British Food Journal*, 119(2), 267-283.

Mak, A. H., Lumbers, M., Eves, A., and Chang, R. C. (2013). An Application of The Repertory Grid Method and Generalized Procrustes Analysis to Investigate the Motivational Factors of Tourist Food Consumption. *International Journal of Hospitality Management*, 35, 327-338.

Marie-Vivien, D., Bérard, L., Boutonnet, J. P., and Casabianca, F. (2017). Are French geographical indications losing their soul? Analyzing recent developments in the governance of the link to the origin in France. *World Development*, 98, 25-34.

Mejjad, N., Rossi, A., and Pavel, A. B. (2022). The Coastal Tourism Industry in the Mediterranean: A Critical Review of The Socio-economic and Environmental Pressures & Impacts. *Tourism Management Perspectives*, 44, 101007.

Mil, B. (2009). Yemek Pişirmeden Gastronomiye Uzanan Bakış Açısıyla Küreselleşen Dünya, 17-18 Nisan, 3. *Ulusal Gastronomi Sempozyumu*. Antalya.

Oledinma, A., and Roper, S. (2021). Tradition (re-) defined: Farm v factory trade-offs in the definition of geographical indications, the case of Three Counties Cider. *Journal of Rural Studies*, 84, 12-21.

Palmonari, A., Cavallini, D., Sniffen, C. J., Fernandes, L., Holder, P., Fagioli, L., ... and Mammi, L. (2020). Characterization of molasses chemical composition. *Journal of Dairy Science*, 103(7), 6244-6249.

Samuk, H. (2017). Servi Bölgesi ve Köyleri. *Bingöl Üniversitesi Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 9-40.

Santich, B. (2004). The Study of Gastronomy and its Relevance to Hospitality Education and Training. *International Journal of Hospitality Management*, 23(1), 15-24.

Satıl, F., and Selvi, S. (2022). Traditional Molasses Production from Different Plants in Anatolia and

its Ethnobotanical Features. *Biyolojik Çeşitlilik ve Koruma*, 15(1), 62-72.

Severinsson, E. (2003). Moral Stress and Burnout: Qualitative Content Analysis, *Nursing and Health Sciences*, 5, 59-66.

Sınai Mülkiyet Kanunu-SMK (2017). Resmi Gazete Yayını. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/01/20170110-9.htm> [Erişim Tarihi: 20.07.2023].

Sidali, L. K., and Hemmerling, S. (2014). Developing an authenticity model of traditional food specialties: Does the self-concept of consumers matter? *British Food Journal*, 116(11), 1692-1709. doi:10.1108/BFJ-02-2014-0056

Şengül, M., Ertugay, M. F., and Şengül, M. (2005). Rheological, Physical and Chemical Characteristics of Mulberry Pekmez. *Food Control*, 16(1), 73-76.

Tekelioğlu, Y. (2019). Coğrafi İşaretler ve Türkiye Uygulamaları. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 47-75.

Topbaş, N. T. (2019). *Yerel ve Kırsal Kalkınmada Coğrafi İşaret: Zile Pekmezi Araştırması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.

Türk Patent ve Marka Kurumu-TPMK, (2023a). Karnavas Dut Pekmezi, Tescil Belgesi. <https://ci.turkpatent.gov.tr/cografisiaretler/detay/37962> [Erişim Tarihi: 18.07.2023].

Türk Patent ve Marka Kurumu-TPMK, (2023b). Sivan Dut Pekmezi, Tescil Belgesi. <https://ci.turkpatent.gov.tr/cografisiaretler/detay/1685> [Erişim Tarihi: 18.07.2023].

Türk Patent ve Marka Kurumu-TPMK, (2023c). Coğrafi İşaret Tanımı. <https://www.turkpatent.gov.tr/cografisiaret> [Erişim Tarihi: 18.07.2023].

Ültay, E., Akyurt, H., ve Ültay, N. (2021). Sosyal Bilimlerde Betimsel İçerik Analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 188-201.

KAYNAK KİŞİLER

K1: M., H. Yenibaşlar/Bingöl. Üretici, Çiftçi.

K2: K., M. Aktoprak/Bingöl. Üretici. Emekli.

K3: D., M. Merkez/Bingöl. Üretici. Memur.

K4: K., C. Servi/Bingöl. Üretici. Memur.

K5: K., R. Servi/Bingöl. Üretici. Emekli.

K6: Ö., N. Aktoprak/Bingöl. Üretici. Çiftçi.

K7: D., N. Güzeldere/Bingöl. Üretici. Çiftçi.

K8: H., A. Gönülaçan/Bingöl. Üretici. Çiftçi.

K9: T., Ş. Servi/Bingöl. Üretici. Çiftçi.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Turizm Mevzuatı Konulu Araştırmaların Bibliyometrik Analiz ile İncelenmesi

Dr. İsa YAYLA, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, e-posta: isa.yayla@ktb.gov.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6473-7904>

Öz

Bu çalışmanın amacı, turizm mevzuatı üzerine yapılmış olan çalışmaların Web of Science (WoS) veri tabanında yayınlanan çalışmaların bibliyometrik analiz yöntemiyle incelemektir. Bu hedef doğrultusunda, WoS veri tabanındaki turizm mevzuatı alanında hazırlanan 1.400 araştırma incelenmiştir. Çalışmada, "Turizm Mevzuatı" anahtar kelimesi ile arama yapılmıştır. "Turizm Mevzuatı" ifadesinin yanı sıra, "Seyahat Hukuku, Turizm Kanunları ve Turizm Yasaları" gibi ilgili kavramlar da arama kapsamına alınmıştır. Böylece konuyla ilişkili farklı anahtar kelimeler kullanılarak WoS'ta kapsamlı bir arama gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verileri analiz etmek ve görselleştirmek için VOSviewer programı kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, turizm mevzuatı konusundaki çalışmaların ve yayınların sayısı 1985 yılında başlamış ve özellikle 2000'li yıllardan itibaren bu alandaki çalışmalar belirgin bir şekilde artmıştır. Yayınlar konu alanlarına göre incelendiğinde, turizm mevzuatının farklı disiplinler tarafından ele alındığı gözlemlenmiştir. Sosyal bilimler, çevre bilimleri, ekonomi ve hukuk gibi çeşitli alanlarda bu konuyla ilgili çalışmalar yapılmıştır. Yayınların dilleri incelendiğinde, İngilizcenin bu alandaki en yaygın dil olduğu tespit edilmiştir. İspanyolca ve Portekizce de önemli diller arasındadır ancak Türkçenin bu alanda daha az kullanılan bir dil olduğu tespit edilmiştir. Yayınlar, yazarlarına göre incelenmiş, bu alanda önde gelen yazarlar ve onların etkisi gösterilmiştir. Ülkeler bazında ise İngiltere, İspanya ve ABD gibi ülkelerin aktif olarak bu alanda çalışmalar yaptığı belirlenmiştir. Son olarak, yayınların ait olduğu kurumlar incelenmiş ve bu alandaki önde gelen üniversiteler ve araştırma kurumları belirlenmiştir. İlgili kurumlardan, Univ Aegean, Oxford Üniversitesi ve İtalya Ulusal Araştırma Konseyi gibi kurumların öne çıkanlar arasında olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm Mevzuatı, Politika, Turizm Hukuku, Bibliyometrik Analiz.

Makale Gönderme Tarihi: 04.07.2023

Makale Kabul Tarihi: 10.10.2023

Önerilen Atıf:

Yayla, İ. (2023). Turizm Mevzuatı Konulu Araştırmaların Bibliyometrik Analiz ile İncelenmesi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(10): 1284-1299.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2023, 6(10): 1284-1299. DOI:10.26677/TR1010.2023.1314

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Analyzing Research on Tourism Legislation through Bibliometric Analysis

Dr. İsa YAYLA, Republic of Türkiye Ministry of Culture and Tourism, Ankara, e-mail:

isa.yayla@ktb.gov.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6473-7904>

Abstract

The aim of this study is to examine the studies on tourism legislation published in the Web of Science (WoS) database through bibliometric analysis. In line with this objective, 1,400 studies on tourism legislation in the WoS database were analyzed. In the study, a search was conducted with the keyword "Tourism Legislation". In addition to "Tourism Legislation", related concepts such as "Travel Law, Tourism Laws and Tourism Legislation" were also included in the search. Thus, a comprehensive search was conducted on WoS using different keywords related to the subject. VOSviewer software was used to analyze and visualize the data obtained. According to the results of the research, the number of studies and publications on tourism legislation started in 1985 and the number of studies in this field has increased significantly especially since the 2000s. When the publications are analyzed according to subject areas, it is observed that tourism legislation is addressed by different disciplines. Studies on this subject have been conducted in various fields such as social sciences, environmental sciences, economics and law. When the languages of the publications are analyzed, it is found that English is the most common language in this field. Spanish and Portuguese are also important languages, but Turkish is less commonly used in this field. Publications were analyzed according to their authors, showing the leading authors in this field and their influence. In terms of countries, it was determined that countries such as the UK, Spain and the USA are actively working in this field. Finally, the institutions to which the publications belong were analyzed and the leading universities and research institutions in this field were identified. Among the relevant institutions, Univ Aegean, Oxford University and the Italian National Research Council were found to be among the prominent ones.

Keywords: Tourism Legislation, Policy, Tourism Law, Bibliometric Analysis.

Received: 04.07.2023

Accepted: 10.10.2023

Suggested Citation:

Yayla, İ. (2023). Analyzing Research on Tourism Legislation through Bibliometric Analysis, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(10): 1284-1299.

GİRİŞ

Turizm, dünyanın önde gelen endüstrilerinden biri haline gelmiş ve bu gelişmeyle birlikte turizm faaliyetleri ve altyapısı da giderek önem kazanmıştır (Hojeghan ve Esfangareh, 2011). Turizm seyahatlerinin ilk dönemlerinde bu alanla ilgili sınırlı yasa bulunmasına rağmen, uluslararası seyahatlerin artması ve turizmin ekonomik açıdan belirleyici bir faktör haline gelmesiyle birlikte hükümetler çeşitli turizm düzenlemeleri yapma ihtiyacı duymuşlardır (Qu vd., 2005). Turizm yasalarının ilk aşamaları, seyahatleri kolaylaştırmayı ve turizmin gelişimini teşvik etmeyi amaçlamıştır (María vd., 2019). Örneğin, 1930'larda Amerika Birleşik Devletleri, Inter State Bus Carrier (Eyaletler Arası Otobüs Taşıyıcısı) kanununu çıkararak karayoluyla yapılan seyahatleri daha güvenilir hale getirmiş ve birçok ülke ulusal turizm kurullarıyla ülkelerine turist çekme amacını gütmüştür (Walsh, 1987; Honey, 2009). Ancak zaman içinde, turizm yasaları sadece turizmin teşvik edilmesinin ve standartlaştırılmasının ötesine geçmiş; otel sınıflandırmaları, tur operatörlerinin lisanslanması ve tüketicilerin korunması gibi alanlarda düzenlemeler yapılarak sektörün kalite kontrolü ve güvenliği sağlanmıştır (Safaeva vd., 2019). Daha yakın dönemlerde çevre koruma, sürdürülebilirlik ve kültürel mirasın korunması gibi konular turizm yasalarının odak noktaları haline gelmiştir (Hawkins, 2004). Kitlesele turizmin olumsuz etkileri gözlemlendikçe, doğal ve tarihi alanların korunması amacıyla düzenlemeler artmış ve turizmin olumsuz etkilerini en aza indirmek için adımlar atılmıştır (Neto, 2003).

Bugünün turizm yasaları, tüketici koruması ve turist güvenliği gibi konulara odaklanmaktadır (Orozco-Solares vd., 2022). Gıda güvenliği, hijyen standartları ve trafik düzenlemeleri gibi alanlarda düzenlemelerle turistlerin güvenliği ve konforu sağlanmaktadır (McKercher, 2021). Ayrıca, sektördeki büyük kazalar sonrasında güvenlik standartları iyileştirilmektedir (Brondoni, 2016). Turizm sektörünün hızla değiştiği bir dönemde, turizm yasalarının da bu değişime ayak uydurması gerekmektedir (Aldebert vd., 2011). Örneğin, ev paylaşımı gibi yeni turizm modelleri ortaya çıktıkça, bu alanlarda düzenlemeler yapılmaktadır. Bu şekilde, turizm yasalarının sürekli güncellenmesi ve adapte edilmesiyle sektörün sürdürülebilir, sorumlu ve keyifli bir şekilde gelişmesi sağlanabilir (Lea, 2006).

Türkiye'de turizm mevzuatı Cumhuriyet Dönemi ile birlikte şekillenmeye başlamıştır. 1925 yılında çıkarılan 556 sayılı Kanun ile yabancıların Türkiye'ye seyahatleri ve konaklamalarıyla ilgili düzenlemeler getirilmiştir. Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nun kurulması ve turizm teşvik kanununun çıkarılması, turizm hukukunun gelişmesinde önemli adımlar olmuştur. Günümüzde turizm mevzuatı, konaklama, seyahat, yatırım ve tanıtım gibi birçok alanda faaliyet gösteren turizm işletmelerinin tabii olduğu yasal çerçeveyi belirlemektedir (Yayla, 2022).

Turizm mevzuatında son yıllarda önem kazanan bir konu, tüketicinin korunmasıdır. Turistlerin seyahatleri sırasında karşılaştıkları olumsuzluklara karşı hakları, 6502 sayılı Kanun ile güvence altına alınmıştır. Bu düzenlemeler, seyahat edenlerin can ve mal güvenliği, kaliteli hizmet alma ve şikayetlerini iletebilme haklarını güvence altına almaktadır (Dalgın vd., 2015). Çevre ve doğal hayatın korunması da turizm mevzuatının üzerinde durduğu önemli bir konudur. Çevre Kanunu ile Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, turizm faaliyetlerinin doğal ve tarihi değerlere zarar vermeden sürdürülmesini amaçlamaktadır (Çevre Kanunu, 1983; Üçışık ve Üçışık, 2013).

Bibliyometrik analiz, bir araştırma alanının akademik etkinliklerini değerlendirmek ve analiz etmek için kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntem, yayımlanan makalelerin sayısı, bu makalelere yapılan alıntılar, yazarlar arası işbirliği ağları gibi çeşitli veri noktalarını kullanarak geniş bir perspektif sunmaktadır (Ghanbari vd., 2019). Araştırmacılar, özellikle belirli bir konu veya disiplinin eğilimlerini, büyüme paternlerini ve etkileşimlerini anlamak için bu yaklaşımı tercih etmektedir (Chahrour vd., 2020). Bu analiz yöntemi, sadece akademik performansı değerlendirmekle kalmaz, aynı zamanda araştırmaların üretkenliğini ve etkisini de inceleme

fırsatı sunmaktadır (Donthu vd., 2021). Örneğin, bir araştırmacının yayımladığı makale sayısı ve bu makalelerin alıntı sayıları, o araştırmacının etkisini ölçmede kullanılan önemli göstergelerden biridir. Ayrıca, makalelerin özellikleri ve içerikleri üzerine yapılan analizler, alıntılarının nasıl şekillendiği konusunda da aydınlatıcı olabilir (Moral-Muñoz vd., 2020).

Bibliyometrik analiz, gelecekteki araştırma eğilimlerini anlamada da yardımcı olabilir. Yol haritaları ve araştırma yönelimlerini anlamak, bu yöntemin sağladığı bir başka işlevi olarak sayılabilir. Araştırmacılar, mevcut literatürdeki boşlukları belirleme ve yeni keşifler yapma konusunda bu bilgileri kullanabilir (Mukhlif vd., 2019). Aynı şekilde, yayınların etkisini ölçmede ve belirli bir konunun veya alanın ne kadar etkili olduğunu anlamada önemli bir araç olarak görülmektedir (Merigó ve Yang, 2017).

Bibliyometrik analiz, turizm mevzuatının sektörün sağlıklı işleyişi ve sürdürülebilirliği için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Yasalar, turistlerin haklarını korumak ve işletmelere rehberlik etmek amacıyla oluşturulurken, mevzuatın sürekli olarak gözden geçirilmesi ve güncellenmesi gerekmektedir. Turizm sektöründeki gelişmelere uyum sağlayan dinamik bir mevzuat, sektörün geleceğini şekillendirmek açısından kritik bir faktördür. Bu araştırma, literatüre önemli bir katkı sunmaktadır. Turizm yasalarının tarihçesi, amaçları ve günümüzdeki rolü hakkında kapsamlı bir analiz sunmanın yanı sıra, turizm mevzuatının tüketici koruması, çevre koruması gibi önemli konulardaki etkisini de açıklamaktadır. Ayrıca, bibliyometrik analiz yöntemiyle yapılan bu araştırma, akademik etkinlikleri değerlendirmek ve gelecekteki araştırma eğilimlerini anlamak için nasıl kullanılabileceğine dair bir örnek sunmaktadır. Bu sayede, gelecekteki turizm yasalarının nasıl şekillenebileceği konusunda daha iyi bir anlayış geliştirilebilir.

Bu çalışma, turizm mevzuatının tarihçesini, amaçlarını ve günümüzdeki rolünü ayrıntılı bir şekilde ele alarak turizm yasalarının sektörün sağlıklı işleyişi ve sürdürülebilirliği üzerindeki etkilerini ilgili konuda çalışan yazarlar, kurum ve kuruluşlar ile ülkeler bağlamında incelemektedir. Diğer çalışmalardan farklı olarak, bu çalışmada turizm mevzuatının tarihçesi detaylı bir şekilde incelenmekte ve turizm yasalarının seyahat kolaylaştırma amacından tüketici koruması ve çevre korumasını içeren kapsamlı bir yasal çerçeve haline nasıl geldiği açıklanmaktadır. Ayrıca, bu çalışma tüketici koruması ve çevre koruması gibi turizm mevzuatının son yıllardaki odak noktalarına ayrıntılı bir şekilde değinmektedir. Turistlerin haklarının korunması ve doğal ile tarihi değerlerin sürdürülebilir bir şekilde korunması için yapılan düzenlemelerin önemini vurgulamaktadır. İlgili çalışma, turizm mevzuatı alanındaki akademik etkinlikleri değerlendirmek ve gelecekteki araştırma eğilimlerini anlamaya yönelik bir örnek sunmak için bibliyometrik analiz yöntemini kullanmaktadır. Bu durum, gelecekteki turizm yasalarının nasıl şekillenebileceği konusunda daha iyi bir anlayış geliştirmek için önemli bir araç olarak kabul edilebilir nitelikte olduğu düşünülmektedir. Çalışma, turizm sektörünün hızla değiştiği bir dönemde turizm yasalarının sektörün ihtiyaçlarına nasıl uyum sağlaması gerektiğini vurgulamaktadır. Dinamik bir mevzuatın sektörün geleceğini şekillendirmede kritik bir faktör olduğunu öne sürerek sektöre somut bir katkı sunmaktadır. Sonuç olarak, bu çalışma, turizm mevzuatı ve sektörünün gelişimi üzerine derinlemesine bir analiz sunarak literatürdeki bir boşluğu doldurmakta ve gelecekteki turizm yasalarının nasıl daha etkili ve sürdürülebilir hale getirilebileceği konusunda önemli bir rehber sunmaktadır.

YÖNTEM

Bu araştırma, turizm mevzuatı konusunu kapsamlı bir şekilde incelemeyi ve literatürdeki mevcut durumu ile gelişmeleri analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaca ulaşmak için, bibliyometrik analiz yöntemi kullanılarak yayınların nicel verileri değerlendirilmiş ve literatürdeki ilişkiler ile

eğilimler ortaya çıkarılmıştır. Turizm mevzuatı alanındaki yayın trendlerini anlamak için bu yöntem, mevcut çalışmaların araştırma konularını incelemeyi hedeflemektedir.

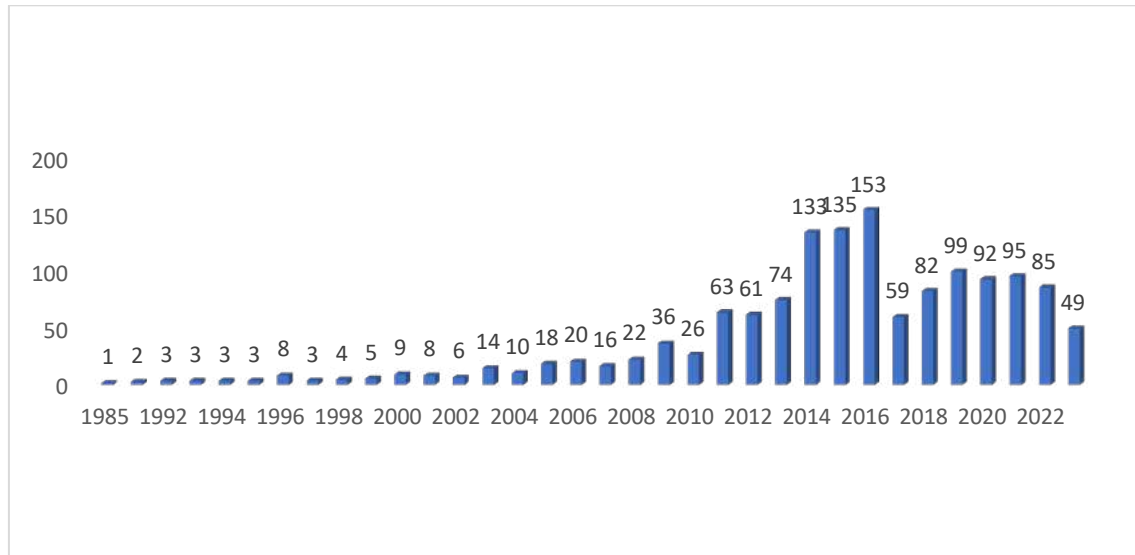
Bibliyometrik yöntemin ilk aşaması, ilgili alandaki tüm yayınları kapsayan en uygun anahtar kelime setlerini belirlemeyi içermektedir. Bu bağlamda, bu çalışma "Turizm Mevzuatı" ana konusuna yönelik anahtar kelimeler seçilmiştir. Ayrıca, "Turizm Mevzuatı" ifadesi dışında da ilgili kavramları içeren yayınların başlıklarından yola çıkarak alternatif anahtar kelimeler belirlenmiştir. Bu çerçevede, ilk olarak "Seyahat Hukuku, Turizm Kanunları ve Turizm Yasaları" konuları içeren yayınlar, 20 Temmuz 2023 tarihinde Web of Science (WoS) veri tabanında yapılan tarama sonucunda toplanmıştır. Taramayı takiben elde edilen yayınlar, belirlenen parametreler kullanılarak detaylı bir bibliyometrik analizden geçirilmiştir. Verilerin analizinde VOSviewer haritalama programından yararlanılmıştır. VOSviewer, verileri görselleştirmek ve analiz etmek amacıyla kullanılan bir yazılımdır. Bu program, veriler arasındaki ilişkileri, benzerlikleri ve uzaklıkları görsel olarak yansıtarak verileri bir uzayda düzenler. Böylece, turizm mevzuatı konularına dair yayınların birbirleriyle olan ilişkileri ve bağlantıları anlaşılır bir şekilde görselleştirilmiştir.

Analizde ele alınan parametreler arasında yayın yılı, yayın mekânı, çalışma türü, çalışma dili, yazar bilgileri, yazarların ülkeleri ve kurumları yer almaktadır. Bu sayede, turizm mevzuatı konusundaki araştırmaların genel eğilimleri, öne çıkan odak noktaları ve önemli araştırma alanları belirlenmiştir. Bu çalışma aynı zamanda, turizm mevzuatı alanındaki eksiklikleri ve gelecekteki araştırma fırsatlarını da gözler önüne sermektedir.

BULGULAR

Çalışma kapsamında ilk olarak WoS veri tabanında 1985-2023 yılları arasında yayımlanan turizm mevzuatı araştırmalarının yıllara göre dağılımı incelenmiştir. Elde edilen bulgular Grafik 1’de sunulmuştur.

Grafik 1. Araştırmaların Yıllara Göre Dağılımı

Grafik 1’de yer alan verilere göre WoS veri tabanında turizm mevzuatı konulu çalışmaların yıllara göre dağılımı gösterilmektedir.

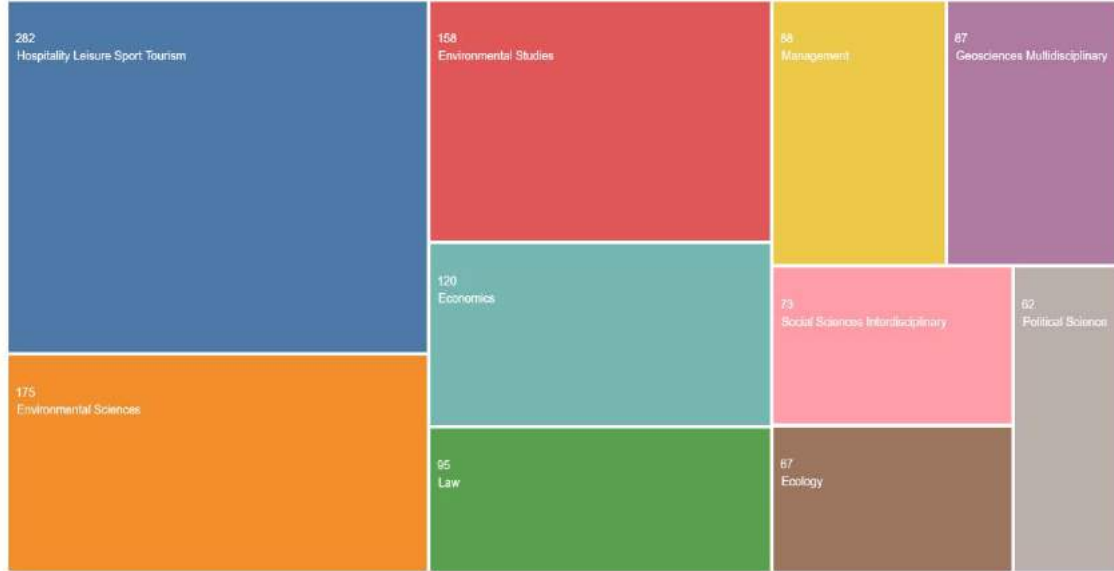
Yayınların yıllara göre dağılımına bakıldığında, 1985 yılından itibaren turizm mevzuatı konusunda yapılan çalışmaların sayısının artmaya başladığını görülmektedir. 1990'lı yılların başlarından itibaren bu artış daha belirgin hale gelmiştir. Özellikle 1996 yılından sonra yayın sayısında önemli bir artış gözlenmektedir. Bu yıldan sonra geçen yıllarda yayın sayısının sürekli olarak arttığı görülmektedir. 2000'li yılların başlarına, turizm mevzuatı konusundaki araştırmaların sayısındaki artışın daha da hızlandığını belirlenmiştir. Özellikle 2010'lu yılların başından itibaren yayın sayısında büyük bir artış yaşanmıştır. 2010 yılından sonra ise bu artış ivme kazanarak devam etmektedir. 2010'lu yılların sonlarına doğru, yayın sayısındaki artışın azaldığı gözlenmektedir. Ancak 2020 yılına geldiğimizde, yayın sayısında hafif bir düşüş yaşandığı fark edilmektedir. 2021 ve 2022 yıllarında yayın sayısının hala yüksek seviyelerde olduğu, ancak 2023 yılına geldiğimizde bir miktar düşüş yaşandığı görülmektedir.

Genel olarak, turizm mevzuatı alanındaki araştırmaların yıllara göre dağılımı incelendiğinde, 2000'li yılların başlarından itibaren büyük bir artış yaşandığı ve bu alandaki çalışmaların önemli bir ivme kazandığı gözlenmektedir. Bu veriler, gelecekteki araştırma yönelimlerini belirlemek ve bu alandaki boşlukları doldurmak adına değerli bilgiler sunmaktadır.

Çalışma kapsamında WoS veri tabanında yayımlanan turizm mevzuatı konulu çalışmalar kategorilerine göre incelenmiştir. Elde edilen bulgular Grafik 2'de sunulmuştur.

Grafik 2'ye göre, "Hospitality Leisure Sport Tourism" kategorisi en yüksek yayın sayısına sahiptir ve turizm mevzuatının tatil, eğlence, spor ve turizm sektörleriyle nasıl ilişkilendiğine odaklandığını göstermektedir. "Environmental Sciences" ve "Environmental Studies" kategorileri de önemli bir paya sahiptir. Bu durum turizmin çevresel etkilerinin ve sürdürülebilirlik konularının önemini yansıtmaktadır.

Grafik 2. Turizm Mevzuatı Konulu Çalışmaların Kategorilerine Göre İncelenmesi

"Economics" kategorisi, turizmin ekonomik yönlerine odaklanan çalışmaları temsil ederken, "Law" kategorisinde ise turizm mevzuatı konularının hukuki boyutu incelenmektedir. "Management" ve "Geosciences Multidisciplinary" kategorileri de turizm yönetimi ve coğrafi bilimlerin turizm mevzuatıyla ilişkisini yansıtmaktadır.

Sosyal bilimlerin geniş bir yelpazede yer aldığı "Social Sciences Interdisciplinary" kategorisi ve "Ecology" kategorisi, turizmin sosyal ve çevresel etkilerine odaklanan çalışmaları temsil

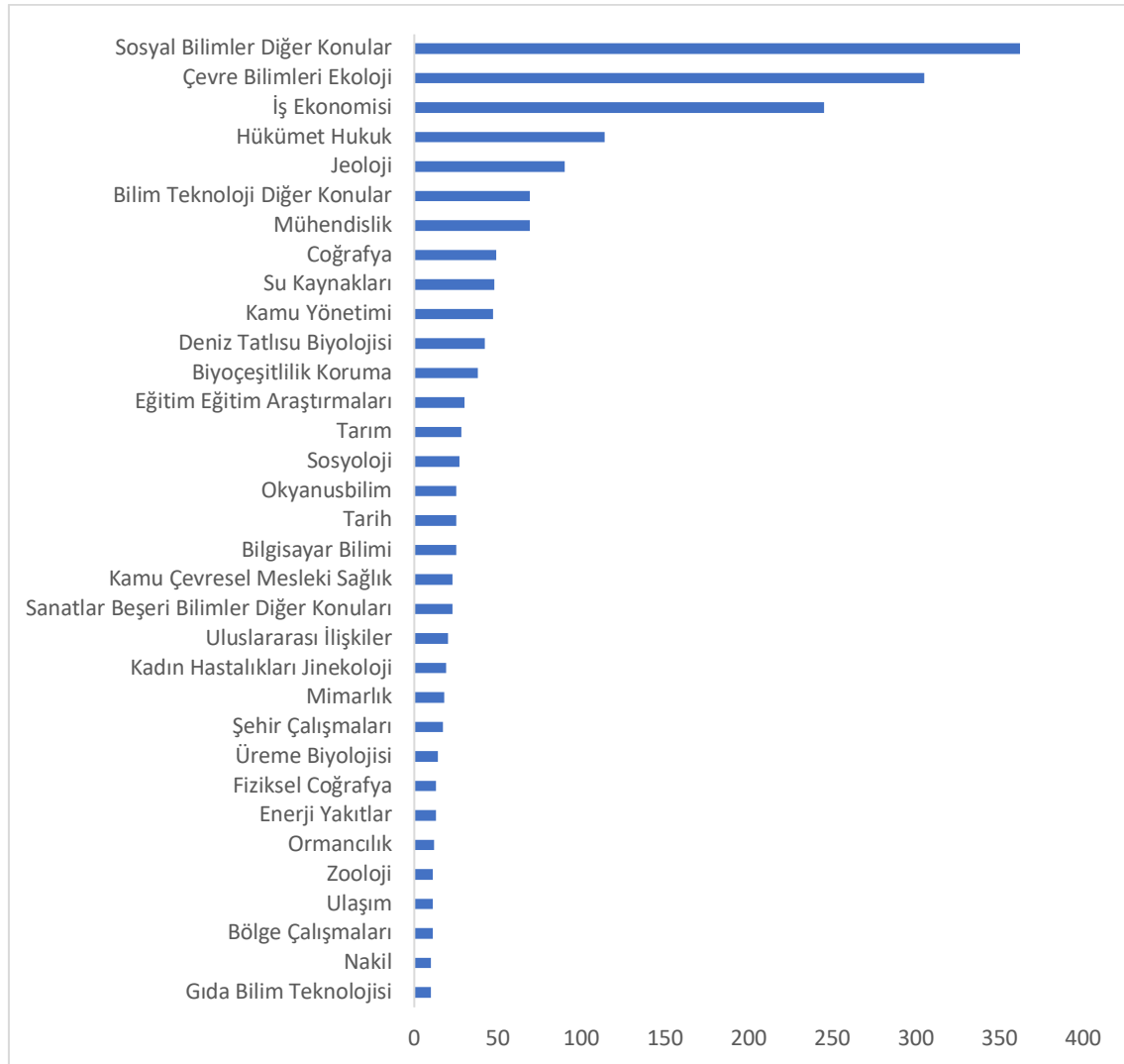
etmektedir. "Political Science" ve "Business" kategorileri de turizmin siyasi ve iş dünyası yönlerine odaklanan çalışmaları ifade etmektedir.

"Green Sustainable Science Technology" ve "Geography" kategorileri, turizmin sürdürülebilirlik ve coğrafi yönlerini yansıtmaktadır. Diğer kategoriler arasında "Education Educational Research," "Sociology," "History," "Oceanography," "Public Environmental Occupational Health," "International Relations," "Engineering Environmental," "Architecture," "Urban Studies," "Computer Science Information Systems," "Energy Fuels," ve "Public Administration" gibi farklı disiplinlerdeki çalışmalar yer almaktadır.

Bu grafik, turizm mevzuatı konusunun farklı bilim alanlarından hangi yaklaşımları ve ilgi alanlarını çektiğini göstermektedir. Turizm mevzuatı sadece bir alanla sınırlı kalmayıp, geniş bir yelpazede disiplinler arası bir konu olarak incelenmektedir.

Çalışma kapsamında WoS veri tabanında yayımlanan turizm mevzuatı konulu çalışmalar, konu alanlarına göre de incelenmiştir. Elde edilen bulgular Grafik 3'te sunulmuştur.

Grafik 3. Turizm Mevzuatı Konu Alanlara Göre Dağılımı

Turizm mevzuatı ile ilgili çalışmaların konu alanlarına göre sayısal dağılımlarının incelendiği Grafik 3'e göre, bu çalışmaların farklı bilim alanlarına etki ettiği görülmektedir. Turizm mevzuatıyla ilgili yayınların en fazla bulunduğu alanlar arasında "Sosyal Bilimler Diğer Konular"

ön plana çıkmaktadır. Bu, turizmin sosyal ve kültürel boyutlarının önemli olduğunu ve bu alandaki araştırmaların çeşitli sosyal bilimler perspektiflerini içerdiğini göstermektedir.

Turizmin doğa ve çevre ile ilişkisini inceleyen çalışmaların ise "Çevre Bilimleri Ekoloji" alanında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu da turizmin çevresel etkileri ve sürdürülebilir turizm konularının önemli olduğunu yansıtmaktadır.

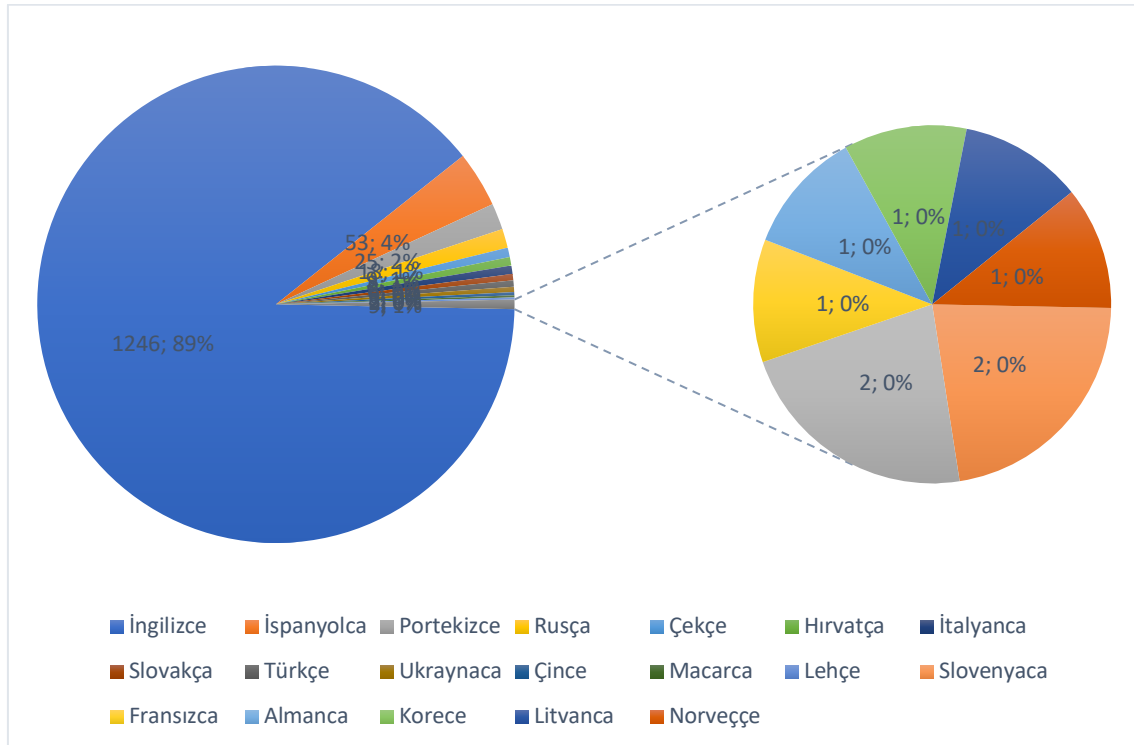
"İş Ekonomisi" ve "Hükümet Hukuk" alanlarında da turizm mevzuatı çalışmalarının bulunması, turizmin ekonomik ve hukuki boyutlarının da araştırma ilgisi çektiğini göstermektedir. Ayrıca, "Jeoloji," "Mühendislik" ve "Bilim Teknoloji Diğer Konular" gibi alanlarda da turizm mevzuatı konulu çalışmaların bulunması, turizmin altyapısı ve teknolojik gereksinimleri üzerine yapılan çalışmalar olduğunu göstermektedir.

Coğrafya, su kaynakları ve çevre sağlığı gibi alanlarda da turizmin çeşitli yönleri üzerine çalışmalar olduğu görülmektedir. Bu, turizmin doğal çevreye etkilerini ve su kaynaklarını nasıl etkilediğini anlamaya yönelik araştırmaların varlığını göstermektedir.

Sonuç olarak, turizm mevzuatı konulu çalışmaların farklı disiplinlerde incelendiği ve bu alandaki araştırmaların çok yönlü ve kapsamlı bir yaklaşımı yansıttığı söylenebilir. Turizm; ekonomik, sosyal, çevresel ve teknolojik açılardan geniş bir perspektife sahip olduğu için, bu farklı disiplinlerin etkileşimini yansıtan bir grafik belirtilmiş olup ilgili grafik turizm mevzuatının önemini ve kapsamlılığını vurgulamaktadır.

Çalışma kapsamında WoS veri tabanında yayımlanan turizm mevzuatı konulu çalışmalar yayım dillerine göre de incelenmiştir. Elde edilen bulgular Grafik 4'te sunulmuştur.

Grafik 4. Turizm Mevzuatı Konulu Araştırmaların Yayım Dillere Göre İncelenmesi

Turizm mevzuatı konulu çalışmaların yayın dillerine göre sayısal dağılımları Grafik 4'te gösterilmiştir. İlk olarak, İngilizce yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğu oluşturduğu belirlenmiştir. İngilizce yapılan bu çalışmaların diğer dillere göre daha fazla erişilebilir olduğu söylenebilir. İspanyolca ve Portekizce ise ikinci ve üçüncü sırada yer almaktadır. Bu, özellikle

İspanya ve Portekiz gibi İspanyolca ve Portekizce konuşulan ülkelerde turizm mevzuatı konusunda önemli araştırmaların yapıldığını göstermektedir. Bu dillerdeki çalışmalar, özellikle Latin Amerika gibi bölgelerde büyük bir etkiye sahip olduğu düşünülebilir.

Rusça, Çekçe, Hırvatça, İtalyanca gibi diller de tabloda temsil edilmekte ancak sayılarının diğer dillere göre daha düşük olduğu belirlenmiştir. Bu dillerde yapılan çalışmalar, bu dilleri konuşan ülkelerdeki yerel turizm mevzuatına odaklanabilir ve bu konuda yerel kaynaklar oluşturabilir nitelikte olduğu düşünülmektedir. Türkçe ise, altı çalışma ile temsil edilmektedir. Türkçe çalışmalar, özellikle Türkiye'deki turizm sektörünün büyümesi ve gelişmesi ile ilgilenen araştırmacılar için kaynaklar sunabilir.

Çalışma kapsamında WoS veri tabanında yayımlanan turizm mevzuatı konulu çalışmaların anahtar kelimelerini tespit etmek üzere gerçekleştirilen analiz sonuçları Grafik 5'te sunulmuştur.

Grafik 5'te çeşitli bilimsel dergi ve konferansların turizm mevzuatı alanındaki yayınlarının sayısını ve bu yayınların toplam içindeki oranlarını göstermektedir. Grafik incelendiğinde, farklı bilimsel platformlarda turizm mevzuatı konulu yayınların dağılımları görülmektedir. Öncelikle, "International Multidisciplinary Scientific Geoconference SGEM" adlı konferansın bu alanda en fazla yayına ev sahipliği yaptığı belirlenmiştir. Toplam yayınların %7,214'ünü oluşturan 101 yayınlı büyük bir paya sahiptir. Aynı şekilde, "International Multidisciplinary Scientific Conferences on Social Sciences and Arts" konferansı da 94 yayınlı büyük bir katkı sunmuştur (%6,714). Bununla birlikte, dikkat çeken dergi ise "Sustainability" adlı dergidir. Bu dergide yayınlanan 25 çalışma, turizm mevzuatı alanındaki araştırmalara önemli bir katkı sağlamıştır (%1,786).

Grafik 5. Anahtar Kelimelere İlişkin Haritalama Sonuçları

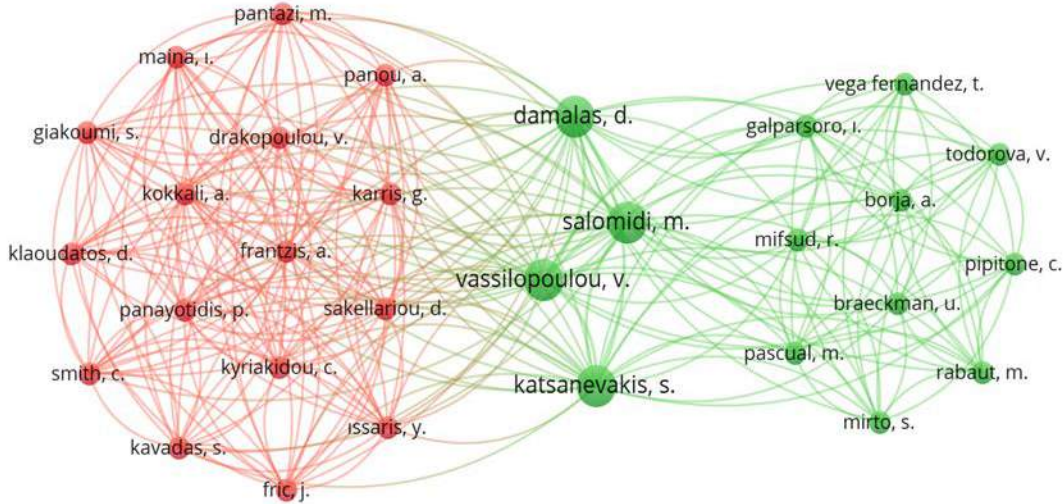

Bunların dışında, turizm mevzuatı konulu yayınlar, farklı dergi ve konferanslara dağılmış durumdadır. Bu durum ilgili alandaki araştırmaların çeşitli bilimsel platformlarda yapıldığını ve farklı dergi ve konferanslarda sunulduğunu göstermektedir. Diğer bir ifade ile turizm mevzuatı, sadece özel bir platformla sınırlı kalmayarak farklı akademik alanlarda da ilgi görmektedir.

Çalışma kapsamında WoS veri tabanında yayımlanan turizm mevzuatı konulu çalışmaların yazarları incelenmiş ve elde edilen bulgular Harita 1' de sunulmuştur.

Harita 1'de en fazla atıf alan yazarlar arasındaki bağlantı, bağlantı haritası şeklinde görselleştirilmiştir. Her yazar için minimum çalışma sayısı "1" ve minimum atıf sayısı "1" belirlenerek, toplamda 3.738 yazar tespit edilmiştir. Bu yazarların 2.639'unun bağlantıya sahip oldukları belirlenmiştir. Öncelikle, "Damalas, D.", "Katsanevakis, S.", "Salomidi, M.", ve "Vassilopoulou, V." gibi yazarlar 2 çalışma ile toplamda 144 alıntı ve 32 toplam bağlantı gücü elde etmişlerdir. Bu yazarlar, turizm mevzuatı konusunda oldukça etkili ve çok sayıda alıntı alan yazarlar olarak dikkat çekmektedir. Aynı şekilde, "Constantine, R." adlı yazar da 2 çalışma ile 16 alıntı ve 26 toplam bağlantı gücü elde etmiştir. Diğer yazarlar ise daha az sayıda çalışma ve alıntıya sahiptirler. Ancak bu yazarların da turizm mevzuatı alanındaki araştırmalara katkıda bulunduğu ve alıntı aldığı görülmektedir. Turizm mevzuatı konusunda çalışan birçok yazarın bu alanda önemli katkılar sağladığını ve yayınlarının akademik camiada dikkate alındığı görülmektedir. Alıntılar ve bağlantı gücü, bu yazarların çalışmalarının önemini ve etkisini yansıtan önemli göstergelerdir.

Harita 1. Yayınların Yazarlarına İlişkin Haritalama Sonuçları

Çalışma kapsamında WoS veri tabanında yayımlanan turizm mevzuatı konulu çalışmalar ülkelere göre de incelenmiş ve elde edilen bulgular Harita 2'de sunulmuştur.

Analiz için bir ülkenin minimum çalışma sayısı "1" ve minimum atıf sayısı "1" olarak seçilmiştir. Analiz sonucuna göre 107 ülkenin yer aldığı ve ülkeler arası bağlantı sayısının da 99 olduğu görülmektedir. Harita sonuçlarına göre, İngiltere (England), 95 belge ile en fazla turizm mevzuatı çalışmasına sahip ülke olarak öne çıkmaktadır. İlgili ülke, toplam bağlantı gücü (total link strength) açısından da 120 ile diğer ülkelere nazaran oldukça yüksek bir değere sahiptir. İspanya (Spain), 97 belge ile İngiltere'yi takip etmekte ve bu alanda önemli bir katkı sağlamaktadır. Ancak alıntı sayısı ve toplam bağlantı gücü, İngiltere'ye göre daha düşük seviyelerde bulunmaktadır. ABD (USA) ise 107 belge ile bu alanda oldukça aktif bir ülke olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, alıntı sayısı ve toplam bağlantı gücü bakımından İspanya ile benzer seviyede olduğu belirlenmiştir. Diğer dikkat çeken ülkeler arasında İtalya (Italy), Avustralya (Australia), Yunanistan (Greece), Fransa (France), Slovenya (Slovenia), Güney Afrika (South Africa) ve İskoçya (Scotland) gibi ülkeler bulunmaktadır. Bu ülkeler, turizm mevzuatı alanında önemli çalışmalar yapmış ve çeşitli düzeylerde alıntılar elde etmişlerdir. Son olarak Türkiye'de yapılan turizm mevzuatı konulu akademik çalışmaların sayısı 25 olarak belirtilmektedir. Bu, Türkiye'de

Ancak Harita 3'te sadece belge sayısı ve alıntılarla değil, aynı zamanda toplam bağlantı gücü ile de dikkate değer bir ölçüt sunulmuştur. Bu, kurumların bu alandaki ağ bağlantılarını ve etkileşimlerini göstermektedir. Örneğin, Manchester Metropolitan Üniversitesi, belge sayısında üst sıralarda yer alsa da toplam link gücü açısından geride kalmıştır. İstanbul Üniversitesine ait 1 adet akademik belge bulunmaktadır. Bu belge, diğer akademik çalışmalar tarafından 17 kez alıntılanmıştır. Dolayısıyla, bu tek belge, literatürdeki diğer çalışmalar tarafından oldukça dikkate alınmış ve referans olarak kullanılmıştır. Haritanın geri kalan kısmı, diğer üniversitelerin ve kurumların bu alandaki katkılarını yansıtmaktadır. Her biri, belge sayıları, alıntılar ve toplam bağlantı gücü bakımından farklı seviyelerde performans sergilemektedir. Ancak hepsi, turizm mevzuatı alanındaki araştırmalara katkıda bulunarak bu alandaki bilgiyi zenginleştirmiştir.

Sonuç olarak, ilgili harita turizm mevzuatı alanında faaliyet gösteren kurumların çeşitliliğini ve katkılarını göstermektedir. Her biri, bu alanda önemli bir rol oynamış ve gelecekteki araştırmalar için de önemli bir referans kaynağı olmuştur. Bu nedenle, söz konusu kurumların bu alandaki bilimsel gelişmelere katkıda bulunan önemli aktörler olarak kabul edildiğine inanılmaktadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışma, turizm mevzuatı alanındaki araştırma durumunu ve yayın eğilimlerini derinlemesine incelemeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda, WoS veri tabanında yayımlanan turizm mevzuatı konulu makaleler bibliyometrik analiz yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir; bu makalelerin yıl, ülke, dil, konu alanı, yazarlar ve kurumlar bazında dağılımı detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Bu kapsamlı analiz sonuçları, turizm mevzuatı konusundaki araştırmaların gelişim eğilimlerinin ve dikkat çeken noktalarının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacağına inanılmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre, turizm mevzuatı konusundaki araştırmalar zaman zaman dalgalanmalar yaşansa da sürekli bir artış göstermiştir. Özellikle 1985'li yıllarda başlayan çalışmalar 2000'li yılların ortalarından itibaren turizm mevzuatı konusuna olan ilgi ve araştırmaların sayısında belirgin bir artış gözlemlenmiştir. Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren turizmin ekonomik, çevresel, hukuki ve toplumsal yönlerine dair büyük bir ilgi artışı yaşanmıştır. Bu artış, turizmin karmaşıklığını ve önemini yansıtmaktadır. Bu durum, turizm mevzuatı alanının giderek daha fazla ilgi gördüğünü ve önem kazandığını açıkça yansıtmaktadır. Turizm mevzuatı alanındaki araştırmaların gelecekteki eğilimlerini belirlemek açısından önemli bir temel oluşturmaktadır. Gelecekteki araştırmalarda, sürdürülebilir turizm, çevresel koruma, turizmin toplumsal etkileri, hukuki düzenlemeler ve ekonomik analizler gibi konulara daha fazla odaklanılabileceği görülmektedir.

Turizm mevzuatı konusu, farklı disiplinlerden gelen araştırmacılar tarafından ele alınmıştır. Bu analiz, turizm mevzuatının sadece hukuki yönünü değil, aynı zamanda çevresel etkilerini, ekonomik etkilerini, yönetsel yönlerini ve turizm endüstrisinin regülasyonlarını da içerdiğini ortaya koymaktadır. Bu durum turizm mevzuatının çok yönlü bir konu olduğunu ve disiplinler arası bir bakış açısının gerekliliğini vurgulamaktadır. Turizm mevzuatı konulu çalışmaların büyük bir kısmı İngilizce olarak yayımlanmış olsa da farklı dillerde de turizm mevzuatı üzerine çalışmaların bulunduğu görülmüştür. Bu durum, turizm mevzuatının uluslararası düzeyde geniş bir ilgi alanına sahip olduğunu ve farklı coğrafyalarda incelendiğini göstermektedir. Bu çalışma ayrıca, turizm mevzuatı konusuyla ilgili en fazla yayın yapan kurumları ve en fazla atıf alan yazarları da belirlemiştir. Bu bulgu, ilgili alandaki önde gelen kaynakları ve araştırmacıları göstermektedir. Bu çalışma, turizm mevzuatı alanındaki araştırmaların gelişimini ve odak noktalarını detaylı bir şekilde inceleyerek bu alandaki bilgiyi zenginleştirmiştir.

Zhang vd., (2022) tarafından yapılan çalışmada, dünya mirası turizmi alanındaki araştırmaların önemini ve gelişmelerini anlamayı amaçlamışlardır. Araştırmanın ana sonuçlarına göre, dünya

mirası turizmi alanındaki araştırmaların sayısı artmakta olduğu görülmüş ve bu artış özellikle 2019'da zirveye ulaşmıştır. Ayrıca, çoğu araştırmacı ve kurumun, bu tür çalışmalara Avrupa, Amerika ve Doğu Asya bölgelerinde yoğunlaştığı grlmştir. Özellikle Çin, bu alanda önde gelen bir aktör olarak öne çıkmaktadır. Araştırma konuları ve yöntemleri çeşitlenmiş, özellikle çok paydaşlı araştırmalar ve turizmin etkileri üzerine çalışmaların arttığı belirlenmiştir. Dünya Miras Alanlarının kaynak yönetiminin de önemli bir araştırma teması olarak öne çıktığı belirtilmiştir. Öte yandan, Snchez-Caņızares vd., (2018) tarafından gerçekleştirilen çalışma, sürdürülebilir turizm konusundaki nc araştırmacıları belirlemeyi, bilgi eksikliklerini tespit etmeyi ve bu kavramın sınırlarını yeniden tanımlamayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada, önemli bölgelerde sürdürülebilir turizm konuları incelenmiş ve WoS'ta bulunan 985 makale analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, sürdürülebilir turizmdeki araştırma eğilimleri belirlenmiş, aynı zamanda kutup ve dağlık bölgelerin bu alandaki eksiklikleri ve üretken araştırmacı eksikliği vurgulanmıştır. Diğer bir çalışma olan Akhter vd., (2023) tarafından gerçekleştirilen araştırmada ise turizm destinasyonları ile ilgili konu literatürü bibliyometrik analiz ile incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, önceki araştırmaların genellikle deneysel konulara odaklandığı ve teorik perspektifin göz ardı edildiği tespit edilmiştir. Ayrıca, turizm destinasyonları konulu yayınların sayısının arttığı, ancak düşük üretkenlik ve alıntı sayısı ile yazar iş birliklerinin azaldığı grlmştir.

Bu çalışmanın sonuçları hem pratik hem de teorik düzeyde önemli çıkarımlar sunmaktadır. Bu ıkarımlar, turizm mevzuatı alanındaki araştırmacılar, yasa yapıcılar, endüstri profesyonelleri ve ilgili tüm paydaşlar için faydalı olabilir. Pratik açıdan, bu araştırmanın sonuçları, turizm sektörünün daha etkili bir şekilde yönetilmesine ve sürdürülebilir bir şekilde geliştirilmesine katkı sağlayabilir. Özellikle turizm mevzuatının çeşitliliği ve karmaşıklığı göz önüne alındığında bu çalışma, ilgili düzenlemelerin daha iyi anlaşılmasına ve uygulanmasına yardımcı olabilir. Ayrıca, turizm mevzuatının farklı yönlerini ele alan bu araştırma, sektörün sürdürülebilirliği, çevresel koruma, toplumsal etkiler ve ekonomik analiz gibi önemli konulara odaklanan stratejilerin geliştirilmesine rehberlik edebilir. Bu alışma, turizm mevzuatının farklı yönlerini ele aldığı için turizm endüstrisinin daha iyi yönetilmesine katkı sağlayabilir. Özellikle yönetimsel ynlerin incelenmesi, sektörde daha etkili politika ve yönetim kararları alınmasına yardımcı olabilir. Çalışmanın sonuçları, yasa yapıcılar için önemli bir kaynak olabilir. Turizm mevzuatının karmaşıklığını ve çeşitliliğini anlama konusunda yardımcı olarak daha etkili düzenlemelerin oluşturulmasına katkı sağlayabilir. Turizm mevzuatının farklı dillerde incelenmesi, uluslararası düzeyde iş birliğini teşvik edebilir. Farklı coğrafyalardaki mevzuatın karşılaştırılması, uluslararası ilişkilerde daha iyi anlayış ve iş birliği sağlayabilir. Bu alışma, turizm sektöründe çalışan profesyoneller için de değerli bir kaynak olabilir. Endüstri profesyonelleri, turizm mevzuatının etkilerini daha iyi anlayarak işlerini daha sürdürülebilir bir şekilde yönlendirebilirler.

Teorik açıdan, bu çalışma turizm mevzuatı alanının karmaşıklığını ve çok disiplinli yapısını vurgulayarak teorik çerçevelere katkıda bulunabilir. Turizm mevzuatı, hukuk, ekonomi, evre bilimleri ve sosyal bilimler gibi farklı disiplinler arasında köprü kurmayı gerektiren bir alandır. Bu nedenle, bu çalışma, interdisipliner yaklaşımların turizm mevzuatının daha iyi anlaşılmasına nasıl katkı sağlayabileceğini göstermektedir. Turizm sektörü, sıklıkla düşük ücretli işçilik ve işçi hakları konularında tartışmalara yol açmaktadır. Bu alışma, turizm mevzuatının insan haklarına ve sosyal adalete nasıl katkı sağlayabileceğini inceleyerek, bu alandaki teorik literatüre yeni bir perspektif sunabilir. Özellikle işçi hakları, işçi göçü ve turizm endüstrisindeki eğitsizlikler gibi konuları ele alarak, bu alandaki teorik çerçevelere katkıda bulunabilir. Turizm, kültürel mirasa zarar verebilecek veya onu koruyabilecek bir etkiye sahip olabilir. Bu alışma, turizm mevzuatının kültürel mirası nasıl koruyabileceğini ve tanıtılabileceğini inceleyerek, bu alandaki

teorik çerçevelere yeni bir boyut ekleyebilir. Özellikle yerel kültürel mirasın sürdürülebilir turizmle nasıl bütünleştirilebileceği konularına odaklanabilir. Turizm mevzuatı, sosyal bilimlerin birçok farklı dalını içermektedir. Bu çalışma, turizm mevzuatının sosyal bilimler disiplinlerinin nasıl bir araya getirilebileceğini ve ortak bir dil geliştirilebileceğini ele alarak, çok disiplinli bir yaklaşımın teorik temellerini inceleyebilir. Aynı zamanda, gelecekteki araştırmalar için çeşitli konu alanlarını ve yöntemleri işaret ederek teorik olarak rehberlik edebilir. Tüm bu çıkarımların birleşimi, turizm mevzuatı alanının daha iyi bir şekilde anlaşılmasına ve yönetilmesine katkı sağlayabilir. Bu çalışma, gelecekteki araştırmaların ve politika geliştirmenin temelini oluşturabilir ve turizmin sürdürülebilir bir şekilde büyümesine katkıda bulunabilir.

Bu çalışma, turizm mevzuatı alanındaki araştırmaların gelişimi ve temel eğilimlerini incelemiştir. Ancak araştırmacının bazı sınırlılıkları da vardır. İlk olarak, bu çalışma, turizm mevzuatı alanındaki tüm literatürü kapsayamamış olabilir. Konunun genişliği nedeniyle, bazı önemli kaynaklar veya çalışmaları kapsayan indekslerde (Scopus, Dimensions, Lens ve PubMed) araştırmaya dâhil edilebilir. Ayrıca, bu çalışma sadece mevcut literatürü analiz etmekle sınırlıdır ve saha çalışmaları veya anketler gibi daha derinlemesine yöntemleri içermez. Daha fazla empirik araştırmaya ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Son olarak, bu çalışma sadece belirli bir tarihe kadar olan verilere dayanmaktadır. Turizm mevzuatı alanındaki gelişmeler zamanla değişebilir ve bu nedenle gelecekteki çalışmalarda güncel verilere odaklanmak önemlidir.

Araştırma, turizm mevzuatı alanındaki önemli bir gelişmeyi incelemiş olup gelecekteki çalışmalara yönelik bazı öneriler sunmaktadır. Öncelikle, turizm mevzuatının çevresel sürdürülebilirliği üzerindeki etkilerini daha ayrıntılı bir şekilde inceleyen çalışmalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Çevre koruma, günümüzde turizmin önemli bir meselesi haline gelmiştir ve bu konuda daha fazla araştırma, sürdürülebilir turizmin teşvik edilmesine katkı sağlayabilir. Ayrıca, turizmin toplumsal etkileri ve yerel topluluklar üzerindeki etkilerini daha fazla araştırmak önemlidir. Turizm, yerel topluluklara ekonomik faydalar sağlayabilirken, aynı zamanda kültürel değişime ve toplumsal etkilere de yol açabilir. Bu konunun daha fazla incelenmesi, turizm politikalarının daha dengeli bir şekilde oluşturulmasına yardımcı olabilir. Hukuki düzenlemelerin etkinliği ve uygulanabilirliği konusunda daha fazla çalışmanın gerekli olduğu düşünülmektedir. Turizm mevzuatının etkili bir şekilde uygulanması, turizm faaliyetlerinin düzenlenmesi ve denetlenmesi için temel öneme sahiptir. Bu alandaki mevcut yasal düzenlemelerin etkinliğinin ve iyileştirme potansiyelinin daha fazla araştırılması gerektiğine inanılmaktadır. Son olarak, ekonomik analizlerin turizm mevzuatı alanında daha fazla kullanılması da önerilmektedir. Turizm faaliyetlerinin ekonomiye etkisi, turizm mevzuatının oluşturulması ve uygulanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, ekonomik analizlerin bu alanda daha fazla yer bulması, daha iyi politika kararları alınmasına yardımcı olabilir.

KAYNAKÇA

Akhter, T., Mamun, M. A. A. and Azad, M. A. K. (2023). Bibliometric Review of Tourism Destination Literature. *International Journal of Knowledge Management in Tourism and Hospitality*, 3(1), 1-30.

Aldebert, B., Dang, R. J. and Longhi, C. (2011). Innovation in The Tourism Industry: The Case of Tourism. *Tourism Management*, 32(5), 1204-1213.

Brondoni, S. M. (2016). Global Tourism and Terrorism. Safety and Security Management. *Symphonya. Emerging Issues in Management*, (2), 7-16.

- Chahrour, M., Assi, S., Bejjani, M., Nasrallah, A. A., Salhab, H., Fares, M. and Fares, M. Y. (2020). A Bibliometric Analysis of Covid-19 Research Activity: A Call for Increased Output. *Cureus*, 12(3), 1-8.
- Çevre Kanunu. (1983). *T.C. Resmi Gazete*, 18132 (11).
- Dalgın, T., Karadağ, L. ve Bingöl, Z. (2015). Türkiye’de Turizm Girişimciliğinin Gelişimi ve Turizmle İlgili Sağlanan Teşvikler. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 174-184.
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N. and Lim, W. M. (2021). How to Conduct a Bibliometric Analysis: An Overview and Guidelines? *Journal of business research*, 133, 285-296.
- Ghanbari Baghestan, A., Khaniki, H., Kalantari, A., Akhtari-Zavare, M., Farahmand, E., Tamam, E. and Danaee, M. (2019). A Crisis in “Open Access”: Should Communication Scholarly Outputs Take 77 Years to Become Open Access?. *SAGE Open*, 9(3), 1-8.
- Hawkins, D. E. (2004). Sustainable Tourism Competitiveness Clusters: Application to World Heritage Sites Network Development in Indonesia. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 9(3), 293-307.
- Hojeghan, S. B. and Esfangareh, A. N. (2011). Digital Economy and Tourism Impacts, Influences and Challenges. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 19, 308-316.
- Honey, M. (2009). *Tourism in The Developing World: Promoting Peace and Reducing Poverty* (Vol. 233). USA: United States Institute of Peace.
- Lea, J. (2006). *Tourism and Development in The Third World*. London: Routledge.
- María M., J., Ostos-Rey, M. S. and Salinas-Fernández, J. A. (2019). Why Regulation is Needed in Emerging Markets in The Tourism Sector. *American Journal of Economics and Sociology*, 78(1), 225-254.
- McKercher, B. (2021). *The Impact of Distance On Tourism: A Tourism Geography Law*. In *Tourism Spaces* (pp. 137-141). London: Routledge.
- Merigó, J. M. and Yang, J. B. (2017). A Bibliometric Analysis of Operations Research and Management Science. *Omega*, 73, 37-48.
- Moral-Muñoz, J. A., Herrera-Viedma, E., Santisteban-Espejo, A. and Cobo, M. J. (2020). Software Tools for Conducting Bibliometric Analysis in Science: An Up-To-Date Review. *Profesional de la Información*, 29(1). 1-20.
- Mukhlif, F., Maswadi, K., bin Noordin, K. A. and ale Ebrahim, N. (2019). Research Direction Based Green Communications for Next Era: A Bibliometric Analysis. In *2019 IEEE Student Conference on Research and Development (SCORED)* (pp. 21-26). IEEE.
- Neto, F. (2003). A New Approach to Sustainable Tourism Development: Moving Beyond Environmental Protection. In *Natural resources forum* (Vol. 27, No. 3, pp. 212-222). Oxford, UK: Blackwell Publishing Ltd.
- Orozco-Solares, T. E., León-Moreno, L. C., Rojas-Rizo, A., Manguart-Páez, K. and Caplan, A. I. (2022). Allogeneic Mesenchymal Stem Cell-Based Treatment Legislation in Latin America: The Need for Standardization in A Medical Tourism Context. *Stem Cells and Development*, 31(7-8), 143-162.
- Qu, R., Ennew, C. and Sinclair, M. T. (2005). The Impact of Regulation and Ownership Structure On Market Orientation in The Tourism Industry in China. *Tourism Management*, 26(6), 939-950.

Safaeva, S. R., Ishankhodjaeva, D. A., Juraeva, N. A. and Matyunina, O. E. (2019). Economic and Legal Aspects of Tourism Regulation in the New Economy: International Practice. *Journal of Environmental Management & Tourism*, 10 (3/34), 459-463.

Sánchez-Cañizares, S. M., Castillo-Canalejo, A. M. and Cabeza-Ramírez, L. J. (2018). Sustainable Tourism in Sensitive Areas: Bibliometric Characterization and Content Analysis of Specialized Literature. *Sustainability*, 10(5), 1-19.

Üçışık, H. G. ve Üçışık, F. (2013). *Çevre Hukuku*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Walsh, M. (1987). The Motor Carrier Act of 1935: The Origins and Establishment of Federal Regulation of the Inter-State Bus Industry in the United States. *The Journal of Transport History*, 8(1), 66-80.

Yayla, İ. (2022). *Geçmişten Günümüze Karşılaştırmalı Turizm Mevzuatı*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Zhang, J., Xiong, K., Liu, Z. and He, L. (2022). Research Progress and Knowledge System of World Heritage Tourism: A Bibliometric Analysis. *Heritage Science*, 10(1), 1-18.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Para Sevgisi ve Girişimcilik Niyeti İlişkisi*

Dr. Öğr. Üyesi Nurdanur TAVLAN SOYDAN, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Bozdoğan Meslek Yüksekokulu, Aydın, e-posta: nurdanur.tavlan@adu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4320-2257>

Yasemen KAYMAZ, Önlisans Öğrencisi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Bozdoğan Meslek Yüksekokulu, Aydın, e-posta: yasemenkaymaz9956@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-3789-9836>

Medine BABA, Önlisans Öğrencisi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Bozdoğan Meslek Yüksekokulu, Aydın, e-posta: 216309024@stu.adu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9818-5853>

Öz

Girişimcilik ekonomik kalkınmanın itici güçlerindedir ve bu nedenle girişimciliğe yönlendiren faktörlerin belirlenmesinin genç nüfusun girişimciliğe niyetlenmesinde önemli olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada planlı davranış teorisinden hareketle üniversite öğrencilerinin girişimcilik niyetleri ile paraya duydukları sevginin ilişkisi incelenmiştir. Çalışmanın bağımsız değişkeni olan para sevgisi ölçeği için Tang ve Chen'in (2008) çalışmalarından, girişimcilik niyeti ölçeği için Linan ve Chen'in (2009) çalışmalarından faydalanılmıştır. Çalışmanın verileri ön lisans ve lisans okuyan öğrencilere uygulanan öz bildirim dayalı çevrimiçi anket aracılığıyla toplanmış ve 354 katılımcının anketi geçerli kabul edilmiştir. Yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda yalnızca paranın motivasyon sağlama boyutunun girişimcilik niyeti üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür.

* Bu makale TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Bilimsel Araştırma Projeleri Destekleme Programı- 2022/2 kapsamında tamamlanan projenin bir çıktısıdır.

Anahtar Kelimeler: Para Sevgisi, Girişimci, Girişimcilik Niyeti.

Makale Gönderme Tarihi: 04.08.2023

Makale Kabul Tarihi: 07.10.2023

Önerilen Atıf:

Tavlan Soydan, N., Kaymaz, Y. ve Baba, M. (2023). Para Sevgisi ve Girişimcilik Niyeti İlişkisi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(10): 1300-1313.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2023, 6(10): 1300-1313. DOI:[10.26677/TR1010.2023.1315](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1315)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

The Relationship Between the Love of Money and Entrepreneurial Intention

Assistant Prof. Dr. Nurdanur TAVLAN SOYDAN, Aydın Adnan Menderes University, Bozdoğan Vocational School, Aydın, e-mail: nurdanur.tavlan@adu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4320-2257>

Yasemen KAYMAZ, Associate Degree Student, Aydın Adnan Menderes University, Bozdoğan Vocational School, Aydın, e-mail: yasemenkaymaz9956@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-3789-9836>

Medine BABA, Associate Degree Student, Aydın Adnan Menderes University, Bozdoğan Vocational School, Aydın, e-mail: 216309024@stu.adu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9818-5853>

Abstract

Entrepreneurship is a driving force of economic development; hence, determining the factors that influence entrepreneurship is considered crucial for fostering entrepreneurial intentions among the younger population. In this study, the relationship between entrepreneurial intentions of university students and their love of money has been investigated based on the theory of planned behavior. The Love of Money Scale, which is the independent variable of the study, was adapted from the works of Tang and Chen (2008), while the Entrepreneurial Intention Scale was adopted from the studies of Linan and Chen (2009). The data for the study were collected through a self-reported online survey administered to undergraduate students, and a total of 354 valid survey responses were accepted. The results of the multiple regression analysis revealed that only the motivation dimension of money had a statistically significant effect on entrepreneurial intention.

Keywords: Love of Money, Entrepreneur, Entrepreneurial Intention.

Received: 04.08.2023

Accepted: 07.10.2023

Suggested Citation:

Tavlan Soydan, N., Kaymaz, Y. and Baba, M. (2023). The Relationship Between the Love of Money and Entrepreneurial Intention, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(10): 1300-1313.

GİRİŞ

Ekonominin temel sorunlarından bir tanesi kıt olan kaynaklarla sınırsız olan ihtiyaçların nasıl giderileceğidir. Bu nedenle kıt olan kaynakların en verimli şekilde kullanılarak hangi mal ve hizmetlerin nasıl üretileceği ve ihtiyaçların nasıl karşılanacağı önemli bir sorundur. Üretim söz konusu olduğunda akla mal ve hizmet üretmek için faaliyette bulunan işletmeler ve bu işletmeleri faaliyete geçiren girişimciler gelmektedir. Girişimci, emek, sermaye, doğal kaynaklar ve teknoloji olarak sınıflandırılan üretim faktörlerini bir araya getiren kişidir. Cantillon (1931) girişimciyi çiftçi olarak değerlendirerek girişimciliği belirsizlik yönüyle ele almış ve belirli olmayan bir gelire hayatı idame ettirmek olarak tanımlamıştır. J. Baptiste Say'a (1836) göre girişimci üretim kaynaklarını bir araya getiren kişidir ve bunu ticari ürün üretmek amacıyla yapmaktadır. Schumpeter (1934) ise girişimciliğin yenilikçilik boyutunu vurgulayarak girişimciyi yenilikçi ve endüstri lideri olarak tarif etmiştir. Girişimcilik niyeti ise kişinin kendi işini kurmak için girişimci çabalar sarf etmesine yönelik eylemlere bağlılığı olarak ifade edilmektedir (Şeşen ve Basım, 2012).

Girişimcilik, ülkelerin ekonomik kalkınma ve ekonomik gelişmişliğine de katkı sağlayacak önemli bir kavramdır. Girişimciliğin ekonomik alandaki etkileri araştırıldığında yeni ürün/hizmetler ve üretim süreçleriyle pazara giriş yapmaları, inovasyon ve rekabetçiliği artırması, toplumun istek ve ihtiyaçlarının şekillenmesi, istihdam sağlaması, yeni endüstriler kurulmasını sağlaması, refah düzeyinin yükselmesi gibi özellikleri sıralanmaktadır (Önce vd., 2014). Buna ek olarak girişimcilerin her zaman iyiliği düşünen ve toplumsal refahı arttırmayı hedefleyen bireyler olmayabileceği de vurgulanmaktadır. Dolayısıyla girişimciler toplumdaki diğer bireyler gibi kendi çıkarları doğrultusunda, kazanç sağlamak ve toplumda diğerlerine göre daha iyi konumda olmak gibi sebeplerle de hareket edebilmektedirler. Sonuç olarak kâr motivasyonu girişimsel davranışı şekillendirebilmektedir (Yıldız ve Alp, 2012: 33).

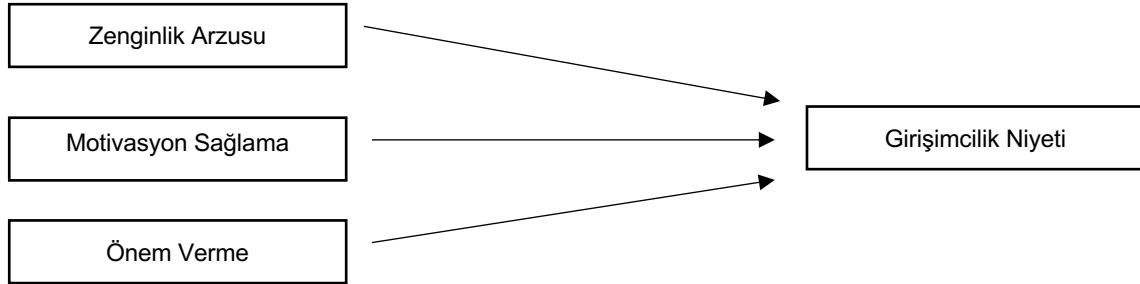
Para sevgisi bireyin para için duyduğu istek ve arzusu, paraya karşı duygusal, bilişsel ve davranışsal olarak olumlu tutum sergilemesidir (Tang ve Chen, 2008: 5). Paraya olan sevgi bireyin ihtiyaçlarına değil daha çok paraya yönelik isteklerine odaklanmaktadır ve bu nedenle de yüksek para sevgisine sahip bireyler paraya ihtiyaçları olmasa bile sürekli daha fazla para istemektedirler (Tang vd., 2004a). Parayı bazı kişiler gücü elde tutmak için isterken, bazılarında göre hijyen bir faktör olarak değerlendirilir bazılarında göre ise daha iyi bir performans sağlamak için güdüleyici bir faktördür (Luna ve Tang, 2015: 286). Para sevgisinin yüksek olması zamanla bireyde ücret tatminsizliğine sebep olabilmektedir (Tang ve Chiu, 2003). Girişimci ile ilgili yapılan tanımlamalarda başkası hesabına çalışmayıp ticari bir girişimin sahibi ya da yöneticisi olan kişi şeklinde bir tanım yer almaktadır (Brockhaus, 1980: 509). Böylece para sevgisi sonucu ücret tatminsizliği yaşayan bireyler zamanla kendi işlerini kurma fikirleri geliştirmeye başlayabilmektedir (Tang vd., 2004a; Liu ve Tang, 2011; Sezer, 2013).

2021 yılı Küresel Girişimcilik Monitörü Girişimci Davranış ve tutumlar Yetişkin Nüfus Araştırması sonuçları incelendiğinde Türkiye'de gizli girişimci olan ve üç yıl içinde iş kurma niyetinde olan 18-64 yaş nüfus yüzdesinin %31.3 olduğu görülmektedir (<http://gem-consortium.ns-client.xyz/data>). 2020 yılı Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Girişimcilik ve İş Demografisi raporunda 2019 yılında girişimlerin doğum oranlarının %13 iken istihdamdaki paylarının %4,6 olduğu açıklanmıştır. 2020 yılında ise doğum oranlarının %14.7'ye yükselmesiyle istihdam payları %5'e çıkmıştır. Yine TÜİK 2020 yılı verilerinden Küçük ve Orta Büyüklükteki Girişim (KOBİ) İstatistikleri incelendiğinde sanayi ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren 3 milyon 295 bin girişimin KOBİ statüsünde olduğu ve bu girişimlerin istihdamın %72'sini karşıladığı görülmüştür (www.tuik.gov.tr). Bunun yanında Habitat Derneği ve Infakto RW ortaklığında gerçekleştirilen Türkiye'de Gençlerin İyi Olma Hali Raporunda ev genci (2017

yılında literatüre geçmiştir) sayısının OECD 2020 verilerine göre yaklaşık 6 milyona yaklaştığı tahmin edilmekte, 36 üye ülke arasında Türkiye'nin ilk sırada yer aldığı ifade edilmektedir. Ne eğitimde ne istihdamda olan işgücünün atıl durması yaşamdan memnuniyetlerinin azalmasına neden olmaktadır. Gençlerin iyi olma hallerinin olumsuz seyretmesinin de uzun vadede sosyo-ekonomik açıdan ülkeye olumsuz yansıtacağı düşünülmektedir.

İnsanların kişisel servetlerini artırmak amacıyla girişimler başlattığı varsayımı girişimcilik araştırmalarında ortak bir amaçtır. Girişimciler için geleneksel başarı ölçütleri firma geliri, kârlılık ve kişisel servet yaratma gibi parasal faktörleri vurgular. Bununla birlikte bağımsız olma, kendini gösterme gibi nedenler de girişimlerin başlatılmasında önemli faktörlerdir. Girişimcilikte paranın diğer karar boyutlarına göre ne ölçüde önemli olduğu literatürde sınırlı ilgi gören ampirik bir sorudur. Girişimciliğin ekonomiye katkıları göz önünde bulundurulduğunda girişimciliğin teşvik edilmesinin ve girişimci olmaya yönlendiren ya da girişimci olmayı engelleyen nedenlerin ne olduğunu incelemenin önemli olduğu düşünülmektedir. Yapılan literatür taramasında para sevgisi ve girişimcilik niyeti arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmaların hem ulusal hem de uluslararası düzeyde kısıtlı olduğu görülmüştür. Genellikle para sevgisinin çalışanların işten ayrılmaları ve iş tatminleri, işe ilişkin tutumlar, etik davranışlar vb. üzerine etkisinin incelendiği çeşitli çalışmalara rastlanmıştır (Tang vd., 2004b; Sardžosk ve Tang, 2012; Monteiro vd., 2015; Susanto, 2020; Dissanayeke ve Jayawardan, 2023; Ramadhania ve Ardini, 2023). Bununla birlikte Özbek'in (2019) çalışmasında para sevgisi ile girişimcilik niyeti arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilirken Amit vd.'nin (2000) çalışmalarında kişisel zenginliğin girişimciliğin altında yatan temel neden olarak görülmediği, paranın girişimcilik faaliyetleri için motive edici bir faktör olmasına rağmen birincil faktör olmadığı ifade edilmektedir.

Bu çalışmada para sevgisinin zenginlik arzusu, motivasyon ve önem verme boyutları ile girişimcilik niyeti arasındaki ilişki araştırılmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen verilerle geliştirilen hipotezler test edilmiştir. Araştırmanın modeli Şekil 1.'de yer almaktadır.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın modelinde zenginlik arzusu, paranın motivasyon sağlaması ve paraya önem verme değişkenleri bağımsız (yordayıcı), girişimcilik niyeti değişkeni ise bağımlı değişken olarak belirlenmiştir. Böylece para sevgisinin boyutları olan zenginlik arzusu, paranın motivasyon sağlaması ve paraya önem vermenin girişimcilik niyeti ile olan ilişkileri araştırılmıştır.

PARA SEVGİSİ ve GİRİŞİMCİLİK NİYETİ İLİŞKİSİ

Geleneksel kavrayışa göre para takas görevi gören ve ticareti kolaylaştıran bir araç olarak kabul edilmektedir. Yönetim araştırmalarında para ticaretin temelinde yer alan başlıca faktördür: insanlar para kazanmak için örgütlenmekte ve iş kurmaktadır. İşletmeler çalışanlarına emekleri karşılığında ödeme yapmaktadır böylece parayı onları çekmek, motive etmek ve elde tutmak için

kullanılmaktadır (Mitchell ve Mickel, 1999: 568). Bununla birlikte para araçsal, sembolik ve sosyal anlamlar da dahil olmak üzere pek çok anlam barındırır. Örneğin daha iyi yaşam koşullarına sahip olmak, iyi arabalara binmek ve iyi evlerde oturmak ve böylece motivasyon sağlamak paranın araçsal yönlerini ifade ederken saygınlık, statü ve görünürlük göstergesi olarak da kişinin toplum önünde imajını tanımladığı sembolik bir araç olarak da kullanılır (Gupta ve Shaw, 1998: 26).

Para sevgisi kişinin paraya karşı arzusu, istekleri ve tutumu şeklinde ifade edilmektedir (Tang ve Chen, 2008: 5). Locke (1969: 318), para sevgisinin kişinin ihtiyaçlarını değil onun isteklerini ve değerlerini temsil ettiğini iddia etmektedir. Çünkü ihtiyaçlar bir organizmanın refahının nesnel gereklilikleri anlamına gelirken değer bir kişinin gerçekten kazanmaya ve/veya elinde tutmaya çalıştığı ya da faydalı olduğunu düşündüğü şeyi ifade etmektedir. Paranın önemine ilişkin geçmişte yapılan araştırmalarda çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin 1979 yılında üniversite birinci sınıfta okuyan öğrencilerin %49.9'unun üniversiteye gitmeye karar vermelerindeki neden daha fazla para kazanmak iken bu oran 1993 yılında %75.1'e yükselmiştir. Kişilerin iş tercihi yaparken önemli buldukları faktörler sıralamasına yönelik bir araştırmada ücret Belçika, İngiltere ve ABD'de ikinci Almanya'da ise birinci sırada yer almıştır. Parasızlık üniversite öğrencileri arasında bir numaralı memnuniyetsizlik sebebi olarak ifade edilmiştir (Tang ve Chen, 2008: 6).

Girişimci kelimesinin kökenleri, R. Cantillon ve J. B. Say'ın çalışmalarına dayandırılabilir. Girişimciliği bir riskin üstlenilmesi olarak gören Cantillon, girişimciyi çiftçi şeklinde ifade ederek şöyle bir tanım yapmıştır: "Çiftçi, arazi sahibine çiftlik veya arazi için sabit bir miktar para ödemeyi vaat eden (...), bu girişimden elde edeceği kârı garanti etmeyen bir girişimcidir". Dolayısıyla girişimci üretici olarak çiftçi kendisini riske atarak hava durumu ve talebin değişmesi gibi risklerle mücadele etmek zorundadır ve öngörülemez koşullar girişimin belirsizlik içinde yürütülmesine neden olmaktadır (Cantillon, 1931: 47-49). Bu tanımda, girişimcinin kaynak sahibi olmadığı ve maliyetlerin sabit, gelirin ise belirsiz ve artık niteliğinde olduğu vurgulanır. Daha sonra J. Baptiste Say (1836), girişimciyi ekonomik kaynakları daha düşük verimlilik ve getiri sağlayan bir alandan daha yüksek verimlilik ve getiri sağlayan bir alana taşıyan kişi olarak tanımlar. Hebert ve Link zaman içinde girişimcinin birçok farklı rol oynadığını ve ekonomi literatüründe en az 12 farklı tema tespit ettiklerini ifade etmiştir (1989: 41). Bu roller ve rollere ilişkin düşünürler Ripsas (1995: 106) tarafından tablolaştırılmıştır. Tablo 1.'de girişimcinin ekonomi teorisi tarihindeki rolleri yer almaktadır:

Tablo 1. Girişimcinin Ekonomi Teorisi Tarihindeki Roller

1. Girişimci belirsizlikle ilgili riski üstlenen kişidir (örn. Cantillon, Thünen, Mill, Hawley, Knight, Mises, Cole, Shackle).	2. Girişimci finansal sermaye sağlayan kişidir (örn. Smith, Turgot, Böhm-Bawerk, Pigou, Mises)
3. Girişimci yenilikçidir (örn. Baudeau, Bentham, Thünen, Schmoller, Sombart, Weber, Schumpeter)	4. Girişimci bir karar vericidir (örn. Cantillon, Menger, Marshall, Wiese, Amasa Walker, Francis Walker, Keynes, Mises, Shackle, Cole, Schultz).
5. Girişimci bir endüstri lideridir (örn. Say, Sain-Simon, Amasa Walker, Francis Walker, Marshall, Wieser, Sombart, Weber, Schumpeter)	6. Girişimci bir yönetici veya müdürdür (örn. Say, Mill, Marshall, Menger)
7. Girişimci ekonomik kaynakların örgütleyeni ve koordinatörüdür (örn. Say, Walras, Wieser, Schmoller, Sombart, Weber, Clark, Davenport, Schumpeter, Coase).	8. Girişimci bir işletmenin sahibidir (örn. Quesnay, Wieser, Pigou, Hawley).
9. Girişimci üretim faktörlerinin işverenidir (örn. Amasa Walker, Francis Walker, Wieser, Keynes).	10. Girişimci bir taşeron veya yüklenicidir (örn. Bentham).
11. Girişimci bir arbitrajcıdır (örn. Cantillon, Walras, Kirzner)	12. Girişimci alternatif kurumlar arasında kaynak tahsis eden kişidir (örn. Cantillon, Kirzner, Schultz).

Kaynak: Ripsas, 1995: 106.

Girişimciliğin ekonomi teorisindeki rollerinden hareketle Hebert ve Link (1989: 47) girişimciyi malların, kaynakların ya da kurumların konumunu, biçimini ve kullanımını etkileyen muhakemeye dayalı kararlar alma ve bunların sorumluluğunu üstlenme konusunda uzmanlaşmış kişidir şeklinde tarif etmiştir.

Niyet, davranışın en iyi belirleyicisi olarak kabul edilir. Niyeti etkileyen bilişsel değişkenler motivasyonel öncüller olarak adlandırılmaktadır (Ajzen, 1991: 181). Girişimcilik davranışlarını geliştirme niyeti ihtiyaçlar, değerler, istekler, alışkanlıklar ve inançlar gibi çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Planlı davranış teorisine göre girişimcilik niyeti kişinin girişimcilik davranışını gerçekleştirmek için göstereceği çabayı ifade etmektedir (Linan, 2004). Buna göre davranışı etkileyen üç motivasyonel faktör bulunmaktadır. Bunlar: davranışa yönelik tutumlar, öznel normlar ve algılanan davranışsal kontroldür (Ajzen, 1991: 188). Zengin olmak, meydan okumak, kendini ispatlamak ve kendine güvenmek davranışsal tutum içerisinde yer almaktadır. Davranışsal tutum çerçevesinde kişilerin girişimci olmalarının altında yatan sebep yüksek gelir elde etme isteği olabilmektedir. Kadınlar açısından ele alındığında örneğin kadınlar için iş-yaşam dengesi daha önemliken erkekler daha çok servet elde etmeye yönelik tutum sergileyebilmektedir (Çetinkaya Bozkurt, 2014: 30). Amit vd., (2000) çalışmalarında kişisel servet edinme arzusunun girişimcilik için önde gelen güdüler arasında kabul edildiğini ifade etmektedir. Bu çalışmada da yeni girişimler kurma kararında para sevgisinin etkisi araştırılmıştır. Buna göre çalışmanın hipotezleri aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

H₁: Para sevgisi ile üniversite öğrencilerinin girişimcilik niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{1a}: Zengin olma arzusu ile üniversite öğrencilerinin girişimcilik niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{1b}: Motivasyon kaynağının para olması ile üniversite öğrencilerinin girişimcilik niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{1c}: Paraya önem verme ile üniversite öğrencilerinin girişimcilik niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.

METODOLOJİ

Verilerin Toplanması ve Ölçüm Araçları

Bu çalışmanın başlangıç aşamasında araştırmanın verilerinin üniversite öğrencilerinden öz bildirim dayalı kağıt-kalem ile uygulanan anket aracılığıyla toplanması planlanmıştır. 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan deprem felaketi nedeniyle üniversitelerde eğitim-öğretime uzaktan devam edilme kararının alınmasıyla verilerin çevrimiçi anketler vasıtasıyla toplanmasına karar verilmiştir. Ön lisans ve lisans okuyan üniversite öğrencilerine anlık mesajlaşma uygulamalarında oluşturulan gruplar aracılığıyla Google formlar üzerinden hazırlanan anket ulaştırılmıştır. 354 katılımcının anketi geçerli sayılmıştır.

Araştırma için tasarlanan anket 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmanın bağımsız değişkeni olan Para Sevgisine ilişkin ifadeler, ikinci bölümde araştırmanın bağımlı değişkeni olan Girişimcilik Niyetine ilişkin ifadeler, üçüncü bölümde ise demografik değişkenlere ilişkin sorular yer almaktadır. Ölçüm araçlarına ilişkin bilgiler aşağıda yer almaktadır:

Para Sevgisi: Araştırmada Tang ve Chen (2008) tarafından geliştirilen ve 9 ifadeden oluşan para sevgisi ölçeğinin kullanılmıştır. Ölçek zenginlik, motivasyon ve önem olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. İfadeler 1= Tamamen Katılmıyorum, 5= Tamamen Katılıyorum aralığında derecelendirilmiştir.

Girişimcilik Niyeti: Girişimcilik niyetini ölçmek amacıyla Linan ve Chen'in (2009) çalışmalarından faydalanılmıştır. Ölçek altı ifade ve tek boyuttan oluşmaktadır. İfadeler 1= Hiç Katılmıyorum, 5= Tamamen Katılıyorum, aralığında derecelendirilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmanın verileri IBM-SPSS24 ve Jamovi programlarından faydalanılarak analiz edilmiştir. Anket çalışmasının veri setinin ölçüm geçerliliğini test etmek amacıyla Keşfedici Faktör Analizi ve ölçüm verilerinin güvenilirliğini sınamak için Alfa Katsayısı [Cronbach Alfa] Güvenilirlik Testi kullanılmıştır. Keşfedici Faktör Analizi için temel eksen faktörleme [Principle Axis Factoring] yöntemi ve Promax döndürme tekniği tercih edilmiştir. Ayrıca, araştırmada kullanılan demografik, bağımsız ve bağımlı değişkenlere ait betimsel istatistikler, korelasyon analizi ve çoklu regresyon analizi için IBM-SPSS24 yazılımı kullanılmıştır.

BULGULAR ve YORUM

Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi

Araştırma, çevrimiçi uygulanan anket çalışmasının elde ettiği veri seti üzerinde ölçüm geçerliliğini test etmek amacıyla Keşfedici Faktör Analizi ve ölçüm verilerinin güvenilirliğini belirlemek için Alfa Katsayısı [Cronbach Alfa] Güvenilirlik Testi'nin uygulandığı bir çalışma olarak gerçekleştirilmiştir. Keşfedici faktör analizi için temel eksen faktörleme [Principle Axis Factoring] yöntemi kullanılmış ve sonuçları elde etmek için Promax döndürme yöntemi tercih edilmiştir. Daha fazla bilgi için, geçerlilik ve güvenilirlik analizine ilişkin detaylar Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2. Değişkenlere İlişkin Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi

Değişkenler	İfadeler	Faktörler				Alfa Katsayısı
		1	2	3	4	
Zenginlik Arzusu	PS1	0,774				0,851
	PS2	0,816				
	PS3	0,659				
Paranın Motivasyon Sağlaması	PS4		0,573			0,758
	PS5		0,903			
	PS6		0,414			
Paraya Önem Verme	PS7			0,720		0,831
	PS8			0,820		
	PS9			0,836		
Girişimcilik Niyeti	GN1				0,425	0,923
	GN2				0,648	
	GN3				0,889	
	GN4				0,950	
	GN5				0,953	
	GN6				0,975	

Açıklanan Toplam Varyans: % 65,6

Faktör Çıkarım Yöntemi: Temel Eksen Faktörleme

Döndürme Yöntemi: Kaiser Normalizasyonu ile Promax.

Tablo 2. incelendiğinde tüm ifadelerin doğru faktörlere yüklendiği ve faktör yüklerinin 0,4'ün üzerinde değere sahip olduğu görülmektedir. Faktörler toplam değişkenliğin %65,6'sını açıklamaktadır. Ölçüm verilerinin güvenilirliğine ilişkin yapılan güvenilirlik analizi sonucunda Alfa katsayıları ise; Zenginlik Arzusu için; 0,851, Paranın Motivasyon Sağlaması için; 0,758, Paraya Önem Verme için; 0,831, Girişimcilik Niyeti için; 0,923 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcılara İlişkin Betimsel İstatistikler

Çalışmanın bu kısmında katılımcılara ilişkin betimsel istatistikler yer almaktadır.

Tablo 3. Katılımcılara İlişkin Betimsel İstatistikler

Değişken	Kategori	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	250	70,6
	Erkek	97	27,4
	Cevaplamak İstemiyorum	7	2,0
	Toplam	354	100
Öğrenim Durumu	Ön lisans	209	59
	Lisans	145	41
	Toplam	354	100
Girişimcilik Dersini Alma Durumu	Evet	225	34,7
	Hayır	133	65,3
	Toplam	354	100
Ailede Kaçınıcı Çocuk Olduğu	İlk çocuk	123	34,7
	Son çocuk	124	35
	Diğer	107	30,2
	Toplam	354	100
Ailede Ticaretle Uğraşan Olup Olmadığı	Evet	158	44,6
	Hayır	196	55,4
	Toplam	354	100
Baba Mesleği	Memur	49	13,8
	İşçi	116	32,8
	Esnaf/Ticaretle Uğraşan	94	26,6
	Diğer	95	26,8
	Toplam	354	100
Anne Mesleği	Memur	28	7,9
	İşçi	44	12,4
	Esnaf/Ticaretle Uğraşan	24	6,8
	Ev hanımı	244	68,9
	Diğer	14	4
	Toplam	354	100

Tablo 3. incelendiğinde katılımcılardan 250'sinin (%70,6) kadınlardan oluştuğu, 209 kişinin (%59) ön lisans mezunu olduğu, 225 kişinin (%34,7) girişimcilik dersi aldığı görülmektedir. Bununla birlikte katılımcıların ailelerine ilişkin sorulara verilen cevaplara göre katılımcılardan 124 kişinin (%35) ailenin son çocuğu, 123 kişinin (%34,7) ise ailenin ilk çocuğu olduğu görülmektedir. Katılımcılardan 196'sının (%55,4) ailesinde ticaretle uğraşan aile bireyi bulunmazken 116 kişinin (%32,8) babasının mesleğinin işçi, 244'ünün (%68,9) annesinin ev hanımı olduğu görülmektedir.

Ölçüm Araçlarına İlişkin Betimsel İstatistikler

Çalışmanın bu kısmında ölçüm araçlarına ilişkin betimsel istatistiklere yer verilmiştir. Tablo 4.'te para sevgisi değişkeninin boyutları olan zenginlik arzusu, paranın motivasyon sağlaması ve paraya önem verme boyutlarına ait ifadelerin ortalaması ve standart sapması ile boyutların genel ortalaması ve standart sapmaları yer almaktadır. Tablo 5'te ise girişimcilik niyeti değişkenine ait ifadelerin ortalaması ve standart sapması ile girişimcilik niyetinin genel ortalaması ve standart sapmaları verilmektedir.

Tablo 4. Para Sevgisi Boyutlarına İlişkin Betimsel İstatistikler

İfadeler	X	S.S.
P1- Zengin olmak istiyorum.	4,13	0,912
P2- Zengin olmak hoş bir şey olmalı.	4,12	0,961
P3- Çok fazla paraya sahip olmak (zengin olmak) iyidir.	3,75	1,105
<i>Zenginlik Arzusu Genel Ortalama</i>	<i>4,01</i>	<i>0,874</i>
P4- Para, beni sıkı çalışmaya yöneltir.	3,78	1,143
P5- Para kazanmak için çok çalışmaya istekliyim.	3,74	1,113
P6- Para beni oldukça motive eder.	4,04	0,991
<i>Paranın Motivasyon Sağlaması Genel Ortalama</i>	<i>3,85</i>	<i>0,890</i>
P7- Para değerlidir.	3,94	1,041
P8- Para güzeldir.	3,92	0,981
P9- Para önemlidir.	4,14	0,939
<i>Paraya Önem Verme Genel Ortalama</i>	<i>3,99</i>	<i>0,854</i>

Aralık Katsayısı: 0,80-1,80: Tamamen katılmıyorum, 1,81-2,60: Katılmıyorum, 2,61-3,40: Ne Katılıyorum ne katılmıyorum, 3,41-4,20: Katılıyorum, 4,21, 5: Tamamen katılıyorum

Tablo 4. incelendiğinde zenginlik arzusu boyutunun genel ortalamasının 4,13 ile katılıyorum düzeyinde olduğu standart sapmasının ise 0,912 olduğu görülmektedir. Paranın motivasyon sağlaması boyutunun ortalaması 3,85 ile katılıyorum düzeyinde iken ve standart sapması 0,961'dir. Paraya önem verme boyutunun genel ortalamasının da 3,99 ve katılıyorum düzeyinde olduğu görülmektedir. İlgili boyutun standart sapması ise 0,854'tür.

Tablo 5. Girişimcilik Niyetine İlişkin Betimsel İstatistikler

İfadeler	X	S.S.
G1- Bir girişimci olarak her şeyi yapmaya hazırım.	3,66	1,021
G2- Profesyonel olarak hedefim, bir girişimci olmaktır.	3,64	1,048
G3- Kendi işimi kurmak ve sürdürmek için her türlü çabayı göstereceğim.	4,03	1,068
G4- Gelecekte bir iş kurma konusunda kararlıyım.	3,97	1,082
G5- Ciddi anlamda kendi işimi kurmayı düşünüyorum.	3,85	1,163
G6- Bir gün kendi işimi kurma konusunda ciddi niyetlerim var	3,90	1,139
<i>Girişimcilik Niyeti Genel Ortalama</i>	<i>3,84</i>	<i>0,924</i>

Aralık Katsayısı: 0,80-1,80: Tamamen katılmıyorum, 1,81-2,60: Katılmıyorum, 2,61-3,40: Ne Katılıyorum ne katılmıyorum, 3,41-4,20: Katılıyorum, 4,21, 5: Tamamen katılıyorum

Tablo 5. incelendiğinde girişimcilik niyeti 3,84 genel ortalama ile katılıyorum düzeyindedir. Girişimcilik niyetinin standart sapması ise 0,924 olarak hesaplanmıştır.

Korelasyon Analizi

Araştırmanın bu kısmında değişkenler arasındaki ilişki düzeyini göstermek için korelasyon analizi sonuçları Tablo 6.'da verilmiştir.

Tablo 6. Korelasyon Analizi Sonuçları

	Zenginlik Arzusu	Paranın Motivasyon Sağlaması	Paraya Önem Verme	Girişimcilik Niyeti
Zenginlik Arzusu	1			
Paranın Motivasyon Sağlaması	,568**	1		
Paraya Önem Verme	,616**	,565**	1	
Girişimcilik Niyeti	,228**	,398**	,204**	1

**Korelasyon katsayıları 0.01 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır

Korelasyon katsayısı 0,10-0,29 arasında düşük, 0,30-0,49 arasında orta ve 0,50-1,00 arasında ise yüksek düzeyde ilişki olduğu şeklinde yorumlanır (Cohen, 1992). Buna göre Tablo 6. incelendiğinde çalışmanın bağımlı değişkeni olan girişimcilik niyeti ile zenginlik arzusu ($r = ,228$) ve paraya önem verme ($r = ,204$) arasında düşük düzeyde pozitif yönlü istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunurken paranın motivasyon sağlaması ($r = ,398$) ile girişimcilik niyeti arasında orta düzeyde pozitif yönlü istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotezlerin Test Edilmesi

Bu kısımda araştırmanın hipotezlerinin test edildiği çoklu regresyon analizi sonuçlarına yer verilmiştir. Yapılan çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 7.'de yer almaktadır.

Tablo 7. Bağımlı Değişken: Girişimcilik Niyeti İçin Regresyon Katsayıları

	B	S.H.	β	t	p
Kesme Terimi	1,925	0,201		9,574	<,001
Zenginlik Arzusu	0,017	0,057	0,020	6,699	,763
Paranın Motivasyon Sağlaması	0,347	0,054	0,409	2,212	<,001
Paraya Önem Verme	-0,035	0,058	-0,040	6,802	,548

R²: ,159 F: 22,125 s.d.1.: 3 s.d.2: 353

B: Standardize edilmemiş regresyon katsayısı, S.H.: Standardize edilmemiş regresyon katsayısının standart hatası, β : Standardize edilmiş regresyon katsayısı, t: t istatistiği, p: anlamlılık değeri, R²: Belirlilik katsayısı, F: F istatistiği, s.d: Serbestlik derecesi

Tablo 7.'de para sevgisinin boyutlarını oluşturan zenginlik arzusu, paranın motivasyon sağlaması ve paraya önem verme boyutlarının bağımsız değişken, girişimcilik niyetinin bağımlı değişken olduğu çoklu regresyon analizi sonuçları yer almaktadır. Buna göre zenginlik arzusu, motivasyon sağlama ve önem vermenin birlikte girişimcilik niyetindeki değişkenliğin yaklaşık %16'sını açıkladığı görülmektedir.

Yapılan çoklu regresyon analizi sonucuna göre yalnızca paranın motivasyon sağlama boyutunun girişimcilik niyeti üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür. Buna göre zenginlik arzusu ve paraya önem vermenin etkisi sabit tutulduğunda paranın motivasyon

sağlamasının girişimcilik niyeti üzerinde pozitif yönlü etkisi olduğu görülmektedir (direkt etki: 0,347). Zenginlik arzusu ve paraya önem vermenin etkisi sabit tutulduğunda motivasyon sağlamadaki 1 birimlik değişim girişimcilik niyetinde yaklaşık 0,35 birimlik bir değişime karşılık gelmektedir. Elde edilen bulgular yalnızca H_{1b} : *Motivasyon kaynağının para olması ile üniversite öğrencilerinin girişimcilik niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır* hipotezini destekler niteliktedir. Çalışmanın bulguları H_{1a} : *Zengin olma arzusu ile üniversite öğrencilerinin girişimcilik niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır* ve H_{1c} : *Paraya önem verme ile üniversite öğrencilerinin girişimcilik niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır* hipotezlerini destekler nitelikte değildir.

SONUÇ, ÖNERİ ve KISITLAR

Bu çalışmanın amacı para sevgisinin farklı boyutlarının (zenginlik, motivasyon, önem) üniversite öğrencilerinin girişimcilik niyeti üzerine etkisini incelemektir. Çalışmanın bulgularına göre bu üç boyuttan yalnızca motivasyon sağlama boyutunun girişimcilik niyeti üzerinde istatistiksel olarak etkisi olduğu görülmüştür. Yapılan literatür taraması sonucunda Özbek'in (2019) çalışmasında tek boyutlu olarak ele alınan para sevgisi ile girişimcilik niyeti arasındaki ilişkide başarısızlık korkusunun moderatör etkisi incelenmiş olup para sevgisi ile girişimcilik niyeti arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bununla birlikte bu araştırmayla da örtüşür nitelikte olan Amit vd.'nin (2000) çalışmalarında kişisel zenginliğin girişimciliğin altında yatan temel olarak görülmediği, paranın girişimcilik faaliyetleri için motive edici bir etkisi olmasına rağmen birincil faktör olmadığı vurgulanmaktadır. Harpaz (1990) paranın kişiler için motivasyon kaynağı olduğu durumlarda para kazanmak için ne gerekiyorsa yapabileceklerini ifade ederken Locke vd. (1980: 381) ise örgütlerde performansın artırılmasında başka hiçbir teşvik ya da motivasyon tekniği paranın yanına bile yaklaşamaz şeklinde görüş belirtmiştir. Cunningham vd., (2004) rekreasyon ve eğlence hizmetleri öğrencileri ile işletme öğrencilerinin paranın değerine ilişkin tutum farklılıklarını araştırdıkları çalışmalarında işletme bölümü öğrencilerinin bu bölüme para sevgisi nedeniyle girdiklerini ifade etmişlerdir. Bu çalışmanın bulguları da paranın girişimcilik niyetinin finansal amaçlara yönelik bir motivasyonla da şekillendiğini ve özellikle üniversite öğrencilerinin girişimcilik yolunu seçerken para faktörünün önemli bir itici güç olduğunu göstermektedir. Öte yandan öğrencilerin zengin olma arzusu ve paraya önem vermeleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Bu çalışma kapsamında daha çok paranın motive edici boyutu sayesinde daha sıkı çalışmaya yönlendiği ve isteklendirdiği tespit edilmiştir.

Bu çalışmanın bulguları, üniversite öğrencilerinin girişimcilik niyetini anlamak ve teşvik etmek için dikkate alınması gereken faktörleri vurgulamaktadır. Girişimciliğin ekonomik büyümeye ve inovasyona katkı sağlayan önemli bir faktör olduğu göz önüne alındığında, bu tür çalışmaların girişimcilik politikalarının oluşturulmasında ve girişimciliği teşvik etme stratejilerinin geliştirilmesinde önemli bir rol oynayabileceği söylenebilir. Ancak, daha fazla araştırma yapılması ve farklı faktörlerin etkisiyle ilgili daha geniş bir perspektifin elde edilmesi bu alandaki anlayışımızı derinleştirebilir.

Çalışmanın verilerinin toplanma biçimi, zamanı, katılımcıların demografik ve kültürel özellikleri gibi kısıtlar göz önünde bulundurulduğunda farklı bölgelerde farklı demografik özelliklere sahip katılımcılara uygulanacak çalışmalarda sonuçlar farklılık gösterilebileceği için çalışmanın sonuçlarının genellenmemesi gerekliliği gelecekte yapılacak araştırmacılara bir öneri niteliğindedir. Ayrıca bu çalışmada para sevgisinin boyutların girişimcilik niyeti üzerindeki etkisi incelenmiştir farklı psikolojik, sosyal ya da kültürel faktörlerin de etkisi göz önünde bulundurularak daha kapsamlı bir anlayış geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Ajzen, I. (1991). The Theory of Planned Behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179-211.
- Amit, R., MacCrimmon, K. R., Zietsma, C., and Oesch, J. M. (2001). Does Money Matter?: Wealth Attainment as The Motive For Initiating Growth-Oriented Technology Ventures. *Journal of Business Venturing*, 16(2), 119-143.
- Brockhaus Sr, R. H. (1980). Risk Taking Propensity of Entrepreneurs. *Academy of Management Journal*, 23(3), 509-520.
- Cantillon, R, (1931). *The Circulation and Exchange of Goods and Merchandise*, London: Macmillan.
- Cohen, J., (1992). Statistical Power Analysis, *Current Directions in Psychological Science*, 1(3), 98-101
- Cunningham, P. H., Frauman, E., Ivy, M. I., and Perry, T. L. (2004). The Value of Money and Leisure and College Student's Choice of Major. *SCHOLE: A Journal of Leisure Studies and Recreation Education*, 19(1), 65-72.
- Çetinkaya Bozkurt, Ö. (2014). Planlanmış Davranış Teorisi Çerçevesinde Öğrencilerin Girişimci Olma Niyetlerinin İncelenmesi. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 27-47.
- Dissanayake, D. S., and Jayawardana, A. K. (2023). The Impact of Personal Sense of Power on Unethical Decision-Making: A Moderated Mediation Model of Love of Money Motive and Power Distance Orientation, *Decision*, 1-16.
- Gupta, N., and Shaw, J. D. (1998). Let The Evidence Speak: Financial Incentives Are Effective. *Compensation & Benefits Review*, 30(2), 26-32.
- Harpaz, I. (1990), The Importance of Work Goals: An International Perspective', *Journal of International Business Studies* 21, 79-93.
- Heber, R. F., and Link, A. N., (1988). In Search of the Meaning of Entrepreneurship, *Small Business Economics*, 1(1989), 39-49.
- Küresel Girişimcilik Monitörü [Http://Gem-Consortium.Ns-Client.Xyz/Data](http://Gem-Consortium.Ns-Client.Xyz/Data) (Erişim Tarihi: 05.11.2022)
- Linan, F. (2004). Intention-Based Models of Entrepreneurship Education, *Piccola Impresa / Small Business*, 2004(3), 11-35.
- Linan, F., and Chen, Y. W. (2009). Development and Cross-Cultural Application of a Specific Instrument to Measure Entrepreneurial Intentions. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 33(3), 593-617.
- Liu, B. C., and Tang, T. L. P. (2011). Does The Love of Money Moderate the Relationship Between Public Service Motivation and Job Satisfaction? The Case of Chinese Professionals in The Public Sector, *Public Administration Review*, 71(5), 718-727.
- Luna-Arocas, R. and Tang, T. L.P. (2015). Are You Satisfied with Your Pay When You Compare? It Depends on Your Love of Money, Pay Comparison Standards, And Culture, *Journal of Business Ethics*, 128, 279-289.
- Locke, E. A. (1969), What is Job Satisfaction?, *Organizational Behavior and Human Performance*, 4(4), 309-336.

Locke, E. A., D. B. Feren, V. M. McCaleb, K. N. Shaw and A. T. Denny: (1980). The Relative Effectiveness of Four Methods of Motivating Manager Performance, in K. D. Duncan, M. M. Gruneberg and D. Wallis (eds.), *Changes in Working Life*, New York: Wiley.

Mitchell, T. R., and Mickel, A. E. (1999). The Meaning of Money: An Individual-Difference Perspective. *Academy of Management Review*, 24(3), 568-578.

Monteiro, D. L. C., Peñaloza, V., Pinto, F. R., Coria, M. D. C. D., and Calderón, L. M. O. (2015). Attitudes Towards Money and Motivational Orientation to Work in Brazilian Young Workers. *Contaduría Y Administración*, 60(1), 11-30.

Önce, G. A., Marangoz, M. ve Erboy, N. (2014). Ekonomik Büyüme ve Kalkınmada Girişimciliğin Rolü ve Önemi, International Conference on Eurasian Economies. [Http://Avekon.Org/Papers/1041.Pdf](http://Avekon.Org/Papers/1041.Pdf)

Özbek, G. (2021). Para Sevgisi ve Girişimcilik Niyeti İlişkisinin Analizi: Gümüşhane Üniversitesi Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane Üniversitesi.

Ramadhania, P. L., and Ardini, L. (2023). The Influence of Love of Money, Machiavellianism, Turnover Intention, and Job Stress on Dysfunctional Behavior with Individual Morality as A Moderating Variable, *Neo Journal of Economy and Social Humanities*, 2(2), 112-129.

Ripsas, S. (1998). Towards an Interdisciplinary Theory of Entrepreneurship. *Small Business Economics*, 10, 103-115.

Sardžoska, E. G., and Tang, T. L. P. (2012). Work-Related Behavioral Intentions In Macedonia: Coping Strategies, Work Environment, Love of Money, Job Satisfaction, and Demographic Variables, *Journal of Business Ethics*, 108, 373-391.

Say, J. B., (1836). *A Treatise on Political Economy or the Production, Distribution and Consumption of Wealth*, Philadelphia: Grigg and Elliot.

Schumpeter, J. (1934). *Theory of Economic Development: An inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle*, Cambridge: Harvard University Press.

Sezer, C. (2013). Kariyer Olarak Girişimcilik ve Girişimcilik Niyetini Etkileyen Faktörlerin İçerik Analizi ile Belirlenmesi, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 49-60.

Susanto, E. (2020). Does Love of Money Matter for Innovative Work Behavior in Public Sector Organizations? Evidence from Indonesia, *International Journal of Public Sector Management*, 34(1), 71-85.

Şeşen, H. ve Basım, H. N. (2012). Demografik Faktörler ve Kişiliğin Girişimcilik Niyetine Etkisi: Spor Bilimleri Alanında Öğrenim Gören Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma, *Ege Akademik Bakış*, 12, 21-28.

Tang, T. L. P., and Chiu, R. K. (2003). Income, Money Ethic, Pay Satisfaction, Commitment, And Unethical Behavior: Is The Love of Money The Root of Evil For Hong Kong Employees?, *Journal Of Business Ethics*, 46(1), 13-30.

Tang, T. L. P., Luna- Arocas, R., Sutarso, T., and Tang, D. S. H. (2004a). Does The Love Of Money Moderate And Mediate The Income- Pay Satisfaction Relationship?, *Journal Of Managerial Psychology*, 111-135

Tang, T. L. P., Tillery, T., Lazarevski, K. R., B., and Luna-Arocas, R. (2004b). The love of money and work-related attitudes: Money profiles in Macedonia, *Journal of Managerial Psychology*, 19(5), 542-548.

Tang, T. L. P., and Chen, Y. J. (2008). Intelligence Vs. Wisdom: The Love of Money, Machiavellianism, And Unethical Behavior Across College Major and Gender, *Journal of Business Ethics*, 82(1), 1-26.

Türkiye İstatistik Kurumu, Küçük ve Orta Büyüklükteki Girişim İstatistikleri <https://Data.Tuik.Gov.Tr/Bulten/Index?P=Kucuk-Ve-Orta-Buyuklukteki-Girisim-Istatistikleri-2020-41129> (Erişim Tarihi: 05.11.2022)

Yıldız, S., ve Alp, S. (2012). Girişimcilik Teorisi Çerçevesinde Kobilerin Ekonomiye Etkileri ve Rekabet Koşullarını Etkileyen Faktörler, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 7(2), 29-49.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Üniversite Öğrencilerinin Göçmenlere Yönelik Tutumları: Kırıkkale Üniversitesi Örneği

Doç. Dr. Hüsametdin ÇETİN, Kırıkkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Kırıkkale, e-posta:

cetinhusamettin2@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3450-8596>

Dr. Öğr. Üyesi Barış DEMİREL, Kırıkkale Üniversitesi, Delice MYO, Kırıkkale, e-posta:

bdbarisdemirel@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5916-4999>

Öz

Bu araştırma, üniversite öğrencilerinin göçmenlere yönelik tutumlarının belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu mezun olduklarında göçmenlerle (çocuk, engelli, hasta, yaşlı vb.) mesleki çalışmalar yürütebilecek, Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi, Hemşirelik ve Sosyal Hizmet bölümlerinin birinci ve dördüncü sınıf öğrencileri oluşturmuştur. Araştırmaya Çocuk Gelişimi (62), Hemşirelik (161) ve Sosyal Hizmet (99) bölümlerinden olmak üzere 322 öğrenci katılmıştır. Verilerin toplanması amacıyla araştırmacıların geliştirdiği Sosyo-demografik Bilgi Formu ve Göçmenlere Yönelik Olumsuz Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Veriler, gönüllü katıma göre Google forms aracılığı ile toplanmıştır. Verilerin analizinde sosyal bilimler için istatistiksel analiz paket programı SPSS (22)' den yararlanılmıştır. Araştırmada, katılımcıların % 72,57'sinin göçmenlere yönelik olumsuz tutuma sahip oldukları anlaşılmıştır. Olumsuz tutum en fazla Suriye, sonrasında ise Afgan göçmenlere yöneliktir. Ek olarak kadınların ve bekarların göçmenlere yönelik görece daha olumlu bir tutuma sahip oldukları; lisans eğitimi safhasında göç odaklı ders vb. etkinliklere katılım, göçmen arkadaşın bulunması göçmenlere yönelik olumlu tutumu görece desteklemektedir. Dini ve manevi hassasiyetin var olmasının olumsuz göçmen tutumunu azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göçmenlere Yönelik Tutum, Olumsuz Tutum.

Makale Gönderme Tarihi: 12.08.2023

Makale Kabul Tarihi: 06.10.2023

Önerilen Atf:

Çetin, H. ve Demirel, B. (2023). Üniversite Öğrencilerinin Göçmenlere Yönelik Tutumları: Kırıkkale Üniversitesi Örneği, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(10): 1314-1328.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2023, 6(10): 1314-1328. DOI:[10.26677/TR1010.2023.1316](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1316)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

**University Students' Attitudes Towards Immigrants: The Case of Kırıkkale
University**

Associate Prof. Dr. Hüsamettin ÇETİN, Kırıkkale University, Faculty of Health Sciences, Kırıkkale, e-mail: cetinhusamettin2@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3450-8596>

Assistant Prof. Dr. Barış DEMİREL, Kırıkkale University, Delice Vocational School, Kırıkkale, e-mail: bdbarisdemirel@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5916-4999>

Abstract

This study was conducted to determine the attitudes of university students towards immigrants. The study group of the research consisted of first- and fourth-year students of Kırıkkale University Faculty of Health Sciences, Departments of Child Development, Nursing and Social Work who can carry out professional studies with immigrants (children, disabled, sick, elderly, etc.) when they graduate. A total of 322 students from Child Development (62), Nursing (161) and Social Work (99) departments participated in the study. Socio-demographic Information Form and Negative Attitudes Towards Immigrants Scale were used to collect the data. Data were collected through Google forms according to voluntary participation. SPSS (22), a statistical analysis package program for social sciences, was used to analyze the data. In the study, it was understood that 72.57% of the participants had negative attitudes towards immigrants. Negative attitudes are mostly directed towards Syrian immigrants, followed by Afghan immigrants. In addition, women and singles have a relatively more positive attitude towards immigrants; participation in activities such as migration-oriented courses during undergraduate education and having immigrant friends relatively support the positive attitude towards immigrants. It was concluded that the presence of religious and spiritual sensitivity reduces negative attitudes towards immigrants.

Keywords: Migration, Attitude Towards Immigrants, Negative Attitude.

Received: 12.08.2023

Accepted: 06.10.2023

Suggested Citation:

Çetin, H. and Demirel, B. (2023). University Students' Attitudes Towards Immigrants: The Case of Kırıkkale University, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(10): 1314-1328.

GİRİŞ

Göçler, insanlık tarihinin erken dönemlerinden itibaren yaşanmaya başlanmıştır. Bununla birlikte 1945'lerden, özellikle de 1980'li yılların ortalarından itibaren uluslararası göçün hem önemi hem de hacminde artış görülmektedir. Göç, aynı zamanda küresel değişim üzerinde etkili olan faktörlerden biridir (Castles ve Miller, 2008). Küreselleşme ile birlikte toplumlar arasında hem iletişim teknolojileri aracılığıyla bilgi ve kültür hareketliliği hem de sınırlar arasında hareketlilik yaşanmaktadır (Güldalı Şatroğlu ve Buz, 2021). 2016 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen Göçmenler ve Mülteciler için New York Deklarasyonu, göçün ulusal boyutunun ötesinde küresel bir politika meselesi haline geldiğini ortaya koymuştur (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018).

Göç tanımı, birincisi göç edenlerin iradesine göre zorunlu ve gönüllü, ikincisi göç edilen yerde kalma süresine göre kalıcı ve geçici ve üçüncüsü göç edilen yerin konumuna göre iç ve dış göç olarak üç başlık altında toplanabilir (Çatalbaş ve Yazar, 2015). Göç Terimleri Sözlüğü'nde göç; "bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir Devlet içinde yer değiştirmesi; süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleri" olarak tanımlanmakta, buna "mültecilerin, yerinden edilmiş kişilerin, ekonomik göçmenlerin, aile birleşimi gibi farklı amaçlarla hareket eden kişilerin göçü" de dahil edilmektedir (Uluslararası Göç Örgütü, 2013: 35-36). Türkiye Cumhuriyeti göçe dair mevzuatında ise göç; "yabancıların, yasal yollarla Türkiye'ye girişini, Türkiye'de kalışını ve Türkiye'den çıkışını ifade eden düzenli göç ile yabancıların yasa dışı yollarla Türkiye'ye girişini, Türkiye'de kalışını, Türkiye'den çıkışını ve Türkiye'de izinsiz çalışmasını ifade eden düzensiz göç olarak tanımlanmaktadır (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, md. 3). Düzensiz göç, bir ülkeye yasadışı giriş yapmak, bir ülkede yasadışı şekilde kalmak veya yasal yollarla girip yasal süresi içerisinde çıkmamak anlamına gelir (<https://www.goc.gov.tr>).

Göç Terimleri Sözlüğü'ne göre, göçmen kavramı ise Birleşmiş Milletler tarafından "sebepleri, gönüllü olup olmaması, göç yolları, düzenli veya düzensiz olması fark etmeksizin yabancı bir ülkede bir yıldan fazla ikamet eden bir birey" olarak tanımlanmaktadır (Uluslararası Göç Örgütü, 2013: 37). Göçmenlerin bir kısmını sığınmacı ve mülteciler oluşturmaktadır. Sığınmacı "mülteci statüsü almaya yönelik başvurusu bulunan fakat bu başvurusu, henüz karara bağlanmamış kişi", mülteci ise uluslararası hukukta vatandaşı olduğu ülke dışında olan ve "ırkı, tabiiyeti, belirli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncesi nedeniyle zulme uğrayacağına haklı sebeplerle korktuğu" için vatandaşı olduğu ülkeye dönemeyen veya dönmek istemeyen kişi olarak tanımlanmaktadır (Efe ve Ulusoy, 2013: 17-19).

Göçmenlere yönelik sağlık ve sosyal hizmetler alanında görev yapan personel arasında doktorlar, sosyal hizmet uzmanları, psikologlar, çocuk gelişimciler, hemşireler vd. yer almaktadır. Bu meslekleri yürüten personelin göçmenlere yönelik olumlu tutumları, mesleki çalışmaların başarısı açısından önemli görülmektedir. Bu nedenle, söz konusu personelin öğrenim gördükleri süreçte göçmenlere yönelik tutumlarının ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bu çerçevede çalışmanın amacı sosyal hizmet, çocuk gelişimi ve hemşirelik bölümleri öğrencilerinin göçmenlere yönelik tutumlarını belirlemektir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2020 Yılı Dünya Göç Raporu'na göre, uluslararası göçün dünya nüfus içindeki oranı 1995'de %2,8 (174 milyon), 2000'de %2,9 (192 milyon), 2005'de %3,2 (221 milyon), 2010'da % 3,4 (249 milyon), 2015'de %3,4 (258 milyon) ve 2019'da %3,5 (272 milyon) dir (Uluslararası Göç Örgütü, World Migration Report, 2020). 2017 yılındaki uluslararası 258 milyon göçmenin %10'unu mülteciler ve

sığınmacıların oluşturduğu tahmin edilmektedir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018). Küresel ölçekte göçün artış nedeni iktisadi, demografik, sosyolojik, politik, kültürel ve ekolojik faktörlerdeki hızlı değişim sürecidir (Castles ve Miller, 2008).

“Göç veren” ve “göç alan” bir ülke olmakla birlikte Türkiye, son yirmi yıllık süreçte, bir geçiş ülkesi konumuna gelmiştir (İçduygu vd., 2014). 2021 yılında yurt dışından Türkiye’ye göç edenlerin sayısı bir önceki yıla göre %116,9 artarak 739 bin 364 kişi olmuştur. Bu kişilerin 124 bin 269’u Türk vatandaşı, 615 bin 95’i ise yabancı uyrukludur. Yabancı uyrukluların içinde ilk sırayı Irak vatandaşları (%12,1) almıştır. Bu ülkeyi İran (%10,9), Özbekistan (%6,5), Suriye (%6) ve Afganistan (%5,5) izlemiştir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021).

Suriye’de başlayan iç savaşla birlikte 2011 yılından itibaren Türkiye’ye yönelen kitlesel bir göç söz konusudur. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin ülkelerdeki mülteci nüfusun büyüklüğüne göre yaptığı sıralamada 2011 yılında 59. sırada olan Türkiye, 2015 yılında 1. ülke konumuna gelmiş ve 3 milyondan fazla Suriyeliye kapılarını açmıştır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018). Türkiye’de geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin sayısı 2015’de 2.503.549, 2020 yılında 3.641.370 ve 2022’de 3.535.898’dir (<https://www.goc.gov.tr>). Geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin yanı sıra Türkiye “uluslararası koruma statüsü”nde dört yüz bine yaklaşan Afganistan, Irak, İran, Somali ve diğer uyruklu sığınmacıya da ev sahipliği yapmaktadır. Türkiye’de barınmasına ve istihdama katılımına resmi olarak onay verilen uluslararası göçmenlerin sayısı da bir milyon civarındadır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018).

Günümüzde insanlar, gelişmiş ülkelere yasal ya da yasa dışı yollarla, daha iyi bir eğitim ve iş imkanlarına sahip olmak, çatışma, terörizm, savaş ve doğal afetlerden kaçmak amacıyla göç etmektedir (Bhugra ve Becker, 2005). Son yıllarda özellikle az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru yaşanan göçlerdeki artışlar kültürel, etnik, sosyal uyumsuzluklar ve çatışmalara neden olmaktadır. Bu bağlamda, göçmenlere yönelik düşmanlık duyguları ve nefret suçlarında artış görülmektedir. Özellikle yasa dışı yaşanan göçlerle birlikte hem göçmenler hem de ev sahibi topluluklar farklı baskılarla karşılaşmaktadır (Günay vd., 2019). Türkiye’de sığınmacılar ve mülteciler ekonomik, sağlık, eğitim, psiko-sosyal, sosyal ilişki kurma, uyum vb. sorunlarla karşılaşmaktadır (Buz, 2008). Türkiye’de 2014 yılında gerçekleştirilen kamuoyu araştırmasında; Suriyelilerin Türkiye’de kalmalarının önemli sorunlar yaratacağına inanıldığı; ekonomik anlamda yük olarak algılandıkları, huzuru ve asayiş bozacaklarına dair endişenin gözlenmekte olduğu bulgularına ulaşılmıştır (Erdoğan, 2014). Sosyal uyumun birinci boyutu göçmenler ile yerel nüfusun uyum içinde yaşayabilmesi, ikinci boyutu ise yerel toplumun göçmenlere yönelik olumsuz bakış açılarının değerlendirilmesine yönelik faaliyetleri içerir. Dışlanma, ötekileştirme vb. durumlar, göçmenlerin iyilik halini olumsuz yönde etkilemektedir (Buz ve Dikmen, 2021). Son yirmi yıldır yapılan uluslararası göç araştırmalarında ilgi ve tartışma uyumdan çok dışlanma ihtimali üzerine yoğunlaşmıştır (Baştürk, 2009).

2018-2023 yıllarını kapsayan nitelikte ortaya konulan Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı’nda da, uyumun yaşandığı 6 değişik alanı içeren stratejik öncelikten biri “toplumsal uyum”dur. Toplumsal uyumu içeren stratejik önceliğin üç stratejik amacından birincisi “göçe ve göçmelere ilişkin toplumsal algının ve yabancılara yönelik tutumun toplumsal uyuma katkı sağlayacak şekilde yönetilmesi” dir. Bu amaç doğrultusundaki hedefler ise (1) göçmenlere yönelik toplumsal kabul düzeyinin güçlendirilmesi, (2) göçmenlere yönelik olarak toplumsal kabulü arttırmak için gerekli tedbirlerin alınmasıdır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2020: 21-27).

Ev sahibi topluluğun mültecilere yönelik turum ve davranışları, onların sosyal uyum sürecinin başarılı olma ya da olmama durumunu doğrudan etkilemektedir. Bu tutum ve davranışlar olumlu olduğunda olumlu, tam tersi olduğunda ise olumsuz sonuçlar alınmaktadır. Olumlu

biçimde kurulan ilişkilerin aidiyet ve katılma da pozitif katkı sağlayacağı açıktır (Tekinyer, 2022).

Sığınmacılara yönelik tutumları demografik (yaş, cinsiyet, medeni durum), sosyal (eğitim, sosyal sınıf, göç deneyimi), politik (siyasi görüş, parti bağlılığı, din), ekonomik (gelir, ülke ekonomisi, istihdam durumu) ile coğrafi (yaşanılan yer, şehir büyüklüğü) değişkenler etkilemektedir (Butkus vd., 2016).

YÖNTEM

Bu çalışma nicel araştırma deseninde ve tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Tarama modeli geçmişte veya mevcutta olan bir durumu, herhangi bir şekilde etkilemeden ve değiştirmeden, var olduğu haliyle tasvir etmeyi amaçlayan bir modeldir (Karasar, 1994). Araştırmada “*bireylerin sahip olduğu bazı özellikler göçmenlere yönelik tutumları farklılaştırmakta mıdır?*” sorusuna cevap aranmıştır. Bu gerekçeyle; katılımcıların cinsiyeti, yaşı, gelir algısı vb., birçok değişken açısından göçmenlere yönelik tutumları incelenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi, Hemşirelik ve Sosyal Hizmet bölümlerinin birinci ve dördüncü sınıflarında öğrenime devam eden öğrenciler oluşturmaktadır. Mezun olmaları halinde göçmenlerle (çocuk, engelli, hasta, yaşlı vb.) daha çok mesleki ilişki geliştireceklerinden dolayı bu bölümler araştırma grubu olarak belirlenmiştir. Araştırmaya katılımın tamamen gönüllülük esasına dayandığı veri toplama sürecine Çocuk Gelişimi (62), Hemşirelik (161) ve Sosyal Hizmet (99) olmak üzere toplam 322 öğrenci katılım göstermiştir.

Araştırmanın gerçekleştirilmesi için Kırıkkale Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kuruluna başvuruda bulunulmuştur. Kurulun 29.03.2023 tarih ve 2023/3 sayılı toplantısında bu araştırmanın yapılması etik açıdan uygun bulunmuştur (Karar No: 2023.03.15). Etik kurul onayının ardından Google formlar üzerinden veri toplama araçları katılımcılarla paylaşılmıştır. Verilerin toplanması 30.03.2023 ve 20.04.2023 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmacılar tarafından oluşturulan 17 soruluk Sosyo-demografik Bilgi Formu ve Göçmenlere Yönelik Olumsuz Tutum Ölçeği aracılığıyla veriler toplanmıştır.

Göçmenlere Yönelik Olumsuz Tutum Ölçeği; ölçek göçmenlere yönelik olumsuz tutumları ve ön yargıları betimleyici 12 madde ve tek faktörden meydana gelmektedir. Bu tek faktörlü yapı toplam varyansın %43,2’sini açıklamaktadır. Ölçeğin Cronbach Alfa değeri 0.81, iki yarı test güvenilirliği 0.67 ve test tekrar test güvenilirlik katsayısı $r=0.82$ ’dir (Günay vd., 2019). Beşli likert şeklinde oluşturulan ölçekte maddelerde belirtilen düşünceye, bireylerden “tamamen katılmıyorum (1), (2), (3), (4) ve tamamen katılıyorum (5) olmak üzere görüş bildirmeleri istenmektedir. Ölçekten elde edilen puan arttıkça göçmenlere yönelik olumsuz tutumun arttığı şeklinde yorumlanabilir (Günay vd., 2019).

Elde edilen verilerin analizinde sosyal bilimler için istatistiksel analiz paket programı SPSS (22)’den yararlanılmıştır. Yapılan analizlerde elde edilen verilerin normallik dağılımı incelenmiş ve Snekness (-0,191) ve Kurtosis (-0,266) değerlerine ulaşılmıştır. Snekness ve Kurtosis değerlerinin -1,5 ile +1,5 arasında belirlenmesi verilerin normal dağılımını göstermektedir (Tabachnick and Fidell, 2013). Buna göre verilerin normal dağılım gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre de parametrik testlerden t-testi ve yönlü varyans analizi (ANOVA) gerçekleştirilmiştir. 322 katılımcıdan elde edilen verilere ilişkin yapılan güvenilirlik testine göre ise Cronbach’s alpha: 0,799 olarak bulunmuştur. Gerçekleştirilen analizler sonrasında elde edilen bulgulara aşağıda yer verilmektedir.

BULGULAR ve TARTIŞMA

Elde edilen bulgular aşağıda tablolar halinde sunulmakta olup diğer göçmen tutumu odaklı çalışmalarla yapılan karşılaştırmalar doğrultusunda tartışma kısmına da yer verilmektedir.

Tablo 1. Katılımcıları Tanıtıcı Bilgiler

Değişken		N	%
Cinsiyet	Kadın	283	87,9
	Erkek	39	12,1
Yaş	18-20	138	42,85
	21-24	175	54,35
	25+	9	2,8
Gelir Algısı	Çok Düşük	7	2,2
	Düşük	26	8,1
	Orta	263	81,6
	Yüksek	26	8,1
	Çok Yüksek	0	0
Dini ve Manevi Konularda Hassas Olma	Hassas	244	75,8
	Hassas Değil	18	5,6
	Kararsız	60	18,6
Bölüm	Çocuk Gelişimi	62	19,3
	Hemşirelik	161	50,0
	Sosyal Hizmet	99	30,7
Sınıf Düzeyi	Birinci Sınıf	159	49,4
	Dördüncü Sınıf	163	50,6
Bölümü İsteyerek Tercih Etme Durumu	Evet	261	81,1
	Hayır	61	18,9
Barınma Durumu	Aile Yanında	157	48,8
	Akraba Yanında	7	2,2
	Özel yurt, kyk vb.	128	39,7
	Öğrenci Evinde	30	9,3
Göçmenlerle İlgili Staj, Uygulama vb. Faaliyet	Evet	52	16,1
	Hayır	270	83,9
Göçmenlerle İlgili Gönüllü Çalışmalara Katılım	Evet	29	9,0
	Hayır	293	91,0
Göçmen Arkadaşa Sahip Olma	Evet	72	22,4
	Hayır	250	77,6
Göçmen Arkadaşa Sahip Olma	Evet	72	22,4
	Hayır	250	77,6
Yurt dışına Göç Eden Aile Üyeleri, Akraba Durumu	Evet	124	38,5
	Hayır	198	61,5
Göçmenlere Yönelik Bakış Açısı	Olumlu	94	29,2
	Olumsuz	228	70,8
En Çok Onaylanan Göçmen Grubu	Türki Cumh.	246	76,4
	Afganistan	7	2,2
	Suriye	3	0,9
	İran	3	0,9
	Avrupa	60	18,6
	Hiçbiri	3	0,9
En Az Onaylanan Göçmen Grubu	Türki Cumh.	3	0,9
	Afganistan	39	12,1
	Suriye	257	79,8
	İran	4	1,2
	Avrupa	14	4,3
	Irak	2	0,6
	Diğer	3	0,9
Göçmenlerin Yaşam Koşullarını Değerlendirme	İyi	260	80,7
	Kötü	62	19,3
	Toplam	322	100,0

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılanların % 87,9'unun kadın, % 54,35'inin de 21-24 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Katılımcıların % 81,6'sının gelir algısı orta düzeyde belirlenmiş iken hiçbir katılımcı gelir algısını çok yüksek olarak ifade etmemiştir. % 75,8' i dini ve manevi konularda hassas olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların % 19,3'ü çocuk gelişimi, % 50'si hemşirelik ve % 30,7'si sosyal hizmet bölümü öğrencilerinden oluşmaktadır. Bu öğrencilerden % 49,4'ü birinci sınıf, % 50,6'sı ise dördüncü sınıf öğrencileri iken % 81,1' i de öğrenim gördüğü bölümü

isteyerek tercih etmiştir. % 48,8'i ailesi yanında barınan katılımcıların % 83,9'u göçmenlerle ilgili herhangi bir staj, uygulama içerisinde yer almadığı; % 91'inin göçmenlerle ilgili herhangi bir gönüllü çalışmaya katılmadığı, % 77,6' sının herhangi bir göçmen arkadaşının bulunmadığı ve % 61,5'inin yurtdışına göç eden herhangi bir aile yakını bulunmadığı anlaşılmıştır. Göçmenlere yönelik bakış açılarının % 70,8 oranında olumsuz olduğu, Türkiye'ye göç eden göçmen gruplarından en çok onaylananın % 76,4 ile Türki Cumhuriyetlerden; en az onaylananın ise % 79,8 ile Suriye'den göç edenler olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların % 80,7'sinin de Türkiye'deki göçmenlerin yaşam koşullarının iyi olduğuna dair düşüncelerinin olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 2. Göçmenlere Yönelik Tutum Ölçeği Maddeleri ve Ortalama Puanlar

Ölçek Maddesi		Min.	Max.	Ortalama Puan
1	Göçmenlere yerli vatandaşlarla aynı haklar verilmelidir.	1	5	2,00
2	Göçmenlerin kendi ülkelerinden ayrılmaları için geçerli sebepleri yoktur.			2,76
3	Büyük gruplar halindeki göçmenler tehlikelidir.			4,25
4	Göçmenler kendi ülkelerinin sorunlarını Türkiye'ye getiriyorlar.			4,03
5	Göçmenler Türk vergi mükellefleri üzerinde bir yüküdür.			3,90
6	İnsanların Türkiye'ye göç etmesine izin vermek kötü bir fikirdir.			3,53
7	Göçmenler asla kendi ülkesine dönmek istemiyorlar.			4,04
8	Göçmenlerin kültürü(leri) Türk kültürünü zayıflatırlar.			3,87
9	Göçmenler ulusal güvenlik için tehdit oluştururlar.			4,09
10	Göçmenler Türklere kadar akıllı değiller.			2,70
11	Göçmenler vatandaşlarla karşılaştırıldığında ayrıcalıklı muamele görüyorlar.			3,76
12	Türkiye'de çok fazla göçmen yaşamaktadır.			4,61
Toplam		12	60	43,54

Tablo 2' deki veriler incelendiğinde on iki maddeden oluşan Göçmenlere Yönelik Olumsuz Tutum Ölçeğinin her bir maddesinde alınabilecek minimum puan 1, maksimum puan ise 5' tir. Ölçek toplamında ise minimum12, maksimum puan 60 olabilmektedir. Maddeler özelinde 3-4-7-9 ve 12. maddelerde katılımcıların ortalama puanının 4 puan üzerine çıktığı; göçmenlerin tehlikeli oldukları, sorunlarını Türkiye'ye getirdikleri, kendi ülkelerine dönmek istemedikleri, göçmenlerin ulusal bir güvenlik tehdidi oldukları ve Türkiye'de çok fazla göçmen yaşadığına dair düşüncelerin ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Diğer maddelerde alınan puanların da genel olarak yüksek olduğunu ifade etmek mümkün iken tutum ölçeğinin genel ortalama puanının 43,54 olduğu belirlenmiştir. Tam puanın 60 olabilmesinden hareketle katılımcıların % 72,57 oranında göçmenlere yönelik olumsuz tutuma sahip oldukları şeklinde yorumlanabilir. Ankaralı ve arkadaşları tarafından yürütülen araştırmada göçmenlere yönelik genel tutumun olumsuz olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Ankaralı vd., 2017). Alici (2021), hemşirelik öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada genel olarak mültecilere yönelik olumsuz tutumun var olduğuna işaret etmektedir. Karapınar Kocağ ve Longhi (2022), Avrupa Sosyal Araştırmasını temel alarak ortaya koydukları Türkiye'de Göçe Karşı Bireysel tutumlar çalışmasında göçmenlere yönelik tutumların olumsuz olduğuna yer vermektedir. Ayrıca Şengül (2022) tarafından yürütülen bir başka çalışmada da sonucun bu araştırmanın bulgusu ile benzerlik gösterdiği ortaya konmaktadır. Genel olarak göçmenlere yönelik olumsuz bir tutumun var olması, Türkiye'deki göçmen sayısının yüksek olması ve toplumsal olarak bir tehdit şeklinde algılandıkları ile ilişkili olarak açıklanabilir.

Tablo 3. Cinsiyete Göre İlişkisiz Örneklem t- testi Analizi

Göçmenlere Yönelik Tutum Ölçeği	Cinsiyet	N	Ortalama	t	p
Yönelik Olumsuz Tutum Ölçeği	Kadın	283	43,38	-1,314	0,190
	Erkek	39	44,97		

Tablo 3' e göre ilişkisiz örneklem t-testi sonucunda cinsiyete göre göçmenlere yönelik tutum açısından anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir ($p>0.05$). İstatistiksel olarak anlamlı bir fark ortaya konulmasa da ortalama puanlar karşılaştırıldığında erkeklerin ($x: 44,97$) kadınlara kıyasla ($x: 43,38$) daha yüksek puana sahip oldukları görülmektedir. Buna göre erkeklerin göçmenlere yönelik görece daha olumsuz tutuma sahip oldukları ifade edilebilir. Bu bulgu, Akkaş ve Aksakal (2021) tarafından Erzincan ili örneğinde Afgan göçmenler odağında yapılan çalışma ile benzerlik göstermektedir. Yapılan bir diğer çalışmada da kadın öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla göçmenlere yönelik olumlu bir bakış açısına sahip oldukları paylaşılmaktadır (Afyonoğlu ve Buz, 2021). Ankaralı vd., (2017) tarafından Düzce Üniversitesi öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada kadın öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla Suriyeli göçmenlere yönelik daha olumlu bir tutuma sahip oldukları bulunmuştur. Karataş ve Güzel (2020), Rize ilindeki üniversite öğrencilerinin yabancı düşmanlığını inceledikleri çalışmada kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre yabancı düşmanlığının daha az olduğuna yer vermektedirler. Bu çalışmadan elde edilen bulgular ile literatürde yer alan bulguların benzerlik gösterdiği ifade edilebilir. Kadınların daha fazla olumlu bir tutuma sahip olmasının yetiştirilmeleri sürecinde daha şefkatli, destekleyici ve korumacı tavırla yetiştirilmeleri ve sosyal olarak bu şekilde konumlandırılmaları ile ilişkili olarak açıklanabilir.

Tablo 4. Medeni Duruma Göre İlişkisiz Örneklem t- testi Analizi

Göçmenlere	Medeni Durum	N	Ortalama	t	p
Yönelik	Evli	3	50,00	1,577	0,116
Olumsuz	Bekar	319	43,51		
Tutum Ölçeği					

Tablo 4' e göre ilişkisiz örneklem t-testi sonucunda medeni duruma göre göçmenlere yönelik tutum açısından anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir ($p>0.05$). İstatistiksel olarak anlamlı bir fark ortaya konulmasa da ortalama puanlar karşılaştırıldığında evli olanların ($x: 50,00$) bekar olanlara kıyasla ($x: 43,51$) daha yüksek puana sahip oldukları görülmektedir. Buna göre evlilerin göçmenlere yönelik görece daha olumsuz tutuma sahip oldukları ifade edilebilir. Medeni durum kapsamında belirgin bir literatürde öne çıkan bir sonuca rastlanmamakla birlikte evli bireylerin çocuk sahibi olma durumları da göz önünde bulundurulduğunda ebeveyn konumundaki kimselerin çocuklarının Suriyeli veya başka göçmen gruplarından çocuklarla arkadaşlık etmemesi gerektiği yönünde görüş beyan eden ebeveynlerin olduğu çalışmalara ulaşmak mümkündür. Genel kanı çocuklarının, mültecilerle arkadaşlık etmemesi gerektiği yönündedir (İnsani Gelişme Vakfı, 2020; Tayınmak ve Furtuna, 2022).

Tablo 5. Öğrencisi Olunan Bölümü İsteyerek Tercih Etme Durumuna Göre İlişkisiz Örneklem t- testi Analizi

Göçmenlere	Tercih	N	Ortalama	t	p
Yönelik Olumsuz	İsteyerek	261	43,21	-1,888	0,060
Tutum Ölçeği	İstemeyerek	61	45,11		

Tablo 5' e göre ilişkisiz örneklem t-testi sonucunda öğrenci olunan bölümü isteyerek tercih etme durumuna göre göçmenlere yönelik tutum açısından anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir ($p>0.05$). İstatistiksel olarak anlamlı bir fark ortaya konulmasa da ortalama puanlar karşılaştırıldığında bölümünü istemeyerek tercih edenlerin ($x: 45,11$) isteyerek tercih edenlere kıyasla ($x: 43,21$) daha yüksek puana sahip oldukları görülmektedir. Buna göre bölümünü istemeyerek tercih edenlerin göçmenlere yönelik görece daha olumsuz tutuma sahip oldukları ifade edilebilir. Bu durum çocuk gelişimi, hemşirelik ve sosyal hizmet bölümlerinin akademik

etkinlikleri, mesleki müdahale alanlarının önceden araştırılıp bilinmesiyle ilişkili olarak açıklanabilir.

Tablo 6. Sınıf Düzeyine Göre İlişkiz Örneklem t- testi Analizi

Göçmenlere	Sınıf	N	Ortalama	t	p
Yönelik	Birinci Sınıf	159	44,20	1,582	0,115
Olumsuz	Dördüncü Sınıf	163	42,95		
Tutum Ölçeği					

Tablo 6' ya göre ilişkiz örneklem t-testi sonucunda öğrencinin sınıf düzeyine göre göçmenlere yönelik tutum açısından anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir ($p>0.05$). İstatistiksel olarak anlamlı bir fark ortaya konulmasa da ortalama puanlar karşılaştırıldığında birinci sınıf öğrencilerinin ($x: 44,20$) dördüncü sınıf öğrencilerine kıyasla ($x: 42,95$) daha yüksek puana sahip oldukları görülmektedir. Buna göre birinci sınıf öğrencilerinin göçmenlere yönelik görece daha olumsuz tutuma sahip oldukları ifade edilebilir. Bu durum alınan eğitim sürecinde göçmenlere yönelik olumsuz tutumu belli ölçüde azalttığı şeklinde yorumlanabilir. Alici (2021), hemşirelik öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada dördüncü sınıf hemşirelik öğrencilerinin mültecilere yönelik görece daha olumlu tutuma sahip olduklarına yer vermektedir. Ayrıca Suriyelilere yönelik eğitsel etkinliklere katılan öğrencilerin, katılmayan öğrencilere kıyasla daha olumlu bir tutum sergiledikleri yapılan bir başka çalışmada da ortaya konulmuştur (Afyonoğlu ve Buz, 2021). Dolayısıyla araştırmadan elde edilen bulgu ile literatürün genel olarak benzerlik gösterdiği ifade edilebilir.

Tablo 7. Göçmenlerle İlgili Staj, Uygulama vb. Katılım Durumuna Göre İlişkiz Örneklem t- testi Analizi

Göçmenlere	Katılım	N	Ortalama	t	p
Yönelik Olumsuz	Var	52	42,67	-0,999	0,319
Tutum Ölçeği	Yok	279	43,75		

Tablo 7' ye göre ilişkiz örneklem t-testi sonucunda öğrencinin göçmenlerle ilgili staj, uygulama vb., faaliyetlere katılımına göre göçmenlere yönelik tutum açısından anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir ($p>0.05$). İstatistiksel olarak anlamlı bir fark ortaya konulmasa da ortalama puanlar karşılaştırıldığında staj, uygulama faaliyetlerine katılmayan öğrencilerin ($x: 43,75$) staj, uygulama faaliyetlerine katılan öğrencilere kıyasla ($x: 42,67$) daha yüksek puana sahip oldukları görülmektedir. Buna göre staj, uygulama faaliyetlerine katılmayan öğrencilerin göçmenlere yönelik görece daha olumsuz tutuma sahip oldukları ifade edilebilir. Bu durum göçmenlerle ilgili etkinliklerde bulunmanın belli bir oranda olumsuz bakış açısını azalttığı (Alici, 2021; Afyonoğlu ve Buz, 2021) ve eğitim sürecindeki derslerin belli ölçüde etkisinin olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 8. Göçmen Arkadaşa Sahip Olmaya Göre İlişkiz Örneklem t- testi Analizi

Göçmenlere	Göçmen Arkadaş	N	Ortalama	t	p
Yönelik Olumsuz	Var	72	42,47	-1,497	0,135
Tutum Ölçeği	Yok	250	43,90		

Tablo 8' e göre ilişkiz örneklem t-testi sonucunda öğrencinin göçmen bir arkadaşının olmasına göre göçmenlere yönelik tutum açısından anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir ($p>0.05$). İstatistiksel olarak anlamlı bir fark ortaya konulmasa da ortalama puanlar karşılaştırıldığında

göçmen arkadaşı olmayanların (x: 43,90) göçmen arkadaşı olanlara kıyasla (x: 42,47) daha yüksek puana sahip oldukları görülmektedir. Buna göre göçmen arkadaşı olmayanların göçmenlere yönelik görece daha olumsuz tutuma sahip oldukları ifade edilebilir. Bu durum göçmen bir arkadaşına sahip olmanın olumsuz bakış açısını azalttığı şeklinde yorumlanabilir. Yapılan bir araştırmada göçmen birisiyle temas etmiş olmanın göçmenlere yönelik tutumda olumlu etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Ankaralı vd., 2017). Bir başka çalışmada yabancı uyruklu öğrenci ile temas halinde olmanın yabancı düşmanlığını azalttığı bilgisine yer verilirken (Karataş ve Güzel, 2020; Afyonoğlu ve Buz (2021), sosyal hizmet bölümü öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmada sığınmacı bir arkadaşına sahip olmanın daha olumlu bir tutuma yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır. Buradan hareketle var olan ön yargıların üstesinden gelmek için göçmen ve sığınmacı gruplarla etkileşim halinde olmanın bir farklılaşmaya neden olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmadan elde edilen bu bulgu diğer çalışmalarla benzerlik göstermektedir.

Tablo 9. Gelir Algısına Göre Tek Yönlü ANOVA Analizi

	Gelir Algısı	N	Ortalama	F	p
Göçmenlere Yönelik Olumsuz Tutum Ölçeği	Çok Düşük	7	40,14	2,055	0,106
	Düşük	26	46,46		
	Orta	263	43,40		
	Yüksek	26	43,30		
	Çok Yüksek	----	----		
Toplam		322	43,57		

Tablo 9' a göre tek yönlü ANOVA analizi sonucunda öğrencinin gelir algısına göre göçmenlere yönelik tutum açısından anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir ($p>0.05$). İstatistiksel olarak anlamlı bir fark ortaya konulmasa da ortalama puanlar karşılaştırıldığında gelir algısını düşük olarak beyan edenlerin ortalama 46,46 puanla en olumsuz göçmen tutumuna sahip oldukları; gelir algısını çok düşük olarak beyan edenlerin ise ortalama 40,14 puanla gruplar arasında en olumlu bakış açısına sahip olduğu ifade edilebilir. Gelirini çok yüksek olarak beyan eden hiçbir katılımcı olmamakla birlikte gelir algısı orta ve yüksek olarak belirlenenlerde tutum açısından benzerlik daha fazladır. Gelir algısı düşük olanlarda olumsuz tutumun en yüksek olması toplumsal ve ekonomik kaynakların göçmenlerle paylaşıldığına dair kuvvetli bir inancın olmasıyla ilişkilendirilebilir. Buna ek olarak gelir algısı çok düşük olanlarda en olumlu tutumun belirlenmiş olmasında ankete katılım sağlayanların sadece (N: 7)'sinin bu algıya sahip olmasıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Gelir algısı çok düşük olan daha fazla katılımcıyla yapılan çalışmalarda gelir algısı düşük olanlarla benzer bir tutumun ortaya çıkabileceği öngörülmektedir.

Tablo 10. Dini ve Manevi Konularda Hassasiyet Durumuna Göre Tek Yönlü ANOVA Analizi

	Hassasiyet Durumu	N	Ortalama	F	p
Göçmenlere Yönelik Olumsuz Tutum Ölçeği	Hassas	244	43,04	2,919	0,055
	Hassas Değil	18	44,61		
	Kararsız	60	45,41		
Toplam		322	43,57		

Tablo 10' a göre tek yönlü ANOVA analizi sonucunda öğrencinin dini ve manevi konulardaki hassasiyetine göre göçmenlere yönelik tutum açısından anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir ($p>0.05$). İstatistiksel olarak anlamlı bir fark ortaya konulmasa da ortalama puanlar

karşılaştırıldığında dini ve manevi konularda hassas olduklarını belirtenlerin ortalama 43,04 puanla göçmenlere yönelik görece daha olumlu bir tutuma sahip oldukları ifade edilebilir. Yapılan bir çalışmada İlahiyat fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin diğer fakülteler içinde en düşük yabancı düşmanlığına sahip olduğu sonucuna yer verilmektedir (Karataş ve Güzel, 2020). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin dini konularda daha hassas hareket ettikleri varsayımı ile dini eğilimlerin göçmen tutumu üzerinde etkisi olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Arslantürk (2020)'ün yürüttüğü araştırmada sosyal medyada göçmen karşıtı tutumlar incelenmiştir. Buna göre dini öğelerin ön plana çıkarıldığı sosyal medya hesaplarında göçmenlere dair görece daha olumlu paylaşımlar yapıldığı ve bakış açısının daha olumlu bir görünüm sergilediği sonucuna yer verilmektedir (Arslantürk, 2020). Din; mülteci ve yerli grupları bir üst kimlik altında toplayan bağlayıcı/eşitleyici bir işlev olarak görülebilmektedir (Şafak-Ayvazoğlu vd., 2021). Literatürle benzerlik gösteren bu bulguya ilişkin olarak dini teamüllerin, ümmet anlayışının, zorda kalana yardımda bulunmanın vb., ilkelerin hayata bakış açısını etkilediği şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 11. Öğrencisi Olunan Bölüme Göre Tek Yönlü ANOVA Analizi

Göçmenlere	Bölüm	N	Ortalama	F	p
Yönelik Olumsuz Tutum Ölçeği	Çocuk Gelişimi	62	45,44	2,661	0,071
	Hemşirelik	161	43,15		
	Sosyal Hizmet	99	43,10		
Toplam		322	43,57		

Tablo 11' e göre tek yönlü ANOVA analizi sonucunda öğrencisi olunan bölüme göre göçmenlere yönelik tutum açısından anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir ($p>0.05$). İstatistiksel olarak anlamlı bir fark ortaya konulmasa da ortalama puanlar karşılaştırıldığında hemşirelik ve sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin göçmenlere yönelik tutumlarının benzer olduğu; çocuk gelişimi öğrencilerinin ise ortalama 45,44 puanla görece daha olumsuz bir tutuma sahip oldukları ifade edilebilir. Kıriloğlu ve Gencer (2020)' in Göçmen ve Sığınmacılarla Sosyal Hizmet dersinin Suriyeli göçmenlere yönelik tutumlarda bir farklılaşma yaratıp yaratmadığını inceledikleri araştırmada ilgili dersin öğrencilerin tutumlarını olumlu yönde etkilediği sonucuna yer verilmektedir. Alici (2021)'nin, hemşirelik öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada dördüncü sınıf hemşirelik öğrencilerinin mültecilere yönelik görece daha olumlu tutuma sahip olduklarına yer verilmektedir. Çocuk gelişimi bölümü öğrencilerinin en fazla olumsuz tutuma sahip olmaları ise müfredat kapsamında göç odaklı alınan ders bulunmamasıyla açıklanabilir. Hemşirelik bölümünde "Göç ve Sağlık" dersinin bulunması, Sosyal hizmet bölümünde ise "Göçmen ve Sığınmacılarla Sosyal Hizmet" dersinin yer alması (Kırıkkale Üniversitesi, 2023) olumsuz tutumlar üzerinde görece etkili olmaktadır, şeklinde yorumlanabilir. Bu araştırmadan elde edilen bulgular ile literatürdeki çalışmalardan elde edilen bulgular benzerlik göstermekte ve konuya ilişkin akademik bir eğitime tabi olmanın göçmen tutumlarını olumlu yönde değiştirdiği şeklinde anlaşılabilir.

Tablo 12. Barınma Durumuna Göre Tek Yönlü ANOVA Analizi

Göçmenlere	Barınma	N	Ortalama	F	p
Yönelik Olumsuz Tutum Ölçeği	Aile Yanı	157	43,33	0,255	0,858
	Akraba Yanı	7	45,43		
	Özel yurt, kyk vb.	128	43,78		
	Öğrenci Evi	30	43,53		
Toplam		322	43,57		

Tablo 12' ye göre tek yönlü ANOVA analizi sonucunda barınma durumuna göre göçmenlere yönelik tutum açısından anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir ($p>0.05$). İstatistiksel olarak anlamlı bir fark ortaya konulmasa da ortalama puanlar karşılaştırıldığında akrabaları yanında kalan öğrencilerin (x : 45,43) diğer gruplardan farklılaştığı ve göçmenlere yönelik daha olumsuz bir

tutumuna sahip oldukları söylenebilir. Bu durumun akrabaları yanında kalan öğrenciler için kendilerine ve yaşam standartlarına dair olumsuz algılamalarının bir yansıması olabileceği değerlendirilmektedir.

Tablo 13. Göçmen Gruplarına Göre Onay Durumlarının Tek Yönlü ANOVA Analizi

	Göçmen Grubu		Ortalama	F	p	Anlamli Fark Grupları
	N					
Göçmenlere Yönelik Olumsuz Tutum Ölçeği	Türki Cumhuriyetler	3	43,67	5,489	0,000	Avrupa ve Afganistan
	Afganistan	39	42,36			
	Suriye	257	44,42			
	İran	4	36,50			
	Avrupa	14	35,58			Avrupa ve Suriye
	İrak	2	38,50			
	Diğer	3	36,67			
Toplam	322	43,57				

Tablo 13'e göre tek yönlü ANOVA analizi sonucunda göçmen gruplarına göre onay durumunun göçmenlere yönelik tutum açısından anlamlı bir farklılık belirlenmiştir ($p < 0.05$). Yapılan Post hoc analizi neticesinde ise hangi gruplar arasında fark olduğu anlaşılmıştır. Buna göre Tukey çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre Suriye Göçmenleri ile Avrupa Göçmenleri arasında anlamlı düzeyde farklılık bulunmaktadır. Farklılığın yönüne bakıldığında Afganistan Göçmenlerine ($x:42,36$), Avrupa Göçmenlerine ($35,58$) göre onayın daha düşük olduğu ve tutumun daha olumsuz olduğu görülmektedir. Ek olarak Suriye Göçmenlerine ($x:44,42$), Avrupa Göçmenlerine ($35,58$) göre onayın daha düşük olduğu ve tutumun daha olumsuz olduğu görülmektedir. Avrupa göçmenleri ile Suriye ve Afganistan göçmen grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark söz konusudur. Bu farkın ortaya çıkması, Türkiye'deki göçmen gruplarının başında Suriye ve Afganistan'ın geliyor olması ve özellikle yazılı ve görsel basında Suriye ve Afganistan göçmenleriyle ilgili çok fazla olumsuz haberin yer alıyor olmasıyla açıklanabilir. Tayınmak ve Furtuna (2022) tarafından Suriyeli göçmenlere yönelik ebeveynlerin tutumlarını ölçen araştırmada göçmenlere yönelik tutumun genel olarak olumsuz olduğu paylaşılmaktadır. Akkaş ve Aksakal (2021) tarafından gerçekleştirilen ve Erzincan ilinde Afgan göçmenlere yönelik tutumların belirlenmesinin hedeflendiği çalışmada Afganlara yönelik genel tutumun olumsuz olduğuna yer verilmektedir. Kahramanmaraş'ta gerçekleştirilen ve Suriyelilere yönelik tutumun incelendiği araştırmada da benzer bir şekilde göçmenlere yönelik olumsuz bir tutumun varlığına yer verilmektedir (Güzel, 2021). Türk toplumunun % 51' i, yerel halk ile Suriyeliler arasında bir gerilim olduğunu düşünmektedir. Buna ek olarak Suriyeliler ile iletişim halinde olanlarda gerilim % 60 olarak bulunurken; Suriyelilerle teması olmayanlarda bu oran % 48 olarak belirlenmiştir (İnsani Gelişme Vakfı, 2020). Türkiye'de yaşayan göçmenlere yönelik tutumların üniversite öğrencileri üzerinde araştırılmasına dair bir diğer çalışmada en fazla olumsuz tutumun Afgan ve Suriye göçmenlere; en az olumsuz tutumun ise Batı Avrupa göçmenlerine yönelik olduğu sonuçları paylaşılmaktadır (Şengül, 2022). Literatürde yer alan çalışmalar bu çalışmanın bulguları benzerlik göstermektedir. Özellikle Suriye ve Afganistan'dan çok fazla göçün ülkemize yönelmiş olması bu sonucun temel gerekçesi olarak değerlendirilmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Üniversite öğrencilerinin göçmenlere yönelik tutumlarının belirlenmesi amacıyla yürütülen araştırmada; öğrencilerin göçmenlere yönelik olumsuz tutum ölçeğinden aldıkları ortalama puanın 43,54 olduğu belirlenmiştir. Tam puanın 60 olmasından hareketle katılımcıların % 72,57

oranında göçmenlere yönelik olumsuz tutuma sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Buna ek olarak kadınların ve bekar olanların göçmenlere yönelik görece daha olumlu bir tutuma sahip oldukları anlaşılmıştır. Alınan eğitim safhasında göç/göçmen odaklı derslerin, uygulama, staj vb. etkinliklere katılımın ve herhangi bir göçmen arkadaşın bulunmasının görece göçmenlere yönelik olumlu tutumu desteklediği belirlenmiştir. Dini ve manevi konularda hassasiyetin var olması olumsuz göçmen tutumunu azaltırken; göç odaklı ders almayan Çocuk Gelişimi öğrencilerinin Sosyal Hizmet ve Hemşirelik öğrencilerine göre daha olumsuz bir tutuma sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak en olumsuz göçmen tutumunun Suriye, sonrasında ise Afgan göçmenlere yönelik olduğu belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda;

Göçmenlere yönelik var olan olumsuz tutumların ortadan kaldırılması amacıyla özellikle önlisans ve lisans düzeyinde eğitim müfredatlarına zorunlu ve seçmeli olarak göç ve sosyal uyumu içerecek kapsamlı derslerin konulması; toplumun genelinde sosyal uyum ve bütünleşmeyi destekleyecek, empatik beceriyi geliştirecek grup, topluluk ve toplum düzeyinde akademik ve mesleki çalışmaların yapılması önerilmektedir. Sosyal uyumun sağlanamamasının ve toplumsal olarak var olan olumsuz algının getireceği risk ve tehditlerin ortadan kaldırılması amacıyla, "göçe ve göçmenlere ilişkin toplumsal algının ve tutumun toplumsal uyuma katkı sağlayacak şekilde yönetilmesi; yerel düzeyde birlikte yaşamın ve karşılıklı diyalogun geliştirilmesi; göçmenlerin toplumsal karar alma ve göç politika yapım süreçlerine dahil olmalarının sağlanması" üst politika belgelerinde yer almıştır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018: 42). Bu bağlamda, yerel halk ile göçmenlerin birbirlerini daha yakından tanıyacakları ortak sosyal ortamların inşa edilmesi, konu ile ilgili paydaşların birlikte yürütecekleri çeşitli projeler geliştirilmesi önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Afyonoğlu, M. F. ve Buz, S. (2021). Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin Suriyelilere yönelik tutumu: Türkiye'nin yedi bölgesinde yedi il örnekleme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(4), 1283-1304.
- Akkaş, İ. ve Aksakal, İ. (2021). Afgan göçmenlere yönelik tutum ve algıların sosyolojik analizi: Erzincan örneği. *Sosyolojik Bağlam*, 2(3), 41-54.
- Alici, N.K. (2021). Cultural sensitivity and attitudes towards refugees of Turkish nursing students: A cross sectional descriptive study. *International Journal of Intercultural Relations*, 80, 1-6.
- Ankaralı, H., Pasin, Ö., Karacan, B., Tokar, M., Künüroğlu, M., Çaça, M., Özislam, M. E. ve Şahingöz, N. B. (2017). Üniversite öğrencilerinin Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılara bakış açısı. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7(3), 122-132.
- Arslantürk, G. (2020). Sosyal medyadaki göçmen karşıtı tutumların bütünleşik tehdit kuramı çerçevesinden incelenmesi. *Psikoloji Araştırmaları*, 1(1), 6-16.
- Baştürk, Ş. (2009), Uyum'dan dışlanmaya: Yirmi birinci yüzyılda göçmenler ve sosyal politika. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 57, 515-548.
- Bhugra, D. and Becker, M. A. (2005). Migration, cultural bereavement and cultural identity. *World Psychiatry*, 4(1), 18-24.
- Butkus, M., Maciulyte-Sniukiene, A., and Matuzeviciute, K. (2016). Socio-Demographic factors influencing attitude towards refugees: *An analysis of data from European social survey*. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/312626192_Erişim Tarihi: 10.04.2023.
- Buz, S. (2008). Türkiye'deki sığınmacıların sosyal profili. *Polis Bilimleri Dergisi*, 10(4), 1-14.

- Buz, S. ve Dikmen, A. (2021). Zorunlu göçe maruz kalan bireylerin psikososyal iyilik hali. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 227-250.
- Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). *Göçler çağı: Modern dünyada uluslararası göç hareketleri* (Çev. B. U. Bal ve İ. Akbulut). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çatalbaş, G. K. ve Yazar, Ö. (2015). Türkiye’de bölgeler arası iç göçü etkileyen faktörlerin panel veri analizi ile belirlenmesi. *The Journal of Operations Research, Statics, Econometrics and Management Information Systems*, 3(1), 99-117.
- Efe, S. ve Ulusoy, O. (2013). *117 soruda mülteci hakları*. Ankara: İnsan Hakları Gündemi Derneği Yayını. <http://www.madde14.org/images/d/de/117Soru2013aIHGD.pdf> Erişim Tarihi: 12.05.2023.
- Erdoğan, M. (2014). *Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal kabul ve uyum araştırması*. Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi.
- Güldalı Şatiroğlu, P. ve Buz, S. (2021). Küreselleşme, hareketlilik ve sosyal hizmet: “düzensiz” göç ve ulusötesi sosyal hizmet uygulaması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(2), 699-722.
- Günay, G., Ersoy, A. F., Aydın Boylu, A. ve Kılıç, C. (2019). Göçmenlere yönelik olumsuz tutum ölçeğinin Türkçe geçerlilik güvenilirliği. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54(4), 1827-1843.
- Güzel, B. (2021). Yerel halkın Türkiye’de bulunan Suriyelilere yönelik tutumunun araştırılması: Kahramanmaraş örneği. *Journal of Social Policy Conferences*, 81, 151-183. <https://doi.org/10.26650/jspc.2021.81.899619>
- İçduygu, A, Erder, S. ve Gençkaya, F. (2014). Türkiye’nin uluslararası göç politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet oluşumundan ulus-ötesi dönüşümlere. *MiReKoç Proje Raporları*, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi.
- İnsani Gelişme Vakfı. (2020). *Attitudes towards Syrians in Turkey*. İstanbul Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi. Erişim Adresi: https://ingev.org/raporlar/INGEV_Attitudes_Toward_Syrians_in_Turkey_May_2020.pdf Erişim Tarihi: 10.06.2023.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1983). *İnsan ve İnsanlar*. (5. Baskı). İstanbul: Beta Basım/Yayımlar Dağıtım.
- Karapınar Kocağ., E. and Longhi, S. (2022). Individual attitudes towards immigration in Turkey: Evidence from the European social survey. *Societies*, 12(6), 194. <https://doi.org/10.3390/soc12060194>
- Karasar, N. (1994). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Karataş, Z. ve Güzel, B. (2020). Üniversite öğrencilerinin yabancı düşmanlığıyla ilgili tutumlarının incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 500-523.
- Kırıkkale Üniversitesi Bologna Ders Bilgi Paketi. Erişim Adresi: <https://obs.kku.edu.tr/oibs/bologna/index.aspx?lang=tr#> Erişim Tarihi: 21.03.2023.
- Kırlıoğlu, M. ve Gencer, T.E. (2020). Göçmen ve sığınmacılarla sosyal hizmet dersinin sosyal hizmet öğrencilerinin Suriyelilere yönelik algısına etkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1127-1152.
- Şafak-Ayvazoğlu, A., Kunuroglu, F., and Yağmur, K. (2021). Psychological and socio-cultural adaptation of Syrian refugees in Turkey. *International Journal of Intercultural Relations*, 80, 99-111.
- Şengül, F. N. (2022). Türkiye’de yaşayan göçmenlere yönelik tutumlar: Üniversite öğrencileri örneği. *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 5(2). 120-140.

Tabachnick, B. G. and Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics (6th ed.)*, Boston: Allyn and Bacon.

Tayınmak, İ. ve Furtuna, S. (2022). Ebeveynlerin Suriyeli göçmenlere yönelik tutumları: Mersin ili örneği. *Avrasya Beşeri Bilim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 64-87.

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. Uyum strateji belgesi ve ulusal eylem planı 2018-2023. Erişim Adresi: <https://www.goc.gov.tr/uyum-strateji-belgesi-ve-ulusal-eylem-planı> Erişim Tarihi: 20.02.2023.

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. Düzensiz göç hakkında. Erişim Adresi: <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-hakkinda> Erişim Tarihi: 18.01.2023.

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. İstatistikler. Erişim Adresi: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> Erişim Tarihi: 18.03.2023.

T.C. Kalkınma Bakanlığı (2018). On birinci kalkınma planı (2019-2023). Dış göç politikası özel ihtisas komisyonu raporu. Erişim Adresi: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/DisGocPolitikas%C4%B1OzellhtisasKomisyonuRaporu.pdf> Erişim Tarihi: 18.03.2023.

Tekinyer, S. (2022). *Afganistanlı mültecilerin sosyal uyuma ilişkin deneyimleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Uluslararası göç istatistikleri, 2021. Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararası-Goc-Istatistikleri-2021-45814> Erişim Tarihi: 10.04.2023.

Uluslararası Göç Örgütü (2013). Göç terimleri sözlüğü. (İkinci Baskı). R. Perruchoud & J. Redpath – Cross (Eds.). https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf Erişim Tarihi: 12.05.2023.

Uluslararası Göç Örgütü (2019). World migration report 2020. Erişim Adresi: https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf Erişim Tarihi: 22.02.2023.

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013). Resmi Gazete, (28615). Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6458&MevzuatTur=1&MevzuatTerti p=5> Erişim Tarihi: 01.04.2023.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

İyimserlik ve Değişime Direncin Endüstri 4.0 Uyum Yeteneği Üzerindeki Etkisi

Dr. Öğr. Üyesi Saffet KARAYAMAN, Artvin Çoruh Üniversitesi, Arhavi MYO, Artvin, e-posta: saffetkarayaman@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5624-4678>

Öz

Bu çalışma ile değişime direnç ve iyimserliğin Endüstri 4.0'a uyum yeteneği üzerinde bir etkisinin olup olmadığını incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma için dört (4) bölümlük anket formu planlanmıştır. İlk bölümü demografik (kişisel) bilgilerden oluşan anket formunda iyimserlik ölçeği, değişime direnç ölçeği, endüstri 4.0'a uyum potansiyeli ölçeği yer almıştır. Evren ve örneklem olarak, 2021/2022 eğitim öğretim yılında, Artvin Çoruh Üniversitesinin Arhavi ve Hopa yerleşkesinde okuyan yükseköğretim öğrencileri seçilmiştir. Ulaşılan bulgulara göre en yüksek ve anlamlı ilişki Endüstri 4.0'a uyum yeteneği ölçeğinin alt boyutları Endüstri 4.0'a ilgili olma ve Endüstri 4.0'a Uyum Sağlama arasında olduğu görülmüştür. Aynı zamanda iyimserlik ile Endüstri 4.0'a ilgili olma arasında ve Endüstri 4.0'a hazır olma arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler olduğu belirlenmiştir. Başka bir sonuç; değişime direnç ile Endüstri 4.0'a ilgili olma ve Endüstri 4.0'a Uyum Sağlama arasında negatif ve anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Çalışmanın sonunda, çalışan ve yöneticiler için birtakım önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, İyimserlik, Değişime Direnç, Uyum Yeteneği.

Makale Gönderme Tarihi: 30.07.2023

Makale Kabul Tarihi: 03.10.2023

Önerilen Atıf:

Karayaman, S. (2023). İyimserlik ve Değişime Direncin Endüstri 4.0 Uyum Yeteneği Üzerindeki Etkisi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(10): 1329-1347.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2023, 6(10): 1329-1347. DOI:[10.26677/TR1010.2023.1317](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1317)
ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

The Impact of Optimism and Resistance to Change on the Ability to Adapt to Industry 4.0

Assistant Prof. Dr. Saffet KARAYAMAN, Artvin Çoruh University, Arhavi Vocational School,
Artvin, e-mail: saffetkarayaman@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5624-4678>

Abstract

With this study, it is aimed to examine whether resistance to change and optimism have an effect on the ability to adapt to Industry 4.0. A four (4) part questionnaire was planned for the research. The questionnaire form, the first part of which consists of demographic (personal) information, included optimism scale, resistance to change scale, potential to adapt to industry 4.0 scale. Higher education students studying at Artvin Çoruh University's Arhavi and Hopa campus in the 2021/2022 academic year were selected as the universe and sample. According to the findings, it was seen that the highest and most significant relationship was between the sub-dimensions of the ability to adapt to Industry 4.0 and being interested in Industry 4.0 and Adapting to Industry 4.0. At the same time, it has been determined that there are positive and significant relationships between optimism and being interested in Industry 4.0 and being ready for Industry 4.0. Another result; It has been determined that there is a negative and significant relationship between resistance to change and being interested in Industry 4.0 and Adapting to Industry 4.0. At the end of the study, some suggestions were made for employees and managers.

Keywords: Industry 4.0, Optimism, Resistance to Change, Adaptability.

Received: 30.07.2023

Accepted: 03.10.2023

Suggested Citation:

Karayaman, S. (2023). The Impact of Optimism and Resistance to Change on the Ability to Adapt to Industry 4.0, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(10): 1329-1347.

GİRİŞ

Her yeni günde, dijital teknolojinin bireysel hayat ve çalışma yaşamında daha çok yer aldığı görülmektedir. Günümüz insanının, yaşamını teknolojik gereçler olmadan sürdürebilmesi neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Artık insanın teknolojiye bağlı bir yaşam formatına geçtiğini söylemek gerekir. Bu gelişim ve değişimin hızını artırarak devam edeceğini öngörülmektedir. Yapay zekâ, büyük veri, bulut bilişim, robotik sistemler, makine öğrenimi, arttırılmış gerçeklik her geçen gün daha da sık duyacağımız kavramlar olacak ve otonom kararlar alan ağ sistemleri artacaktır.

Teknolojideki bu ilerlemeler elbette ki insan yaşamını kolaylaştırmaktadır. Ancak, bu gelişmelerin çalışma yaşamında birtakım değişimlere de neden olduğu, sürekli bir yenilik ihtiyacı ve beklentisini getirdiği de bilinmektedir. Öte yandan insan doğası gereği, tam olarak bilmediği her şeye karşı ilk başta tedbirli ve çekimser yaklaşır. Çalışanlar, iş süreçlerinde karşılaştıkları yeni durumlara uyum sağlamada zorlandıkları ifade edilmektedir (Çalık, 2008:3). İlgörenler, bilmedikleri iş süreçlerine karşı başlangıçta direnç gösterirler.

Değişimin olduğu her yerde değişime direncin de oluşacağı beklenen bir durumdur (Aras-Beger ve Türker, 2018:242). Ancak, iyimser ve pozitif bir yaklaşımla teknolojik gelişmelerin işleri kolaylaştırması, esnek çalışma uygulamaları, daha fazla konforlu ve güvenli çalışma olanağı sağlaması bakımından da bazı çalışanlar tarafından memnuniyetle karşılanmaktadır. Bu şekilde değişime ve yeniliğe karşı iyimser bir tutum takınan çalışanların yeni durumlara daha çabuk uyum sağladıkları bilinmektedir (Ersöz ve Özmen, 2020:173).

Pozitif psikoloji olarak adlandırılan iyimserlik ve olaylara pozitif bakma, son yıllarda bilim insanlarınca çok çalışılan bir alandır (Demir ve Türk, 2020). İyimserlik ile teknolojik gelişmelere ve genel olarak değişime karşı oluşan tutum arasındaki ilişki araştırmacılarca tartışılmaya devam etmektedir (Çelik, 2019). Özellikle çalışma yaşamında teknoloji temelli değişim ve ilerlemeler aralıksız sürmektedir. Bu nedenle iş görenlerin bu gelişme ve yenileşmelere karşı tutum ve kabul davranışları örgütlerin geleceğini de etkilemektedir. Bu durumun örgütler için önemli olması nedeniyle, bilim insanlarının bu konu üzerinde çalışmaları ve değişime direncin olumsuz etkilerini azaltıcı bilimsel önerilerde bulunmaları aslında bir ihtiyaçtır.

Değişime direnci kıracak ve onu olumsuz etkileyecek tutum ve davranışların temeli pozitif psikolojiye, yani iyimserliğe dayanmaktadır. Değişime direncin temelinde tutuculuk, cesaret edememe, riskten kaçınma ve kapalı olma hali vardır. Bu nedenle değişime direnç kavramı negatif bir kavramdır. Bu itibarla iyimserliğin negatif olan değişime direnci negatif yönde etkilemesi beklenmektedir. Bu etki, pozitif bir sonuç doğuracaktır.

Bu çalışmada, değişime direnç ve iyimserliğin Endüstri 4.0'a uyum yeteneği üzerinde bir etkisinin olup olmadığının incelenmesi amaçlanmıştır. Literatürde yapılan araştırmada bu alanda yeterli araştırmanın olmadığı görülmüştür. Çalışmanın bu eksikliği kapatarak literatüre katkı sağlaması umulmaktadır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde iyimserlik, değişime direnç ve endüstri 4.0 kavramları ile ilgili kuramsal literatüre yer verilmiştir.

İyimserlik

İnsanoğlunun yaşam akışı ve geleceği ile ilgili olumlu tutum ve olumlu umutlar beslemesi günlük hayatta önerilen bir durumdur. Bu yaklaşımı açıklayan pozitif psikoloji kavramının son

yıllarda öne çıktığı görülmektedir (Demir ve Türk, 2020:109). Pozitif psikoloji, umut, bilgelik, yaratıcılık, farkındalık, cesaret ve sorumluluk alma gibi bireyin olumlu yönlerini ele almaktadır. Sadece yanlış düzeltmek yetmez, bununla birlikte, İnsanın olumlu yönlerinin de geliştirilmesi gerekmektedir (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000).

Pozitif psikoloji çalışmalarının, inançlar ve pozitif değerler alanında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu çalışmaların, insanın hayatını anlamlı kılmasına yönelik öğretilere odaklandığı; anlamlı ve iyi bir yaşamın nasıl sağlanacağını sorguladığı görülmektedir. İkinci akım; pozitif psikolojinin insanın manevi (spiritüel) boyutunu dikkate alması, insani değerleri önemsemesi nedeniyle, anlam arayışında olan insan için daha da anlamlı hale gelmiştir (<https://www.pozitifpsikolojienstitusu.com>).

Peterson ve Seligman (2004), yaptıkları çalışmalarda pek çok kadim dini ve felsefi gelenek ve öğretileri araştırmışlar ve bu sayede insanın sahip olduğu temel değere odaklanmışlardır. Ayrıca, tasavvuftaki birçok önderin ikinci dalga pozitif psikoloji alanına değer kattığı görülmektedir. Örneğin, Mevlana'nın Mesnevisindeki "Kardeşim sen düşünceden ibaretsin. Geriye kalan et ve kemiksin. Gül düşünürsen gülistan olursun; Diken düşünürsen dikenlik olursun." Sözüde pozitif düşünceyi ve özet olarak iyimserliğe vurgu yapılmaktadır (<https://www.pozitifpsikolojienstitusu.com>).

Seligman (1998), insan psikolojisinde öz yönlendirmenin önemine vurgu yaparak; psikolojinin insanın güçlü yanlarını anlayıp onları geliştirmeye çalışması gerektiğini belirtmiştir; İnsanda var olan iyimserlik, sevgi, sebat, sorumluluk, iyi ebeveynlik, başkalarını düşünme, medenilik, ılımlılık ve hoşgörüyü güçlendirmeye odaklanılmasının faydalı olacağını vurgulamıştır. Bunun için, Abraham Maslow'un, psikolojinin olumsuzluktan daha fazla olumluluk vurgulaması gerektiği önerisi ile desteklemiştir. Sonraki araştırmacılar da pozitif psikoloji alanında, bireyde var olan olumlu özellikleri araştırarak alandaki bilimsel gelişmeler devam etmiştir (Keyes ve Haidt, 2003). Seligman ve Csikszentmihalyi (2000), pozitif psikolojinin, öznel yaşantı değerleriyle ilişkili olduğunu belirterek, bu değerlerden birinin de iyimserlik olduğunu ifade etmişlerdir.

İyimserlik kavramı son 30 yıldır dünyada ve Türkiye'de çok sayıda araştırmaya konu olmuştur (Çalık, 2008:4). Scheier ve diğerleri (1999), iyimserliği "olabileceklerin en iyisini umma eğilimi" olarak tanımlamışlardır. Bireylerin bir sorunla karşılaşmaları durumunda, bu sorunlara karşı takındıkları tutumlar, onların genellenmiş beklentileri ile ilgilidir. İyimserlik, işte bu genellenmiş pozitif umutlu beklentilerdir. İyimserliğin doğuştan gelen bir yetenek mi olduğu, yoksa yaşam sürecindeki tecrübelerle de kazanılabilir mi? sorusu araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Seligman'a göre iyimserlik, esnek düşünce biçimidir ve düşüncedeki bu esneklik yeteneği sonradan edinilir (Balcı ve Yılmaz, 2002; Seligman, 2007). Yine Jackson ve arkadaşları (2002), iyimserliği, yaşam tecrübesi sonucu ulaşılan geleceğe dönük olumlu değerlendirmeler olarak ifade etmişlerdir.

Fiziksel ve ruhsal sağlığın anahtarı iyimserliktir (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000). Bu noktada psikologların önerilerinin en başında yaşama karşı olumlu bakış açısı geliştirmek yani, iyimserliktir gelmektedir (Çalık, 2008).

Değişime Direnc

İnsan doğuştan gelen özellikleri gereği tutucu bir canlıdır (Çalışkan, 2019:239) ve her türlü değişimle karşılaştığında ilk olarak reddetme ve direnme eğilimindedir (Beerel, 2009). Değişim, içinde bilinmezlik barındırır ve ne getireceği kestirilemeyen, sonuçları test edilmemiş bir macera olarak görülür. Değişim, kişinin alışmış olduğu anlamlandırma şeklini, değerlendirmelerini

etkiler ve onları sorgulamaya teşvik eder (Argyris, 1990; Morris ve Raben, 1995). Bu açıdan insanın değişime karşı gösterdiği direnç anlaşılabilir bir durumdur.

Değişime direnç çalışanlarda kararsızlık, çelişki, kaygı oluşturur. Bu nedenle çalışan bir savunma içgüdüleri olarak değişimi geciktirici ya da engelleyici tutumlara girer ve yoğun duygusal ve psikolojik bir sürece girer. Bu nedenle değişime direnç, kişinin zarar görebileceği bir durum halini de alabilir (Aras-Beger ve Türker, 2018:259-260).

Oreg (2006), değişime direnci üç boyutta incelemiştir. Bireyin değişimi içeren konu ile ilgili ne düşündüğü, değişimin gerekli ya da yararlı olup olmadığına ilişkin inancını oluşturan birinci aşamaya Bilinçsel Direnç denilmektedir. Bireyin değişime karşı olumlu ya da olumsuz tutumuna ve değişime karşı negatif ve pozitif duygusal tepkisine (Piderit, 1999) ifade eden ikinci aşamaya ise Duygusal Direnç denir. Son aşama ise; bireyin değişime karşı eyleme geçmesini ve yüksek sesle değişimden yakınmasını içerir. Bu aşamada birey çevresindeki insanları da bu konuda etkilemeye çalışmasını, onları ikna etme çabalarını içerir (Barutçugil, 2004:173).

Endüstri 4.0

İnsanın ihtiyaçlarını gidermesi ve yaşamını sürdürmesi için saf kas gücünü kullanmasından başlayıp makine gücünü kullanmasına geçiş süreci, "Endüstri Gelişimi Süreci" olarak adlandırılmaktadır. Sanayi devrimi gelişim sürecinde meydana gelen değişimler sırası ile Endüstri 1.0, Endüstri 2.0, Endüstri 3.0 ve Endüstri 4.0 olarak isimlendirilmiştir. Bu gelişim sürecinin ilk aşamasını sanayi devrimine geçiş oluşturmaktadır. İnsanoğlunun, 18. yüzyılda buhar gücünü kullanmayı öğrenmesi ile buharlı makinaların kullanımı başlamıştır. Özellikle İngiltere'de tekstil dokuma işlerinde makineler kullanılmaya başlanmıştır. Bu aşama 1. Sanayi devrimi olarak ele alınmakta ve Endüstri 1.0 denilmektedir (Şeremet ve Kam, 2019:132). Devamında 19. yüzyılın sonlarında buhar gücü, kömür ve demir ile birlikte elektriğin de üretimde kullanılması sürecine endüstri 2.0 denilmektedir (Tuttokmağı ve Kaygusuz, 2018). Sonraki yıllarda, üretimde ve montajda elektrikli ve dijital sistemlerin kullanılmaya başlamasıyla; endüstri 3.0 sürecine geçilmiştir (Eğilmez, 2017). Elektrikli sistemleri ilk kullanan ise Ford araba fabrikası olmuştur (Yıldız, 2017). Endüstri 3.0 sürecinin en önemli kavramı otomasyondur. Endüstri 4.0 ise, günümüzdeki süreci ifade etmektedir. Bu açıdan henüz tamamlandığı söylenemez. Endüstri 4.0 sürecinde; robotlarla üretim, üç boyutlu yazıcılar, yapay zekâ gibi birçok yenilikleri içermektedir (Yüksekbilgili ve Çevik, 2018). Endüstri 4.0 kavramının ilk defa kuramsal olarak, Kagerman ve arkadaşları tarafından 2011 yılında yayınlanan "Endüstri 4.0: Nesnelerin interneti ile 4. Endüstri Devrimine Giderken" başlıklı makale ile ileri sürüldüğü görülmektedir (Kagerman, vd., 2011). Kagerman ve arkadaşları (2011), 4. Sanayi devrimi aşamasının yalnızca otomasyonla açıklanamayacağını, bununla birlikte akıllı gözlem ve karar alma süreçlerini de içerdiğini belirtilmektedir (Alçın, 2016:21).

Endüstri 4.0, manuel insan müdahaleleri olmadan, tamamen özerk bir şekilde birbirleriyle iletişim kuran cihaz teknolojilerinden oluşan süreçlerin organizasyonunu içermektedir (Yüksekbilgili ve Çevik, 2018:425). Bu organizasyon, bilgisayar tarafından yönlendirilen sistemlerin fiziksel süreçleri izlediği, kendi kendini örgütleyen mekanizmalara sahip, otonom kararlar alabilen bir yapıyı ifade etmektedir (Soylu, 2018:45). Burada temel amaç, kendi kendini yönetebilen akıllı fabrikaların hayata geçirilmesidir. Bu ise ancak "Siber-Fiziksel Sistem" ve "Nesnelerin interneti" ile mümkün olabilmektedir (ITRE, 2016:21).

Almanya Eğitim ve Araştırma Bakanlığı, ülkenin kalkınması ve geleceği için, "Gelecek Projesi" adı altında, 2011 yılında 10 önemli projeden biri, 'Endüstri 4.0' olarak isimlendirilmiştir. Sonrasında, Federal Almanya Ulusal Bilim ve Araştırma Akademisi önderliğinde "Endüstri 4.0

Strateji Belgesi'' hazırlanmıştır. Endüstri 4.0'ın özünde; endüstriyel üretim süreçlerindeki tüm gereçlerin birbiriyle haberleşmesi, bütün verilere gerçek zamanlı olarak ulaşılması ve bu veriler sayesinde optimal katma değer ve verimlilik sağlanması vardır (Yüksekbilgili ve Çevik, 2018:425).

Günümüzde Endüstri 4.0 kavramı, özellikle büyük şirketlerin güncel uygulamaları ve bilim insanlarının bu alana ilgi duymaları sonucu tüm dünyanın hedeflediği bir teknolojik seviye haline almıştır. (Yüksekbilgili ve Çevik, 2018:425). Moore (1965) yasası olarak bilinen kurala göre, dijital teknoloji içerikli bilgiler, sürekli ikiye katlanarak büyümekte ve gelişmektedir. Bu gelişme ölçüsü baş döndürücü bir gelişmeyi ifade etmektedir. "Dijital" kelimesinin kökeni, Latince 'de sayma aracı olarak kullanılan "digitus" sözcüğüdür. "Mikro işlemci kullanan aletler, sistemler, cihazlar ve veri işleyen, üreten ve depolayan kaynaklara" dijital teknolojiler denilmektedir. Bunlar, "bilgisayar, internet, sosyal medya, mobil telefon vb. cihazlardır" (Mengalli, 2009).

Dijitalleşme süreci, nesnelerin interneti ile yeni bir boyuta geçmekte, akıllı fabrikalar ortaya çıkmakta ve yeni lojistik ve tüketim modelleri de ortaya çıkmaktadır. Nesnelerin interneti süreçleriyle, Üretimde maliyetlerin azalmasının yanında hız, kalite ve verimlilik de artmaktadır. Ancak tüm bu gelişmeler çalışma ortamlarında ve iş süreçlerinde değişimleri de zorunlu kılmaktadır. İşte bu değişimlere karşı direncin azaltılması, bu yeniliklere karşı iyimser bir tutum takınmakla mümkün olabilir. Bu çalışma ile; İyimserlik ve Değişime Direncin Endüstri 4.0'a Uyum Yeteneği Üzerindeki Etkisinin araştırılması amaçlanmıştır.

ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Değişime direnç, iyimserlik ve endüstri 4.0'a uyum yeteneğine ilişkin hipotezler aşağıda sıra ile açıklanmıştır. Hipotezler literatür ışığında tartışılmış ve gerekçeleri belirtilmiştir.

İyimserliğin Değişime Direnç Üzerindeki Etkisi

Kişinin bir sorunla karşılaşması durumunda takındığı tavır, onun genellenmiş beklentileri ile ilgilidir. Genellenmiş olumlu beklentilere iyimserlik denir (Scheier vd., 1999). İyimser bireyler, karşılaştıkları zorlukların bir şekilde olumlu sonuçlanacağına inanırlar. Bu inanç, onların zorluklarla mücadele süreci boyunca motivasyon kaynağı olur; bununla birlikte, bu inanç sayesinde yeni karşılaştıkları durumlara karşı olumlu duygular geliştirirler (Scheier ve Carver, 2003; Balci ve Yılmaz, 2002). Diğer bir ifadeyle, bireylerdeki iyimserliğin, değişime olan direnci olumsuz etkilediği, yani değişime direnci kırdığı söylenebilir. Çağlar, (2014:111) yaptığı bir araştırmada, iyimserlik düzeyi ile değişime açıklık düzeyi arasındaki pozitif ilişki bulmuş, akademik iyimserlik düzeyi yükseldikçe değişime açıklık düzeyinin de arttığını belirtmiştir.

Verilen bilgiler ışığında bireylerdeki iyimserliğin, onların değişime karşı gösterdikleri direnç üzerindeki etkisini incelemek üzere aşağıdaki hipotez kurulmuştur;

H.1: iyimserliğin değişime direnç üzerinde olumsuz bir etkisi vardır.

Değişime Direncin, Endüstri 4.0'a Uyum Yeteneği Üzerindeki Etkisi

Teknolojik gelişmelerin önemli bir gelişme ölçütü olduğu, işletmelere çeşitli kolaylık ve avantajlar sunduğu söylenebilir. Ancak sadece ekipmanın değil, aynı zamanda insan sermayesinin de bu değişimle uyumlu çalışması gerekmektedir. Bazı durumlarda, ulaşılan teknolojik seviyenin çalışanlar tarafından anlaşılamadığı ve kullanılmadığı görülmektedir.

Çalışanların yeni teknolojiyi bilmemeleri, sağladığı kolaylıkları analiz edemedikleri ve yeniliğin getirdiği değişime karşı isteksiz oldukları durumlarda sözü edilen değişimlere karşı bir direnç ortaya koyarlar (Rodoplu, 2006). Rodoplu (2006) araştırmasında; çalışanların, iş ortamlarındaki teknolojik yeniliklerin getireceği iş süreçlerindeki değişime karşı direnç gösterdikleri bulmuştur.

Verilen bilgiler ışığında bireylerdeki iyimserliğin endüstri 4.0'a uyum yeteneği üzerindeki etkisini incelemek üzere aşağıdaki hipotezler kurulmuştur;

Bu kısımda birbirinin devamı niteliğinde üç (3) hipotez geliştirilmiştir. Bunlar aşağıda verilmiştir.

H2: Değişime karşı direncin, endüstri 4.0'ın ilgili olma üzerinde olumsuz bir etkisi vardır.

H3: Değişime karşı direnç ile endüstri 4.0'a uyum sağlama üzerinde olumsuz bir etkisi vardır.

H4: Değişime karşı direncin endüstri 4.0'a hazır olma üzerinde olumsuz bir etkisi vardır.

H5: Değişime karşı direncin endüstri 4.0'a karşı kötümser olma üzerinde olumsuz bir etkisi vardır.

İyimserliğin Endüstri 4.0'a İlgili Olma Üzerindeki Etkisi

Bireyler kendilerine, diğer insanlara, ailelerine, geleceğe, okula ve iş ortamlarına kadar ilişki içerisinde oldukları her kavrama yönelik belli algılara sahiptirler. Bireyin basıl davranacağını, kendi algı ve deneyimlerini yorumlaması belirler (Cüceloğlu, 1996). "İyimserlik, olumsuz olaylardan daha çok olumlu olayları algılamaya ilişkin temel eğilim olarak açıklanmaktadır" (Türküm, 1999). İyimser bireylerin yeniliklere ve değişimlere açık oldukları varsayılır. Hatta, teknolojik gelişmelerin getireceği yenilikler ve kolaylıklar, bazı insanlar tarafından heyecanla karşılanır. İyimserlik, bireylerin amaçlarına ulaşmalarında, hayatın getirdiklerine uyum sağlamada, sağlık sorunlarının üstesinden gelmede fayda sağlayan bir özelliktir (Scheier ve Carver, 2003).

Verilen bilgiler ışığında bireylerdeki iyimserliğin endüstri 4.0'a uyum yeteneği üzerindeki etkisini incelemek üzere aşağıdaki hipotezler kurulmuştur;

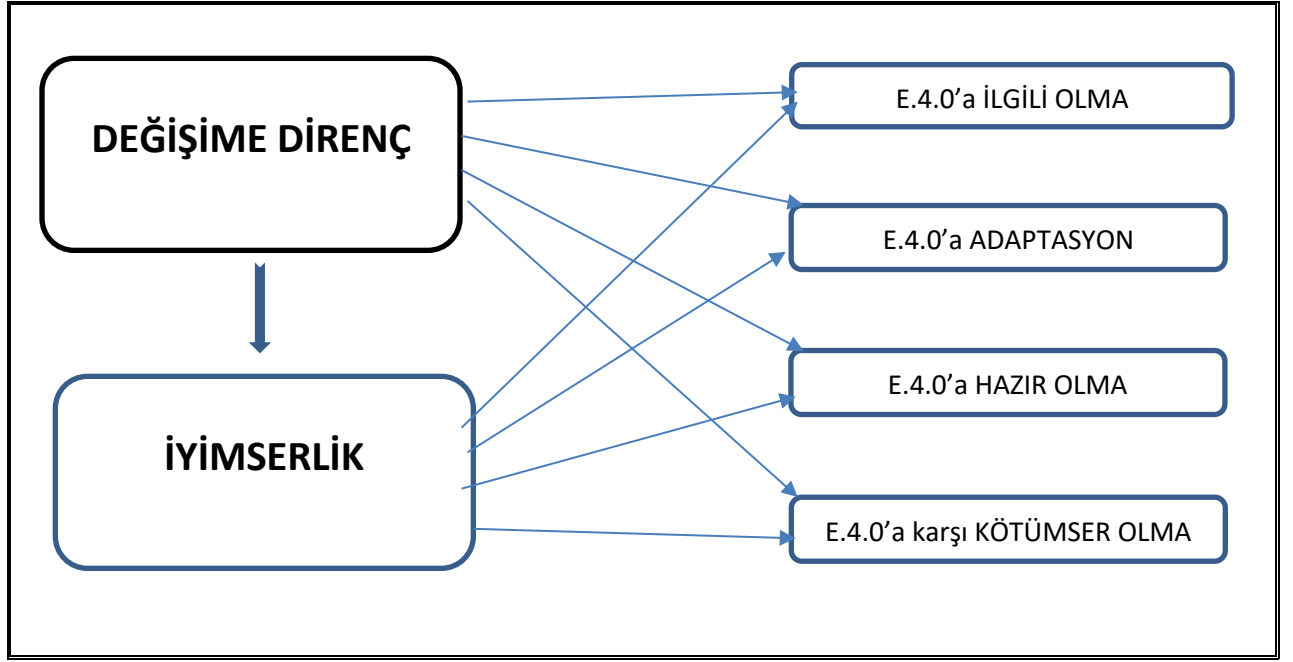
H6: İyimserliğin endüstri 4.0'a ilgili olma üzerinde olumsuz bir etkisi vardır.

H7: İyimserliğin endüstri 4.0'a uyum sağlama üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

H8: İyimserliğin endüstri 4.0'a hazır olma üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

H9: İyimserliğin endüstri 4.0'a karşı kötümser olma üzerinde olumsuz bir etkisi vardır.

Araştırmanın modeli Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. İyimsizlik ve Değişime Direncin Endüstri 4.0'a Uyum Yeteneği Üzerindeki Etkisi Modeli.

YÖNTEM

Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modelindedir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Artvin Çoruh Üniversitesi öğrencileri, bu araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Araştırma 2021-2022 eğitim-öğretim yılında uygulanmış ve Artvin Çoruh Üniversitesinin belirtilen eğitim-öğretim yılında toplam 11.147 öğrencinin eğitim aldığı görülmektedir (<https://obs.artvin.edu.tr>). Araştırma örnekleme için uygulama şartları da dikkate alınarak Artvin Çoruh Üniversitesinin Arhavi ve Hopa yerleşkelerinde bulunan bölümlerdeki öğrenciler belirlenmiştir. Araştırmalarda ekonomiklik de önemli bir unsur olmakla birlikte, belirli bir coğrafi noktaya odaklanmak da yararlı olabilir (De Vaus, 1990:64). Kolayda örnekleme yöntemiyle uygulanan araştırma için toplamda 285 ön lisans, lisans ve Yüksek lisans öğrencisine ulaşılmıştır. Toplanan anketlerden veri eksikliği ve özensiz doldurulmuş olanlar analizden çıkarılarak, 256 anketten alınan veriler analize dahil edilmiştir. Evrenin büyüklüğüne göre yeterli örneklem sayısı bakımından incelendiğinde bu sayının yeterli olduğu görülmektedir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004:50).

Araştırmanın uygulandığı eğitim-öğretim döneminde söz konusu evrende araştırmaya başlamadan önce, Artvin Çoruh Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kuruluna etik onay için başvuruda bulunulmuş ve ilgili kurul tarafından 05.04.2022 tarih ve 45428 sayılı etik açıdan uygunluk onayı alınmıştır. Katılımcılar araştırma hakkında bilgilendirilmiş ve araştırmaya katılım gönüllülük esasıyla sağlanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verilerini elde etmek için kullanılan anket formu dört (4) bölümden oluşmaktadır. İlk bölümü demografik (kişisel) bilgilerden oluşan anket formunda iyimsizlik ölçeği, değişime

direnç ölçeği, endüstri 4.0'a uyum potansiyeli ölçeği yer almıştır. Demografik bilgiler bölümü; cinsiyet, okuduğu bölüm, yaş, mezuniyet sonrası iş kurma isteği, yazılım dili bilme durumlarına ilişkin olmak üzere toplam 4 sorudan oluşmaktadır.

İyimserlik ölçeği, Luthans, Youssef ve Avolio (2007:250) tarafından geliştirilmiş olan psikolojik sermaye ölçeğinin alt boyutu olarak yer alan ve 6 maddeden oluşan iyimserlik ölçeği kullanılmıştır. Katılımcıların değişime algılarını ölçmek için Oreg (2006) tarafından geliştirilen *Değişime Direnç (RTC, Resistance to Change) ölçeği* kullanılmıştır. Aynı ölçek Çalışkan (2019) tarafından da Türkçe'ye çevrildiği ve başka araştırmacıların da (Karabal, 2018; Genç, 2020) kullandığı görülmüştür. Ölçeğin orijinalinde, duygusal direnç, davranışsal direnç, bilişsel direnç olmak üzere 3 boyut ve 15 madde yer almaktadır. Ölçeğe ayrıca, Sözbilir (2022) tarafından geliştirilen 5 maddelik algısal direnç boyutu eklenerek kullanılmıştır. *Endüstri 4.0'a uyum yeteneğini* ölçmek için, Sözbilir (2021) tarafından geliştirilen 4 boyutlu ve 17 maddelik Endüstri 4.0'a uyum potansiyeli ölçeği kullanılmıştır. Bütün ölçekler 5'li Likert tipinde (Kesinlikle katılmıyorum -1, Kesinlikle katılıyorum-5 olacak şekilde) düzenlenmiştir. Toplanan verilerin analizleri için SPSS 25.0 istatistik programı kullanılmış ve bununla birlikte betimleyici istatistikler ve doğrusal regresyon yöntemleri ile yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Yapılan araştırma ile ilgili yapılan istatistiksel analizler aşağıda sıra ile ele alınmaktadır.

Araştırmanın Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizleri

Araştırma geçerliliği ve güvenilirliği için faktör analizi uygulanmıştır. Araştırmadaki örneklem yeterliliğini ölçmek için, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değerlerinin 0.50 ve üzeri olması, bununla birlikte, Bartlett's küresellik test sonucunun ise istatistiksel olarak anlamlı çıkması gerekmektedir. Araştırmadaki değişkenlerin faktör yüklerinin de 0.400'ün üzerinde olması gerekmektedir (Sharma, 1996; Field, 2009). Araştırma verilerine göre değişime direnç ölçeğinin KMO değerinin 0.917 ($p < 0.001$) ve değişkenlerinin faktör yüklerinin 0.510-0.750 arasında bulunduğu görülmüştür. Araştırmanın ikinci değişkeni olan iyimserlik ölçeğinin KMO değerinin 0.663 ($p < 0.001$) olduğu, ölçeğin değişkenlerinin faktör yüklerinin 0.472-0.802 arasında yer aldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Araştırma verilerinin güvenilirliği için ise, ölçeğin Cronbach's Alpha değerinin 0.70 veya üzerinde olmasının yeterli olacağı bilinmekle birlikte (Nunally, 1978; Field, 2009) istatistiksel olarak 0,60 düzeyinin düşük ancak yeterli olduğu kabul edilmiştir (Field, 2009:681; Yaşar, 2014:63). İyimserlik ölçeğinden 2 madde (İşimle ilgili bir şeylerin ters gitme ihtimali az bile olsa, o mutlaka gerçekleşir ve İşyerimde işler hiçbir zaman istediğim gibi yürümez), değişime direnç ölçeğinden 4 madde (Değişim beni heyecanlandırır; Değişime/gerekliliğine ilişkin başkalarına oldukça fazla konuşmalar yaptım; Değişimin kuruma fayda sağlayacağına inanıyorum ve değişimden kişisel olarak faydalanabileceğime inanıyorum) faktör yükleri düşük olduklarından analizden çıkarılmıştır. Bu araştırmada Cronbach's Alpha değerleri; sırası ile, Değişime direncin 0,916, İyimserliğin 0,604, Endüstri 4.0'a uyum yeteneğinin alt boyutları olan Endüstri 4.0'a ilgili olma 0,874, Endüstri 4.0'a uyum çabasının 0,777, Endüstri 4.0'a hazır olmanın 0,867, Endüstri 4.0'a karşı kötümserliğin 0,874 olup ölçeklerin ve örneklem geçerlilik ve güvenilirlik açısından uygun olduğu anlaşılmıştır. Faktör ve güvenilirlik testlerine ilişkin sonuçlar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmanın Faktör, Geçerlilik ve Güvenilirlik Sonuçları

Ölçekler	Madde Sayısı	Cronbach's Alpha (α)	Faktör Yükleri	KMO	Yakl. χ^2	SD	Varyans %	p
Değişime Direnç	16	,916	,510- ,750	,917	1901,140	120	45,065	,000
İyimserlik	4	,604	,472- ,802	,663	127,516	519	47,251	,000
Endüstri 4.0'a İlgili Olma	6	,874	,754- ,805	,856	712,717	15	61,527	,000
Endüstri 4.0'a Uyum Sağlama	3	,777	,808- ,861	,693	213,542	3	69,364	,000
Endüstri 4.0'a Hazır Olma	5	,867	,564- ,931	,816	767,889	10	66,134	,000
Endüstri 4.0'a Karşı Kötümserlik	6	,874	,754- ,805	,678	151,711	3	64,298	,000

Araştırmanın Korelasyon Analizleri

Korelasyon analizinde en yüksek ve anlamlı ilişki Endüstri 4.0'a uyum yeteneği ölçeğinin alt boyutları Endüstri 4.0'a ilgili olma ve Endüstri 4.0'a Uyum Sağlama arasında olduğu ($r= ,640$; $p< ,001$) görülmüştür. Aynı zamanda iyimserlik ve Endüstri 4.0'a ilgili olma arasında ($r= ,286$; $p< ,001$), Endüstri 4.0'a hazır olma arasında ($r= ,211$; $p< ,001$) pozitif ve anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Analizde dikkat çeken diğer değişken ilişkilerinden değişime direnç ile Endüstri 4.0'a ilgili olma ($r= -,306$; $p< ,001$) ve Endüstri 4.0'a Uyum Sağlama ($r= -,370$; $p< ,001$) negatif ve anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Analizde yer alan diğer değişkenlerin aralarındaki korelasyon değerleri zayıf veya istatistiksel olarak anlamlı olmadıkları anlaşılmıştır. Korelasyon sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Arit. Ort.	Std. Sapma	1	2	3	4	5	6
Değişime Direnç	2,3264	0,70100	1					
2. İyimserlik	3,4428	0,56791	0,067	1				
Endüstri 4.0'a İlgili Olma	3,9715	0,78799	-,306**	,286**	1			
Endüstri 4.0'a Uyum Sağlama	4,1790	0,77948	-,370**	,129*	,640**	1		
Endüstri 4.0'a Hazır Olma	2,8895	0,94170	,184**	,211**	,210**	0,021	1	
Endüstri 4.0'a Karşı Kötümserlik	3,4838	1,01072	0,103	0,114	0,104	,187**	-0,004	1

Arit. Ort.= Aritmetik Ortalama, Std. Sapma=Standart Sapma, 1= Değişime Direnç, 2= İyimserlik, 3= Endüstri 4.0'a İlgili Olma, 4= Endüstri 4.0. Uyum Sağlama, 5= Endüstri 4.0'a Hazır Olma, 6= Endüstri 4.0'a Karşı Kötümserlik

Araştırmanın Doğrusal Regresyon Analizi

İyimserliğin değişime direnç üzerindeki etkisini ölçmek için doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. İyimserliğin değişime direnç üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır ($\beta = ,047$; $p> ,05$). Bu sonuca göre araştırmanın 1. hipotezi ($H1$: İyimserliğin değişime direnç üzerinde olumsuz ve anlamlı etkisi vardır) reddedilmiştir. Yapılan regresyon analizi Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları (Değişime Direncin İyimserlik Üzerindeki Etkisi)

Bağımsız değişken	B	SH	β	F	R ²	t	p
İyimserlik	,035	,568	,047	,567	,002	,753	,452

Bağımlı değişken = Değişime direnc; SH = Standard hata.

Araştırmanın Çoklu Regresyon Analizleri

Değişime Direnc ve İyimserliğin Endüstri 4.0'a İlgili Olma Üzerindeki Etkisi

Değişime direnc ve iyimserliğin, endüstri 4.0'a uyum yeteneğinin "ilgili olma" alt boyutu üzerindeki etkisinin olup olmadığını test etmek için çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları, iyimserliğin endüstri 4.0'a ilgili olma boyutu üzerinde olumlu ve anlamlı etkisi olduğunu ($\beta = ,303$; $p < ,001$), ancak değişime direncin ($\beta = -,353$; $p < ,001$) anlamlı ve olumsuz etkisi olduğunu ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda analiz sonucunda endüstri 4.0'a uyum yeteneğinin "ilgili olma" boyutunun %20,6'sının değişime direnc ve iyimserlik tarafından açıklandığı anlaşılmıştır ($R^2 = ,206$; $p < ,001$). Bu sonuca göre araştırmanın 2. ve 6. hipotezleri (H2: *Değişime karşı direncin, Endüstri 4.0'ın ilgili olma üzerinde olumsuz bir etkisi vardır*; H6: *İyimserliğin Endüstri 4.0'a ilgili olma üzerinde olumlu bir etkisi vardır*) doğrulanmıştır. Analize ilişkin değerler Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları (Değişime Direnc ve İyimserliğin Endüstri 4.0 İlgili Olma Üzerinde Etkisi)

Bağımsız değişken	B	SH	β	F	R ²	t	p	DW
Sabit (Constant)	3,347	,295		33,002	,206	11,341	,000	2,023
Değişime direnc	-,367	,058	-,353			-6,309	,000	
İyimserlik	,420	,078	,303			5,410	,000	

Bağımlı değişken = Endüstri 4.0'a İlgili Olma; SH = Standard hata; DW= Durbin Watson.

Değişime Direnc ve İyimserliğin Endüstri 4.0'a Uyum Sağlama Üzerindeki Etkisi

Değişime direnc ve iyimserliğin, endüstri 4.0'a uyum yeteneğinin "uyum sağlama" alt boyutu üzerindeki etkisini ölçmek için yapılan çoklu regresyon analiz sonuçlarına göre; iyimserliğin endüstri 4.0'a uyum sağlama boyutu üzerinde olumlu ve anlamlı etkisi olduğunu ($\beta = ,148$; $p < ,001$), ancak değişime direncin ($\beta = -,405$; $p < ,001$) anlamlı ve olumsuz etkisinin olduğunu görülmüştür. Aynı zamanda analiz sonucunda endüstri 4.0'a uyum yeteneğinin "uyum sağlama" boyutunun %18,1'inin değişime direnc ve iyimserlik tarafından açıklandığı anlaşılmıştır ($R^2 = ,181$; $p < ,001$). Bu sonuca göre araştırmanın 3. ve 7. hipotezleri (H3: *Değişime karşı direncin ile Endüstri 4.0'a uyum sağlama üzerinde olumsuz bir etkisi vardır*; H7: *İyimserliğin Endüstri 4.0'a uyum sağlama üzerinde olumlu bir etkisi vardır*) doğrulanmıştır. Söz konusu değerler Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları (Değişime Direnç ve İyimserliğin Endüstri 4.0'a Uyum Sağlama Yeteneği Üzerinde Etkisi)

Bağımsız değişken	B	SH	β	F	R ²	t	p	DW
Sabit (Constant)	4,411	,297		28,004	,181	14,872	,000	1,871
Değişime direnç	-,417	0,58	-,405			-7,129	,000	
İyimserlik	-,204	,078	,148			2,610	,000	

Bağımlı değişken = Endüstri 4.0'a uyum sağlama; SH = Standard hata; DW= Durbin Watson.

Değişime Direnç ve İyimserliğin Endüstri 4.0'a Hazır Olma Üzerindeki Etkisi

Değişime direnç ve iyimserliğin, endüstri 4.0'a uyum yeteneğinin "hazır olma" alt boyutu üzerindeki etkisini ölçmek için çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan analizlere göre; Değişime direnç ve iyimserliğin, endüstri 4.0'a uyum yeteneğinin "hazır olma" alt boyutu üzerinde olumlu ve anlamlı etkisi olduğunu ($\beta = ,203$; $p < ,001$), ve ($\beta = ,168$; $p < ,001$) anlamlı ve olumlu etkisinin olduğunu görülmüştür. Aynı zamanda analiz sonucunda endüstri 4.0'a uyum yeteneğinin "hazır olma" boyutunun %07,3'ünün değişime direnç ve iyimserlik tarafından açıklandığı anlaşılmıştır ($R^2 = ,073$; $p < ,001$). Buna göre araştırmanın 4. ve 8. hipotezleri (H4: Değişime karşı direncin Endüstri 4.0'a hazır olma üzerinde olumsuz bir etkisi vardır; H8: İyimserliğin Endüstri 4.0'a hazır olma üzerinde olumlu bir etkisi vardır) doğrulanmıştır. Söz konusu değerler Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları (Değişime Direnç ve İyimserliğin Endüstri 4.0'a Hazır Olma Üzerinde Etkisi)

Bağımsız değişken	B	SH	β	F	R ²	t	p	DW
Sabit (Constant)	1,265	,381		9,928	,073	3,320	,001	1,830
Değişime direnç	,209	,075	,168			2,778	,006	
İyimserlik	,336	,100	,203			3,349	,001	

Bağımlı değişken = Endüstri 4.0'a hazır olma; SH = Standard hata; DW= Durbin Watson.

Değişime Direnç ve İyimserliğin Endüstri 4.0'a Karşı Kötümser Olma Üzerindeki Etkisi

Değişime direnç ve iyimserliğin, endüstri 4.0'a uyum yeteneğinin "kötümser olma" alt boyutu üzerindeki etkisini ölçmek için yapılan çoklu regresyon analiz sonuçlarına göre; iyimserliğin, endüstri 4.0'a uyum yeteneğinin "kötümser olma" alt boyutu üzerinde etkisinin olmadığı ($\beta = ,110$; $p < ,001$); Ancak değişime direncin endüstri 4.0'a uyum yeteneğinin "kötümser olma" boyutu üzerinde anlamlı ve olumlu etkisinin olduğunu ($\beta = ,098$; $p < ,001$) bulunmuştur. Aynı zamanda analiz sonucunda endüstri 4.0'a uyum yeteneğinin "kötümser olma" boyutunun %02,3'ünün değişime direnç tarafından açıklandığı anlaşılmıştır ($R^2 = ,023$; $p < ,001$). Elde edilen bulgulara göre, oluşturulan 5. hipotez (H5: Değişime karşı direncin Endüstri 4.0'a karşı kötümser olma üzerinde olumsuz bir etkisi vardır) reddedilmiş; 9. Hipotez ise (H9: İyimserliğin Endüstri 4.0'a karşı

kötümser olma üzerinde olumsuz bir etkisi vardır) doğrulanmıştır. Söz konusu değerler Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları (Değişime Direnç ve İyimserliğin Endüstri 4.0’a Karşı Kötümser Olma Üzerinde Etkisi)

Bağımsız değişken	B	SH	β	F	R ²	t	p	DW
Sabit (Constant)	2,518	,420		2,955	,023	5,996	,000	1,989
Değişime direnç	,131	,083	,098			1,586	,114	
İyimserlik	,195	,111	,110			1,765	,079	

Bağımlı değişken = Endüstri 4.0’a karşı kötümser olma; SH = Standard hata; DW= Durbin Watson.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Ulaşılan bulgulara göre iyimserlik ile Endüstri 4.0’a ilgili olma arasında ve Endüstri 4.0’a hazır olma arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler olduğu belirlenmiştir. Analizde dikkat çeken diğer sonuç; değişime direnç ile Endüstri 4.0’a İlgili Olma ve Endüstri 4.0’a Uyum Sağlama arasında negatif ve anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Analizde yer alan diğer değişkenlerin aralarındaki korelasyon değerleri zayıf veya istatistiksel olarak anlamlı olmadıkları anlaşılmıştır. Bu bulgular aşağıda açıklanmış ve yorumlanmıştır.

Çalışma sonuçlarına göre; İyimserliğin değişime direnç üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre araştırmamızın 1. hipotezi (*İyimserliğin değişime direnç üzerinde olumsuz ve anlamlı etkisi vardır*) reddedilmiştir. Bilgisayar, internet ve diğer web teknolojileri artık günlük hayatımızda sıradan ürünler halini almıştır. Bu nedenle, toplumun her kesimi için dijital okuryazarlık becerisi önemli bir gereklilik olmuştur (Sözbilir, 2021:3923). Bu tür yeni becerilere karşı iyimser bir tutum sergileyen ve bu gelişmelerin getirdiği değişimlere direnç göstermeyen bireylerin teknolojik okuryazarlık konusunda daha başarılı olmaları beklenir. Bu çalışma sonuçlarına göre iyimserliğin değişime direnç üzerinde olumsuz bir etkisine rastlanmamıştır. Ancak, literatürde, iyimserliğin yenilikçi davranışları, yani değişime direnci kırıcı etkilerinin olduğunu söyleyen çalışmalar da vardır (Çağlar, 2014:111). Bu değişkenlerin farklı örneklem gruplarına da uygulanması önerilebilir.

İyimserliğin endüstri 4.0’a ilgili olma boyutu üzerinde olumlu ve anlamlı etkisi olduğunu, ancak değişime direnç üzerinde anlamlı ve olumsuz etkisi olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu sonuca göre araştırmamızın 2. Hipotezi (*Değişime karşı direncin, Endüstri 4.0’a ilgili olma üzerinde olumsuz bir etkisi vardır*) ve 6. Hipotezi. (*İyimserliğin Endüstri 4.0’a ilgili olma üzerinde olumlu bir etkisi vardır*) doğrulanmıştır. İyimserliğin teknolojik gelişmeler konusunda iyimser olma ya da bu gelişmelere karşı kötümser olma ikilemi güncel bir konudur (Çelik, 2019; Gürün, 2019:85). Teknolojinin daha fazla üretim ve bolluk getireceğine ilişkin görüşler (Diamandis ve Kotler, 2013) oldukça umut verici bir tablo çizmektedir. İyimserliğin Endüstri 4.0’a ilgili olma üzerinde olumlu etkisinin olması beklenen bir bulgu olmuştur.

Araştırma bulgularına göre; iyimserliğin endüstri 4.0’a uyum sağlama boyutu üzerinde olumlu ve anlamlı etkisi olduğu görülmektedir. Öte yandan, değişime direncin endüstri 4.0’a uyum sağlama boyutu üzerinde anlamlı ve olumsuz etkisinin olduğunu görülmüştür. Bu sonuca göre araştırmamızın 3. Hipotezi (*Değişime karşı direncin ile Endüstri 4.0’a uyum sağlama üzerinde olumsuz bir etkisi vardır*) ve 7. Hipotezi (*İyimserliğin Endüstri 4.0’a uyum sağlama üzerinde olumlu bir etkisi vardır*) doğrulanmıştır. Değişime direnç olumsuz bir olgudur ve Endüstri 4.0’a uyum sağlanması sürecini olumsuz etkileyebilir. Çalışma sonucu da bunu göstermektedir. Yapılan literatür

incelemesinde doğrudan bu değişkenlerin ilişkisini içeren bir çalışmaya rastlanmasa da, pozitif psikolojinin çalışma hayatındaki yeniliklere neden olduğu ve işe uyumu kolaylaştırdığını ifade eden çalışmalar mevcuttur (Kutani ve Yıldız, 2014).

Yapılan analizlere göre; değişime direnç ve iyimserliğin, endüstri 4.0'a uyum yeteneğinin "hazır olma" alt boyutu üzerinde olumlu ve anlamlı etkisi olduğu ve anlamlı ve olumlu etkisinin olduğu görülmüştür. Endüstri 4.0'a uyum yeteneğinin "hazır olma" boyutunun % 07,3'ünün değişime direnç ve iyimserlik tarafından açıklandığı anlaşılmıştır. Buna göre araştırmanın 4. ve 8. hipotezleri (H4: *Değişime karşı direncin Endüstri 4.0'a hazır olma üzerinde olumsuz bir etkisi vardır*; H8: *İyimserliğin Endüstri 4.0'a hazır olma üzerinde olumlu bir etkisi vardır*) doğrulanmıştır. Literatür incelendiğinde bu iki değişkenin incelendiği çalışma sayısı sınırlı olmakla birlikte (Altıntaş, 2020;23) bu sonuçların var olan çalışmalarla (Tarafdar vd., 2007; Türen, Erdem ve Kalkın, 2015; Özbozkurt, 2019) benzerlik gösterdiği söylenebilir. Değişime direncin endüstri 4-0'a hazır olma üzerinde olumsuz etki gösterdiği, hemen hemen tüm sektörlerde otomasyon, yapay zekâ ve dijital teknolojilerin kullanılması oldukça yaygınlaşmıştır. 2010'lu yılların başında ortaya atılan Endüstri 4.0 ile tüm çalışma hayatındaki iş yapma süreçlerinin değişimler görülmektedir. İşte bu değişimlere karşı direncin azaltılması, bu yeniliklere karşı iyimser bir tutum takınmakla mümkün olabilir.

İyimserliğin, endüstri 4.0'a uyum yeteneğinin; "kötümser olma" alt boyutu üzerinde etkisinin olmadığı; fakat değişime direncin endüstri 4.0'a uyum yeteneğinin "kötümser olma" boyutu üzerinde anlamlı ve olumlu etkisinin olduğu bulunmuştur. Aynı zamanda analiz sonucunda endüstri 4.0'a uyum yeteneğinin "kötümser olma" boyutunun % 02,3'ünün değişime direnç tarafından açıklandığı anlaşılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, oluşturulan 5. hipotez (*Değişime karşı direncin Endüstri 4.0'a karşı kötümser olma üzerinde olumsuz bir etkisi vardır*) reddedilmiş; 9. Hipotez ise (*İyimserliğin Endüstri 4.0'a karşı kötümser olma üzerinde olumsuz bir etkisi vardır*) doğrulanmıştır. İyimser bireyler, endüstri 4.0'ın getireceği bu süreçler hakkında diğerlerine göre daha olumlu beklentilere sahiptirler ve daha az direnç de gösterirler (Jackson vd., 2002; Scheier ve Carver, 2003).

Günümüzde teknolojinin hayatımızdaki etkisinin arttığı, gelecekte de bu artışın katlanarak devam edeceği görülmektedir. Bu durum, bireylerin teknoloji okuryazarlığında, alanlarına göre yetkin olmalarını zorunlu kılmaktadır. Teknolojinin getirdiği değişimlere karşı direncin; teknolojiye karşı ilgili olma, uyum sağlama, yeni teknolojilere hazır olma ve bunlara karşı kötümser bir tutum sergileme konularında önemli bir değişken olduğu görülmektedir. Öte yandan bireylerdeki iyimserliğin; teknolojiye ilgili olmaları, uyum sağlamaları, hazır olmaları ve teknolojik yeniliklere karşı kötümser bir tutum sergilemeleri üzerinde de etkilerinin olduğu görülmektedir. Bu durumda gerek çalışma hayatında, gerek bireylerin yükseköğretim seviyelerinde, bu konularla ilgi duyarlılık geliştirmeye dönük eğitim programları, seminer ve toplantılar düzenlenebilir.

Mevcut çalışanın işin gerektirdiği tutumları edinmesine yönelik çabalardan ziyade, öncelikli olarak işe alım aşamasında, işin gereği olan kişilik özellikleri ve yeteneklere uygun çalışan adaylarının işe alımlarının yapılması önerilir. Bu şekilde kaynak ve zaman israfı da azaltılacaktır. Kısaca; bazı iş alanlarının özel yetenek gerektirdiği göz önünde bulundurulmalı, eleman alımlarında bu hususa en başta yoğun hassasiyet gösterilmelidir.

Diğer bir husus, değişime ve teknolojiye karşı çalışan direncinin nedenlerinden bazıları minimize edilebilir. Örneğin teknoloji kullanımı nedeniyle işini kaybetme kaygısı ciddiye alınmalı ve bu yönde gerek sözleşmelerde gerek hukuksal metinlerde net açıklamalar konulmalıdır.

Değişime direnç ve iyimserlik iki zıt değişkendir. Bu iki değişkenin davranışsal olarak da sergilenmesinde çok fazla değişken işin içine girmektedir. Bundan sonraki çalışmanızda farklı

değişkenlerle birlikte ele alınan araştırmalar yapılabilir. Demografik değişkenler gibi bir takım bağımsız değişkenlerin endüstri 4.0 uyum yeteneğinde düzenleyici rolü/araçlık rolü üzerine çalışmalar planlanabilir.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma için gerekli etik uygunluk kararı, Artvin Çoruh Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 28.03.2022 tarih ve E. 44647 sayılı onayı ile alınmıştır.

KAYNAKÇA

ACATECH, (2013). Acatech: Recommendations for Implementing the Strategic Initiative Industrie 4.0, Final Report of the Industry 4.0 Working Group, http://www.acatech.de/fileadmin/user_upload/Baumstruktur_nach_Website/Acatech/root/de/Material_fuer_Sonderseiten/Industrie_4.0/Final_report__Industrie_4.0_accessible.pdf (20.07.2017)

Alçın, S. (2016). Üretim İçin Yeni Bir İzlek: Sanayi 4.0. *Journal of Life Economics*, 3(2), 19-30. DOI: 10.15637/jlecon.129.

Aras Beger, G. ve Türker, D. (2018). Değişime Direnç ve Algılanan Stres İlişkisi: Sistemantik Literatür Taraması ve Nicel Bir Araştırma. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2),241-272, Doi:10.18026/cbayarsos.439444.

Argyris, C. (1990). *Overcoming Organizational Defenses: Facilitating Organizational Learning*. Boston, MA: Allyn & Bacon.

Bai, C., Dallasega, P., Orzes, G., and Sarkis, J. (2020). Industry 4.0 technologies assessment: A sustainability perspective. *International Journal of Production Economics*, 229, 107776. <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2020.107776>.

Balcı, S. ve Yılmaz, M. (2002). İyimserlik Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *On dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 14, 54-60.

Barutçugil, İ. (2004). *Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi*, İstanbul: Kariyer Yayınları.

Beerel, A. (2009). *Leadership And Change Management*. London: Sage.

Bongomin, O., Ocen, G.G., Nganyi, E.O., Musinguzi, A., and Omara, T. (2020). Exponential Disruptive Technologies and the Required Skills of Industry 4.0. *Journal of Engineering*, 2020, 2314-4904. Article ID: 4280156. <https://doi.org/10.1155/2020/4280156>.

Carver, C.S., Scheier, M.F., and Segerstrom, S.C. (2010). Optimism. *Clinical Psychology Review*, 30(7), 879-889. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2010.01.006>.

Chiang, C. F. (2010). Perceived organizational change in the hotel industry: An implication of change schema. *International Journal of Hospitality Management*, 29, 157-167.

Çağlar, Ç. (2014). Okulların Akademik İyimserlik Düzeyleri ile Değişime Açıklık Düzeyleri Arasındaki İlişki. *Journal of Theoretical Educational Science/Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, 7(1), 94-113.

Çalık, E. (2008). İlköğretim Öğrencilerinin İyimserlik Düzeylerinin ve Okula İlişkin Algılarının İncelenmesi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

Çalışkan, A. (2019). Değişime direnç: bir ölçek uyarlama çalışması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(2), 237- 252.

- Çelik, R. (2019). Bilgi Gediği Hipotezinde Tekno İyimserlik ve Tekno Kötümserlik. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 8(2), 64-76.
- Dalenogare, L.S., Benitez, G.B., Ayala, N.F., and Frank, A. G. (2018). The expected contribution of Industry 4.0 technologies for industrial performance. *International Journal of Production Economics*, 204, 383-394. <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2018.08.019>.
- De Vaus, D. A. (1990). *Surveys in social research*. London: Unwin Hyman.
- Demir, R. ve Türk, F. (2020). Pozitif Psikoloji: Tarihçe, Temel Kavramlar, Terapötik Süreç, Eleştiriler ve Katkıları. *Humanistic Perspective*, 2(2), 108-125.
- Dengiz O. (2017). Endüstri 4.0: Üretimde Kavram ve Algı Devrimi. *Makina Tasarım ve İmalat Dergisi*, 15(1), 38-45.
- Diamandis, P. ve Kotler, S. (2013). *Bolluk: Gelecek Çok Daha Güzel Olacak*. İstanbul: Optimist.
- Eğilmez, M. (2017). Endüstri 4.0, <https://www.mahfiegilmez.com/2017/05/endustri-40.html> (Erişim tarihi: 15 Nisan 2022).
- Ersöz, B. ve Özmen, M. (2020). Dijitalleşme ve Bilişim Teknolojilerinin Çalışanlar Üzerindeki Etkileri. *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology*, 11(42), 170-179.
- Field, A. (2009). *Discovering Statistics Using SPSS*. Third edition, London: SAGE Publications.
- Fitsilis, P., Tsoutsas, P. and Gerogiannis, V. (2018). Industry 4.0: Required Personnel Competences. *International Scientific Journal "INDUSTRY 4.0"*, III(3), 130-133.
- Genç, E. (2020). Üniversite Öğrencilerinin Değişime Direnç Düzeylerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutumlarına Etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(5), 3774-3801.
- Grzybowska, K. and Łupicka, A. (2017). Key competencies for Industry 4.0. *Economics & Management Innovations*, 1(1), 250-253.
- Gürün, F. (2019). Endüstri 4.0 ve Beşeri Sermayenin Geleceği. *Journal of Social Policy Conferences*, (76), 67-88. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusskd/issue/47029/589188>.
- <https://www.pozitifpsikolojienstitusu.com/Kurumsal/pozitif-psikoloji-nedir/5> Erişim T:10.03.2022)
- https://obs.artvin.edu.tr/oibs/public_stats/index.aspx# (Erişim T:10.08.2023).
- Ibarra, D., Ganzarain, J., and Igartua, J. I. (2018). Business model innovation through Industry 4.0: A review. *Procedia Manufacturing*, 22, 4-10. <https://doi.org/10.1016/j.promfg.2018.03.002>.
- ITRE (2016). "Industry 4.0", European Parliament's Committee on Industry, Research and Energy", http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/570007/IPOL_STU570007_EN.pdf (Erişim T:10.03.2022).
- Jackson, T., Weiss, K. and Soderlind, A. (2002). Perception of Goal-Directed Activities of Optimists and Pessimists: A Personal Projects Analysis. *The Journal of Psychology*, 136 (5), 521-532.
- Johns, E.A. (1973). *The Sociology of Organizational Change*, New York: Pergamon Press.
- Karabal, C. (2018). Değişime Direnç, Örgütsel Hafıza ve Vazgeçme Arasındaki İlişkiler. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü e-dergi*, 1(2), 6-24.
- Kagermann, H., Lukas, W. and Wahlster, W., (2011). Industrie 4.0 –Mit dem Internet der Dinge auf dem Weg zur 4. Industriellen Revolution, Inhalte der Ausgabe Nr. 13/2011, VDI Nachrichten, Berlin.

- Keenan, J. P. (2002). Whistleblowing: A Study of Managerial Differences. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 14(1), 17-32.
- Keyes, C. M. and Haidt, J. (2003). Human Flourishing – The Study of That Which Makes Life Worthwhile: Positive Psychology. In American Psychologist (Eds.), *Positive Psychology and The Life Well Lived*. Washington, DC.
- Kipper, L.M., Iepson, S., Dal Forno, A.J., Frozza, R., Furstenau, L., Agnes, J., and Cossul, D. (2021). Scientific mapping to identify competencies required by industry 4.0. *Technology in Society*, 64, 101454, <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2020.101454>.
- Koçel, T. (2007). *İşletme Yöneticiliği*, Arıkan Yayıncılık, Ankara.
- Kutaniş, R. Ö. ve Yıldız, E. (2014). Pozitif Psikoloji ile Pozitif Örgütsel Davranış İlişkisi ve Pozitif Örgütsel Davranış Boyutları Üzerine Bir Değerleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 5 (11), 135-154. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/vizyoner/issue/23005/246035>.
- Luthans, F., Youssef, C. M., and Avolio, B.J. (2007). *Psychological Capital Developing the Human Competitive Edge*-Oxford University Press, USA.
- Mishra, U.S., Patnaik, S., and Mishra, B.B. (2016). Role of Optimism on Employee Performance and Job Satisfaction. *Prabandhan Indian Journal of Management* 9(6):35. DOI: 10.17010/pijom/2016/v9i6/94960.
- Maisiri, W., Darwish, H. and van Dyk, L. (2019). An Investigation of Industry 4.0 Skills Requirements. *South African Journal of Industrial Engineering*, 30(3), 90-105. Doi: 10.7166/30-3-2230.
- Mengalli, N.M. (2009). Collaboration and networks: Basis for the management based on knowledge in education, *Handbook of Research on Electronic Collaboration and Organizational Synergy*, Salmons, J. and Wilson, L. (Ed.), USA: IGI Global, 74-82. <https://doi:10.4018/978-1-60566-106-3.ch014>.
- Ming-Chu, Y. (2009). Employees' Perception of Organizational Change: The Mediating Effects of Stress Management Strategies. *Public Personnel Management*, 38(1),17-32.
- Moore, G.E. (1965). Cramming more components onto integrated circuits. *Electronics*, 38(8), 1-4.
- Morris, K., and Raben, C. (1995). The Fundamentals of Change Management. In D. Nadler, R. Shaw, A. Walton, And Associates (Ed.), *Discontinuous Change: Leading Organizational Transformation*: 47-65. San Francisco, CA: Jossey Bass.
- Mourtzis, D., Vlachou, E., Dimitrakopoulos, G. and Zogopoulos, V. (2018). Cyber-physical systems and education 4.0-The teaching factory 4.0 concept. *Procedia Manufacturing*, 23, 129-134. <https://doi.org/10.1016/j.promfg.2018.04.005>.
- Nunnally, J.C. (1978). *Psychometric Theory*. (2nd ed.). New York: McGraw-Hill.
- Oreg, S. (2006). Personality, context, and resistance to organizational change. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 15(1), 73-101. <https://doi.org/10.1080/13594320500451247>.
- Özbozkurt, O. B. (2019). Teknostres ve Verimlilik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma. Geleceğin Dünyasında Bilimsel ve Mesleki Çalışmalar -Sosyal ve Beşeri Bilimler. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Özpehlivan, M. ve Altan, S. (2018). Bilişim Sektöründe Dönüştürücü Liderliğin, Değişime Direnç ve Yenilikçiliğe Etkisi: İstanbul İli Örneği. *Turkish Studies (Elektronik)*, 13(22), 417 - 436. Doi: 10.7827/TurkishStudies.13995.

- Paolillo, A., Platania, S., Magnano, P., and Ramaci, T. (2015). Organizational Justice, Optimism and Commitment to Change. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 191, 1697-1701. Doi: 10.1016/j.sbspro.2015.04.47.
- Peterson, C. and Seligman, M.E.P. (2004). *Character Strengths and Virtues: A Handbook and Classification*. New York: American Psychological Association & Oxford University Press.
- Piderit, S.K. (2000). Rethinking Resistance and Recognizing Ambivalence: A Multidimensional View of Attitudes toward an Organizational Change. *Academy of Management Review*, 25, 783-794.
- Pires, F., Cachada, A., Barbosa, J., Moreira, A. P., and Leitão, P. (2019). Digital Twin in Industry 4.0: Technologies, Applications and Challenges. *2019 IEEE 17th International Conference on Industrial Informatics (INDIN)*, 721-726, Doi: 10.1109/INDIN41052.2019.8972134.
- Robbins, S., DeCenzo, D.A., and Coulter, M. (2013). *Fundamentals of Management: Essential Concepts and Applications* (8th ed.), Upper Saddle River, N.J.: Pearson.
- Sabuncuoğlu, Z. ve Tüz, M. (1995). *Örgütsel Psikoloji*, Ezgi Kitabevi: Bursa.
- Sayar, M. ve Yüksel, H. (2018). Endüstri 4.0 ve Türkiye Kamu Sektöründe Endüstri 4.0 Dönüşümü. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 83-98.
- Scheier, M. F. and Carver, C. S. (2003). Self-Regulatory Processes and Responses to Health Threats: Effects of Optimism on Well-Being. In J. Suls & K. Wallston (Eds.), *Social psychological foundations of health*, 395-428.
- Scheier, M. F., Matthews, K. A., Owens, J. F., Schulz, R., Bridges, M. W., Magovern, G. J., Jr., and Carver, C. S. (1999). Optimism and Rehospitalization Following Coronary Artery Bypass Graft Surgery. *Archives of Internal Medicine*, 159, 829-835.
- Seligman, M.E.P. and Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55(1), 5-14.
- Seligman, M. (1998). *Learned Optimism*. New York: A. A. Knopf.
- Sharma, S. (1996). *Applied Multivariate Techniques*. New York: John Wiley and Sons Inc.
- Soylu, A. (2018). Endüstri 4.0 ve Girişimcilikte Yeni Yaklaşımlar. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, 43-57.
- Sözbilir, F. (2021). Development And Validation of An Industry 4.0 Adaptation Potential Scale (4IRAPS). *Technological and Economic Development of Economy*, 27(3), 704-721 <https://doi.org/10.3846/tede.2021.14513>.
- Sözbilir, F. (2023). Auxiliary Elements to Overcome the Resistance to Change: An Empirical Study. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 48 - 65. 10.20491/isarder.2023.1572.
- Şeremet, M., ve Kam, M. (2019). Endüstri 4.0 ve Sanayi Devrimlerinin Gelişim Sürecinin Değerlendirilmesi. (T. Özseven, E. Yaşar, M. Düğenci, S. Ö. Yıldırım, Ş. Çetin (Ed.), *Mühendislik, Matematik ve Doğa Bilimlerinde Yenilikçi Yaklaşımlar*, içinde (132-152). Tokat: Ekin Yayınevi. ISBN: 978-605-327-917-4.
- Tarafdar, M., Tu, Q., Ragu-Nathan, B. S., and Ragu-Nathan, T. S. (2007). The impact of technostress on role stress and productivity. *Journal of Management Information Systems*, 24(1), 301-328.
- Tuttokmağı, Ö. and Kaygusuz, A. (2018). Smart Grids and Industry 4.0, International Conference on Artificial Intelligence and Data Processing (IDAP), pp. 1-6.

Türen, U., Erdem, H., ve Kalkın, G. (2015). İş Yerinde Tekno-Stres Ölçeği: Havacılık ve Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 6(1), 1-19.

Yaşar, M. (2014). İstatistiğe Yönelik Tutum Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36, 59-75.

Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Yüksekbilgili, Z. ve Çevik, G. Z. (2018). Endüstri 4.0 Bağlamında Türkiye'nin Yerine İlişkin Güncel ve Gelecek Eksenli Bir Analiz. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (2), 422-436. DOI: 10.29106/fesa.412009.

Yıldız, O. (2017). Adım Adım Endüstri, <https://bkm.com.tr/adim-adim-endustri/> (Erişim tarihi: 10 Nisan 2022).

ARAŞTIRMA MAKALESİ

**Çalışanların Kontrol Odağı ve İşyerinde Erteleme (Prokrastinasyon) Davranışları
Arasındaki İlişki: Bir Alan Araştırması**

Öğr. Gör. Dr. Hüseyin ÇİÇEKLİOĞLU, Mersin Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Mersin, e-posta:
huseyinciceklioglu@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3922-6755>

Öz

Örgütlerde çalışan bireylerin sahip oldukları kontrol odağı türleri sosyal öğrenmeye yönelik kurdukları ilişkilerin şekillenmesinde etkili olmaktadır. Söz konusu sosyal öğrenme ilişkisinin bireyler üzerindeki en önemli etkilerinden bir tanesi de işyerinde erteleme (prokrastinasyon) davranışıdır. Bu araştırmanın temel amacı, çalışanların kontrol odağı türleri ve sosyo-demografik özellikleri ile işyerinde erteleme (prokrastinasyon) davranışları arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığının tespit edilmesidir. Bu amaçla Mersin ilinde faaliyet gösteren iki gıda üretim tesisinde görev yapan 236 çalışandan veri toplanmıştır. Anketler sonucu toplanan veriler SPSS programında faktör analizi başta olmak üzere çeşitli analizlere tabii tutulmuştur. Elde edilen araştırma bulgularına göre bireylerin sahip olduğu kontrol odağı türü ile işyerinde erteleme (prokrastinasyon) davranışı arasında ilişki tespit edilmiştir. Dışsal kontrol odağına sahip olan bireylerin işyerinde erteleme (prokrastinasyon) davranışı sergileme noktasında daha eğilimli oldukları gözlemlenmiştir. Bununla birlikte yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, mesleki tecrübe gibi sosyo-demografik özellikler açısından da anlamlı farklılıklar belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kontrol Odağı, İşyerinde Erteleme Davranışı, Prokrastinasyon.

Makale Gönderme Tarihi: 09.08.2023

Makale Kabul Tarihi: 05.10.2023

Önerilen Atıf:

Çiçeklioğlu, H. (2023). Çalışanların Kontrol Odağı ve İşyerinde Erteleme (Prokrastinasyon) Davranışları Arasındaki İlişki: Bir Alan Araştırması, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(10): 1348-1366.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2023, 6(10): 1348-1366. DOI:[10.26677/TR1010.2023.1318](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1318)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

The Relationship Between Employee's Locus of Control and Procrastination Behaviors in The Workplace: A Field Research

Dr. Hüseyin ÇİÇEKLİOĞLU, Mersin University, Faculty of Tourism, Mersin, e-mail: huseyinciceklioglu@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3922-6755>

Abstract

The types of locus of control that individuals working in organizations have are effective in shaping the relationships they have established for social learning. One of the most important effects of this social learning relationship on individuals is procrastination at work. The main purpose of this research is to determine whether there is a significant difference between the types of locus of control and socio-demographic characteristics of the employees and their procrastination behaviors in the workplace. For this purpose, data were collected from 236 employees working in two food production facilities operating in Mersin. The data collected as a result of the questionnaires were subjected to various analyzes, primarily factor analysis, in the SPSS program. According to the research findings, a relationship was determined between the type of locus of control that individuals have and procrastination at work. It has been observed that individuals with an external locus of control are more inclined to exhibit procrastination behavior in the workplace. In addition, significant differences were determined in terms of socio-demographic characteristics such as age, gender, marital status, educational status, and professional experience.

Keywords: Locus of Control, Procrastination Behavior at Work, Procrastination.

Received: 09.08.2023

Accepted: 05.10.2023

Suggested Citation:

Çiçeklioğlu, H. (2023). The Relationship Between Employee's Locus of Control and Procrastination Behaviors in The Workplace: A Field Research, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(10): 1348-1366.

GİRİŞ

Küreselleşmenin etkilerini açık bir şekilde göstermesi, tüketici istek ve beklentilerinde meydana gelen ani değişimler ve hem yerel hem de uluslararası bazda ekonominin örgütler üzerindeki etkileri rekabetin şiddetinin giderek artmasına neden olmuştur. Teknolojik yenilikler, elektronik sistemler ve veri tabanları, üstün yönetim sistemlerinin varlığı örgütlerin başarısı adına adeta bir zorunluluk olmasına karşın, örgütlerin amaç ve hedeflerine ulaşmasını sağlayan başlıca unsur mevcut insan kaynağının niteliğidir. Örgütlerin her şeyin önünde tuttıkları etkinlik ve verimliliğin sağlanması durumu, sahip olunan maddi kaynakların niceliğinden ziyade optimum seviyelerde örgütte istihdam edilen insan kaynağının niteliğidir. Endüstriyel toplumlarda bugün finansal yapı, makine-teçhizat, teknolojik imkân, fırsatlar ve yenilikler bakımından birbirlerine oldukça yakın olan örgütlerin sürdürülebilir rekabetçi avantajı sağlamaları adına en önemli unsur insan kaynağı olup, artık örgütler insan kaynaklarını sırtlarına yüklenen ek bir maliyet unsuru olarak görmeyip aksine geliştirilmesi ve üzerinde önemle durulması gerekli stratejik bir unsur olarak değerlendirmektedir. İnsan kaynağının stratejik bir unsur olarak değerlendirilmesindeki en önemli husus ise dinamik bir özellik gösteren günümüz iş dünyasında örgütlerin arzu ettikleri başarıya ancak çalışanların biçimsel rol davranışları ya da görev tanımlarının ötesinde, gönüllü bir şekilde örgütsel etkinliklere katkıda bulunmaları, takım arkadaşlarına yardım etmeleri ya da ekstra çaba sergilemeleri ile ulaşılabilecek olmasıdır.

Canlı bir organizma özelliği gösteren örgütlerde çalışan bireylerin tutum ve davranışları üzerinde etkili olan faktörlerin neler olduğuna yönelik araştırmalar Neo-klasik yönetim anlayışının ortaya çıkışından bugüne kadar süregelmektedir. Söz konusu bu araştırmalarda çeşitli örgütsel, grupsal ve bireysel değişkenler arasında farklı nicel ve nitel yönelişler olmuştur. Sosyal bir varlık olan örgüt ise kendisini etkileyen iç ve dış paydaşları ile varlığını sürdürebilme çabası içerisindedir. Bu paydaşların en önemlilerinden bir tanesi olan çalışanların tutum ve davranışları arasındaki ilişkinin örgütlerin uzun dönemli varlıklarını devam ettirebilmeleri, sürdürülebilir rekabetçi avantajı kazanabilmeleri, kârlılıklarını sağlayabilmeleri, topluma hizmet yoluyla sosyal sorumluluk görevlerini yerine getirebilmeleri gibi örgüte ilişkin çoğu faktörü etkileme ihtimali bulunmaktadır. Söz konusu etkilerin sağlanabilmesi noktasında da kontrol odağı gibi değişkenlerin bireylerin içsel motivasyonlarını etkilemek suretiyle örgütsel ve bireysel bazda iş erteleme (prokrastinasyon) ya da görevini tam zamanında gerçekleştirmek gibi çeşitli çıktılara (motivasyon, iş tatmini, yüksek performans, etkinlik, verimlilik vb.) olumlu ya da olumsuz anlamda yön verebildiği görülmektedir (Lorente vd., 2014).

Sosyal bilimler alanında son dönemlerde üzerinde önemle durulan ve sıklıkla çalışılan kişilik özelliklerinden birisi haline gelen kontrol odağı kavramı Bandura'nın "Sosyal Öğrenme Kuramı" çerçevesinde yapılandırılan bir kişilik özelliği olmakla birlikte, kavramın kuramsal çerçevesi Rotter tarafından oluşturulmuştur. Rotter (1966) sosyal öğrenme kuramında öğrenme olayının yalnızca pekiştiriciler sonucunda ortaya çıkmadığını, bireylerin pekiştiricilerin sonuçlarına göre nasıl davranacaklarını öğrendiklerini belirtmektedir. Bireyler bu süreç içerisinde hangi davranışın ne gibi sonuçlara sebebiyet vereceğine yönelik beklentiye sahip olmaktadır. Bu sebeple pekiştiriciler kimi şartlarda bireylerin davranışları üzerinde etkili olurken kimi durumlarda da etkili olmayabilirler. Bireylerin tecrübe edindikleri tüm öğrenme deneyimlerinin kendilerinde olayları kontrol altında tutabilmeye ilişkin beklenti oluşturmalarına neden olabileceğini belirtmektedir. Dolayısıyla kontrol odağı kavramı da; bireylerin davranışları neticesinde ortaya çıkan olumlu ya da olumsuz nitelikli olayların, davranışların bir sonucu olarak görülmesi ya da bu olayların kadar, şans, talih gibi dış etkenlere bağlı olarak meydana geldiğine dair inancın bir çıktısı olarak değerlendirilmektedir (Rotter, 1966).

Değişimlerin sürekli ve hızlı, rekabetin şiddetinin de oldukça yüksek olduğu günümüz iş çevrelerinde, örgütlerin sürdürülebilir rekabetçi üstünlüğe ve yüksek düzeyde verimliliğe sahip olabilmesi elinde bulundurduğu kaynakları etkin bir şekilde kullanabilmesine bağlıdır. Fakat çalışanların örgüt içerisinde üretkenlik karşıtı davranışlarının hem örgütsel performans hem de bireyler üzerinde ciddi etkisi olabilmektedir. İş erteleme davranışı (prokrastinasyon) da çalışanların yaşadığı ve performansları üzerinde olumsuz etkiler yaratabilecek davranışlardan bir tanesidir. Paulsen (2015) çalışanların mesai saatleri içerisinde kişisel nitelikli faaliyetler adına bir iş gününde yaklaşık olarak 90 ile 180 dakika arasında zaman harcadıklarını belirtirken, Malachowski (2005) ise, bir çalışanın her gün ortalama iki saatini iş ile ilgili olmayan bireysel kullanım (çalışma arkadaşları ile sosyalleşmek, telefonla vakit geçirmek, internette gezinmek vb.) için ayırdığını belirtmiştir. Hen (2018) bu davranışların sadece Amerikan işgücünde yılda yaklaşık 760 milyar dolarlık bir maaş kaybına sebebiyet verdiğini ifade etmektedir. Söz konusu bu davranışlar bireylerin işyerinde görevleri adına harcamaları gerekli zaman miktarını azaltmakta ve potansiyel iş erteleme davranışlarına sebep olmaktadır.

İlgili alanyazın incelendiğinde iş erteleme davranışı ve işletme arasındaki ilişkinin çeşitli perspektiflerden ele alındığı görülmektedir. Zaman perspektifi ve iş yerinde erteleme ilişkisi (Gupta vd., 2012), görev özellikleri ve erteleme ilişkisi (Ackerman ve Gross, 2005), görev ve kişi arasındaki uyumun erteleme davranışı ile ilişkisi (Lay ve Brokenshire, 1997), iş ertelemenin genel yapısı (Harris ve Sutton, 1983) ve benzer davranış eğilimleri olan kişiler arasında işyeri erteleme davranışı (Ferrari, 1992) incelenmiştir. Yine ilgili alanyazında iş erteleme davranışının genel itibarıyla motivasyonel faktörler, bireysel farklılıklar (kişilik özellikleri vb.), durumsal (görev zorluğu vb.) ve psikolojik etmenler başlıkları altında toplandığı görülmekte olup, iş erteleme davranışlarının en çok psikolojik etmenler ve bireysel farklılıklar (Beswick vd., 1988; Schouwenburg ve Lay, 1995; Watson, 2001; Eerde, 2004; Özer, 2012; Karataş, 2015; Kanten ve Kanten, 2015; Flett vd., 2016; Baltacı, 2017; Kim vd., 2017; Rebetz vd., 2018; Sandhya ve Gopinath, 2019) üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

İş erteleme davranışı genellikle ya bireysel bir davranışsal özellik ya da gerçekleştirilecek görevin özelliklerinden kaynaklanan bir tepki olarak değerlendirilmektedir. İş erteleme davranışının durumsal ve bireysel veya görevle ilgili unsurların etkileşimi olarak meydana gelme ihtimalini vurgulayan çok sayıda araştırma bulunmamaktadır. Bu sebeple işyerinde ortaya konulan erteleme davranışını öngörmede bireysel ve durumsal faktörlerin bir arada olduğu bir modellemenin daha açıklayıcı olduğu ve iş erteleme davranışının motivasyonel yönünün de iş ve gri bir alan olduğu gözlemlenmekte olup bu alan ise kontrol odağı sayesinde ele alınabilecektir. Söz konusu boşluğu dolduracak olması ve araştırma sonuçları doğrultusunda profesyonel, araştırmacı ve uygulayıcılara öneriler geliştirip, alanyazındaki gri ve niş alanların netleşmesine yardımcı olacak olması nedeniyle araştırma önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, çalışanların içsel ve dışsal kontrol odaklılık algıları ile işyeri erteleme (prokrastinasyon) davranışları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu amaç doğrultusunda, öncelikle işyeri erteleme davranışı (prokrastinasyon) ve kontrol odağı kavramları açıklanacak ve araştırmaya yönelik yöntem ve bulgular ifade edilecek olup, araştırma sonuçları yorumlanacak ve öneriler sunulacaktır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kontrol Odağı

Rotter (1966) tarafından ortaya konulan kontrol odağı (locus of control) kavramı, bireylerin kendilerini etkileyen olumlu veya olumsuz olayları kendi davranış, nitelik ve yetenekleri

tarafından mı yoksa kendisi dışındaki şans, kader ve güç gibi unsurlar tarafından mı kontrol edildiğine ilişkin genel beklentilerdir.

Kontrol odağı kavramının temelleri Bandura tarafından geliştirilen “sosyal öğrenme kuramına” dayanmaktadır. Rotter’a (1996) göre kontrol odağının temel varsayımı, bireylerin bir davranış sergilerken bu davranışın arzu edilen sonuçlar ortaya koyup koymayacağı noktasında beklenti içerisinde olacağı ve bu beklentilerin daha sonra bireylerin nasıl davranacağına önemli bir göstergesi olacaktır. Bununla birlikte Rotter (1966) sosyal öğrenme kuramına dayandırdığı kontrol odağı kavramının yaptığı çalışmalar neticesinde bir kişilik boyutu olarak ele alınıp ölçülmesi gerektiğini belirtmiştir. Söz konusu sosyal öğrenme teorisinin temelinde bireylerin diğer bireylerin davranışlarını gözlemlemesi bulunmaktadır. Bireyler diğer bireylerin davranışlarını gözlem yoluyla öğrenmekte ve bu yolla da kendisi o davranışı ve sonuçlarını tecrübe etmeden bütünleşmiş ve genel öğrenme kalıplarına sahip olmaktadır. Sosyal öğrenme teorisi bireylerin, sosyal gelişim süreçleri içerisinde davranış ve faaliyetlerinin hangi sonuçları doğuracağını ve bu sonuçların hangilerinin kendi davranışlarına bağlı olarak geliştiği konusunda beklentiler geliştirmesine dayanmaktadır (Yeşilyaprak, 1990).

Sosyal bilimler alanında gerçekleştirilen çalışmalarda bireylerin olayların sonuçları üzerinde algıladıkları kontroller açısından farklılaştıkları gözlemlenmektedir (Libert vd., 2003). Kontrol odağı, bireylerin yaşadıkları pekiştirmelerin diğer bir ifade ile elde ettikleri sonuçların nelere atfedildiğiyle alakalıdır. Bazı bireyler, pekiştireçler ve davranışlar arasında bir ilişkinin olduğu varsayımıyla pekiştireçlerin (davranışların sonuçları) kendi davranışları tarafından kontrol edildiğini düşünürken, bazı bireyler de söz konusu bu ilişkinin mevcut olmadığını, pekiştireçlerin kendileri dışında bir güç tarafından kontrol altında tutulduğunu düşüncesindedir.

Rotter (1966) kontrol odağını “iç kontrol odağı” ve “dış kontrol odağı” olmak üzere iki düzeyde ele almıştır. İç kontrol odağına sahip olan bireyler, gelecekteki davranışlarını belirleme noktasında etkili olacaklarını düşündüklerinden çevrelerinde gerçekleşen olaylara karşı ilgi duymaktadırlar ve proaktif bir yaklaşımla çevrelerini değiştirebilme noktasında istekli davranmaktadırlar. İç kontrol odağına sahip bu bireyler karşı karşıya kaldıkları olumsuz durumları kendi çabaları sayesinde değiştirebileceklerine inanırlar ve amaçlarına ulaşabilmenin yalnızca kendi emekleriyle ilişkili olduğunu düşünmekte olup, elde ettikleri başarı ve başarısızlık durumlarını sergiledikleri emek düzeyine bağlamaktadırlar (Erdem, 2014).

Dış kontrol odağına sahip bireyler ise çevre üzerinde kontrole sahip olmadıklarını düşündükleri için daha pasif ya da reaktif davranmakta, başkalarına ve kendilerine daha az güvenmektedirler (Şeşen, 2010). Çevrelerine etki edemediklerini düşünen bu bireyler, dolayısıyla çevrelerinde olup bitenleri değiştirme noktasında isteksiz davranmaktadırlar. Çevrelerindeki diğer kompleks unsurların kendi hayat ve davranışlarını yönlendirdiğine inanmaktadırlar. Sahip oldukları başarıların sebebini ise kendi emeklerinden ziyade, şansa ve doğru zamanda doğru yerde olmaya bağlamaktadırlar. Diğer bir ifade ile başarı ve başarısızlık durumlarını kendileri dışındaki faktörlerle ilişkilendirerek, başarısızlık karşısında diğer unsurları sorumlu tutma ve suçlama eğiliminde bulunmaktadırlar (Erdem, 2014).

İşyeri Erteleme (Prokrastinasyon) Davranışı

Erteleme davranışı (prokrastinasyon) kompleks bir yapıya sahiptir. Bunun temel nedeni ise erteleme duyuşsal, bilişsel ve davranışsal bileşenlerden oluşan çok yönlü bir davranış biçimi olmasıdır (Solomon ve Rothblum, 1984). Ertelemeye ilişkin yapılan tanımlar incelendiğinde en kapsamlı tanımda geciktirme ve görevden kaçınma gibi davranışsal boyut kavramları vurgulanmaktadır. Dolayısıyla erteleme davranışsal boyutu, bir faaliyeti gerçekleştirmekten

kaçınmak veya faaliyeti geciktirmekle ilişkilidir. Ertelemenin davranışsal boyutu gerçekleştirilmesi planlanan görev ya da faaliyetin son ana kadar ertelenmesi ya da istenen zaman diliminde bir faaliyeti gerçekleştirme noktasındaki başarısızlığı içermektedir (Sokolowska, 2009). Birey yapması gereken faaliyeti gerçekleştirmek yerine daha fazla keyif aldığı başka bir işi yapmayı tercih etmektedir (Uzun ve Demir, 2015). Fernie ve arkadaşları (2017) ise ertelemeyi, "bir karar ya da görevin geciktirilmesi" olarak tanımlamakta ve bu geciktirilmemin de otokontrol başarısızlığı ile ilişkili olduğunu savunmaktadırlar. İş erteleme ise, yapılması gerekli faaliyet ve görevlerin zamanında yapılmaması, geciktirilmesi ya da başka bir zamana bırakılmasıdır. Diğer bir ifade ile, belirli bir zaman zarfı içerisinde bitmesi gereken işlerin sebep olmaksızın ileriki zamanlara bırakılmasıdır (Kanten vd., 2018).

İş erteleme davranışı (prokrastinasyon) teorik çerçevede ele alındığında içsel faktörler, durumsal faktörler ve görev özellikleri olmak üzere üç temel boyut tarafından etkilenmektedir. İçsel faktörler açısından bireylerin kişisel özelliklerinin, durumsal faktörler açısından iş-aile yaşam ve dengesinin, görev özellikleri açısından ise bireylerin başarısız oldukları ya da son teslim tarihinin açık olduğu görevlerle karşı karşıya kaldıkları zamanların işyeri prokrastinasyonunu etkilediği ifade edilmektedir (Gupta vd., 2012)

İlgili alanyazın incelendiğinde işyeri prokrastinasyonuna yönelik davranışlar araştırmacılar tarafından çeşitli şekillerde sınıflandırılmıştır. İşyeri prokrastinasyonu bir çalışmada; zorunlu, kararsal, davranışsal ve akademik olarak dört başlık altında incelenirken (Milgram ve Tenne, 2000), bir diğer çalışmada ise siber kaytarma ve oyalanma olmak üzere iki başlıkta incelenmiştir (Metin vd., 2016; Lim ve Chen, 2012).

DEĞİŞKENLER ARASI İLİŞKİ ve HİPOTEZLER

İnsan kaynağının niteliği örgütleri başarıya götüren konuların başında gelmektedir. Söz konusu bu insan kaynağının niteliğini değerlendirirken de bireylerin kişilik özellikleri göz ardı edilmemelidir. Çünkü bir bireyin kişilik özelliği sosyal hayatını etkilediği kadar iş hayatlarını da ciddi şekilde etkilemektedir.

Bireylere yönelik beklentiler, düşünceler, duygular, akıl yürütme süreçleri, değerler, bilinçaltı ve anlayış gibi kavramlar, gözlemlenebilir şekilde davranışlar üzerinde tanımlanabildiği süreç yönetim ve davranış alanında çalışan bireylerin ilgi alanında kalmaktadır (Gülveren, 2008). Bu noktada yönetim ve davranış alanında çalışan bireylerin sosyal bilimler alanına yaptığı katkıların birisi de, sergilenen davranışların sonuçlarının o davranışlar üzerinde etkisine gereken önemi vermiş olmalarıdır (Yaşar, 2006).

İçsel deneyimlerin ve düşüncelerin varlığını göz ardı etmeyen Skinner, kendi davranışlarımızın içsel sebeplerini gözlemleyebileceğimizi ifade etmekte olup, davranışların oluşmasını ve değişimini edimsel ve klasik koşullanma ile açıklamaktadır. Klasik koşullanmada, uyarıcılar ve yaşadıklarımız çevremizdeki diğer şeylerle birlikte kasıt olmaksızın eşleştiği için davranışlarımızı etkileyen uyarıcı-tepki ilişkisi oluşmaktadır. Edimsel koşullanmada ise ceza ve pekiştirme ile davranışların oluşumu ve sıklıklarını açıklamada kullandıkları olgulardır. Eğer yaşadığımız her yeni durumda yeni bir tepki vermeyi öğrenmek zorunda olsaydık, edimsel koşullanmanın sınırlı bir kullanım alanı olurdu. Yönetim ve davranış bilimciler edimsel koşullanmanın uyarıcı genellemesi kavramı tanımlamasıyla böyle bir zorluk yaşamadığımızı ifade etmektedirler (Gülveren, 2008).

Birey davranışlarının çok kompleks bir yapıya sahip olduğunu ve bu sebeple uyarıcı-tepki çerçevesinde açıklayabilmenin yeterli olmayacağını ileri süren bilişsel kuramcılar, bireylerin davranışlarında ve duygusal yaşantılarında odak noktası olarak uyarıcıları nasıl algıladıkları,

organize ettikleri, işledikleri, genelledikleri ve yorumladıkları üzerine yoğunlaşmışlardır (Fidan, 1986).

Bireylerin yaşamlarında ve içerisinde buldukları çevrelerinde gerçekleşen olayları algılama şekilleri ve bu olaylar karşısında verdikleri tepkiler farklılık göstermektedir. Rotter (1996), bireylerin sonuçları kendilerine bağlı olarak meydana gelen olaylarda elde ettikleri sonuçların bir sonraki benzer yaşantılarında ortaya koyacakları davranışları ya zayıflatacağını ya da güçlendireceğini ifade etmektedir. Bu noktada bireylerin elde ettikleri sonuçların sorumlusu olarak kendilerini görmesini veya sorumluluğu tamamen kader, şans, ilahi güç gibi dışsal faktörlere ve kendi kontrolü dışındaki diğer olaylara yüklemesini kontrol odağı ile açıklamaktadır.

Skinner ve Watson gibi davranış bilimciler, davranışların meydana gelmesinde çevresel faktörlerin önemli olduğunu ve davranışlardaki bireysel farklılıkların bireylerin kendi çevreleriyle açıklanabileceğini ifade etmişlerdir. Bandura'nın sosyal öğrenme kuramına göre insan, hem çevreyi meydana getiren bir unsur hem de çevrenin bir ürünü olarak değerlendirilmektedir. Bu kurama göre, doğrudan yaşanan ve başkalarının hayatlarına bakılarak elde edilen öğrenme yaşantıları, bireylerin uygun davranış potansiyellerini ortaya koymaktadır. Sosyal öğrenme kuramında kontrol odağı; birey, hayatını etkileyen olaylar karşısında etkili olma niteliğine sahip bilinçli bir varlıktır; ancak davranışı etkileyen faktörler pekiştiriciler ve dış uyarıcılardır. İç kontrol odağına sahip olan bireyler pekiştirmenin kendi davranışlarına bağlı olduğuna inanmakta ve buna uygun bir yaşam sürmektedirler. Dış kontrol odağına sahip olan bireyler ise, pekiştirmenin dışsal faktörler tarafından meydana geldiğini düşünerek sahip oldukları davranışların ve becerilerin hayatlarında değiştirebilecekleri pek fazla şey olmadığına inanırlar ve mevcut durumu değiştirebilmek adına çaba sarf etmezler (Burçak, 2012).

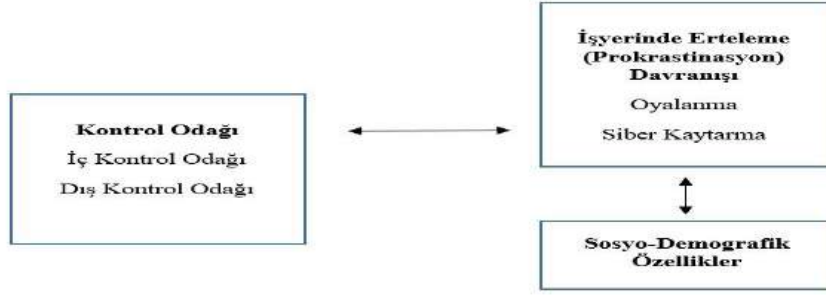
Sonuç olarak sosyal öğrenme kuramına göre bireylerin davranışlarının gelişmesinin bireysel özelliklere ve çevresel faktörlere bağlı olduğu ifade edilebilir. Kontrol odağının oluşması ve gelişmesi de bireylerin hem doğdukları andan itibaren sahip oldukları çevresel faktörlere ve girdikleri sosyal etkileşimlere hem de kalıtsal olarak getirdikleri özelliklerine bağlı olabilmektedir. Birey, edinmiş olduğu tecrübeler sonucu elde ettiği pekiştiriciler ve geliştirdiği beklentiler ile kontrol odağının gelişmesini sağlamakta, geliştirdiği bu kontrol odağı boyutu (içsel-dışsal) doğrultusunda da davranışlarını yönlendirmektedir (Çelik, 2009).

Yönlendirilen bu davranışların da en önemlilerinden bir tanesi iş erteleme davranışıdır. İş erteleme davranışı ele alındığı bilim dalına göre farklılıklar sergilese de genel olarak kişilik özelliği ile ilişkilendirilmektedir. Bireylerin kendisini motive edememesi ya da öz düzenleme eksikliği nedeniyle iş erteleme davranışları meydana gelebilmektedir. İş erteleme davranışı bireylerin yaş, cinsiyet, medeni durum, tecrübe vb. gibi sosyo-demografik özellikleri ve sahip oldukları stres, kaygı, depresyon durumları gibi psikolojik içsel faktörler tarafından etkilenebildikleri gibi görevin kendisi ve diğer dış çevresel faktörler tarafından da etkilenebilmektedir. Genel olarak iş erteleme davranışını inceleyebilmek adına her iki bakış açısını da birleştirerek bütüncül bir perspektifi de ortaya koymak gerekmektedir.

Kontrol odaklılık, bireylerin erteleme alışkanlıklarını etkileyen önemli faktörlerden bir tanesidir. İş erteleme alışkanlığı olan bireylerin, erteleme alışkanlığı olmayan bireylere oranla daha fazla dışsal kontrol odağına sahip olduğu görülmektedir. İçsel kontrol odağına sahip olan bireyler genel olarak erteleme davranışından kaçınmakta ve işleri gerçekleştirme eğilimine girmektedirler (Kumral vd., 2019). Bu bilgiler ışığında araştırmaya ilişkin oluşturulan model ve hipotezler şu şekildedir:

H₁: İşyeri prokrastinasyonu, kontrol odağına göre farklılık göstermektedir.

H₂: İşyeri prokrastinasyonu, demografik değişkenlere göre farklılık göstermektedir.

ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Kontrol odağı ve işyeri erteleme (prokrastinasyon) davranışı arasındaki ilişkiyi inceleme amacı taşıyan bu çalışma teorik bir önermenin test edilebilmesi adına tündengelim yaklaşımını uygulayan bir araştırma olarak tanımlanabilecek olup, aynı zamanda değişkenler arasındaki neden ve sonuç ilişkilerinin tespiti açısından da açıklayıcı bir özelliğe sahiptir. Çünkü açıklayıcı özelliğe sahip araştırmalar, değişkenler arasındaki neden ve sonuç ilişkilerinin belirlenmesiyle belirli bir fenomenin ardındaki mantığı tespit etmeyi gerektirmektedir (Saunders ve Lewis, 2012). Bu araştırmada ise gıda üretim sektöründe çalışan beyaz ve mavi yakalı bireylerin kontrol odağı ve işyeri erteleme (prokrastinasyon) davranışları arasındaki ilişki ve sosyo-demografik özellikler açısından farklılık gösterip göstermeme durumları incelenmektedir.

Araştırma evrenini Mersin il merkezinde faaliyet gösteren iki gıda üretim tesisinde çalışan beyaz ve mavi yakalı çalışan 520 çalışan oluşturmaktadır. İlgili evren doğrultusunda örneklem sayısının hesaplanmasında; 0,5 standart sapma (σ), 0,05 örneklem hatası (H), yüzde 95 güven aralığı ($z=1,96$) ve 520 evren büyüklüğü (N) formülde standardize edildiğinde araştırmada ulaşılması gerekli örneklem 222 kişi olduğu tespit edilmektedir. Basit tesadüfi örneklem yöntemiyle seçilen 309 mavi ve beyaz yakalı çalışana anket dağıtılmıştır. 73 anket eksik ve hatalı doldurulduğu için araştırma kapsamının dışında bırakılmış olup, 236 anket değerlendirilmiştir. Diğer bir ifade ile araştırma kapsamına alınan 236 bireyin araştırma evrenini temsil kabiliyetine sahip olduğu belirtilebilir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma örnekleminden veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Kullanılan anket formu iki bölümden oluşmakta olup ilk bölümde katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine ilişkin sorular, ikinci bölümde ise kontrol odağı ve işyeri erteleme (prokrastinasyon) davranışlarının tespitine yönelik ölçek maddeleri yer almaktadır. Değişkenlere yönelik kullanılan ölçeklerde yer alan işyerinde erteleme (prokrastinasyon) davranışına ait ifadelerde 7'li Likert tipi ölçek kullanılmıştır.

- **Kontrol Odağı Ölçeği:** Rotter (1966) tarafından geliştirilen, Türkçe'ye uyarlaması Dağ (1991) tarafından gerçekleştirilen ölçek 29 ifadeden oluşmakta olup, bu ifadelerden 6 tanesi dolgu ifadesi olup, puanlanmamaktadır. İç-dış kontrol odağı ölçeğinde yer alan ifadeler, iki seçenekli yargı cümlelerinden meydana gelen bir yapıda olup, ankete katılan bireylerden bunlardan bir tanesini tercih etmeleri istenmektedir.

- **İşyerinde Erteleme (Prokrastinasyon) Davranışı Ölçeği:** Metin vd., (2016) tarafından geliştirilen ölçek 12 ifade ve 2 boyuttan oluşmaktadır.

Bununla birlikte veri toplama süreci başlamadan önce araştırma kapsamında kullanılacak olan anket formları ve içerikler Mersin Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan 02/06/2003-104 sayılı karar ile etik uygunluğu ifade eden “Etik Kurul Belgesi” alınmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Kontrol odağı ve işyeri erteleme (prokrastinasyon) arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek amacıyla gerçekleştirilen araştırmada 236 bireye anket uygulanmıştır. Yapılan tanımlayıcı analizlere göre, araştırmaya katılan bireylerin %52,8’inin erkek, %35,5’inin 18-25 yaş, %38,5’inin 26-35 yaş aralığında olduğu, %24,9’unun ilkokul, %39,4’ünün lise düzeyinde eğitim gördüğü, %69,9’unun evli ve %75,8’inin de mavi yakalı çalışan pozisyonunda olduğu görülmektedir. Aynı zamanda çalışanların %30,9’unun 3-5 yıl arası, %23,3’ünün 5-7 yıl arası ve %28,4’ünün de 7 yıl ve üzeri tecrübeye sahip olduğu tespit edilmiş olup, bu çalışanların %74,1’inin yöneticilerinin yaşı 36-49 aralığındadır.

Veri setinin normal dağılıma sahip olup olmadığını tespit edebilmek adına basıklık ve çarpıklık değerleri incelenmiştir. Kline’a (2015) göre ölçek ifadelerinden çarpıklık katsayısı 3’ten büyük ya da -3’ten küçük bir ifade yoksa veya basıklık katsayısı 10’dan büyük veya -10’dan küçük bir ifade yoksa veri setinin normal dağılım özelliği göstermektedir. Bu bilgiler ışığında ölçek sorularına yönelik basıklık (en yüksek 7.441, en düşük -2.302) ve çarpıklık (en yüksek 4.096, en düşük -1.638) katsayıları incelendiğinde veri setinin normal dağılım özelliği sergilediği ifade edilebilmektedir.

Yapısal geçerliliğin belirlenebilmesi ve faktör analizinin yapılabilmesi adına KMO katsayısına ve Barlett Testi değerlerine bakılmıştır. Barlett Küresellik Testi, ilişki matrisinde yer alan değerlerin faktör analizi yapabilmek adına yeterlilik durumunu ortaya koymaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2014). KMO katsayısı 0,5’den ne kadar büyük olursa veri setinin faktör analizi yapabilmek adına o denli uygun olduğu da ifade edilebilir (Kalaycı, 2014).

İşyeri erteleme (prokrastinasyon) davranışı ölçeğinin KMO katsayısının %81,4 (0,814), Ki-Kare değerinin ise $\chi^2(72) = 1055,892$; $p < 0,05$ olduğu belirlenmiştir. Yapılan Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) sonuçlarına göre, işyeri erteleme (prokrastinasyon) davranışı ölçeğinin faktör yüklerinin ,48 ile ,61 arasında olduğu ve uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir seviyelerde olduğu belirlenmiştir. Uygulanan faktör analizi neticesinde verilen ölçeklerin yapısı ile uyum sağladığı gözlenmiş olup işyeri erteleme (prokrastinasyon) davranışı ölçeğinin iki faktörlü yapısı doğrulanmıştır.

Bununla birlikte işyeri erteleme (prokrastinasyon) ölçeğinin güvenilirliğine ilişkin Cronbach Alpha değeri 0.765 olarak hesaplanmıştır. Söz konusu güvenilirlik değerinin 0,70’den yüksek olması sosyal bilimler alanında kabul gören değerlerin (Akmaz, 2017) üzerine çıktığını ve ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir. Kontrol odağı ölçeğinin güvenilirliği ise Kuder-Richardson-21 yöntemi ile hesaplanmış olup, ilgili değer 0,722 olarak belirlenmiştir.

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	X	ss
<i>Kontrol Odağı</i>	2,03	1,37
<i>İşyeri Erteleme (Prokrastinasyon) Davranışı</i>	1,71	1,29
<i>Siber Kaytarma Davranışı</i>	1,31	1,03
<i>Oyalanma Davranışı</i>	1,51	1,14

Araştırmada kullanılan ölçek ve boyutlarına ilişkin gerçekleştirilen tanımlayıcı analiz sonuçlarına göre; kontrol odağına yönelik $\bar{x}= 2,03$ (ss: 1,37), işyeri erteleme (prokrastinasyon) davranışı için $\bar{x}= 1,41$ (ss: 1,29), işyeri erteleme davranışının alt boyutlarından siber kaytarma için $\bar{x}=1,31$ (ss: 1,03) ve oyalanma davranışı için ise $\bar{x}= 1,51$ (ss: 1,14) olarak hesaplanmıştır. Çalışanların kontrol odağının eğilimi incelendiğinde ise daha çok dışsal kontrol odaklı oldukları görülmektedir.

Araştırma değişkenleri arasındaki ilişkilerin yönünün ve düzeyinin tespit edilebilmesi adına korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 2. Korelasyon Analizi

Değişkenler	1	2	3	4
Kontrol Odağı (1)	1			
İşyeri Erteleme Davranışı (2)	,313** ,000	1		
Siber Kaytarma (3)	,226** ,002	,661** ,000	1	
Oyalanma (4)	,117** ,011	,744** ,000	,639** ,000	1

N=236, **p<0,01

Gerçekleştirilen korelasyon analizi sonuçlarına göre, çalışanların kontrol odağı algıları ile işyeri erteleme (prokrastinasyon) davranışları arasında pozitif yönlü düşük düzeyde ($r= ,313$; $p<0,05$) anlamlı ilişki tespit edilmiştir. İşyeri erteleme (prokrastinasyon) davranışı alt boyutları incelendiğinde hem siber kaytarma ($r= ,266$; $p<0,05$) hem de oyalanma ($r= ,117$; $p<0,05$) alt boyutları ile de kontrol odağı arasında pozitif yönlü düşük düzeyde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir.

Korelasyon analizi neticesinde varılan tespitleri daha net bir şekilde belirleyebilmek ve araştırmanın temel hipotezi olan "kontrol odaklılık türüne göre, işyeri erteleme (prokrastinasyon) davranışı ve boyutları farklılık göstermekte midir?" soruna yanıt bulabilmek adına bağımsız iki örneklem T-Testi analizi yapılmıştır.

Tablo 3. Kontrol Odağı ve İşyeri Erteleme Davranışı Arasındaki T-Testi Sonuçları

	Değişken	N	x	ss	t	p
İşyeri Erteleme Davranışı	İçsel Kontrol	98	,76	1,17	-3,115	0,001**
	Dışsal Kontrol	138	1,82	1,46		
Siber Kaytarma	İçsel Kontrol	98	,81	1,32	-2,661	0,001**
	Dışsal Kontrol	138	1,55	1,51		
Oyalanma	İçsel Kontrol	98	,62	1,02	-3,027	0,003**
	Dışsal Kontrol	138	1,43	1,13		

**p<0,01

Gerçekleştirilen bağımsız örneklem T-Testi sonuçlarına göre, çalışanların algıladıkları kontrol odağı türüne göre işyeri erteleme (prokrastinasyon) davranışı sergileme düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Söz konusu farklılığın yönünün belirlenebilmesi adına gerçekleştirilen tanımlayıcı istatistik sonuçlarına göre, içsel kontrol

odağına sahip olan bireylerin dışsal kontrol odağına sahip olan bireylere oranla daha az işyeri erteleme (prokrastinasyon) davranışında bulunduğu gözlemlenmiştir. Dışsal kontrol odağına sahip olan bireyler işyeri erteleme (prokrastinasyon) davranışlarını “ara sıra” gerçekleştirdiklerini ifade ederken, içsel kontrol odağına sahip olan bireyler ise “nadiren” gerçekleştirdiklerini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte işyeri erteleme (prokrastinasyon) davranışının “oyalanma” ve “siber kaytarma” alt boyutlarının da kontrol odağı ile arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Söz konusu farklılığın yönünün de dış kontrol odağına sahip bireylerin işyeri erteleme (prokrastinasyon) davranışı noktasında daha eğilimli olduğu şeklindedir. Elde edilen bilgiler ışığında araştırmaya ilişkin “İşyeri prokrastinasyonu, kontrol odağına göre farklılık göstermektedir.” şeklinde kurulan H₁ hipotezi desteklenmektedir.

Demografik değişkenler ile işyeri erteleme (prokrastinasyon) davranışı ve alt boyutları arasında anlamsal bir farklılık olup olmadığı hipotezini test edebilmek adına T-Testi ve ANOVA analizleri gerçekleştirilmiştir.

Tablo 4. Bağımsız Örneklem T-Testi (Cinsiyet, Medeni Durum, Pozisyon)

	Değişken	N	x	ss	t	p
İşyeri Erteleme Davranışı	Kadın	109	1,20	,75	-7,226	0,000**
	Erkek	127	1,59	,92		
Siber Kaytarma	Kadın	109	1,33	1,02	-6,845	0,001**
	Erkek	127	1,47	1,28		
Oyalanma	Kadın	109	1,06	0,94	-6,020	0,000**
	Erkek	127	1,22	1,16		
	Değişken	N	x	ss	t	P
İşyeri Erteleme Davranışı	Bekâr	71	1,13	1,45	-4,102	0,011*
	Evli	165	1,05	1,31		
Siber Kaytarma	Bekâr	71	1,34	1,18	-3,881	0,014*
	Evli	165	1,20	0,97		
Oyalanma	Bekâr	71	1,44	1,26	-4,043	0,012*
	Evli	165	1,19	1,10		
	Değişken	N	x	ss	t	p
İşyeri Erteleme Davranışı	Mavi Yaka	179	2,09	1,51	-4,651	0,000**
	Beyaz Yaka	57	1,33	1,02		
Siber Kaytarma	Mavi Yaka	179	2,27	1,39	-4,433	0,000**
	Beyaz Yaka	57	1,14	1,11		
Oyalanma	Mavi Yaka	179	2,01	1,34	-3,974	0,000**
	Beyaz Yaka	57	1,47	1,07		

**p<0,01; *p<0,05

Tablo 5. ANOVA Testi (Yaş, Eğitim Durumu, Kıdem, Yönetici ile Çalışma Yılı)

		YAŞ			
		Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	p
İşyeri	Gruplar arası	13,296	3,324	3,013	0,011
	Gruplar içi	280,231	2,335		
	Toplam	293,527			
Siber	Gruplar arası	14,271	3,568	3,427	0,018
	Gruplar içi	272,357	2,144		
	Toplam	286,628			
Kaytarma	Gruplar arası	12,094	3,023	2,881	0,022
	Gruplar içi	275,064	2,165		
	Toplam	287,158			
		EĞİTİM DURUMU			
		Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	p
İşyeri	Gruplar arası	13,780	3,445	3,201	0,013
	Gruplar içi	272,602	2,146		
	Toplam	286,382			
Siber	Gruplar arası	17,119	4,280	3,505	0,009
	Gruplar içi	319,385	2,514		
	Toplam	336,504			
Kaytarma	Gruplar arası	26,346	6,586	5,830	0,001
	Gruplar içi	281,804	2,210		
	Toplam	308,15			
		TECRÜBE/KIDEM			
		Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	p
İşyeri	Gruplar arası	10,601	5,300	6,484	0,004
	Gruplar içi	205,035	1,608		
	Toplam	215,636			
Siber	Gruplar arası	7,397	1,698	1,094	0,112
	Gruplar içi	151,613	2,193		
	Toplam	159,01			
Kaytarma	Gruplar arası	1,528	0,764	1,314	0,243
	Gruplar içi	148,228	1,168		
	Toplam	149,756			
		YÖNETİCİ İLE ÇALIŞMA YILI			
		Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	p
İşyeri	Gruplar arası	15,047	7,523	7,423	0,000
	Gruplar içi	258,458	2,027		
	Toplam	273,505			
Siber	Gruplar arası	20,549	10,274	9,746	0,000
	Gruplar içi	266,330	2,088		
	Toplam	286,879			
Kaytarma	Gruplar arası	8,299	4,149	1,784	0,211
	Gruplar içi	282,73	2,226		
	Toplam	291,029			

**p<0,01; *p<0,05

Demografik değişkenlerden cinsiyet, medeni durum ve örgütte çalıştıkları pozisyona göre çalışanların işyeri erteleme (prokrastinasyon) davranışı ve alt boyutları arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığını test edebilmek adına gerçekleştirilen T-Testi sonuçlarına göre cinsiyet ($t=-7,226$), medeni durum ($t=-4,102$) ve çalışılan pozisyon ($t=-4,651$) arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Söz konusu farklılıkların yönünün belirlenebilmesi adına gerçekleştirilen tanımlayıcı istatistik sonuçlarına göre, erkek çalışanların ($\bar{x}=0,92$) kadınlara ($\bar{x}=0,75$) oranla daha fazla işyeri erteleme (prokrastinasyon) davranışında buldukları tespit edilmiştir. Bununla birlikte kadın çalışanların erkek çalışanlara oranla daha az düzeyde siber kaytarma ($\bar{x}=1,02$) ve oyalanma ($\bar{x}=0,94$) davranışlarına eğilimli oldukları da gözlemlenmektedir. Aynı zamanda bekâr bireylerin evli bireylere oranla daha fazla işyerinde erteleme ($\bar{x}=1,13$), siber kaytarma ($\bar{x}=1,34$) ve oyalanma ($\bar{x}=1,44$) davranışı sergiledikleri belirlenmiştir. Son olarak örgütte çalışılan pozisyon açısından değerlendirildiğinde mavi yakalı olarak çalışan bireylerin, beyaz yakalılara oranla daha fazla düzeyde işyerinde erteleme ($\bar{x}=2,09$), siber kaytarma ($\bar{x}=2,27$) ve oyalanma ($\bar{x}=2,01$) davranışlarında buldukları tespit edilmiştir.

Demografik değişkenlerden yaş, eğitim durumu, tecrübe/kıdem ve bağlı buldukları yönetici ile çalışma yıllarına göre çalışanların işyeri erteleme (prokrastinasyon) davranışı ve alt boyutları arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığını test edebilmek adına gerçekleştirilen ANOVA sonuçlarına göre sosyo demografik özellikler ve işyeri erteleme (prokrastinasyon) davranışı arasında anlamlı istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Söz konusu farklılıkların yönünün tespiti adına gerçekleştirilen post-hoc testlerinden Tukey testi sonucunda şu sonuçlar elde edilmiştir.

- Bireylerin yaşları açısından işyerinde erteleme (prokrastinasyon), siber kaytarma ve oyalanma davranışları incelendiğinde, tüm yaş düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Farklılıkların yönünü tespit edebilmek adına yapılan Tukey testi sonucunda söz konusu farklılıkların 18-25 yaş ($\bar{x}=0,82$; ss: 0,76), 26-35 yaş ($\bar{x}=1,02$; ss: 0,88), 36-49 yaş ($\bar{x}=1,41$; ss: 0,63) ve 50 yaş üzeri ($\bar{x}=1,69$; ss: 0,91) çalışanlar arasında gerçekleştiği görülmektedir. Bu sonuçlar ise yaş düzeyi arttıkça örgüt içerisinde erteleme (prokrastinasyon), siber kaytarma ve oyalanma davranışlarının arttığını ortaya koymaktadır.
- Eğitim durumu açısından incelendiğinde, ilkökul ve lisans mezunları arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. İlkokul mezunu bireylerin ortalamasının işyerinde erteleme ($\bar{x}=1,48$; ss: 0,82), siber kaytarma ($\bar{x}=1,37$; ss: 0,71) ve oyalanma ($\bar{x}=1,61$; ss: 0,69) davranışları sergileme noktasında lisans mezun bireylerin işyerinde erteleme ($\bar{x}=1,03$; ss: 0,52), siber kaytarma ($\bar{x}=1,13$; ss: 0,63) ve oyalanma ($\bar{x}=1,24$; ss: 0,48) davranışları sergileme ortalamasından daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar ise eğitim seviyesi yükseldikçe işyerinde erteleme (prokrastinasyon), siber kaytarma ve oyalanma davranışlarının azaldığına işaret etmektedir.
- Bireylerin tecrübeleri/işyerindeki kıdemleri açısından işyerinde erteleme (prokrastinasyon), siber kaytarma ve oyalanma davranışları incelendiğinde, tüm tecrübe/kıdem düzeyleri arasında sadece işyerinde erteleme (prokrastinasyon) davranışı noktasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar tespit edilmiş olup alt boyutlar noktasında anlamsal bir farklılığa rastlanılmamıştır. Farklılıkların yönünü tespit edebilmek adına yapılan Tukey testi sonucunda söz konusu farklılıkların 0-2 yıl ($\bar{x}=0,82$; ss: 0,51), 3-5 yıl ($\bar{x}=0,89$; ss: 0,66), 5-7 yıl ($\bar{x}=1,32$; ss: 0,48) ve 7 yıl üzeri ($\bar{x}=1,63$; ss: 0,88) çalışanlar arasında gerçekleştiği görülmektedir. Bu sonuçlar ise tecrübe/kıdem arttıkça örgüt içerisinde erteleme (prokrastinasyon) davranışlarının arttığını göstermektedir.
- Bireylerin bağlı buldukları yöneticileri ile birlikte çalıştıkları yıl açısından işyerinde erteleme (prokrastinasyon), siber kaytarma ve oyalanma davranışları incelendiğinde, tüm düzeyler arasında işyerinde erteleme (prokrastinasyon) ve siber kaytarma boyutu açısından

anlamli farklılıklar tespit edilmiş olup, oyalanma boyutuna yönelik anlamsal bir farklılığa rastlanılmamıştır. Farklılıkların yönünü tespit edebilmek adına yapılan Tukey testi sonucunda söz konusu farklılıkların 0-2 yıl ($\bar{x}= 0,52$; ss: 0,46), 3-5 yıl ($\bar{x}= 0,91$; ss: 0,68), 5-7 yıl ($\bar{x}= 1,12$; ss: 0,53) ve 7 yıl üzeri ($\bar{x}= 1,49$; ss: 0,61) çalışanlar arasında gerçekleştiği görülmektedir. Bu sonuçlar ise bağılı bulunulan yönetici ile birlikte çalışma süreleri arttıkça örgüt içerisinde erteleme (prokrastinasyon) ve siber kaytarma davranışlarının arttığına ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Psikososyal bir varlık olan ve canlı bir organizma özelliği sergileyen örgütler, çeşitli davranış, tutum, duygu ve düşünce düzeylerine sahip bireylerden meydana gelmektedir. Çalışanlarını davranışsal, duyuşsal ve bilişsel temelde etkileyen ve onlardan da etkilenen örgüt yapıları dinamik bir iç çevrede faaliyetlerini sürdürmekte, örgüt çalışanlarının da kontrol odağı gibi içsel motivasyon araçları da örgütlerin dinamik yapıları üzerinde rol oynayabilmektedir. Örgüt içi süreçler ve faaliyetler sonucu örgütte meydana gelen sanal kaytarma, çalışma arkadaşlarıyla tartışma, ast-üst ilişkilerinde yaşanan problemler, görevini zamanında ifa edebilme, yüksek performans gösterme, devamsızlık yapma gibi çeşitli durumlar sonucunda çalışanlar bir etki-tepki sürecine girmektedirler. Örgütlerde gerçekleştirilen faaliyetlerin sonuçlarının sebeplerini tamamen çalışma koşullarına, ergonomiye, özel hayata, şansa, kadere ya da yöneticisine bağlayan dışsal odaklı ya da kendi sergilediği çaba, emek ve başarıya bağlayan içsel odaklı bireyler olabilmektedir.

Alanyazın incelendiğinde erteleme konusuna yönelik gerçekleştirilen çalışmalarda genellikle bireylerin karakteristik özellikleriyle ilişkilendirilen akademik türde erteleme davranışlarına yoğunlaşıldığı görülmektedir. İşyerinde erteleme (prokrastinasyon) davranışı ise olumsuz nitelikli çıktılara sebebiyet verebilmekte, örgüt etkinlik ve verimliliğini düşürmekte, son yıllarda teknolojik unsurların her geçen gün bireyleri etkilemesi nedeniyle de örgütsel süreçler adına da önemli bir problem halini almaktadır. Özellikle işyerinde erteleme (prokrastinasyon) davranışını açıklarken bu eylemin yalnızca bireysel faktörlerle açıklanamayacağı, aynı zamanda örgüt içindeki çeşitli yapısal özelliklerden meydana gelebileceği de ifade edilmektedir.

Bu çalışmada, bireylerin kontrol odağı türlerine göre işyerinde erteleme (prokrastinasyon) davranışları sergileme eğilimleri arasında bir ilişkinin ve sosyo-demografik özellikler ile işyerinde erteleme (prokrastinasyon) davranışı ve boyutları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığın olup olmadığının tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen sonuçlara göre işyerinde erteleme (prokrastinasyon) davranışı ile kontrol odağı arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler tespit edilmiş olup, dışsal kontrol odağına sahip olan bireylerin işyerinde erteleme (prokrastinasyon) davranışı sergileme eğilimlerinin içsel kontrol odağına sahip olan bireylere oranla daha fazla olduğu belirlenmiştir. İşyerinde erteleme (prokrastinasyon) davranışı ve kontrol odağı ilişkisine ilişkin alanyazın incelendiğinde elde edilen sonuçların alanyazındaki çalışmalarla (Wolters, 2003; Lorente vd., 2004; Steel, 2007; Severino vd., 2011; Yıldırım, 2014; Kumral vd., 2018; Güğçerçin ve Korkmazıyürek, 2020; Throop ve Yosof, 2021) paralellik gösterdiği görülmektedir.

Bununla birlikte, işyerinde erteleme (prokrastinasyon) davranışı ve boyutları ile sosyo-demografik özelliklerden cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, tecrübe, çalışılan pozisyon ve bağılı bulunulan yönetici ile çalışma yılı arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. İşyerinde erteleme (prokrastinasyon) davranışı ve sosyo-demografik özellikler ilişkisinde alanyazın incelendiğinde elde edilen sonuçların alanyazındaki çalışmalarla

(Şirin ve Duman, 2018; Baltacı, 2017; Gürültü ve Deniz, 2017; Çelik, 2014; Yiğit ve Dilmaç, 2011; Çetin, 2009; Aydoğan, 2008; Gülebağlan, 2003) paralellik gösterdiği görülmektedir.

Araştırma kapsamında ele alınan işyerinde erteleme (prokrastinasyon) ve kontrol odağı değişkenlerine yönelik olarak örgüt içerisinde hiyerarşinin azaltılmasına, lider-üye etkileşiminin artırılmasına, net ve açık görev tanımlarına, informel gruplara, eğitim ve geliştirme faaliyetlerine, kariyer planlamasına ve insan kaynağının yönetimine daha fazla önem verilmesi gerekmektedir. Çünkü kendisine yatırım yapıldığını, eğitimle desteklendiğini, kendisi adına kariyer planlarının oluşturduğunu hisseden çalışanlar örgüt içerisinde yeteneklerini daha rahat sergileyebilecek ve bu sayede de kendilerine olan inançları da artacaktır. Üstleri ile arasındaki hiyerarşi azalan, iletişimi kuvvetlenen çalışanların yönetsel süreç ve karar mekanizmalarında söz hakkı doğacak ve örgüte yönelik aidiyetleri artacaktır. Sonuç olarak çalışanlar, kendileri örgütler adına bir maliyet unsuru olarak görmeyecek; yatırım yapılan, değerli hissettirilen ve örgüt adına önemli bir faktör olarak değerlendirilecek ve bu sayede de içsel kontrol odaklarını geliştirebileceklerdir.

Örgütlerde yaşanan rol belirsizliği ve rol çatışması problemleri ile görev tanımlarının açık ve net olmaması çalışanlar adına karşılaşılan en büyük problemler olarak gözlemlenmektedir. Gerçekleştirilecek işlere yönelik açık ve net görev tanımlarının olması, örgütsel iletişimin kesintisiz sürdürülmesi, iş tanım ve gerekliliklerine sahip olunması durumunda çalışanlar erteleme (prokrastinasyon) davranışı sergileme eğiliminde bulunmayacak ve göreve ilişkin nicelik ve niteliksel bir problem yaşamayacaktır.

İlerleyen dönemlerde yapılacak çalışmalarda farklı davranış ya da algı değişkenleri ile alakalı olguları uyumlaştırabilmek yoluyla bu tutumların neden ya da sonuçlarını belirlemeleri ve çözüm önerileri getirmeleri tavsiye edilmektedir. Bu çalışmada yalnızca kontrol odağı ve işyerinde erteleme (prokrastinasyon) davranışı arasındaki ilişki ve sosyo-demografik özellikler açısından anlamsal farklılıkları incelenmiştir. Araştırmaya ilişkin modele düzenleyici ve aracı değişkenlerin eklenmesiyle moderatör ve mediatör değişkenler de test edilebilecektir. Bununla birlikte araştırma belirli bir dönemi kapsayan kesitsel bir özellik göstermekte olup, mevcut ve muhtemel değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin daha açık bir şekilde belirlenebilmesi adına boylamsal tasarımla da ele alınmalıdır. Son olarak endüstriyel üretim sektöründe görev yapan bireylere yönelik gerçekleştirilen bu çalışmanın sonuçları Mersin ilinde faaliyet gösteren iki gıda üretim tesisindeki beyaz ve mavi yakalı çalışanlarla sınırlı olup, diğer örneklem ve sektörler araştırma kapsamına alınmamıştır. Bu sebeple araştırma sonuçlarının geniş örneklem kitleleri ve diğer sektörler adına bir genelleme durumu bulunmamaktadır. Gelecek dönemdeki araştırmacılar kontrol odağı ve işyerinde erteleme (prokrastinasyon) davranışının ortaya çıkartması muhtemel sonuçlarını farklı endüstri ve sektörler özelinde değerlendirebilir ve bu endüstri ve sektörlerde yeterli örnekleme ulaşabilmek koşuluyla farklılıkları ortaya koyabilirler.

KAYNAKÇA

Ackerman, D. and Gross, B. (2005). My Instructor Made Me Do It: Task Characteristics of Procrastination, *Journal of Marketing Education*, 27(1): 5-13.

Akmaz, A. ve Erbaş, A. (2017). Psikolojik Kontrat İle Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Güven İlişkisi: Mersin İlindeki 4 ve 5 Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(4): 125-154.

Aydoğan, D. (2008). *Akademik Erteleme Davranışının Benlik Saygısı, Durumluluk Kaygı ve Öz-Yeterlilik İle Açıklanabilirliği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

- Baltacı, A. (2017). Erteleme Davranışı Eğilimi ve Beş Faktörlü Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkiler: Okul Yöneticileri Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi (UGEAD)*, 3(1): 56-80.
- Beswick, G., Rothblum, E.D. and Mann, L. (1988). Psychological Antecedents of Student Procrastination. *Australian Psychologist*, 23(2): 207-217.
- Burçak, A.D. (2012). İç Denetim Programının Ergenlerin Denetim Odağı, Öğrenilmiş Güçlülük ve Savunma Mekanizmalarını Kullanma Biçimi Üzerindeki Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Çelik, B. Ç. (2014). Akademik Ertelemenin Bazı Psiko-Sosyal Değişkenlere Göre Açıklanması ve Gerçeklik Terapisine Dayalı Akademik Erteleme ile Başa Çıkma Eğitim Programının Etkiliğinin Sınanması. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Çelik, E. (2009). Evli Öğretmenlerin Bağlanma Stili, Denetim Odağı ve Bazı Nitelikleri Açısından Evlilik Uyum Düzeylerinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Çetin, Ş. (2009). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Akademik Erteleme Davranışlarına İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 1-7.
- Dağ, İ. (1991). Rotter'in İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği (RİDKOÖ)'nin Üniversite Öğrencileri İçin Güvenirliği ve Geçerliliği. *Psikoloji Dergisi*, 7(26), 10-16.
- Eerde, W. V. (2004). Procrastination in Academic Settings and the Big Five Model of Personality: A Meta-Analysis. In H. C. Schouwenburg, C. H. Lay, T. A. Pychyl, & J. R. Ferrari (Ed.), *Counseling the Procrastinator in Academic Settings*, *American Psychological Association* (29-40).
- Erdem, H. (2014). Algılanan Örgütsel Destek ve Kontrol Odağının Stresle Başa Çıkma Yöntemleri Üzerine Etkileri: Psikolojik Sermayenin Bu Süreçteki Rolü ve Bir Alan Araştırması, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Fernie, B., A., Bharucha, Z., Nikcevic, A.V. and Spada, M., M. (2017). The Unintentional Procrastination Scale. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy*, 35(2): 136-149.
- Ferrari, J. (1992). Procrastination in the Workplace: Attributions for Failure Among Individuals with Similar Behavioral Tendencies. *Personality and Individual Differences*, 13(3): 315-319.
- Fidan, N. (1986). *Okulda Öğrenme ve Öğretme*. Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- Flett, A. L., Haghbin, M. and Pychyl, T., A. (2016). Procrastination and Depression from a Cognitive Perspective: An Exploration of the Associations Among Procrastinatory Automatic Thoughts, Rumination, and Mindfulness. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy*. 34 (3): 169-186.
- Gupta, R., Hershey, D. and Gaur, J. (2012). Time Perspective and Procrastination in the Workplace: An Empirical Investigation. *Current psychology (New Brunswick, N.J.)*, 31(2): 195-211.
- Gügerçin, U. and Korkmazıyrek, H. (2020). External Locus of Control and Role Conflict as the Antecedents of Procrastination: An Empirical Study. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(1): 711-730.
- Gülebağlan, C. (2003). Öğretmenlerin İşleri Son Ana Erteleme Eğilimlerinin, Mesleki Yeterlilik Alguları, Mesleki Deneyimleri ve Branşları Bakımından Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

- Gülveren, H. (2008). *Lise Son Sınıf Öğrencilerinde İç-Dış Kontrol Odağı, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı İle Zekâ Arasındaki İlişkinin Araştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Felsefe-Yöntem Analiz*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gürültü E. ve Deniz, L. (2017). Lise Öğrencilerinin Akademik Erteleme Davranışları ve Sosyal Medya Kullanımları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Journal of Human Sciences*, 14 (1): 772-788.
- Harris, N. and Sutton, R. (1983). Task Procrastination in Organizations: A Framework for Research. *Human Relations*, 36(11): 987-996.
- Hen, M. (2018). Causes for procrastination in a unique educational workplace. *Journal of Prevention & Intervention in the Community*, 46(3), 215-227.
- Kalaycı, Ş. (2014). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kanten, P. and Kanten, S. (2015). The Antecedents of Procrastination Behavior: Personality Characteristics, Self-Esteem and Self-Efficacy, *Global Business Research Congress (GBRC)*, May 26-27, Istanbul Turkey.
- Kanten, S., Esirgemez, M., Aydın Hasekioğlu, Y. ve Keçeli, M. (2018). İş Yaşamının Kalitesinin Sosyal Kaytarma ve İşi Erteleme Davranışı Üzerindeki Etkisinde Etik İklim Algısının Rolü. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(32): 559-576.
- Karataş, H. (2015). Correlation among Academic Procrastination, Personality Traits, and Academic Achievement. *Anthropologist*, 20(1): 243-255.
- Kim, J., Hong, H., Lee, J. and Hyun, M., H. (2017). Effects of Time Perspective and Self-Control on Procrastination and Internet Addiction. *Journal of Behavioral Addictions* 6(2): 229-236.
- Kline, R. B. (2015). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. New York: Guildford Press.
- Kumral, T., Paksoy, M. ve Bozkurt, S. (2019). Kontrol Odağı ve İşyeri Prokrastinasyonu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Tekstil Sektöründe Bir Araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(2): 499-515.
- Lay, C. and Brokenshire, R. (1997). Conscientiousness, Procrastination, and Person-task Characteristics in Job Searching by Unemployed Adults. *Current Psychology: Developmental, Learning, Personality, Social*, 16(1): 83-96.
- Lim, V.K. and Chen, D.J. (2012). Cyberloafing at the Workplace: Gain or Drain on Work?, *Behaviour & Information Technology*, 31(4): 343-353.
- Libert, Y., P. Janne, D. Razavi, I. Merckaert, P. Scalliet, N. Delvaux, A-M. Etienne, S. Conradt, J. Klustersky, J. Boniver and Ch. Reynaert (2003). Impact of Medical Specialists' Locus of Control on Communication Skills in Oncological Interviews, *British Journal of Cancer*, 88(4): 502-509.
- Lorente, L., Salanova, M., Martinez, I. M. and Vera, M. (2014). How Personal Resources Predict Work Engagement and Self-Rated Performance Among Construction Workers: A Social Cognitive Perspective. *International Journal of Psychology*, 49(3): 200-207.
- Malachowski, D. (2005). Wasted Time at Work Costing Companies Billions. <http://www.salary.com/careers/layoutscripts/credisplay.asp?tab=cre&caT=NocAt&Ser=Ser374&Part=Par555>. (14.06.2023).

- Metin, U.B., Taris T.W. and Peeters M. C. W. (2016). Measuring Procrastination at Work and Its Associated Workplace Aspects, *Personality and Individual Differences*, 101, 254-263.
- Milgram, N. and Tenne R. (2000). Personality Correlates of Decisional and Task Avoidant Procrastination, *European Journal of Personality*, 14, 141-156.
- Özer, A. (2012). Procrastination: Rethinking Trait Models. *Education and Science*, 37(166): 303-317.
- Paulsen, R. (2015). Non-work at Work: Resistance or What? *Organization*, 22(3), 351-367.
- Rebetez, M., Rochat, L., Barsics, C. and Linden, M., V. (2018). Procrastination as a Self- Regulation Failure: The Role of Impulsivity and Intrusive Thoughts, *Psychological Reports* 121(1): 26-41.
- Rotter, J.B. (1966). Generalized Expectancies for Internal Versus External Control of Reinforcement. *Psychological Monographs: General and Applied*, 80(1): 1-28.
- Sandhya, M. and Gopinath T. (2019). The Relationship Study of Big Five Model of Personality and Procrastination among Young Adults. *IOSR Journal of Humanities and Social Science (IOSR-JHSS)*, 24 (8): 44-55.
- Saunders, M. N. and Lewis, P. (2012). *Doing research in business & management: An essential guide to planning your project*. Canada: Pearson.
- Schouwenburg, H.C. and Lay, C.H. (1995). Trait Procrastination and The Big Five Factors of Personality. *Personality and Individual Differences*, 18(4): 481-490.
- Severino, S., Aiello, F., Cascio, M., Ficarra, L. and Messina, R. (2011). Distance Education: The Role of Self-Efficacy and Locus of Control in Lifelong Learning, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 28, 705-717.
- Sokolowska, J. (2009). *Behavioral, Cognitive, Affective, and Motivational Dimensions of Academic Procrastination Among Community College Students: A Q Methodology Approach*, Doktora Tezi Fordham University New York.
- Solomon, L.J. and Rothblum, E.D. (1984). Academic Procrastination: Frequency and Cognitive-Behavioral Correlates. *Journal of Counseling Psychology*, 31(4): 503- 509.
- Steel, P. (2007). The Nature of Procrastination: A Meta- Analytic and Theoretical Review of Quintessential Self-Regulatory Failure. *Psychological Bulletin*, 133(1): 65-94.
- Şeşen, H. (2010). *Öncülleri ve Sonuçları ile Örgüt İçi Girişimcilik: Türk Savunma Sanayinde Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kara Harp Okulu Üniversitesi, İstanbul.
- Şirin, E. K. ve Duman, S. (2018). Cinsiyete Göre Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinde Akademik Erteleme Davranışı: Genel Erteleme ve Akademik Özyeterliğin Rolü. *Türk Spor Bilimleri Dergisi*, 1 (1): 1-10.
- Throop, N. and Yosof, R. (2021). The Contribution of Employee Consideration of Future Consequences and Cultural Values on Work Procrastination. *Sweden Linnaeus University*.
- Uzun, B. ve Demir, A. (2015). Erteleme: Türleri, Bileşenleri, Demografik Etkenler ve Kültürel Farklılıklar, *Ege Eğitim Dergisi* (16)1: 106-121.
- Watson, D.C. (2001). Procrastination and The Five-Factor Model: A Facet Level Analysis. *Personality and Individual Differences*, 30(1): 149-158.
- Wolters, C. A. (2003). Understanding Procrastination from a Self-Regulated Learning Perspective. *Journal of Educational Psychology*, 95(1): 179-187.

Yaşar, V. (2006). *Farklı Liselerde Öğrenim Görmekte Olan Farklı Liselerde 16-18 Yaş Grubundaki Öğrencilerin Denetim Odağı Düzeyleri İle Bazı Kişilik Özelliklerinin Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Yeşilyaprak, B. (1990). Denetim Odağının Belirleyicileri ve Değişime İlişkin Araştırmalar: Bir Eleştirel Değerlendirme. *Psikoloji Dergisi*, 7(25), 41-52.

Yıldırım, N.N. (2014). Üniversite Öğrencilerinde Erteleme Davranışının Mükemmelliyeçilik ve Denetim Odağı ile İlişkinin İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

Yiğit, R. ve Dilmaç, B. (2011). Ortaöğretimde Öğrencilerinin Sahip Oldukları İnsani Değerler İle Akademik Erteleme Davranışlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, 159-178.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

**Arkeolojik Veriler Işığında Erken (Grönlandiyen) ve Orta (Nortgripiyen)
Holosen'de Bitlis-Muş Bölgesi**

Dr. Öğr. Üyesi Yunus ÇİFTÇİ, Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Bitlis, e-posta:

cftc.yns@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5547-7613>

Öz

Son yıllarda Doğu Anadolu Bölgesi, arkeolojik açıdan önemli veriler sunmasına karşın çoğu alanda tam olarak irdelenmemiş ya da çalışmalar sınırlı kalmıştır. Bunlardan en önemlileri bölgenin tarihöncesi dönemlerinin araştırılmaması ve bölgenin genel anlamda ele alınmamasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmada ele alınan Muş ve Bitlis illeri bahsi geçen konulara katkı sağlamak ve bazı sorulara cevap vermektedir. Özellikle bu iki il bölgesinin kapsadığı alanlarda yapılan yüzey araştırmaları, bölgede Neolitik Çağ'ın olmadığı, Kalkolitik Çağın çok zayıf olduğunu ve Erken Tunç Çağ'ında değişkenlikler olduğunu göstermektedir. Her iki ilin hem kendi içinde hem de çevre bölgelerle karşılaştırılması yapıldığında, her iki ilin Doğu Anadolu Bölgesi arkeolojisi ve tarihi için oldukça önemli boşlukları doldurduğu ve bazı sorulara cevap verdiği anlaşılmaktadır. Genel olarak bu çalışmada bahsi geçen iki ilin Erken ve Orta Holosen dönemlerdeki (Proto-Neolitik, Neolitik, Kalkolitik ve Erken Tunç Çağları) kültürel durumu ve bunun üzerinde etkili olan etkenler ele alınarak bölgenin eksik kalan boşlukları tamamlanmaya çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muş-Bitlis Prehistoryası, Muş-Bitlis Erken Tarihi, Muş-Bitlis Neolitik, Muş-Bitlis Kalkolitik, Muş-Bitlis Erken Tunç Çağı.

Makale Gönderme Tarihi: 24.07.2023

Makale Kabul Tarihi: 04.10.2023

Önerilen Atıf:

Çiftçi, Y. (2023). Arkeolojik Veriler Işığında Erken (Grönlandiyen) ve Orta (Nortgripiyen) Holosen'de Bitlis-Muş Bölgesi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(10): 1367-1383.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2023, 6(10): 1367-1383. DOI:[10.26677/TR1010.2023.1319](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1319)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

**Bitlis-Muş Region in The Early (Grenlandian) and Middle (Nortgripian) Holocene
in The Light of Archaeological Data**

Assistant Prof. Dr. Yunus ÇİFTÇİ, Bitlis Eren University, Faculty of Arts and Sciences, Bitlis, e-mail: cftc.yns@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5547-7613>

Abstract

Although the Eastern Anatolia Region has provided important archaeological data in recent years, most areas have not been fully investigated or studies have been limited. The most important ones are due to the fact that the prehistoric periods of the region were not investigated and the region was not discussed in general terms. In this context, the provinces of Muş and Bitlis, which are discussed in this study, contribute to the aforementioned issues and answer some questions. Surveys carried out especially in the areas covered by these two provinces show that there was no Neolithic Age in the region, that the Chalcolithic Age was very weak and that there were variations in the Early Bronze Age. When both provinces are compared both within themselves and with the surrounding regions, it is understood that both provinces fill very important gaps for the archeology and history of the Eastern Anatolia Region and answer some questions. In general, in this study, the cultural situation of the two provinces mentioned in the Early and Middle Holocene periods (Proto-Neolithic, Neolithic, Chalcolithic and Early Bronze Ages) and the factors affecting it were discussed and the missing gaps of the region were tried to be filled.

Keywords: Muş-Bitlis Prehistory, Muş-Bitlis Early History, Muş-Bitlis Neolithic, Muş-Bitlis Chalcolithic, Muş-Bitlis Early Bronze Age.

Received: 24.07.2023

Accepted: 04.10.2023

Suggested Citation:

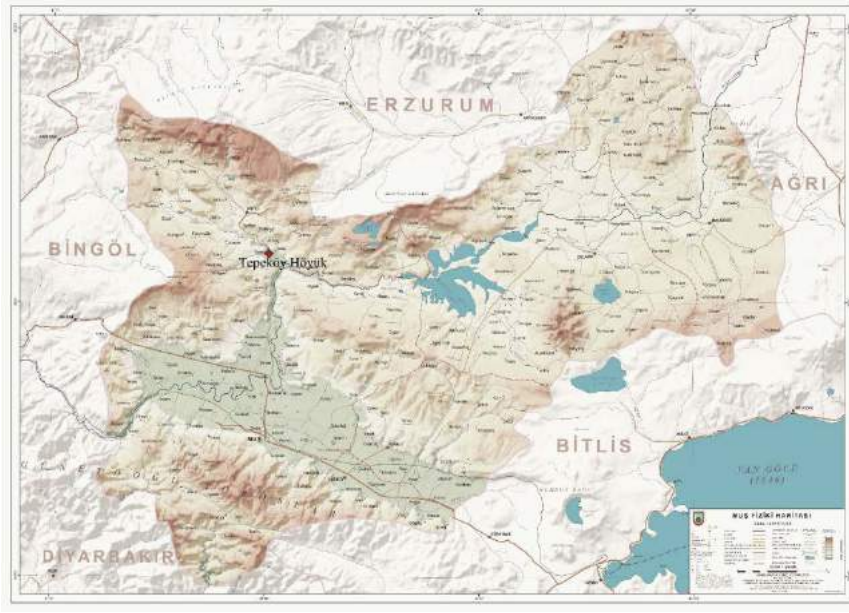
Çiftçi, Y. (2023). Bitlis-Muş Region in The Early (Grenlandian) and Middle (Nortgripian) Holocene in The Light of Archaeological Data, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(10): 1367-1383.

GİRİŞ

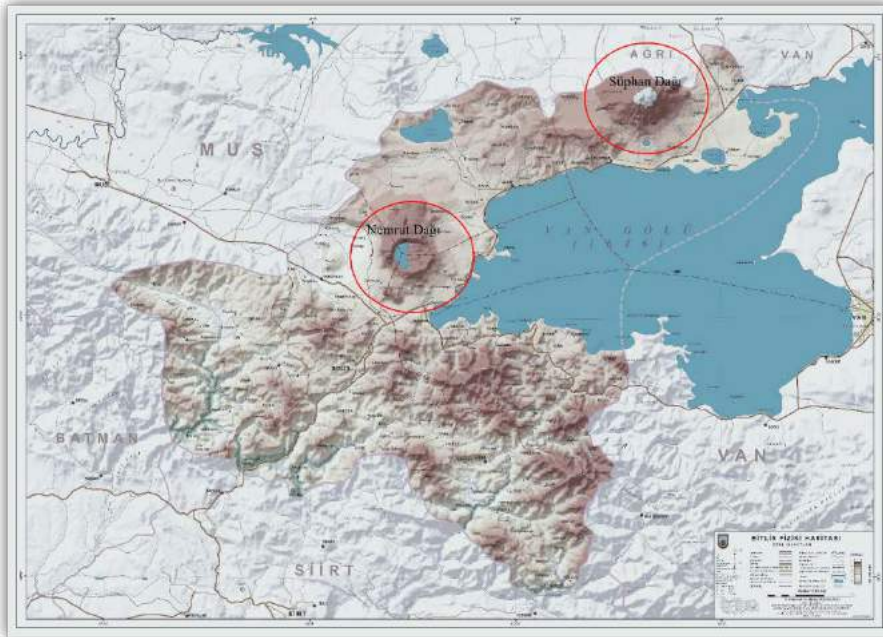
Doğu Anadolu arkeolojisi özellikle Cumhuriyet'in ilanından sonra, Türk Tarih Kurumu'nun kurulmasıyla birlikte araştırılmaya başlanmış ancak bu araştırmalar yeterli düzeyde olmamıştır. Bu araştırmalar farklı disiplinlere ait bilimsel-akademik kişilerce yapılmış kısa süreli araştırmaları içermektedir. Bunun yanı sıra Cumhuriyet öncesine ait gezginler, tarihi eser meraklıları ve yabancı araştırmacılar tarafından bölge birçok kez incelenmiştir. Elbette bunda en önemli etken bölgede Demir Çağlarında etkin güç olan Urartu Krallığı ve krallığa ait olgular gelmektedir. Bölge, arkeoloji açısından en önemli dönemlerini 1960 sonrasında yaşamaya başlamıştır. Özellikle barajlar (Karakaya ve Keban Barajları) vesilesiyle yapılan kazılar sonucu bölgenin zenginliği fark edilmiş ve dikkatleri üstüne çekmeye başlamıştır. Bu barajlardan dolayı yapılan kazılar özellikle Malatya-Elazığ Bölümü'nün çok iyi bilinmesine vesile olmuştur. Barajlar dışında bölgede müze (bakanlık), arkeoloji enstitüsü gibi farklı kurumlar tarafından yapılan bilimsel kazılarda bulunmaktadır. Van Gölü ve çevresinde, özellikle Urartu Krallığı'na ait kalelerde yapılan kazılar bu bölgenin de kısmen araştırılmasını sağlamıştır. Kale kazıları dışında birkaç höyük kazısı bölgenin kronolojisini göstermiş önemli kazılardır. Doğu Anadolu'nun kuzeyinde (Erzurum, Kars ve Bayburt illerinde) bölge tarihi açısından önemli, sonuçlar veren arkeolojik höyük kazılar yapılmıştır. Ancak aynı durum Doğu Anadolu'nun orta kısmı yani, Bitlis, Muş ve Bingöl üçlüsünün kapladığı alan için geçerli değildir. Çoğunlukla Urartu'ya (Kayalıdere ve Kef Kaleleri) ve daha geç (Bitlis Kalesi, Ahlat Mezarlığı gibi) dönemlere ait kale kazıları yapılmış ya da kazılmaya devam edilmektedir. Son birkaç yılda yine baraj inşaları nedeniyle Muş (Tepeköy Höyük, Erdoğan vd., 2023; Erdoğan, 2023; Çiftçi, 2023) ve Bingöl'de (Murat Höyük, Özdemir, 2021) höyük kazıları gerçekleştirilmiştir. Bu son dönem kazıları en azından bu iki il için yeterli veri sağlamaktadır. Ancak Bitlis ilinde henüz tam bir höyük kazısı yapılmamıştır, daha çok yüzey araştırmalarından bilinmektedir.

Bu çalışma özellikle Muş (Res. 1) ve Bitlis (Res. 2) illerinde yapılan arkeolojik araştırmalarla birlikte diğer bilimsel araştırmaları ele alarak iki ilin en erken dönemlerine dair kanıtlar aramaktadır. Özellikle ilk yerleşimlere sahne olan Neolitik ve sonrasında Kalkolitik Çağlara ait çıkarımlar oluşturulmuştur. Yine yüzey araştırmaları ve Tepeköy Höyük (Muş/Varto, Res. 1) kazıları ışığında Tunç Çağlarına ait önemli sonuçlara değinilmiştir. Genel olarak Muş ve Bitlis illerinin erken dönemlerine (Demir Çağı Öncesine) ait olan bu çalışmada bahsi geçen illerin erken dönemlerde ne denli önem arz ettiğini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Genel olarak zamansal sınırlamalar, Yakınoğu'da ilk yerleşimlerin kurulmaya başladığı Erken Holosen (Grönlandiyen)¹ ve toplulukların köklü değişimler geçirdiği orta holosen (Nortgripiyen)² dönemlerini kapsamaktadır. Bu bağlamda arkeolojik kronoloji bakımından Proto-Neolitik Çağ, Neolitik Çağ, Kalkolitik Çağ ve Erken Tunç Çağı ele alınmaktadır.

¹⁻² Uluslararası Stratigrafi Komisyonu tarafından Holosen Dönem, 2018 yılından itibaren üç evreye ayrılmıştır. Komisyona göre Erken Holosen "Grönlandiyen" (Günümüzden Önce 11.700-8.200 yılları arası), Orta Holosen "Nortgripiyen" (Günümüzden Önce 8.200-4.200 yılları arası) ve Geç Holosen "Meghaliyen" (Günümüzden Önce 4.200-Günümüz arası) olarak ayrılmıştır (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Holosen#> Erişim: 20.06.2023)

Resim 1: Muş İli Fiziki Haritası (harita.gov.tr'den alınmış ve düzenleme yapılmıştır)

Resim 2: Bitlis İli Fiziki Haritası (harita.gov.tr'den alınmış ve düzenleme yapılmıştır)

MUŞ-BİTLİS BÖLGESİ BİLİMSEL ARKEOLOJİK ARAŞTIRMALARI

Muş - Bitlis illerinin kapsadığı bölge hem gezginler hem de bilimsel araştırmacılar tarafından birçok kez ziyaret edilmiştir. Evliya Çelebi "Seyahatname" adlı eserinde bölgenin hem kültür hem de diğer zenginliklerinden bahsetmektedir (Evliya Çelebi, 1986). Bunun dışında yine erken dönemlerde hem yerli hem de yabancı bilimsel araştırmacılar bölgenin, özellikle yüzeyde bulunan zenginlikleri ile ilgilenmiştir. Bununla birlikte bu bilimsel araştırmalar sadece arkeoloji bilimi ile ilgili değil farklı alanlarda ve disiplinlere bağlı bilim dallarıyla da yapılmıştır. Ancak konumuz gereği bu çalışmada sadece arkeolojik bilimsel çalışmalar ele alınmıştır. Özellikle

Doğu Anadolu ve konumuzu ilgilendiren Muş-Bitlis il bölgeleri Türk Tarih Kurumu'nun kurulmasından sonra çeşitli araştırmalara ve çalışmalara konu olmaya başlamıştır.

1945 yılında Kılıç Kökten Doğu Anadolu Bölgesi'nin prehistorik dönemlerini araştırmak ve belgelemek amaçlı yüzey araştırmaları gerçekleştirmiştir. Muş-Bitlis bölgesini de ziyaret eden Kökten bölgede özellikle prehistorik dönemlere ait izlerin olduğunu söylemektedir (Kökten, 1946). 1956 yılında Doğu Anadolu Bölgesi'ne gelen C. A. Burney, Muş-Bitlis ve Van Bölgesini bisikletle dolaşarak höyükleri ve yerleşim yerlerini kayıt altına almıştır. Bölgede yaptığı araştırmalarda, bölgenin dönem ve malzemesini de tanımlayan Burney Muş bölgesinde M. Ö. 2000'lerde yerleşim olmadığını söylemiştir (Burney, 1958). 1965-1966 yıllarında Varto ilçesinde bulunan Kayalidere yerleşiminde kazı çalışmaları başlatan Burney, bölge tarihine ve Urartu tarihine ışık tutmuştur. Burney bu araştırmalarından sonra 1958 yılında G. R. J. Lawson ile birlikte Bitlis ilinin Adilcevaş ilçesi sınırlarındaki ve Urartu Krallığı'nın önemli kalelerinden olan Kef Kalesi'nde bulunan stelleri arkeoloji camiasına kazandırmıştır. 1959 yılından itibaren özellikle Van Gölü çevresinde Afif Erzen başkanlığında (İstanbul Üniversitesi ve Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü adına) çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalar sonucunda 1964 yılında Kef Kalesi'nde Emin Bilgiç ve Baki Ögün tarafından arkeolojik kazılar yapılmıştır (Bilgiç ve Ögün, 1964). 1991-1993 yıllarında Alparslan Barajı I yapımında, Muş'ta yüzey araştırması yapan Mitchell S. Rothman, bölgenin höyüklerle zengin olduğunu fakat çok tahrip olmuş olduğunu belirtmiştir. Ayrıca sunduğu verilerle Muş bölgesi için genel bir kronoloji oluşturmuştur (Rothman, 1992; 1994). 1995-1999 yıllarında Aynur Özfirat Bitlis ve Muş illerinde Tunç ve Demir Çağlar'ına yönelik çalışmalar yapmıştır. Özfirat bu çalışmalarıyla birlikte bölgede zengin bir Tunç ve Demir Çağı'nın varlığını ortaya koymuştur (Özfirat, 1999; 2000; 2001). 2009- 2014 yıllarında Hanifi Biber başkanlığında bir ekip Muş ilinin her yerini gezerek ayrıntılı bir çalışma yapmış ve bu çalışmalar çeşitli yayın gruplarıyla sunulmuştur (Biber, 2016; 2018; Biber ve Çavuşoğlu, 2011; 2013; Biber vd., 2012). Son olarak Muş ili, Varto ilçesine bağlı Tepeköy köyü içinde yer alan Tepeköy Höyük kazıları, Alparslan Barajı (HES Projesi) su toplama alanı içinde kaldığından dolayı Ahlat Müzesi tarafından 2014, 2017 ve 2018 yıllarında kurtarma kazıları yapılmıştır (Erdoğan vd., 2021; Erdoğan vd., 2023). Yine aynı proje dahilinde 2018-2019 yıllarında aynı bölgede bulunan önemli Urartu kalesi olan Kayalidere Kalesi'nde de kurtarma kazıları yapılmıştır (Erdoğan vd., 2020). Bu iki kazı sonucunda yüzey araştırmalarında elde edilen veriler netlik kazanmaya ve değişmeye başlamıştır.

Bu çalışmaların dışında yukarıda da belirtildiği üzere farklı bilim dallarına ait farklı çalışmalarda bulunmaktadır. Bitlis ilinde özellikle Demir Çağı ve sonrasına yönelik yüzey araştırmaları ve kazılar bulunmaktadır ki bu çalışmaların bazıları günümüzde de devam etmektedir. Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı, Bitlis Kalesi Kazısı, Kef Kalesi Kazısı ve son olarak 1071 Malazgirt Meydan Savaşı'nı araştırmak için yapılan çalışmalar devam etmektedir.

BÖLGENİN ZAMANSAL İKLİM DEĞİŞİMLERİ (HOLOSEN)

Doğu Anadolu Bölgesi yapılan analiz (farklı bilim dalları tarafından yapılan) ve arkeolojik kazı çalışmaları neticesinde Paleolitik Çağ'dan (orta ve üst) günümüze değin canlıların yaşam alanlarından biri olduğu görülmüştür. İnsan topluluklarının bölgeyi Paleolitik Çağ'da bildiği ve hatta bölge kaynaklarını kullandığı da bu çalışmalarla belgelenmiştir. Ancak Neolitik Çağ sonuna kadar bu insan topluluklarının bölgede tam bir yerleşim kurduğuna ve uzun süreli bir yaşam ortamı oluşturduğuna dair kanıtlar oldukça zayıftır. Bu durumun başlıca nedenleri arasında iklim şartları gelmektedir. Genel olarak Paleolitik Çağ'dan günümüze bölgenin iklim şartlarına baktığımızda ise bunun aslında bir mantık çerçevesine oturduğu görülmektedir.

Ancak bu durum bölgede hiç yerleşim kurulmadığı ya da bu eski dönemlerin bu bölge de yaşanmadığını akla getirmemelidir.

Geçmişin iklim bilgilerini, farklı branşlara mensup bilim insanlarının yapmış olduğu izotop analizleri ve arkeolojik kazılarda elde edilen verilerle öğrenmek mümkündür. Özellikle Doğu Anadolu ve yakın çevresinde birçok defa yapılan analiz çalışmaları bölgenin geçmiş iklimi hakkında yeterli bilgiler sunmaktadır (Kuzucuoğlu vd., 2010; Landmann vd., 1996; Litt vd., 2012; Litt vd., 2014; Ön vd., 2017a; Ön vd., 2017b; Ön ve Özeren, 2019; van Zeist ve Woldring, 1978; van Zeist ve Bottema, 1991; Wick vd., 2003). Yapılan bu araştırmalar ve analizler sonucunda Doğu Anadolu ve çevresinin benzer iklimsel değişimler geçirdiğini ancak Mezopotamya Bölgesine göre farklılıkların olduğunu göstermektedir. Bu farklılıklarda Doğu Anadolu Bölgesinin coğrafyası (enlem ve yükselti) ile ilişkili gibi görünmektedir.

Son dönemlerde Zeki B. Ön ve arkadaşlarının Hazar ve Van gölleri civarında yapmış oldukları çalışmalar özellikle Doğu Anadolu Paleo-iklimini ve süreç boyunca iklimsel değişimleri en iyi sonuçları ile sunmuşlardır (Ön vd., 2017a; Ön vd., 2017b; Ön ve Özeren, 2019). Keza bu sonuçlar daha erken dönemlerde yapılan analizlerle de karşılaştırıldığında neredeyse aynı verilerin olduğu görülmektedir. Genel olarak Doğu Anadolu ve çevre bölgelerin süreçsel iklim değişimlerine bakıldığında ise; Lucia Wick ve ekibi (2003: 666, 673) tarafından Van Gölü ve çevresinde yaptıkları analizler sonrası hem gölün olduğu bölge hem de daha güney kesimleri aynı göstergeleri iletmektedir. Çünkü Van Gölü ve çevresi yıllık yağış ortalamasının fazla olması ve yüksek basınçlı Subtropikal kuşağın iklim dalgalanmalarına karşı hassas olmasından Mezopotamya ile karşılaştırılabilir. Bu verilere göre bahsi geçen bölgeler Genç Dryas ve Erken Holosen sırasında çok kurak koşullar gösterirken ardından yaklaşık MÖ 10.500'lerde ani bir ısınma görülmektedir. Zeki B. Ön ve arkadaşlarının Hazar Gölü ve Van Gölü'nde yapmış oldukları analiz sonuçlarında ise diğer analizlere benzer sonuçlar elde edilmiştir. Buna göre Holosen öncesinde bölge soğuk ve yağışlı iken holosen ile birlikte ısınmalar yaşanmaya başlanmış ve bölgede "Holosen Normalleri" MÖ 8.000'li yıllarda tamamlanmıştır (Ön vd., 2017a; Ön vd., 2017b; Ön ve Özeren, 2019). İsrail sınırlarında bulunan Soreq (Bar-Matthews vd., 2003: 3190) ve Lübnan sınırlarındaki Jeita (Verheyden vd., 2008: 378), karstik mağaralarında yapılan analizlerde ise erken dönemlerde yağışların artmaya başladığı görülmektedir. Erken Holosen' de yukarıda verilen analizlik alanlardan alınan örnekler neticesinde tüm Yakındoğu'da yaklaşık MÖ 9.300'lerde havanın daha ısındığı ve nem miktarının giderek arttığı görülmektedir (Denies vd., 2015: 297; Denies vd., 2016: 6). Zeki Ön vd., 2017; Ön ve Özeren, 2019; Lucia Wick vd., 2003 ve diğer araştırmacıların Doğu Anadolu Bölgesi'nde yapmış oldukları polen analizleri Mezopotamya'dan farklı olarak Doğu Anadolu'da asıl ısınmaların MÖ 8000'lerde başladığını, daha önce ısınmalar olmasına karşın yerel özelliklerden dolayı çevre bölgelere göre nispeten daha az hissedildiği anlaşılmaktadır. Erken Holosen'den Orta Holosen'e geçişte fazla bir değişim görülmemektedir. Ancak bazı analizler bölgesel bir nemlilik ve yağış değişkenliğini göstermektedir. Litt ve diğerleri (2012: 102-103) Ölü Deniz Havzası'ndan aldıkları polen kayıtlarına göre Yakındoğu'nun MÖ 10.000 ve MÖ 6.500 yılları arası sıcak ve kurak bir iklim yaşadığını ileri sürmüştür. Ancak Van Gölü, Hazar Gölü, Soreq ve Jeita mağaralarında alınan analiz örnekleri daha farklı bir iklimi göstermektedir. Soreq Mağarasında MÖ 8.500-7.000 yılları arası Yakındoğu'da yüksek yağış izleri varken, aynı şekilde Jeita Mağarasında MÖ 9.200-6.500 yılları arası nemli bir iklim göstermektedir. Benzer özellikler Van Gölü için MÖ 6.200-4.000 yılları arası için geçerlidir. Holosen sırasında Yakındoğu'da MÖ 4.200-4.000 yıllarında sıcak ve kurak iklim şartları görünmeye başlamıştır, Litt ve diğerlerinin (2012: 102-103) Ölü Deniz havzasından elde ettikleri sonuçlar bu sebeple kesin sonuçlar olmadıkları görülmektedir (Bar-Matthews vd., 2003: 3195; Dinies vd., 2016: 11; Engel vd., 2012: 135). Hazar Gölü verilerinde

bölge MÖ 8000-5000 yılları arasında sıcaklık yüksek değerler verirken, aşırı bir kuraklıktan da bahset mümkündür (Ön vd., 2017).

Orta ve Geç Holosen geçişte oldukça belirgin bir ısınma izlerine rastlanmaya başlamıştır (Van Gölü sonuçlarına göre yaklaşık MÖ 4.200'lerde). Akdeniz iklimi kış yağmurları azalmaya başlamış, nemlilik düşmüş ve karasal iklim görünmeye başlamıştır. Benzer sonuçlar Van Gölü ve Hazar Gölü'nden alınan analizlerde de görülmektedir. Özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nde MÖ 5000'lerden sonra sıcaklıkların düştüğü ve belli zamansal dönemlerde ise aşırı kuraklıkların yaşandığı görülmektedir. Mezopotamya 'da ise Jeita Mağarasından alınan analizlerde ise yağış MÖ 6500'lerden itibaren düşmeye başladığı ve MÖ 4.binden itibaren nemli iklimde kademeli düşüş yaşandığı görülmektedir. Soreq ve Jeita Mağaralarında ise benzer bir durum görülmektedir. Günümüzden yaklaşık 7000 yıl önce kuraklığın başladığı ve artarak günümüze geldiği görülmektedir. Tüm Yakındoğu'da yukarıda bahsi geçen analizler sonucunda MÖ 7000'lerden sonra karasız bir iklim rejimi başlamış, bölgesel ısınmalar ve soğumalar farklı dönemlere yansımıştır (Wick vd., 2003: 673; Verheyden vd., 2008: 378-380; Bar-Matthews vd., 2003: 3195; Flohr vd., 2013: 1532; Bar-Matthews ve Ayalon, 2011: 168; Bar-Matthews vd., 1999: 91; Bond vd., 1997: 1263). Azımsanmayacak tek bir gerçek MÖ 7000' den sonra bölgenin kuraklık yaşamaya başlamış olmasıdır. Bahsi geçen tarihten itibaren farklı nedenlerden ötürü hızlı iklim değişimleri (RCC) yaşanmıştır. Kuzey Atlantik Salınımları, Enlem ve Atmosferik nedenler bunlardan bazılarıdır.

ERKEN HOLOSEN "GRÖNLANDİYEN" DÖNEM

Proto-Neolitik ve Neolitik Çağ

Bitlis ve Muş illerinin erken dönemlere ait arkeolojik geçmişi tam olarak araştırılmadığından bu konu ile ilgili varsayımlar çevre bölgelerden elde edilen verilerle oluşturulmuştur. Her iki il oldukça önemli bir coğrafyada ve konumda yer almaktadır. Mezopotamya'nın kuzeyde en uç sınırı olan Güneydoğu Toros dağ sırasının ayırdığı alanda bulunan iki ilin kapsadığı bölge aynı zamanda kuzeyde Kafkas ve doğuda İran kültürel bölgeleriyle de bağlantılıdır. Tıpkı Malatya Aslantepe'de ortaya çıkarılan hem Eski Mezopotamya hem de Eski Kafkas izleri bu duruma en iyi örnek olarak gösterilebilir. Muş ve Bitlis için bu bağlantı (Eski Mezopotamya ve Kafkas bağlantısı) akla biraz şüpheli gelebilir ancak bilimsel araştırmalar aslında bu bağlantının çok daha eski dönemlerde kurulduğunu açıkça göstermektedir. Muş, Bitlis ve Bingöl üçlüsünün oluşturduğu alan yaklaşık 12000 yıl önce³, avcı toplayıcı-ilk yerleşik topluluklar tarafından bilinmektedir ve bu bölgeyi özellikle obsidyen kaynakları için çoğu kez ziyaret ettikleri ya da bir ticaret/takas sonucu obsidyeni kendi topraklarına Mezopotamya, Levant ve Kıbrıs topraklarına kadar götürdükleri yapılan analizler sonucu kesinleşmiştir (Bigazzi vd., 1998: 83; Ercan vd., 1994: 506. Cauvin ve Chataigner, 1994: 529; Chataigner vd., 1998: 529-530; Moutsiou, 2019:157-159; Stordeur, 2015) Keza bu durum sonraki dönemlerde de değişmemiş, yerleşik hayata geçen topluluklar yine aynı bölgeden obsidyen sağlamaya devam etmiştir.

Doğu Anadolu Bölgesi ve özellikle Bitlis-Muş-Bingöl üçlüsünün bulunduğu alan obsidyen bakımından çok zengin olmasına karşın konuyla ilgili çalışmalar oldukça azdır. Paleolitik Çağ boyunca toplulukların obsidyeni kullandıkları bilinmesine karşın bu kullanımlar sadece hammadde kaynağının çevresi ile sınırlı kalmıştır (Kuhn vd., 2015; Yalçınkaya, 1998). Yaklaşık 40000 yıl önceye ait yerlerde, obsidyenin kaynağından uzak bölgelerde ele geçmeye başlamasıyla erken bir ticaret/takas sisteminin varlığını akla getirmesine karşın kesin değildir

³ Paleolitik Çağ'da da olmasına karşın bu çalışma yerleşik hayatı baz aldığından konuya eklenmemiş ancak varlığı bilinmektedir.

ve bu konu hakkında tartışmalar devam etmektedir (Frahm ve Hauck, 2017; Maeda, 2003; Carter vd., 2013). Özellikle Doğu Anadolu gibi obsiyen bakımından zengin bölgede Paleolitik ve hatta Neolitik Çağlar için hammadde kaynağında bir yerleşimin varlığından bahsetmek şu an için muhtemel değildir. Çoğunlukla diğer bölgelerde bulunan (Göllü Dağ kaynağında olduğu gibi, Balkan-Atlı vd., 2013:468) kamp ya da geçici atölyeler kurulmuştur. Benzer örneklerden yola çıkılarak Bitlis-Muş-Bingöl illerinden ki (özellikle Bitlis-Nemrut Dağı ve Bingöl Dağları) benzer örneklerin olabileceği akla gelmektedir. Ancak bu konuda çalışmalar oldukça sınırlı olduğundan bu durum henüz muallaktır.

Levant (Güney) ve Mezopotamya gibi erken yerleşimlere sahne olan bölgelerde özellikle Holosen ile birlikte çok fazla obsidyen aletin kullanılmaya başlanması bazı araştırmaların yapılmasını mecburi kılmıştır. İlk araştırmalar bu bölgelerde ele geçen obsidyen aletlerinin kaynağının belirlenmesidir. Bu doğrultuda Bitlis/Nemrut Dağı (az örnekle Süphan Dağı), Bingöl Dağları ve Tendürek Dağları Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan ana obsidyen kaynaklarıdır. Bunun dışında İç Anadolu Bölgesi'nin obsidyen yataklarının da çok tercih edildiği görülmektedir (Chataigner, 1994; 1998; Frahm, 2012; Carter vd., 2013; Renfrew vd., 1966; 1968). Diğer bir araştırma konusu ise obsidyen kaynaklarının kalitesi ile ilgilidir ancak bu durum henüz tam olarak sonuçlanmamıştır. Arkeolojik alanlarda elde edilen obsidyen buluntusuna bakıldığında Nemrut Dağı ve Bingöl malzemelerinin yoğunluğundan çok fazla tercih edildiği anlaşılmaktadır. Son araştırma alanı ise hammaddenin nerede işlendiği ile ilgilidir. Yukarıda da değinildiği üzere Nemrut ve Bingöl Dağlarında Paleolitik ve Neolitik dönemlere ait herhangi bir yerleşim keşfedilmediğinden daha çok geçici kamp ve atölyelerden bahsedilebilir. Keza bu durum Yukarı Dicle Bölgesi'nde bulunan Körtik Tepe'de ele geçen Nemrut ve Bingöl kaynaklı obsidyenlerle kısmen doğrulanmıştır. Körtik Tepe'de ele geçen obsidyenlerde iki işleme unsurunun varlığından bahsedilmektedir. İlki ana kaynak bölgesinde malzemenin tamamen işlenip alet olarak yerleşime getirildiği, diğeri ise malzemenin alet üretimine hazır hale getirildikten sonra yerleşimde alet olarak son işlemlerin yapıldığıdır (Carter vd., 2013: 561). Benzer örneklerin Güsir Höyük (Altınbilek-Algül, 2013: 29-292), Hallan Çemi (Rosenberg, 2007a), Demirköy (Rosenberg, 2007b) Tell Sabi Abyad (Astruc vd., 2007), Ali Kosh, Tell Shimshara, Jarmo, Mureybet, Jerf El Ahmar, Tell Abr'3, Cheikh-Hassan, Dja'de El Mughara, Abu Hureyra, Tell Halula, Tell Aswad, Qdeir 1 gibi Mezopotamya ve Güney Levant Neolitik Çağ yerleşimlerinde görmek mümkündür (Abbés, 2001; Khalidi vd., 2013; Orenge vd., 2013; Pernicka vd., 1997; Renfrew, 1969, 1970, 1977; Yartah, 2013; Stordeur, 2015). Bu verilerden hareketle Bitlis ve Muş il bölgelerinde ilk yerleşimlere ait izlerin varlığı tam olarak bilinmese de çevre ya da uzak bölgelerde bulunan ilk yerleşimler ve topluluklar tarafından sürekli kullanılmışlardır. Çoğunlukla hammadde kaynaklarından dolayı tercih edilmiş ve en önemli hammadde kaynağını da bölgede çok miktarda bulunan obsidyen oluşturmaktadır. Diğer hammaddelerin ise ne denli tercih edildiği ya da sadece obsidyenin kullanıldığı kesin değildir. Bu bağlamda Bitlis ve Muş il Bölgeleri için birkaç soru ve öneri oluşturmak mümkündür. Bu soru ve öneriler, döneme ait çalışmaların olmamasından dolayı şu an için sadece varsayımsal olarak kabul edilmektedir.

Daha güneyde yaşayan topluluklar bu bölgeye nasıl geldi ve obsidyeni nasıl çözdüler? Bu soruya cevap aslında başka soruların ortaya çıkmasına denene olmaktadır. Örneğin; bu bölgede (Muş, Bitlis ve Bingöl) güneydeki gibi avcı toplayıcı topluluklar vardı ve bölgede bol bulunan obsidyeni işlemekte ustaydılar ve bir iletişim ile birlikte güneyli topluluklarla etkileşim başladı (takas gibi). Bir diğer cevap ise güneydeki avcı toplayıcılar bu bölgeye (Muş, Bitlis ve Bingöl) besin (av hayvanı) sebebiyle geçici olarak gelmiş ve obsidyeni tanıyıp güneye götürmüş olabilirler ancak yine de bu bölgede geçici de olsa basit yerleşkeler kurmuş ya da mağaralarda

ikamet etmiş olmalıdırlar. Sorunun cevaplarından çıkarılan en iyi sonuç bu bölgenin erken dönemlerde bilindiği ve geçicide olsa yerleşim kurduklarıdır.

Bu bölgeden (Muş, Bitlis ve Bingöl ya da Kafkaslardan) güneye göçler mi oldu? Bu soru için kesinlik diyebileceğimiz cevap bulunmamaktadır en azında Proto Neolitik ve Neolitik Çağ için. Ancak Neolitik Çağ sonrası kuzeyden güneye, güneyden kuzeye göçlerin yaşandığına dair kesin kanıtlar bulunmaktadır. Bunlardan ilki Geç Neolitik-Kalkolitik Çağ Mezopotamya kültürü olan Halaf Kültürü'nün Van-Tilki Tepe'deki varlığıdır (Korfmann, 1982; Kılıç, 2006). Diğer bir kanıt ise Erken Transkafkasya Kültürü olarak adlandırılan ve Geç Kalkolitik-Erken Tunç dönemine tarihlendirilen kültürün Filistin içlerine kadar izlerini bıraktığı göç gösterilebilir. Yani bu bölgede yaşamını sürdüren avcı toplayıcılar daha güneye gitmiş ve bunun sonucunda bu bölgedeki zenginlikler bu şekilde öğrenilmiştir.

ORTA HOLOSEN “NORTGRİPIYEN” DÖNEM

Kalkolitik Çağ

Muş-Bitlis bölgesinin Kalkolitik Çağı tıpkı Neolitik Çağ gibi oldukça az verilerle temsil edilmektedir. Daha çok yüzey araştırmalarında ele geçen birkaç çanak-çömlek parçası ile dönemin varlığı kısmen belgelenmiştir. Ancak sınırlı sayıda olan arkeolojik kazılarda Neolitik Çağ gibi bu döneme de ait hiçbir materyal ele geçmemiştir. Yüzey araştırmalarında ele geçen çanak-çömlekler ise Mezopotamya'nın Geç Neolitik-Kalkolitik kültürü olan Halaf Kültürü'ne ait boyalı birkaç örnekten oluşmaktadır (Rothman 1994; Biber, 2018). Bunun dışında mal grubu ve kalitesi bakımından Kalkolitik Çağ malzemesi olarak nitelendirilmiş kırık çanak-çömleklerde bulunmaktadır (Biber, 2018). Yukarı da ele alındığı üzere bahsi geçen iki il bölgesi iklim ve coğrafya bakımından tam olarak elverişli hale gelmemiş gibi görünmektedir. Ancak Van-Tilkitepe'de Halaf Kültürü'nün (Korfmann, 1982; Kılıç, 2006) ve Malatya-Elazığ Bölgesi'nde ise Obeid ve Uruk gibi Mezopotamya'nın Kalkolitik Çağ kültürlerine (Frangipane, 1997a; 1997b; 2002; Frangipane ve Palmieri, 1983; Palmieri, 1981) ait verilerin bulunması aslında iklimsel değişimin başladığını ve bölgenin genel olarak yerleşime hazır hale geldiğini göstermektedir. Ancak bu durum Muş ve Bitlis gibi yükseltisi ve yağışı fazla olan yerler için aynı şekilde ilerlememiş gibi görülmektedir. Yüzey araştırmalarında ele geçen Halaf ve Kalkolitik Çağ çanak-çömlek parçalarının varlığı ise yine geçici göç ya da geçici yerleşimlerle açıklanabilir. Bunun dışında bölge asıl kalıcı yerleşimleri ve büyük kültürel değişimleri Kalkolitik Çağ sonlarında ve Tunç Çağlarında Kafkasya üzerinden geldiği kabul edilen büyüklü-küçüklü birçok göç ile yerleşim görmeye başlamış gibi görülmektedir.

Erken Tunç Çağı

Bu dönem Doğu Anadolu Bölgesi için oldukça karmaşık ancak bir o kadar zengin bir zaman aralığı olarak görülmektedir. Kalkolitik Çağ sonlarından itibaren Kafkasya toprakları üzerinden Doğu Anadolu'ya, hatta Sivas il sınırlarına (Engin, 2010) kadar yayılan ve daha güneye Filistin içlerine kadar uzanan geniş zamanlı büyük göçler yaşanmıştır (Işıklı, 2011). Bu göçlerle bu topraklara yerleşen topluluklar kendi kültürlerini de beraberinde getirerek bölgeyi tamamen etkisi altına almayı başarmıştır. Bu dönem (Geç Kalkolitik – Erken Tunç) bahsi geçen kültürden dolayı ya çıkış noktaları baz alınarak ya da ilk buluntu yerlerine göre farklı isimlendirmeler almaktadır. Ancak en yaygın kullanım Erken Transkafkasya Kültürü (ETr) veya Karaz Kültürü'dür (Işıklı, 2011). Bu kültür tüm yayılım alanı içinde birçok merkezle çok iyi temsil edilirken Muş-Bitlis Bölgesi son yıllara kadar muallak kalmış, yüzey araştırmalarında elde

edilen veriler üzerinden incelenmiştir. Ancak Tepeköy kazıları ile bu kültürün kesin varlığı tüm materyalleri ile kanıtlanmıştır (Erdoğan vd., 2023; Erdoğan, 2023; Çiftçi, 2023).

Erken Transkafkasya Kültürü çanak-çömlekleriyle, mimarisiyle, sembolizm-inanç sistemiyle, maden işlemeyle ve yaşam tarzlarıyla diğer kültürlerden farklılık gösterir. Bu sebepten ötürü kültürü bölgede tanımlamak kolay olsa da bölgesel farklılıklar olduğu da görülmektedir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde birçok yerleşimde bu kültürün izlerini görmek mümkünken bu izler bazı farklılıklarla bahsi geçen bölgesel etkiye bağlı olarak değişim göstermektedir. Malatya-Elazığ Bölgesi'nde Aslantepe (Frangipane, 1997a; 1997b; 2002; Frangipane ve Palmieri, 1983; Palmieri, 1981), Norşuntepe (Hauptmann, 1982), Tepecik (Esin, 2000), Köşkerbaba (Bilgi, 1987), Erzurum Bölgesi'nde Karaz Höyük (Koşay ve Turfan, 1964; Işıklı, 2011), Sos Höyük (Sagona ve Sagona, 2000), Güzelova (Koşay ve Vary, 1967), Van Bölgesi'nde Karagündüz (Sevin ve Özfirat 1999), Van Kalesi Höyüğü (Konyar vd., 2012) ve Dilkaya (Çilingiroğlu, 1992) bulunmaktadır. Son dönemlerde de Bingöl'de Murat Höyük (Özdemir, 2021), Muş'ta Tepeköy Höyük (Erdoğan vd., 2023; Erdoğan, 2023; Çiftçi, 2023) kültüre ait veriler sağlamaya başlamıştır.

Muş Bölgesi'nde Hanifi Biber'in yapmış olduğu yüzey araştırmalarında ilçelerde dahil olmak üzere belgelenebilen 30'dan fazla yerleşim bulunmaktadır. Ancak bunlardan 27 yerleşimde kültürün kesinliğini gösteren bulgular ele geçmiştir (Biber, 2018). Bitlis Bölgesi'nde döneme yönelik araştırmalar eksik olduğundan bu sayı daha düşüktür. Aslında bu durum kültürün yaşam tarzından kaynaklı olmalıdır, çünkü yarı göçebe olan kültür çoğunlukla hayvancılık ve tarım ile ilgilendiğinden ova gibi düzlükleri tercih etmektedir. Keza yukarıda sayılan yerleşimlerin hepsi bir düzlük alan içinde bulunmaktadır. Muş'ta tespit edilen yerleşimler de aynı durumdadır. Bir ova içinde yükselen höyükler hem su kaynaklarına hem de tarım ve hayvancılığa el verişli alanları işaret etmektedir. Bitlis ise yeryüzü şekilleri bakımından bu kültüre pek uygun düşmemiş gibi görünmektedir. Ancak yine de Özfirat'ın yapmış olduğu çalışmalarda kültüre ait kanıtlar ele geçmiştir (Özfirat, 1999; 2000; 2001).

Yüzey araştırmaları verileri incelendiğinde özellikle çanak-çömlek bakımından kültürün yayılım alanı içinde ele geçen ve kültürün simgesi olan dış siyah, iç kahverengi/kiremit renklerde, çok iyi açkılı, bezemeli ya da bezemesiz oldukça kaliteli örnekler bulunmaktadır. Sadece bu tip mal grubu değil bununla birlikte yine aynı kalitede, açkılı, bezemeli ya da bezemesiz tamamen, kahverengi (farklı tonlarında), siyah, gri ve kiremit renkli mal grupları da bulunmaktadır (Gökçe ve Kılıç, 2023). Bununla birlikte Tepeköy höyük kazılarında ele geçen kültür çanak-çömlek örnekleri bu yüzey araştırması verileri ile neredeyse aynıdır. Bundan dolayı Muş ve Bitlis illerinde bu kültürün varlığını ve yaşantısını anlamak için Tepeköy Höyük oldukça önemli bir kaynak durumundadır.

Kültürün diğer buluntu grupları Tepeköy Höyük kazılarından elde edilen verilerle ele alınmaktadır. Mimari, kültürün yayılım alanı içinde kazıları yapılan yerleşimlerin neredeyse hepsinde benzer örnekler söz konusudur. Bazı bölgesel farklılıklar olmasına karşın tipoloji ve gelişim neredeyse benzer özellikler göstermektedir. Bölgesel farklılıklar ise genelde hammadde (taş, ağaç, kil, hayvan gibi) ile anlaşılmaktadır. Genel olarak mimari, erken dönemlerde yuvarlak yapılardan oluşurken sonrasında hem yuvarlak hem de köşeli yapılar birlikte kullanılmıştır. Dönemin orta ve geç evrelerinde ise yuvarlak yapı geleneği terk edilmiş sadece köşeli yapılar tercih edilmiştir. Tek odalı ya da birkaç odadan oluşan bu yapıların içlerinde küçük bölmelerde oluşturularak depolama alanı ya da farklı kullanımlar için yapılmış özel alanlarda bulunmaktadır (Çiftçi, 2023). Aslantepe, Norşuntepe, Karaz ve Sos höyük gibi yerleşimlerde örneklerini gördüğümüz yapının ya da odanın tam ortasında yonca biçimli sabit ocak kullanımı Tepeköy Höyük'te *in-situ* olarak ele geçmemiştir. Oldukça kırık halde, atıl durumda yonca tipi ocaklar olmasına karşın yapı içinde ele geçmemesi ETr kültüründen sonra höyüğü kullanan topluluğun yenileme aşamasında bunları tercih etmediğini akla getirmektedir. Keza kazılarda

ele geçen verilerde bunu doğrulamaktadır. Bunun dışında Tepeköy Höyük'te çok miktarda üç ayaklı (tripot) ocaklar ve sabit, çapı 1.00 m'ye varan düz ya da leğen biçimli ocaklarda bulunmaktadır (Erdoğan, 2023; Çiftçi, 2023). Diğer buluntu gruplarında ise yine diğer yerleşim yerleriyle aynı özellikler söz konusudur; madeni eserler (orak, bıçak, iğne, süsleme eşyaları, figürinler ve cüruf olarak nitelendirilen tanımsız parçalar) ve pişmiş toprak eserler (figürinler, ağırşaklar, taraklar) gibi (Erdoğan, 2023, Çiftçi, 2023; Gökçe ve Kılıç, 2023; Kaçmaz Levent, 2023; Parlıtı, 2023; Kılıç, 2023).

Yüzey araştırmaları ve Tepeköy Höyük kazısı sonrası Muş-Bitlis Bölgesi Erken Tunç Çağı (Erken Transkafkasya Kültürü) daha iyi anlaşılmasına ve diğer bölgelerle karşılaştırılmaya başlanmıştır.

SONUÇ

Muş ve Bitlis illerinde yapılan arkeolojik çalışmalar iki ilin Tunç Çağlarından günümüze değin zengin bir kültürel çeşitliliğinin olduğunu kısmen göstermiştir. Keza bu doğrultuda yapılan bilimsel kazı çalışmaları da bunu destekler niteliktedir (Biber, 2018; Erdoğan vd., 2023; Erdoğan, 2023; Çiftçi, 2023). Ancak Tunç Çağları öncesi dönemler ile ilgili veriler yok denecek kadar azdır. Bunun sebebi ise yapılan çalışmaların odak noktasının belirli konulara yönelik olması ve bahsi geçen daha erken dönemlere ait materyallerin fark edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği üzere Paleolitik, Neolitik ve Kalkolitik Çağlarda bu il bölgeleri obsidyen kaynaklarından dolayı sürekli tercih edilmiş ve bu kaynakları özellikle Mezopotamya ve Levant gibi uzak bölgelere kadar taşınmıştır (Chataigner, 1994; 1998; Frahm, 2012; Carter vd., 2013; Renfrew vd., 1966; 1968). Bu uzak bölgelerde yapılan araştırmalar veya kazılarda elde edilen veriler özellikle Nemrut Dağı (Bitlis) ve Bingöl Dağları'nın obsidyenlerinin sürekli tercih edildiğini göstermektedir (Altınbilek-Algül, 2013: 29-292; Rosenberg, 2007a; 2007b; Astruc vd., 2007; Abbés, 2001; Khalidi vd., 2013; Orenge vd., 2013; Pernicka vd., 1997; Renfrew, 1969, 1970, 1977; Yartah, 2013; Stordeur, 2015). Bu verilerden yola çıkılarak en azından Bitlis il Bölgesi'nde geçici bile olsa bir ya da birden fazla yerleşimin olması muhtemeldir. Özellikle dağlık bir bölge olan Bitlis ilinde birçok mağara bu erken topluluklar tarafından kullanılmış olmalıdır. Muş ili ise bu erken dönemlerde bir obsidyen takas/ticareti yolu üzerinde olması muhtemeldir. Muş ili hem Bitlis hem de Bingöl obsidyen kaynaklarının ortasında olması ve tarıma elverişli sulak arazilerinin olması bu ili bir istasyon olarak göstermektedir.

Arkeolojik yüzey araştırmalarında bu iki il bölgesinde Paleolitik ve Neolitik Çağlara ait bulguların ele geçmemesinin nedeni ise iklim ve coğrafya ile ilişkilidir. Bahsi geçen iki il bölgesi yukarıda da ele alındığı üzere yaklaşık MÖ 8000'li yıllara kadar yerleşime elverişli değildir. Yaklaşık MÖ 6200'lerde ise kısmen tercih edilmeye başlanmış ancak yine de bölge de kalıcı yerleşim izleri yoktur (Ön vd., 2017a; Ön vd., 2017b; Ön ve Özeren, 2019; Wick vd., 2003). Arkeolojik verilerden yola çıkılarak bölgenin kısmen Kalkolitik Çağ sonlarında yerleşim görmeye başladığı söylenebilir. Ancak yine de Neolitik Çağ ve Erken Kalkolitik Çağ'da bölge de yerleşim (kalıcı veya geçici) olmadığı anlamına gelmemelidir. Keza bahsi geçen dönemlerde iklime ve coğrafyaya bağlı olarak oluşturulan yerleşimler tek dönemlik ya da kısa süreli yerleşimler olmalı ve çoklu stratigrafi (höyükleşme) yapısı beklenmemelidir. Yapılan yüzey araştırmaları höyük ve kale gibi fark edilebilen olgulara yönelik yapıldığından tek dönemlik yerleşimlerin fark edilmemesi muhtemeldir. Keza Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde tespit edilen ve kazılan çoğu Neolitik Çağ (özellikle Erken Neolitik Çağ) yerleşimi tek dönemliktir ve höyükleşme neredeyse yoktur. Aynı durumun bu il bölgelerinde de olması mümkündür.

Sonuç olarak hem iki il bölgesinde hem de çevre bölgelerde elde edilen verilerden yola çıkılarak Erken ve Orta Holosen'de bölgeler sürekli kullanılmıştır. Obsidyen yataklarında ya da yakın

çevrelerde kalıcı ya da geçici yerleşimler, mağaralar ve istasyonlar kurulmuş ve bölgede Neolitik Çağ ve Kalkolitik Çağ'a ait kalıntıların olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Bundan dolayı özellikle bu dönemler ve çıkarımlar üzerinden ayrıntılı bir çalışma sonrası bu savların doğruluğu kesinlik kazanacaktır.

KAYNAKÇA

Abbés, F. (2001). Nouvelles recherches sur l'Obsidienne de Cheikh Hassan (Vallée de l'Euphrate, Syrie) au neolithique: PPNA et PPNB Ancien, *Tome*, 78, 5-17.

Altınbilek-Algül, Ç. (2013). The Lithic Assemblages of Gusir Höyük (Turkey) The Preliminary Results, Stone Tools. in Ferran Borrell, Juan José Ibañez, Miquel Molist (Ed.), *Transition: From Hunter-Gatherers to Farming Societies in the Near East*, (289-297), Barcelona.

Astruc, L, Gratuze, B., Pelegrin, J. and Akkermans, P., (2007). From production to use: a parcel of obsidian bladelets at Sabi Abyad II. In: Astruc, L., Binder, D., Briois, F. (Eds.), *Technical Systems and Near Eastern PPN Communities*, (pp. 327–341). Editions APDCA, Antibes.

Balkan-Atlı, N., Kayacan, N., Balci, S., Astruc, L. and Erturaç, K., (2013). Göllü Dağ Obsidian Project. In: Borrell, F., Ibañez J.J., Molist M. (Eds.), *Stone Tools in Transition: From Hunter-Gatherers to Farming Societies in the Near East* (pp. 465–474). Bellaterra, Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.

Bar-Matthews, M. and Ayalon, A. (2011). Mid-Holocene climate variations revealed by high-resolution speleothem records from Soreq Cave, Israel and their correlation with cultural changes. *The Holocene*, 21, 163–171.

Bar-Matthews, M., Ayalon, A., Gilmour, M., Matthews, A. and Hawkesworth, C.J. (2003). Sea-Land Oxygen Isotopic Relationships from Planktonic Foraminifera and Speleothems in The Eastern Mediterranean Region and Their Implication for Paleorainfall During Interglacial Intervals. *Geochimica et Cosmochimica Acta*, 67, 3181–3199.

Bar-Matthews, M., Ayalon, A., Kaufman, A. and Wasserburg G.J. (1999). The Eastern Mediterranean paleoclimate as a reflection of regional events: Soreq cave Israel. *Earth and Planetary Science Letters*, 166, 85–95.

Biber, H. (2018). *Muş İli Arkeolojik Yüzey Araştırmaları 2009-2014*. İstanbul: Hiperyayın.

Biber, H. (2016). 2012 ve 2014 Yılları Muş İli Arkeolojik Yüzey Araştırmaları. 33. *Araştırma Sonuçları Toplantısı 2*, 335 – 360.

Biber H. ve Çavuşoğlu, R. (2013). 2011 Yılı Muş-Malazgirt Arkeolojik Yüzey Araştırması. 30. *Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, 303 – 320.

Biber, H., Çavuşoğlu, R.ve Erdoğan. S. (2012). Muş İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması (Demir Çağları) 2010 Yılı Araştırmaları: Bulanık-Malazgirt, 29. *Araştırma Sonuçları Toplantısı 3*, 373 – 401.

Biber, H. ve Çavuşoğlu, R. (2011), Muş İli ve İlçeleri 2009 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması (Demir Çağları). 28. *Araştırma Sonuçları Toplantısı 2*, 201 – 224.

Bigazzi, G. Poupeau, G. Yeğingil, Z. and Bellot-Gurlet, L. (1998). Provenance Studies of Obsidian Artefacts in Anatolia Using the Fission-Track Method. In Cauvin, M.-C., ed., *L'Obsidienne au Proche et Moyen Orient: Du Volcan - l'Outil*, (69-89). BAR International Series, Oxford: Archaeopress.

- Bilgiç E. ve Ögün, B. (1964). 1964 Adilcevaz Kef Kalesi Kazıları. *Anadolu*, (08), 65-92. DOI: 10.1501/andl_0000000082.
- Bilgi, Ö. (1987). Köşkerbaba höyük Kazısı 1979, *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları*, Ankara, 211 - 226.
- Bond, G., Showers W., Cheseby, M., Lotti, R., Almasi, P., deMenocal, P., Priore, P., Cullen, H., Hajdas, I. and Bonan G. (1997). A pervasive millennial-scale cycle in North Atlantic Holocene and Glacial climates. *Science*, 278, 1257–1266.
- Burney, C. A., Eastern Anatolia in The Chalcolithic and Early Bronze Age, *Anatolian Studies* 3, 1958, 158 – 174.
- Burney, C. A., (1971). *The Peoples of the Hills: Ancient Ararat and Caucasus*, London: Weidenfeld and Nicolson, History of Civilization Series.
- Campbell, S., and Healey, E. (2018). Diversity in obsidian use in the prehistoric and early historic Middle East. *Quaternary International*, 468, 141-154. <https://doi.org/10.1016/j.quaint.2017.09.023>.
- Carter, T., Grant, S., Kartal, M., Coşkun, A. and Özkaya, V., (2013). Networks and Neolithisation: sourcing obsidian from Körtik Tepe (SE Anatolia). *J. Archaeol. Sci.* 40, 556–569.
- Cauvin, M. C. and Chataigner, C. (1996). Possible relationships between geochemical groups of obsidian from the Near East. In Demirci, Ş., Özer, A. M., Summers, G.D., eds., *Archaeometry 94 The Proceedings of the 29th International Symposium of Archaeometry*. (<529-533), Ankara: Tübitak.
- Chataigner, C., (1994). Les propriétés géochimiques des obsidiennes et la distinction des sources de Bingöl et du Nemrut Dağ. *Paléorient* 20(2), 9–17.
- Chataigner, C., (1998). Sources des artefacts du Proche Orient d'après leur caractérisation géochimique. In: Cauvin, M.-C., Gourgaud, A., Gratuze, B., Arnaud, N., Poupeau, G., Poidevin, J.-L., Chataigner, C. (Eds.), *L'Obsidienne au Proche et Moyen Orient. Du Volcan à l'Outil*. (pp. 273–324). Archaeopress, Oxford.
- Chataigner, C., Poidevin, J.L. and Arnaud, N.O. (1998). Turkish Occurrences of Obsidian and Use by Prehistoric Peoples in the Near East from 14.000 to 6.000BP. *Journal of Volcanology and Geothermal Research*, 85, 517-537.
- Çiftçi, Y. (2023). Tepeköy Höyük Erken Tunç Çağı Mimarisi: Kronolojik Gelişim ve Değişimleri. İçinde: S. Erdoğan, Y. Çiftçi, M. Ercek (Eds.), *Tepeköy Höyük I: Erken Tunç Çağı*, (81-110). Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- Çilingiroğlu, A. (1992). Van – Dilkaya Kazıları Kapanış, 14. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt I, Ankara, 469-492.
- Denies, M., Neef, R., Plessen, B. and Kürschner, H. (2016). Holocene Vegetation in Northwestern Arabia – Changing Natural Resources. In: Julie Goy, Julie Bessenay-Prolonge, Amel Betouche, Alexia Decaix, Amaury Havé, Sibylle Hiblot, Capucine Perriot, Fiona Pichon (Eds.), *Actualités des recherches archéologiques en Arabie* (1–19). Routes de l'Orient, Hors-Séries 2.
- Denies, M., Plessen, B., Neef, R. and Kürschner, H. (2015). When The Desert Was Green: Grassland Expansion During the Early Holocene in Northwestern Arabia. *Quaternary International*, 382, 293–302.
- Engel, M., Brückner, H., Pint, A. Wellbrock, K., Ginau, A., Voss, P., Grottker, M., Klasen, N. and Frenzel, P. (2012). The Early Holocene Humid Period in NW Saudi Arabia – Evidence from Sediments, Microfossils and Palaeo-Hydrological Modelling. *Quaternary International*, 266, 131–141.

- Engin, A. (2011). Sivas İli 2010 Yılı Yüzey Araştırması, 29. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt, 162-183.
- Ercan, T., Şaroğlu, F. and Kuşçu, İ. (1996) Features of obsidian beds by volcanic activity in Anatolia since 25 million years BP. In Demirci, Ş., Özer, A. M., Summers, G.D., eds., *Archaeometry 94 The Proceedings of the 29th International Symposium of Archaeometry*, (505-513). Ankara: Tübitak.
- Erdoğan, S. (2023). Tepeköy Höyük Kurtarma Kazıları. İçinde: S. Erdoğan, Y. Çiftçi, M. Ercek (Eds.), *Tepeköy Höyük I: Erken Tunç Çağı*, (53-80). Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- Erdoğan, S., Ercek, M. ve Şen, M. (2020). Kayalıdere Kalesi 2018-2019 Yılı Kurtarma Kazıları: İlk Notlar, *Aras Türkiye Eski Yakın Doğu Araştırmaları Dergisi*, 2, 19- 37.
- Erdoğan, S., Ercek, M., Çiftçi, Y., Biber, H., Yılmaz, H. ve Ayaz, G. (2021). Muş/Varto Tepeköy Höyüğü Tunç Çağları”, *Anadolu Araştırmaları Dergisi (AnAr)*, 25, 61-86.
- Erdoğan, S., Çiftçi, Y. ve Ercek, M., (Eds), (2023). *Tepeköy Höyük I; Erken Tunç Çağı*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- Esin, U. (2000). Tepecik Kurtarma Kazıları, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, İstanbul, 121 - 135.
- Evliya Çelebi, (1986). *Seyahatname* (Hazırlayan: Mehmet Zillioğlu), İstanbul. Üçdal Neşriyat.
- Flohr, P., Fleitmann, D., Zorita, E., Sadekov, A., Cheng, H., Bosomworth, M., Edwards, L., Matthews, W. and Matthews, R. (2017). Late Holocene droughts in the Fertile Crescent recorded in a speleothem from northern Iraq. *Geophysical Research Letters*, 44, 1528–1536.
- Frahm, E., (2012). Distinguishing Nemrut Dağ and Bingöl A obsidians: geochemical and landscape differences and the archaeological implications. *J. Archaeol. Sci.* 39, 1436–1444.
- Frahm, E., Hauck. T. C., (2017). Origin of an obsidian scraper at Yabroud Rockshelter II (Syria): Implications for Near Eastern social networks in the Early Upper Palaeolithic. *J. Archaeol. Sci. Reports* 13, 415–427.
- Frangipane, M. (1997a.) A 4th-millennium temple/palace complex at Arslantepe-Malatya. North-South relations and the formation of early state societies in the northern regions of Greater Mesopotamia. *Paléorient*, 13, 45-73.
- Frangipane, M. (1997b). Arslantepe-Malatya. In *Emergence and change in early urban societies*. (43-58). Springer, Boston, MA.
- Frangipane M. (2002). *Yakındoğuda devletin doğuşu*. (Çev: Z. Zühre İlkelen) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Frangipane, M., and Palmieri, A. (1983). A protourban centre of the late Uruk period in perspectives on protourbanization in Eastern Anatolia: Arslantepe (Malatya). An interim report on 1975-1983 campaigns. *Origini. Rivista di Preistoria e Protostoria delle Civiltà Antiche*, 12(2), 287-45.
- Gökçe, B. ve Kılıç, İ. (2023). Tepeköy Höyük Erken Tunç Çağı Çanak-Çömlekleri. İçinde: S. Erdoğan, Y. Çiftçi, M. Ercek (Eds.), *Tepeköy Höyük I: Erken Tunç Çağı*, (111-132). Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- Hauptmann, H., (1971). Die Grabungen auf Dem Norşuntepe, 1970, *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi 1972 Yayınları*, Ankara, 103-117.
- Hauptmann, H., (1982). Norşuntepe Kazıları, 1974, *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi 1982 Yayınları*, Ankara, 14-16.

- Kaçmaz Levent, E. (2023). Tepeköy Höyük'ten Çeç Mührü. İçinde: S. Erdoğan, Y. Çiftçi, M. Ercek (Eds.), *Tepeköy Höyük I: Erken Tunç Çağı*, (159-169). Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- Khalidi, L., Gratuze, B. and Boucetta, S., (2009). Provenance of obsidian excavated from Late Chalcolithic levels at the sites of Tell Hamoukar and Tell Brak, Syria. *Archaeometry* 51, 879–893.
- Khalidi, L., Gratuze, B., Haidar-Boustani M., Ibanez, J. J. and Teira, L. (2013). Result of Geochemical Analyses of Obsidian Artefacts from the Neolithic Site of Tell Labwe South, Lebanon. In Ferran Borrell, Juan José Ibáñez, Miquel Molist (Ed.), *Stone Tools in Transition: From Hunter-Gatherers to Farming Societies in the Near East*, (475-494). Barcelona.
- Kılıç, S. (2006). Van Gölü Havzası Prehistoryası ve Tilkitepe'nin Bugünkü Durumu. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 28/122, 1-10.
- Kılıç, S. (2023). Muş/Varto Tepeköy Höyük Erken Tunç Çağı Depo Buluntusu. İçinde: S. Erdoğan, Y. Çiftçi, M. Ercek (Eds.), *Tepeköy Höyük I: Erken Tunç Çağı*, (133-158). Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- Konyar, E., Ayman, İ. Avcı, C., Yiğitpaşa, D., Genç, B. ve Akgün, R. G. (2012). Van Kalesi Höyüğü 2011 Yılı Çalışmaları, 34. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, II. Cilt, 127-136.
- Koşay, H. Z. ve Turfan, K., (1959). Erzurum – Karaz Kazısı Raporu, *Bulleten* 23, 349-413.
- Koşay, H. Z. ve Vary, H., (1967). *Güzelova Kazıları, Ausgrabungen von Güzelova*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum.
- Kökten, İ. K. (1947). 1945 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları, *Bulleten XI/43*, 431-472.
- Kuhn, S.L., Dinçer, B., Balkan-Athl, N. and Erturaç, M.H. (2015). Paleolithic occupations of the Göllü Dağ, Central Anatolia, Turkey. *J. Field Archaeol.* 40, 581–602.
- Kuzucuoğlu C., Christol A., Mouralis D., Doğu A.-F., Akköprü E., Fort M., Brunstein D., Zorer H., Fontugne M., Karabiyikoğlu M., Scaillet S., Reyss J.-L. and Guillou H. (2010). Formation of the Upper Pleistocene terraces of Lake Van (Turkey). *J. Quaternary Sci.*, 25, 1124–1137. ISSN 0267-8179.
- Korfmann, M. (1982). *Tilkitepe. Die ersten Ansätze prähistorischer Forschung in der östlichen Türkei*, Verlag Ernst Wasmuth, Tübingen.
- Landmann, G., Reimer, A. and Kempe, S. (1996). Climatically induced lake level changes at Lake Van, Turkey, during the Pleistocene/Holocene Transition, *Global Biogeochemical Cycles*, 10(4), 797–808.
- Litt, T., Ohlwein, C., Neumann, F.H., Hense, A. and Stein, M. (2012). Holocene climate variability in the Levant from the Dead Sea pollen record. *Quaternary Science Reviews*, 49, 95–105.
- Litt, T., Pickarski, N., Heumann, G., Stockhecke, M. and Tzedakis, P.C. (2014). A 600,000 yearlong continental pollen record from Lake Van, eastern Anatolia (Turkey), *Quaternary Science Reviews*, 104, 30 – 41.
- Maeda, O., (2003). Prehistoric obsidian distribution in the Rouj Basin. In: Iwasaki, T., Tsuneki, A. (Eds.), *Archaeology in the Rouj Basin Volume 1: Regional Study of the Transition from Village to City in Northwest Syria*, (pp. 167–184). University of Tsukuba, Tsukuba.
- Moutsiou, T., (2019). A Compositional Study (pXRF) of Early Holocene Obsidian Assemblages from Cyprus. *Open Archaeology*, 5: 155–166.

- Ön, Z.B. and Özeren, M.S. (2019). Temperature and precipitation variability in eastern Anatolia: Results from independent component analysis of Lake Van sediment data spanning the last 250 kyr BP, *Quaternary International*, 514, 119-129. DOI: 10.1016/j.quaint.2018.11.037.
- Ön, Z.B., Akçer-Ön, S., Özeren, M.S., Eris, K.K., Greaves, A.M. and Çagatay, M.N. (2017). Climate proxies for the last 17.3 ka from Lake Hazar (Eastern Anatolia), extracted by independent component analysis of m-XRF data, *Quaternary International*, 486, 17 – 28.
- Ön, Z.B., Özeren, M.S., Akçer-Ön, S. and Çagatay, M.N. (2017). Spectral Features of 250 kyr Long Lake Van Sediments: Milankovitch Cycles and Their Harmonics, *Geological Bulletin of Turkey*, 60, 471 – 488.
- Özdemir, A. (2021). Murat Höyük Erken Tunç Çağı III: Yerleşim Yapısı, Mimari ve Seramik. İn: A. Özdemir, Z. Kılınç, E. Demir (Eds.), *Erken Tunç Çağı'nda Murat Höyük*, (45-72). Ege Yayınları, İstanbul.
- Özfırat, A. (1994). M.Ö. II. Binyıl Doğu Anadolu Boyalı Seramik Kültürleri Üzerine Araştırmalar. *XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 359-378.
- Özfırat, A. (1999). 1997 Yılı Bitlis-Muş Yüzey Araştırması: Tunç ve Demir Çağları, *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, II. Cilt, 1-22.;
- Özfırat, A., (2001). 1999 Yılı Muş İli Yüzey Araştırması: Tunç ve Demir Çağları, *18. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, 123- 140.
- Özfırat, A., (2000). 1998 Yılı Bitlis-Muş İlleri Yüzey Araştırması Tunç ve Demir Çağları, *17. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, 193-210.
- Orange, M., Carter, T. and Bourdonnec, F. X. L. (2013). Sourcing Obsidian from Tell Aswad and Qdeir I (Syria) by SEM-EDS and EDXRF: Methodological Implications, *Comptes Rendus Palevol*, 20, France, 173-180.
- Palmieri, A., (1981). Excavations at Arslantepe (Malatya), *Anatolian Studies* 31, 101-120.
- Parlıtı, U. (2023). Tepeköy Höyükte Ele Geçen Tunç Çağına ait Bir Grup Pişmiş Toprak, Taş Figürin ve İdoller. İçinde: S. Erdoğan, Y. Çiftçi, M. Ercek (Eds.), *Tepeköy Höyük I: Erken Tunç Çağı*, (169-188). Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- Pernicka, E., Keller, J. and Cauvin, M. C. (1997). Obsidian from Anatolian Sources in the Neolithic of the Middle Euphrates Region (Syria), *Paleorient*, 23, 113-122.
- Renfrew, C., (1969). The obsidian from Ali Kosh and Tepe Sabz. İn: Hole, F., Flannery, K.V., Neely, J.A. (Eds.), *Prehistory and Human Ecology of the Deh Luran Plain. An Early Village Sequence from Khuzistan, Iran*, (pp. 429–433). Museum of Anthropology, University of Michigan, Ann Arbor, Appendix 3.
- Renfrew, C., (1970). Tell Shimshara and the traffic in obsidian. İn: Mortensen, P. (Ed.), *Tell Shimshara: The Hassuma Period*, (pp. 139–142). Munksgaard, Copenhagen.
- Renfrew, C., (1977). The later obsidian of Deh Luran: the evidence of Chogha Sefid. İn: Hole, F. (Ed.) *Studies in the Archaeological History of the Deh Luran Plain*, (pp. 289–311). Museum of Anthropology, University of Michigan, Ann Arbor.
- Renfrew, C., Dixon, J.E. and Cann, J.R., (1966). Obsidian and early cultural contact in the Near East. *Proc. Prehist. Soc.* 32, 30–72.
- Renfrew, C., Dixon, J.E., Cann, J.R., (1968). Further analysis of Near Eastern obsidians. *Proc. Prehist. Soc.* 34, 319–333.

- Rosenberg, M. (2007a). Hallan Çemi. In Mehmet Özdoğan-Nezih Başgelen (Ed.), *Türkiye’de Neolitik Dönem: Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı Yeni Kazılar Yeni Bulgular*, (1-17). Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Rosenberg, M. (2007b). Demirköy. In Mehmet Özdoğan and Nezih Başgelen (Ed.), *Türkiye’de Neolitik Dönem: Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı Yeni Kazılar Yeni Bulgular*, (13-19). Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Rothman, M. (1992). Preliminary Report on the Archaeological Survey in the Alparslan Dam Reservoir Area and Muş Plain”, *X. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 269 – 278.
- Rothman, M. (1994). The Pottery of the Muş Plain and the Evolving Place of a High Border Land, *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 281 – 294.
- Sagona, A. and Sagona, C., (2000). Excavations at Sos Höyük, 1998 – 2000 Fifth Preliminary Report, *Ancient Near Eastern Studies* 37, 56 – 127.
- Sevin, V. ve Özfirat, A. (1999). Karagündüz Höyüğü 1998 yılı Kazıları, *21. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt I, Ankara, 409-420.
- Stordeur, D. (2015). *Le Village De Jerf El Ahmar (Syrie, 9500-8700 Av. J.-C.): L’architecture, Miroir D’une Société Néolithique Complexe*. Paris: CNRS Editions.
- van Zeist W and Woldring H. (1978). A postglacial pollen diagram from Lake Van in the East Anatolia. *Review of Palaeobotany and Palynology*, 26: 249–276.
- Verheyden, S., Nader, F.H., Cheng, H.J., Edwards, L.R. and Swennen, R. (2008). Paleoclimate Reconstruction in the Levant Region from the Geochemistry of a Holocene Stalagmite from the Jeita Cave, Lebanon. *Quaternary Research*, 70, 368–381.
- Wick, L., Lemcke, G. and Sturm, M. (2003). Evidence of Lateglacial and Holocene climatic change and human impact in eastern Anatolia: high-resolution pollen, charcoal, isotopic and geochemical records from the laminated sediments of Lake Van, Turkey. *The Holocene*, 13, 665–675
- Yalçinkaya, İ., (1998). Découvertes paléolithiques en obsidienne en Anatolie orientale. In: Cauvin, M.-C., Gourgaud, A., Gratuze, B., Arnaud, N., Poupeau, G., Poidevin, J.-L., Chataigner, C. (Eds.), *L’Obsidienne au Proche et Moyen Orient. Du Volcan à l’Outil*. (pp. 235–240). Archaeopress, Oxford.
- Yartah, T., (2013). *Vie Quotidienne, Vie Communautaire Et Symbolique À Tell ‘Abr 3 – Syrie Du Nord Données Nouvelles Et Nouvelles Réflexions Sur L’horizon PPNA Au Nord Du Levant 10 000-9 000 BP*. Langue, Histoire Et Civilisations Des Mondes Anciens, Docteur Thèse De L’université Lumière Lyon, Volume I-Texte.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Hemşirelerin Çevre Bilinci Ölçeği Türkçe Formunun Psikometrik Özellikleri

Dr. Öğr. Üyesi Arzu BULUT, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Balıkesir, e-posta: abulut@bandirma.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7362-5667>

Reyhan İNCE KASAP, Bulancak Devlet Hastanesi, Giresun, e-posta: reyhan.ksp@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-7067-3144>

Öz

Bu çalışmada hemşirelerden oluşan örneklemede Hemşirelerin Çevre Bilinci Ölçeği (HÇBÖ) Türkçe formunun psikometrik özelliklerinin incelenmesi, geçerlik ve güvenilirliğinin test edilmesi amaçlanmıştır. Çalışma Aralık 2022 ile Mart 2023 tarihleri arasında araştırmaya katılmaya gönüllü olan 200 hemşire ile yürütülmüştür. Yapı geçerliği Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) ile test edilmiştir. Verilerin analizi için IBM SPSS istatistik 24.0 sürümü paket programı ve R Project 4.2.2 sürümü yazılımı kullanılmıştır. Çalışmanın ilk aşamasında dil eşdeğerliği ve kapsam geçerliği sağlanmıştır. Yapılan DFA sonucuna göre HÇBÖ'nin, 26 madde ve altı faktörlü yapısı doğrulanmıştır. Birinci düzey DFA sonrası elde edilen uyum indeksleri kabul edilebilir düzeydedir. Alt faktörlerin madde faktör yükleri 0,29 ile 0,86 arasındadır. Güvenirlik analizleri sonucunda Cronbach alpha katsayısı tüm alt faktörler için 0,80 ile 0,87 arasındadır. HÇBÖ Türkçe versiyonunun doğrulanmış yapısı, Türk hemşirelerde hemşirelik uygulamalarının çevresel etkilerini azaltmaya yönelik farkındalıklarını ve uygulama davranışlarını ölçecek özelliklere sahip, yüksek kapsam geçerliliği ve iç tutarlılığına sahip bir ölçüm aracıdır.

Anahtar Kelimeler: Çevre Bilinci, Hemşirelik Uygulaması, Psikometrik Özellikler, Geçerlik, Güvenirlik.

Makale Gönderme Tarihi: 31.07.2023

Makale Kabul Tarihi: 06.10.2023

Önerilen Atıf:

Bulut, A. ve İnce Kasap, R. (2023). Hemşirelerin Çevre Bilinci Ölçeği Türkçe Formunun Psikometrik Özellikleri, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(10): 1384-1403.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2023, 6(10): 1384-1403. DOI:[10.26677/TR1010.2023.1320](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1320)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

**Psychometric Properties of the Turkish Form of the Nurses' Environmental
Awareness Scale**

Assistant Prof. Dr. Arzu BULUT, Bandırma Onyedi Eylül University, Faculty of Health Sciences,
Balıkesir, e-mail: abulut@bandirma.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7362-5667>

Reyhan İNCE KASAP, Bulancak Public Hospital, Giresun, e-mail: reyhan.ksp@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-7067-3144>

Abstract

This study aimed to examine the psychometric properties of the Turkish form of the Nurses' Environmental Awareness Scale (NEAS) and to test its validity and reliability in a sample of nurses. The study was conducted between December 2022 and March 2023, with 200 nurses volunteering to participate. Construct validity was tested with Confirmatory Factor Analysis. The IBM SPSS Statistics version 24.0 package program and R Project 4.2.2 R Studio version 4.2.2 software were used for data analysis. In the first stage of the study, language equivalence and content validity were ensured. According to the results of the CFA, the 26-item and six-factor structure of the NEAS was confirmed. The fit indices obtained after the first level CFA were acceptable. The item factor loadings of the sub-factors were between 0.29 and 0.86. As a result of the reliability analysis, Cronbach alpha coefficient is between 0.80 and 0.87 for all sub-dimensions. The validated construct of the Turkish version of the NEAS is a measurement tool with high content validity and internal consistency that has the characteristics to measure the awareness and practice behaviors of Turkish nurses toward reducing the environmental impacts of nursing practices.

Keywords: Environmental Awareness, Nursing Practice, Psychometric Properties, Validity, Reliability.

Received: 31.07.2023

Accepted: 06.10.2023

Suggested Citation:

Bulut, A. and İnce Kasap, R. (2023). Psychometric Properties of the Turkish Form of the Nurses' Environmental Awareness Scale, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(10): 1384-1403.

GİRİŞ

Çevre, tüm canlıların birbirleriyle ilişkilerini sürdürdüğü ve etkileşimde bulunduğu fiziksel, biyolojik, sosyal ve kültürel ortam olarak tanımlanmaktadır (Akyüz, 2015). En basit anlamıyla çevre, canlı ve cansız varlıklar arasındaki etkileşimlerin tümü olarak düşünülebilir. Hayatımızın hayati unsurlarından biri olan çevreye verilen kontrolsüz zararlar ve doğal kaynakların sürdürülemez şekilde tüketilmesi, doğrudan ve dolaylı etkileri nedeniyle endişe verici hale gelmiştir. Çevre sağlığı, hava, su, beslenme, üretim, zehirli kimyasallar ve iklim değişikliği gibi geniş bir konu alanını kapsamaktadır (Savell ve Sattler, 2012).

Artan sanayileşme, teknolojiye ve bilimdeki gelişmeler insanların hayatını kolaylaştırmanın yanı sıra doğal çevreye de zarar vermektedir (Bodur ve Taşocak, 2013). Çevre sorunlarının ana kaynağı insanlar ve onların faaliyetleridir ancak çözüm üretebilecek temel aktörler yine insanlardır (Özgürler ve Cansaran, 2014). Doğal çevreyi kontrol altına almak isteyen insanların faaliyetleri çevresel dengeyi bozmuş, bozulan çevre de insanları etkileyen birçok çevresel tehlikenin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Yeşilyurt vd., 2013). Sağlık sektöründeki faaliyetlerde bu çerçevede çevreye zarar verme potansiyeli yüksek olan faaliyetler arasındadır.

Sağlık sektörünün faaliyetleri toplum sağlığını doğrudan etkileyerek ve önemli bir iklim ayak izi oluşturarak çevreyi önemli ölçüde etkilemektedir. Sağlık sektörünün küresel iklim ayak izi, küresel net sera gazı (greenhouse gas-GHG) emisyonlarının %4,4'ünden fazlasını oluşturmaktadır. Sağlık hizmetlerinin karbon ayak izinin 2050 yılına kadar üç katına çıkması beklenmektedir (Al Huraimel vd., 2020). Misyonu sağlığı korumak ve geliştirmek olan sağlık sektörü, 21. yüzyılın en büyük sağlık tehdidi olan iklim krizine büyük bir katkıda bulunmaktadır ve bu nedenle krizin çözümünde önemli bir rol oynamaktadır. Sağlık sektörü bu çabaları aynı zamanda evrensel sağlık kapsamı gibi küresel sağlık hedefleri ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için üstlenmektedir (Karliner vd., 2019).

Sağlık sektörü faaliyetlerinin çevreyi olumsuz etkileyen en önemli faktörlerden biri faaliyetleri sırasında tüketmek zorunda kaldığı enerjidir. Sağlık sektörü, enerji tüketiminde gıda üretimi ve dağıtımından sonra ikinci sırada yer almaktadır (Eckelman ve Sherman, 2016). Sağlık sektörü yoğun bir enerji kullanıcısı, büyük bir atık üreticisi ve doğal çevremize toksik kimyasalların önemli bir katkıcısıdır. Sağlık hizmetleri ve hemşirelik uygulamaları, çeşitli mekanizmalar aracılığıyla çevresel bozulmaya neden olmaktadır. Hastaneler genellikle büyük binalardır ve haftanın yedi günü 24 saat hizmet vermektedir. Hastanelerde enerji yoğun birçok aktivite vardır. Bu nedenle hastaneler diğer bina türlerine göre iki ile üç kat daha fazla enerji tüketmektedir (Soyler ve Izgi, 2022) ve genellikle su kullanımı fazladır (D'Alessandro vd., 2016). Hastanelerde gelişmiş ısıtma, soğutma ve havalandırma sistemleri, bilgi işlem, tıbbi ve laboratuvar ekipmanı kullanımı, sterilizasyon, çamaşır yıkama gibi enerji yoğun faaliyetler enerji tüketimini arttırmaktadır. Ayrıca bir bütün olarak ele alındığında sağlık sistemi, sahada ısıtma yakıtları ve elektrik enerjisinin yanı sıra üretimleri için önemli miktarda enerji girdisi gerektiren, ilaç ve tıbbi cihazlar gibi büyük miktarlarda enerji yoğun mal ve hizmetleri de kullanmaktadır. Bu nedenle uygun çevre bilinci, sağlık sistemlerinin sürdürülebilirliği açısından önemlidir.

Çevre bilinci, bireylerin çevre ile ilişkilerine aktif olarak uyguladıkları deneyimler ve bilgi sistemi olarak tanımlanabilir (Febles, 2004). Çevre bilinci çevre ile ilgili tüm anlayışları, inançları, değerleri, tutumları ve davranışları kapsayan çok boyutlu bir kavramdır. Günümüz dünyasında endişe verici boyutlara ulaşan çevre sorunları, halk sağlığı açısından ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Başta hemşireler olmak üzere tüm sağlık profesyonellerinin çevreye duyarlı olmaları ve çevre sorunlarının öneminin farkında olmaları gerekmektedir (Karahan Okuroğlu, 2012). Ancak hemşireler de dahil olmak üzere sağlık profesyonelleri çevresel değişimlerin ve kirliliğin öneminin yeterince farkında değildir (Sayan ve Kaya, 2016). Bu nedenle

sürdürülebilirliği sağlamanın yollarını aramada çevre bilinci birincil uyarıcıdır ve hemşireler arasında bu farkındalığın ölçülmesi son derece önemlidir. Hemşireler, sağlık personelinin en büyük grubudur ve sağlık sektörünün sürdürülebilir gelişiminde kritik bir rol oynamaktadır. Modern hemşireliğin başlangıcından bu yana çevre bilinci hemşirelikte ele alınması gereken önemli bir konu haline gelmiştir. Hemşirelik uygulamaları, çeşitli sağlık bakım ortamlarındaki olayların ve hasta bakım alanlarının çoğunu etkilemektedir. Ürün kullanımı, enerji kullanımı, kimyasal kullanımı ve çevresel maruziyetlere ilişkin hasta eğitimi ile ilgili kararlar hemşireler tarafından alınmakta veya hemşirelerden etkilenmektedir (ANA, 2015).

Hemşireler sağlık hizmeti sunarken hasta bakımının içsel bir ekolojik etkisi olmasına rağmen sağlığı ve çevreyi tehdit eden önemli miktarda atık ve kirletici madde oluşturmaları nedeniyle bir paradoks içinde yaşarlar (Perez, 2020). Bu paradoks hemşireler arasında hipermetropi (yakını görememe) olarak bilinmektedir. Dahası pandemi gibi daha fazla sistem baskısı ve yaşamı tehdit eden durumlar söz konusu olduğunda hemşirelerin çevresel farkındalığı eksik ya da çok az artmaya devam etmektedir. Bu durum hastaların çevresini veya sağlığını olumsuz etkileyebilir. Aynı zamanda hemşireler çevresel farkındalıklarını sürdürülebilirlerse kurumlarının belirledikleri sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için iklim ayak izlerini ve çevre sorunlarını azaltabilirler (Lilienfeld vd., 2018).

Hemşireler kendilerine ve hastalarına yönelik maruziyet riskleriyle ilgilenmektedir ve hemşirelik uygulamalarının zararlı çevresel etkilerinin azaltılması açısından değişimi etkileyebilecek güçlü bir konumdadır (ANA, 2015). Ayrıca hemşirelik sürdürülebilirlik konusuna en çok uyum sağlayan meslek guruplarından biridir ve çevre sorunları için farkındalık yaratmak için daha fazla sorumluluk almaktadır (Rosa vd., 2021). Uluslararası Hemşireler Konseyi, bir meslek olarak hemşireliğin, sera gazı içindeki rolünü ve dolayısıyla çevre bilincini artırmaya kararlıdır (Goodman, 2016; International Council of Nurses, 2021). Bu anlamda çevre bilinci, hemşire sorumluluğunu artırmaktadır (Leonard vd., 2022). Sağlık bakım hizmetleri uygulamalarında, sürdürülebilir iyileştirmeler sağlamak için çevre bilincini ölçmek eskisinden daha önemlidir.

Alan yazında hemşirelerin uygulamalarının çevresel etkilerine ilişkin farkındalıkları veya davranışları hakkında az sayıda kanıt bulunmaktadır. Hemşirelerin çevre yönetimine ilişkin eylemlerinin etkisini ölçmek için psikometrik olarak geçerli ve güvenilir çok az araç vardır. Literatürde, hemşirelik uygulamalarının çevresel etkilerinin azaltılmasıyla ilgili zorluklara ilişkin hemşire farkındalığını veya katılımını ölçen yeterli çalışma bulunmamaktadır. Türkiye’de literatür incelendiğinde hemşirelerde çevre bilincini ölçen geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı bulunmamaktadır. Bu boşluktan hareketle bu çalışmanın amacı hemşirelik uygulamalarının çevresel etkileri ve sağlıkla ilişkisine yönelik farkındalığını, hemşirelerin ekolojik davranışlarını ve bunların zorluk derecesini ölçecek Hemşirelerin Çevre Bilinci Ölçeği (HÇBÖ) Türkçeye uyarlanması, geçerlik ve güvenilirliğinin test edilmesidir. Bu çalışma, HÇBÖ’nün Türkçe formunun hemşirelerden oluşan örneklem üzerindeki psikometrik özelliklerinin Türkiye’de incelendiği ilk çalışma niteliğindedir. HÇBÖ, Türk hemşirelerin çevre bilincini ölçmeye yardımcı olabilir ve sağlık ekiplerinin çevre bilincine katkıda bulunabilir.

GEREÇ ve YÖNTEM

Araştırmanın Türü

Bu çalışma, HÇBÖ’nün Türkçeye uyarlanması ve psikometrik özelliklerinin incelenmesi amacıyla tasarlanmış metodolojik bir araştırmadır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Giresun Bulancak Devlet Hastanesinde çalışan hemşireler oluşturmaktadır. Araştırmanın dahil edilme kriterleri kapsamında en az lise düzeyinde hemşirelik mezunu hemşireler ile çalışma yürütülmüştür. Araştırmada hemşireleri seçerken zaman, maliyet etkinliği ve örneklemin kolay ulaşılabilir olması nedeni ile olasılıksız örnekleme tekniklerinden kolayda örnekleme (convenience sampling) yöntemi kullanılmıştır. Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde literatürde çok farklı yaklaşımlar öne sürülmekle birlikte madde sayısının en az 5 katı olması gerektiği araştırmacılar tarafından genel kabul gören yaklaşımdır (Child, 2006; Tavşancıl, 2019). Doğrulama çalışmaları için genel yaklaşım, ölçeğin sahip olduğu her madde için 5-10 denek toplamaktır (Bryant ve Yarnold, 1995). HÇBÖ toplam 31 maddedir. Örneklem hacminin belirlenmesinde, metodolojik araştırmalar için önerilen örneklem büyüklüğü, ölçek madde sayısının (31 madde) en az 5 katı olacak şekilde en az 155 hemşire olarak hesaplanmıştır. Çalışmanın dahil edilme kriterlerini karşılayan 200 hemşire anketi yanıtlanmıştır. Hatalı ve eksik dönen anket bulunmamaktadır.

Çalışmada hemşirelerin %83,5'inin (n=167) kadın olduğu, yaşlarının 22 ile 60 yıl (40,76±8,76) arasında değiştiği, %78'inin (n=156) bekar olduğu, %73'ünün (n=146) lisans eğitime sahip olduğu belirlenmiştir. Hemşirelerin meslekte çalışma süresi 2 ay ile 39 yıl (19,13±9,81) arasında, kurumda çalışma süresi ise 2 ay ile 30 yıl (10,58±8,85) arasında değişmektedir. Katılımcıların görev yaptıkları birim %42 (n=84) ile klinik, %17,5 (n=35) ile poliklinik/günübirlik klinik, %16,5 (n=33) ile acil servis, %12 (n=24) ile ameliyathane ve %12 (n=24) ile diğer şeklindedir. Hemşireler %57,5 (n=115) ile gece-gündüz döner vardiya ile çalıştıklarını, %81 (n=162) ile çevre eğitimi aldıklarını ve %45'i (n=90) aldıkları eğitimin yeterli olduğunu bildirmiştir.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada kullanılan anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmacı tarafından hazırlanan ve katılımcıların kişisel ve mesleki bilgilerinin sorulduğu "Tanıtıcı Bilgi Formu" kullanılmıştır. İkinci bölümde ise Schenk ve arkadaşları (2015, 2016) tarafından geliştirilen "Hemşirelerin Çevre Bilinci Ölçeği" kullanılmıştır.

Tanıtıcı Bilgi Formu: Araştırmacılar tarafından hazırlanan ve hemşirelerin kişisel ve mesleki özellikleri (Cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, çalışılan birim, meslekte çalışma yılı, vardiya türü, çevre eğitimi alma durumu) sorgulayan 8 kapalı uçlu sorudan oluşmaktadır.

Hemşirelerin Çevre Bilinci Ölçeği (HÇBÖ): Schenk ve arkadaşları (2015) tarafından geliştirilen HÇBÖ, 11 madde "Hemşire Farkındalık", 9 madde "Hemşire Mesleki Ekolojik Davranış" ve 11 madde "Kişisel Ekolojik Davranış" olmak üzere eşleştirilmiş üç çift, altı faktörden ve toplam 31 maddeden oluşan Likert tipi bir öz değerlendirme ölçeğidir (Schenk vd., 2015). HÇBÖ'nin bir sonraki adımı olan ölçeklerin test edilmesi ve psikometrik analizi Schenk ve arkadaşları (2016) tarafından yapılmıştır. HÇBÖ için katılımcıların yanlı bir şekilde yanıt verme riskini azaltmaya yönelik iki unsur kullanılmıştır. İlk olarak, katılımcılara, gerçek bir ifadeden ne derece haberdar olduklarıyla ilgili ifadelere katılıp katılmadıklarını yanıtlamaları istenmektedir. İkinci olarak, katılımcıların çevreye yönelik davranışları aşırı bildirme eğilimini azaltmak için davranışla ilgili her soruyu, davranışın zorluk derecesini yanıtlamaları istenmektedir. Buradaki varsayım, eğer katılımcılar bir davranışın zor olduğunu açıklayabilirlerse, bu davranışı ne kadar gerçekleştirdiklerini abartmaları daha az olasıdır. Likert türü her bir alt faktör, beş derecelendirme kullanılarak tanımlanmıştır. Ölçekte ters puanlanan madde bulunmamaktadır. Farkındalık ve davranışla ilgili eşleştirilmiş altı faktörün her maddesi için Cronbach alpha (α) > 0,67 bulunmuştur (Schenk vd., 2016).

Hemşire Farkındalık Ölçeği (HFÖ): Hemşirelerin hemşirelik uygulamalarının çeşitli çevresel etkilerine ilişkin farkındalıklarını ve bu risklerin insan sağlığı ile olan ilişkisine yönelik algılarını ölçmek için 11 maddeden oluşmaktadır. Maddeler farkındalık ve davranışla ilgili iki soruyla ilgili ifadelerle odaklanmaktadır (“Bu bilgiyi daha önce duydunuz mu?” ve “Bunun sağlık etkileriyle ne kadar ilgili olduğunuzu düşünüyorsunuz?”) ve 1= hiç/hiçbir zaman ve 5= kesinlikle/her zaman olmak üzere beşli Likert tipi bir ölçekte yanıtlanmaktadır. HFÖ faktöründen alınabilecek minimum puan 11 ve maksimum puan 55’tir. Artan puanlar hemşirelerin, hemşirelik uygulamalarının çeşitli çevresel etkilerine ilişkin farkındalık düzeyini göstermektedir.

Hemşire Mesleki Ekolojik Davranış Ölçeği (HMEDÖ): Hemşirelerin çevresel etkileri azaltmak için işyeri davranışlarını ve hemşirelerin bunları gerçekleştirirken zorluğuna ilişkin algılarını ölçmek 9 maddeden oluşmaktadır. Maddeler farkındalık ve davranışla ilgili iki soruyla ilgili ifadelerle odaklanmaktadır (“Bu davranışı ne sıklıkla yaparsınız?” ve “Bu davranışı yapmak ne kadar kolay veya zor?”) ve 1= hiçbir zaman/çok zor ve 5= her zaman/çok kolay olmak üzere beşli Likert tipi bir ölçekte yanıtlanmaktadır. HMEDÖ’den alınabilecek minimum puan 9 ve maksimum puan 45’tir. Artan puanlar hemşirelerin, hemşirelik uygulamalarının çeşitli çevresel etkilerine ilişkin işyeri davranışlarına yönelik algı düzeyini göstermektedir.

Kişisel Ekolojik Davranış Ölçeği (KEDÖ): Hemşirelerin çevresel etkileri azaltmak için işyeri dışında davranışlarını ve hemşirelerin bunları gerçekleştirirken zorluğuna ilişkin algılarını ölçmek için 11 maddeden oluşmaktadır. Maddeler farkındalık ve davranışla ilgili iki soruyla ilgili ifadelerle odaklanmaktadır (“Bu davranışı ne sıklıkla yaparsınız?” ve “Bu davranışı yapmak ne kadar kolay veya zor?”) ve 1= hiçbir zaman/çok zor ve 5= her zaman/çok kolay olmak üzere beşli Likert tipi bir ölçekte yanıtlanmaktadır. KEDÖ’den alınabilecek minimum puan 11 ve maksimum puan 55’tir. Artan puanlar hemşirelerin, hemşirelik uygulamalarının çeşitli çevresel etkilerine ilişkin işyeri dışındaki davranışlarına yönelik algı düzeyini göstermektedir.

Veri Toplama Yöntemi

Araştırma verileri Aralık 2022 ile Mart 2023 tarihleri arasında araştırmaya katılmaya gönüllü olan 200 hemşire ile yürütülmüştür. Çalışmada ihtiyaç duyulan veriler yüz yüze anket yöntemi kullanılarak elde edilmiştir. Anketin ilk sayfasında katılımcılara, araştırmanın amacına dair bilgilendirme yapılmış, araştırma ekibine dair iletişim bilgileri sunulmuş ve ardından bilgilendirilmiş onam alınmıştır. Kendi rızası ile araştırmaya katılmayı kabul eden hemşireler anket formunu yanıtlamıştır. Ölçeğin yanıtlama süresi 8-10 dakika arasında değişmektedir. Araştırmada yeterli örneklem büyüklüğüne ulaşılmasının ardından uygulama sonlandırılmıştır.

Prosedürler

Bir ölçme aracının farklı bir kültürel ortamda kullanılmak üzere uyarlanması konusunda evrensel bir fikir birliği yoktur (Gjersing, Caplehorn ve Clausen, 2010). Kültürler arası uyarlama çalışmaları için bağlam açısından farklı sayıda benzer adım önerilmektedir. Mevcut çalışmada kavramsal ve madde eşdeğerliği incelenmiş ve dil geçerliğinin sağlanmasında Brislin ve arkadaşları (1973) tarafından önerilen yöntem kullanılmıştır.

Kavramsal ve Madde Eşdeğerliği

Bu aşamada ölçek ile temel kavram arasında hem orijinal hem de hedef dilde aynı ilişki olup olmadığı değerlendirilmiştir. Kavramsal ve madde eşdeğerliği araştırmacılar tarafından yapılan bir literatür taramasıyla değerlendirilmiştir. Daha sonra dört uzman ile tartışılmıştır. Bunun amacı, ilgili kavramların tanımlanmasında orijinal araç tarafından kapsanan çeşitli alanların, uyarlandığı yeni bağlamla ilgili ve uygun olup olmayacağını araştırmaktır (Reichenheim ve

Moraes, 2007). HÇBÖ'nin Türk kültürüne uyarlanabilmesi ve Türk hemşireleri tarafından kolayca anlaşılabilmesi için uzmanların önerileri doğrultusunda HFÖ'nün A1, A3, A4 ve A6 maddelerinde değişiklikler yapılmıştır.

- Orijinal ölçekte "According to the EPA, inpatient healthcare ranks as the second largest commercial energy user after the food service industry (EPA'ya göre, yataklı sağlık hizmetleri, gıda hizmeti sektöründen sonra en büyük ikinci ticari enerji kullanıcısıdır)" olan 1. madde "Hastaneler, en yoğun enerji tüketimine sahip binalar sınıfında yemek hizmeti veren restoranlardan sonra enerji tüketiminde ikinci sırada yer alır." şeklinde değiştirilmiştir.
- Orijinal ölçekte "Most of US energy, including that of health care, is fossil fuel based (Sağlık hizmetleri de dahil olmak üzere ABD enerjisinin çoğu fosil yakıt bazlıdır) olan 3. madde "Sağlık hizmetleri de dahil olmak üzere Türkiye enerjisinin çoğu fosil yakıt temellidir." şeklinde değiştirilmiştir (<https://tr.euronews.com>).
- Orijinal ölçekte "Over 70% of Americans drive to work alone. The energy used can equal or exceed the energy required to run the workplace building (including a hospital) (Amerikalıların %70'inden fazlası işe arabayla tek başına gitmektedir. Kullanılan enerji, işyeri binasını (bir hastane dahil) çalıştırmak için gereken enerjiye eşit veya daha fazla olabilir.) olan 4. madde "Türkiye'de vatandaşların yaklaşık %65'i işe özel araç ile (araba veya motosiklet) gitmektedir. Kullanılan enerji, işyeri binasını (bir hastane dahil) çalıştırmak için gereken enerjiye eşit veya daha fazla olabilir." şeklinde değiştirilmiştir (<https://businessht.bloomberght.com>).
- Orijinal ölçekte "US hospitals produce over 6000 tons of waste per day." olan 6. madde "Türkiye'de hastaneler günde 300 tondan fazla atık üretiyor." şeklinde değiştirilmiştir (<https://data.tuik.gov.tr>).

Çeviri Süreci

Mevcut çalışmada Brislin ve arkadaşları (1973) tarafından önerilen yöntem; hedef dile ilk çeviri, ilk çeviriyi değerlendirme, kaynak dile geri çeviri, geri çevirinin tekrar değerlendirilmesi ve uzman görüşlerine başvurma aşamalarından oluşan bir süreci kapsamaktadır. İlk aşama olarak, ölçek anadili Türkçe olan ve İngilizce diline hâkim 3 uzman tarafından Türkçe diline çevrilmiştir. Yapılan ilk çeviri alanda uzman 2 kişilik uzman grubu tarafından değerlendirilmeye tabi tutularak anlaşılabilirlik, kelime ve cümle yapıları ile kültüre uygunluğu dikkate alınarak gözden geçirilmiştir. İlk değerlendirme sonucunda uzmanlar tarafından yapılan öneriler doğrultusunda gerekli değişikliklerin ardından üzerinde uzlaşılan ölçeğin Türkçe çevirisi, ana dilleri Türkçe olan ancak bu defa ilk çeviriyi yapan uzmanlardan farklı, araştırılan kavramlara aşina olmayan, İngilizce diline hâkim hemşirelik alanı dışından 2 uzman tarafından orijinal dile geri çevrilmiştir. Bu, bilgi yanlılığından kaçınma ve çevrilen ölçekteki maddelerin farklı anlamlarını ortaya çıkarma olasılığını artıracaktır (Guillemin, Bombardier ve Beaton, 1993). Kaynak dile yapılan geri çeviri sonucunda elde edilen ölçek ile orijinal ölçek uzmanlar tarafından yeniden değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda üzerinde uzlaşılan ölçeğe son şekli verilmiştir. Son olarak ölçek maddelerinin çeviri ve yapılarının uygunluğunu belirlemek amacıyla hemşirelik alanında uzman, akademik ve iyi seviyede İngilizce dil yeterliliğine haiz, doktora derecesine sahip 2 uzmanın görüşüne sunulmuştur. Bu uzman değerlendirmesi sonucunda ölçek maddelerinde herhangi bir değişiklik yapılmamış ve ölçeğe son şekli verilerek, mevcut çalışmada kullanılmasına karar verilmiştir.

Ön-Test

Dil ve kapsam geçerliliği sağlanan ölçek maddelerinin anlaşılabilirliğini test etmek amacıyla uzman görüşleri sonucunda üzerinde uzlaşılan ön-nihai versiyonu kullanılmıştır. Bu kapsamda

örneklem grubu dışından araştırmının dahil edilme kriterlerini karşılayan 20 hemşireye ön test uygulanmıştır. Ön testte hemşirelerden her bir maddeyi açıklamaları istenmiş ve katılımcıların ilgili maddeyi anlayıp anlamadıkları araştırmacılar tarafından not alınmıştır. Katılımcılardan her bir maddeyi yeniden ifade etmelerini istemek, bir maddenin anlaşılıp anlaşılmadığını belirleyebilen bir tekniktir (Reichenheim ve Moraes, 2007). Ön çalışma sonucunda elde edilen yanıtlar doğrultusunda derlenen versiyon üzerinde herhangi bir düzeltme yapılmamıştır. Ön çalışma sonrasında klinik deneyime sahip üç hemşire ile hemşirelerde çevre bilincine ilişkin yapılan görüşmelerin ardından Türkçe ölçeğe son şekli verilmiştir.

Yapı Geçerliliği

Faktör analizi, bir ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek için en yaygın kullanılan yöntemdir. Literatürde kültürlerarası ölçek uyarılma çalışmalarında yaygın olarak orijinal ölçek çalışmasında yer alan faktör yapılarının, hedef kültüre uygunluğunu test etmek amacıyla Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yerine Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmasının daha uygun olduğu belirtilmiştir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2014). Mevcut araştırmada HÇBÖ'nin orijinal çalışmasında yer alan faktör yapılarının Türk kültürüne uygunluğu DFA ile incelenmiştir.

Güvenirlilik

Mevcut çalışmada ölçeğin iç tutarlılığını değerlendirmek için Cronbach α katsayısı, düzeltilmiş madde-toplam korelasyon analizi, madde çıkarıldığında Cronbach α değerleri incelenmiştir. Cronbach α için 0,70'ten yüksek bir değer, ölçekteki maddelerin iyi bir iç tutarlılığına kanıt oluşturmaktadır (Gliem ve Gliem, 2003). Madde toplam korelasyon katsayısı için belirli bir standart bulunmamakla birlikte genel olarak uygulamada yaygın olarak korelasyonların negatif olmaması ve 0,20 değerlerin üzerinde olması önerilmektedir (Uysal ve Özcan, 2011).

Verilerin Analizi

Araştırmada HÇBÖ'nün yapı geçerliği hem farkındalık/davranış hem de sağlık ile ilişkisi/zorluk soruları için ayrı ayrı yapılan DFA ile incelenmiştir. Bu amaçla araştırmada 6 model oluşturulmuştur. DFA'ya geçmeden önce veri seti çok değişkenlik normallik varsayımı açısından incelenmiştir. Bu kapsamda HÇBÖ'nün tüm ölçekleri için hesaplanan çok boyutlu basıklık katsayısı kritik eşik olan 10'dan yüksek çıktığı için çok değişkenli normallik varsayımı karşılanmamıştır (Kline, 2011). Bu amaçla verilerin analizinde robust DFA kullanılmıştır (Gana ve Broc, 2018). Analizler R programında yer alan lavaan paketi (Rosseel, 2012) ile yapılmıştır. DFA sonrası elde edilen yapısal modeller lavaanplot paketi (Lishinski, 2018) görselleştirilmiştir. Ölçeğin güvenirlik analizi için Cronbach Alfa (α) iç tutarlık katsayısı ve düzeltilmiş madde-toplam korelasyon değerleri incelenmiştir. Değişkenlerin korelasyon derecesi Pearson korelasyon katsayısı kullanılarak belirlenmiştir. Ölçek maddelerin faktör yükü 0,30'dan büyük olan maddeler değerlendirilmeye alınmıştır (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2014).

Araştırmanın Etiği

Araştırmaya başlamadan önce orjinal ölçeğin kullanım ve tercümesi için izin, Elizabeth Schenk'den e-posta yoluyla alınmıştır. Araştırmada Etik Kurul onayı Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan alınmıştır (Tarih: 18.10.2022, Karar no: 2022/147). Araştırmanın ilgili kurumda yürütülmesi için Giresun İl Sağlık Müdürlüğü'nden yazılı izin alınmıştır. Araştırma süreci Helsinki Bildirgesi ilkelerine uygun olarak yürütülmüştür.

BULGULAR

Bu bölümde dil eşdeğerliği ve kapsam geçerliliği sağlanan HÇBÖ'nün madde analizi, DFA ve güvenilirliğe ait bilgiler sunulmuştur.

Madde Analizine İlişkin Bulgular

Çalışmada DFA geçmeden önce düzeltilmiş madde-toplam korelasyonunu, madde çıkarıldığında Cronbach α değerleri incelenmiş ve Tablo 1'de sunulmuştur. HÇBÖ'nün farkındalık/sağlık ile ilişkisi ve davranış/zorluk soruları için ölçek maddelerinden düzeltilmiş madde-toplam puan korelasyon değeri 0,20'nin altında olan maddeler incelenmiştir. Düzeltilmiş madde-toplam korelasyonu bir madde hariç HÇBÖ-farkındalık/davranış için 0,271 ile 0,564 arasındadır. KEDÖ-1'de bir madde için düzeltilmiş madde-toplam korelasyon değeri -0,113'dir (C5). Bu değer negatif olduğu için ölçekten çıkarılmıştır. Düzeltilmiş madde-toplam korelasyonu HÇBÖ-sağlık ile ilişkisi/zorluk için 0,263 ile 0,711 arasındadır.

Tablo 1. Maddelere Ait Ortalama, Standart Sapma, Düzeltilmiş Madde Toplam Puan Korelasyonu ve Madde Çıkarıldığında Elde Edilen Cronbach α Katsayısı

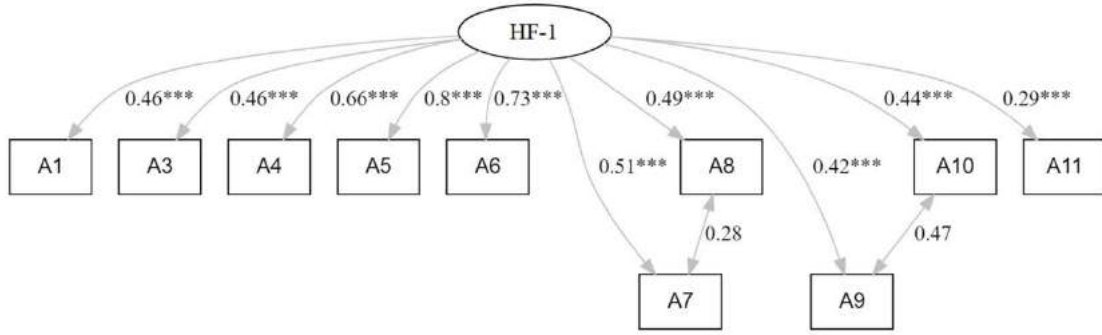
	HFÖ-1 (Farkındalık)				HFÖ-2 (Sağlık ile ilişkisi)				
	Ort.	SS	DMTK	Cronbach α	Ort.	SS	DMTK	Cronbach α	
HFÖ	A1	2,9	1,414	0,414	0,893	3,43	1,154	0,419	0,866
	A2	3,03	1,364	0,449	0,892	3,59	3,042	0,263	0,890
	A3	3,18	1,390	0,317	0,895	3,21	1,306	0,647	0,865
	A4	3,24	1,283	0,468	0,891	3,25	1,238	0,649	0,863
	A5	3,18	1,200	0,470	0,891	3,23	1,227	0,575	0,863
	A6	3,30	1,286	0,509	0,891	3,74	1,171	0,562	0,867
	A7	3,91	1,125	0,410	0,893	4,02	1,140	0,639	0,866
	A8	3,32	1,285	0,553	0,890	3,71	1,209	0,706	0,864
	A9	2,84	1,276	0,397	0,893	3,39	1,272	0,711	0,866
	A10	2,69	1,205	0,439	0,892	3,35	1,300	0,694	0,865
	A11	2,09	1,240	0,283	0,895	3,13	1,530	0,535	0,871
HMEDÖ	HMEDÖ-1 (Davranış)				HMEDÖ-2 (Zorluk)				
	Ort.	SS	DMTK	Cronbach α	Ort.	SS	DMTK	Cronbach α	
	B1	4,51	0,713	0,271	0,895	4,53	1,009	0,350	0,869
	B2	3,51	1,245	0,347	0,894	4,20	1,054	0,293	0,869
	B3	4,45	0,886	0,275	0,895	4,38	0,992	0,544	0,867
	B4	3,41	1,229	0,564	0,890	3,71	1,136	0,538	0,866
	B5	2,95	1,384	0,508	0,891	3,29	1,313	0,518	0,866
	B6	2,78	1,157	0,536	0,890	3,21	1,109	0,557	0,866
	B7	2,63	1,170	0,627	0,889	3,07	1,194	0,673	0,866
	B8	2,88	1,219	0,544	0,890	3,04	1,262	0,577	0,865
B9	2,07	1,162	0,476	0,891	2,84	1,398	0,443	0,867	
KEDÖ	KEDÖ-1 (Davranış)				KEDÖ-2 (Zorluk)				
	Ort.	SS	DMTK	Cronbach α	Ort.	SS	DMTK	Cronbach α	
	C1	2,66	1,319	0,499	0,891	3,23	1,387	0,548	0,863
	C2	3,03	1,337	0,515	0,891	3,28	1,266	0,575	0,864
	C3	2,96	1,183	0,513	0,891	3,25	1,227	0,635	0,863
	C4	3,11	1,174	0,560	0,890	3,28	1,206	0,691	0,863
	C5	2,87	1,417	-0,113	0,899	3,50	1,337	0,382	0,869
	C6	3,85	0,893	0,445	0,892	3,79	1,104	0,569	0,866
	C7	3,86	1,029	0,447	0,892	3,92	1,102	0,535	0,867
	C8	3,44	1,005	0,418	0,892	3,70	1,111	0,567	0,865
	C9	3,65	1,021	0,465	0,892	3,80	1,166	0,439	0,866
C10	2,78	1,446	0,445	0,892	3,18	1,322	0,502	0,864	
C11	3,74	1,043	0,446	0,892	3,90	1,126	0,562	0,867	

Ort.: Ortalama, SS: Standart sapma, DMTK: Düzeltilmiş Madde Toplam Korelasyonu

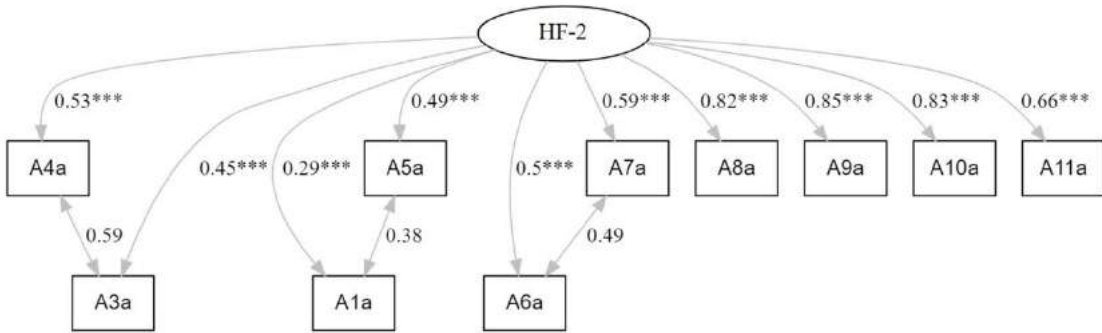
Doğrulayıcı Faktör Analizi

Araştırmada yapı geçerliği DFA ile incelenen HFÖ, HMEDÖ ve KEDÖ hem farkındalık/davranış hem de sağlık ile ilişkisi/zorluk soruları için ayrı ayrı incelenmiştir. Bu kapsamda elde edilen uyum indeksleri Tablo 2’de yer almaktadır.

HFÖ için yapılan DFA sonrasında HFÖ-1 farkındalık soruları ve HFÖ-2 sağlık ile ilişkisi soruları için yapısal model ve madde faktör yükleri Şekil 1 ve Şekil 2’de sunulmuştur. DFA sonucunda hem HFÖ-1 ($\chi^2/df= 4,598$, CFI=0,736, RMSEA=0,170, SRMR=0,101) hem de HFÖ-2 için ($\chi^2/df= 3,767$, CFI=0,764, RMSEA=0,130, SRMR=0,083) kabul edilebilir uyum değerlerine ulaşamamıştır. Daha sonra modifikasyon indeksleri incelenerek HFÖ-1 için iki modifikasyon (A9 ile A10, A7 ile A8), HDÖ-2 için üç modifikasyon (A3 ile A4, A6 ile A7, A1 ile A5) yapılmıştır. Aynı zamanda A2 maddesi (*Hastaneler, tipik ofis binalarına kıyasla metrekaresine başına 2,5 kat daha fazla enerji kullanır.*) her iki modelde de düşük faktör yüküne sahip olduğu için ölçekten çıkarılmıştır. Bu işlemler sonucunda HFÖ-1 ($\chi^2/df= 2,494$, CFI=0,901, RMSEA=0,094, SRMR=0,067) ve HFÖ-2 ($\chi^2/df= 3,33$, CFI=0,901, RMSEA=0,10, SRMR=0,086) için kabul edilebilir uyum değerlerine ulaşılmıştır (Gürbüz, 2021; Karagöz, 2021).

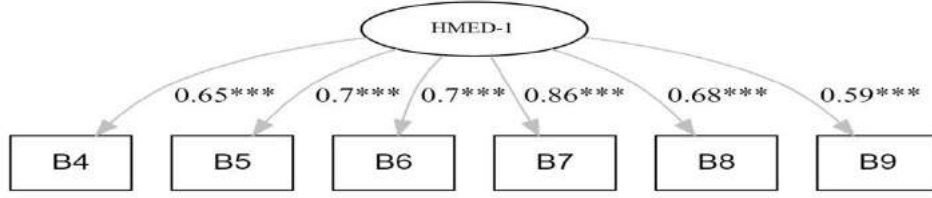
Şekil 1. HFÖ-1 Yapısal Model ve Madde Faktör Yükleri

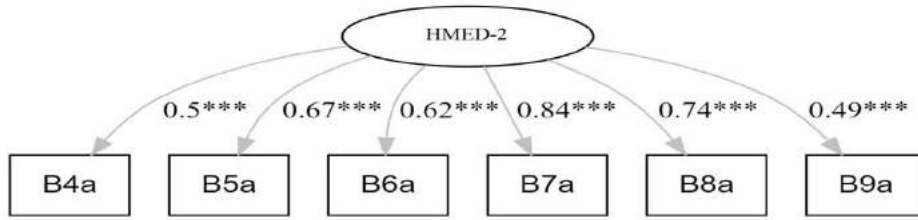
Şekil 2. HFÖ-2 Yapısal Model ve Madde Faktör Yükleri

HMEDÖ için yapılan DFA sonrasında HMEDÖ-1 davranış soruları ve HMEDÖ-2 zorluk soruları için yapısal model ve madde faktör yükleri Şekil 3 ve Şekil 4’de sunulmuştur. DFA sonucunda hem HMEDÖ-1 ($\chi^2/df= 2,53$, CFI=0,906, RMSEA=0,096, SRMR=0,065) hem de HMEDÖ-2 için ($\chi^2/df= 4,436$, CFI=0,761, RMSEA=0,155, SRMR=0,099) kabul edilebilir uyum değerlerine ulaşamamıştır. Daha sonra madde faktör yükleri her iki modelde de düşük olan üç maddeden B1 (*İşyerinde, kullanmadığım zamanlarda ışıkları bilinçli olarak kapatırım.*), B2 (*İş yerinde, kullanmadığım zamanlarda bilgisayar monitörlerini kapatırım.*) ve B3 (*İşyerinde, geri dönüşüm yaparım.*)

ölçekten çıkarılmıştır. Bu işlemler sonucunda HMEDÖ-1 ($\chi^2/df= 1,513$, CFI=0,987, RMSEA=0,057, SRMR=0,027) ve HMEDÖ-2 ($\chi^2/df= 2,993$, CFI=0,944, RMSEA=0,10, SRMR=0,047) için kabul edilebilir uyum değerlerine ulaşılmıştır (Gürbüz, 2021; Karagöz, 2021).

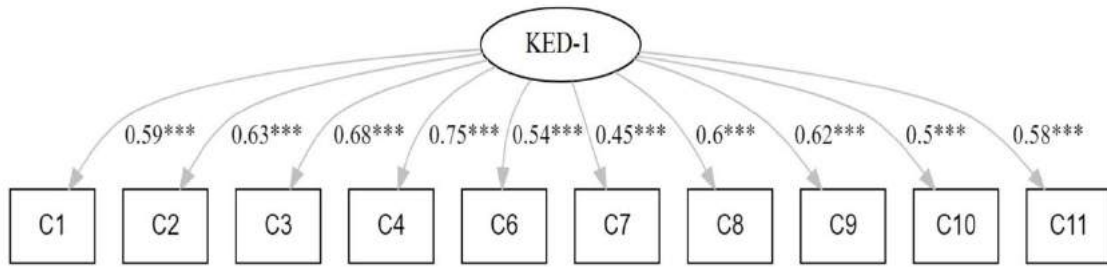

Şekil 3. HMEDÖ-1 Yapısal Model ve Madde Faktör Yükleri

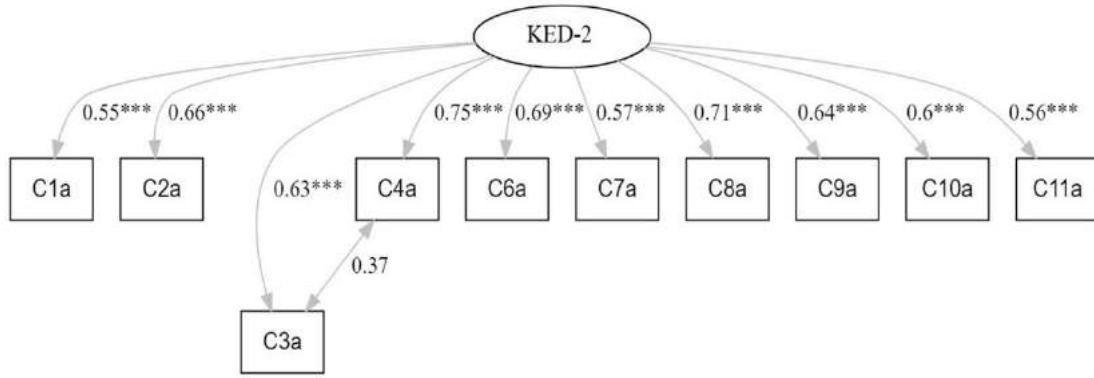

Şekil 4. HMEDÖ-2 Yapısal Model ve Madde Faktör Yükleri

KEDÖ için yapılan DFA sonrasında KEDÖ-1 davranış soruları KEDÖ-2 zorluk soruları için yapısal model ve madde faktör yükleri Şekil 5 ve Şekil 6'da sunulmuştur. DFA sonucunda hem KEDÖ-1 ($\chi^2/df= 2,207$, CFI=0,891, RMSEA=0,085, SRMR=0,062) hem de KEDÖ-2 için ($\chi^2/df= 2,799$, CFI=0,864, RMSEA=0,095, SRMR=0,11) kabul edilebilir uyum görülmemiştir. Daha sonra modifikasyon indeksleri incelenerek KEDÖ-2'de bir modifikasyon (C3 ile C4) yapılmıştır. Bu işlemler sonucunda KEDÖ-1 ($\chi^2/df= 2,354$, CFI=0,897, RMSEA=0,082, SRMR=0,061) ve KEDÖ-2 için ($\chi^2/df= 2,513$, CFI=0,904, RMSEA=0,087, SRMR=0,062) kabul edilebilir uyum değerlerine ulaşılmıştır (Gürbüz, 2021; Karagöz, 2021).

Şekil 5. KEDÖ-1 Yapısal Model ve Madde Faktör Yükleri

Şekil 6. KEDÖ-2 Yapısal Model ve Madde Faktör Yükleri

Tablo 2. Model Uyum İndeksleri

		χ^2	df	χ^2/df	CFI	RMSEA	SRMR
HFÖ-1	Orijinal model (11 madde)	165,742	44	3,767	0,764	0,130	0,083
	10 madde – 2 modifikasyon	82,296	33	2,494	0,901	0,094	0,067
HFÖ-2	Orijinal model (11 madde)	202,333	44	4,598	0,736	0,170	0,101
	10 madde – 3 modifikasyon	106,554	32	3,33	0,901	0,100	0,086
HMEDÖ-1	Orijinal model (9 madde)	68,300	27	2,53	0,906	0,096	0,065
	6 maddeli yapı	13,616	9	1,513	0,987	0,057	0,027
HMEDÖ-2	Orijinal model (9 madde)	119,782	27	4,436	0,761	0,155	0,099
	6 maddeli yapı	26,941	9	2,993	0,944	0,100	0,047
KEDÖ-1	Orijinal model (11 madde)	97,095	44	2,207	0,891	0,085	0,062
	10 madde – 1 modifikasyon	82,398	35	2,354	0,897	0,082	0,061
KEDÖ-2	Orijinal model (11 madde)	123,134	44	2,799	0,864	0,095	0,110
	10 madde – 1 modifikasyon	85,454	34	2,513	0,904	0,087	0,062

HÇBÖ alt ölçeklerinden HFÖ, hemşirelik uygulamalarından kaynaklanan çevresel etkileri ele almakta ve katılımcılardan bu gerçeklerin ne kadar farkında olduklarını sıralamalarını istemektedir. HFÖ-1, katılımcının iş veya meslek hayatında çevre sağlığını destekleyici davranışlarını ele almış ve hemşirelerin bu çevresel etkilerin sağlık riski oluşturduğunu düşünüp düşünmediklerini belirlemek için HFÖ-2 ile eşleştirilmiştir. HMEDÖ-1 katılımcının iş veya meslek yaşamında çevre sağlığını destekleyen davranışları ele almaktadır ve bu davranışın zorluklarını belirlemek için HMEDÖ-2 ile eşleştirilmiştir. KEDÖ-1, katılımcının evinde veya kişisel yaşamında çevre sağlığını destekleyen davranışları ele almakta ve bu davranışın zorluğunu ölçen KEDÖ-2 ile eşleştirilmiştir.

HFÖ farkındalık/sağlık ile ilişkisi, HMEDÖ ve KEDÖ davranış/zorluk soruları için DFA sonrası madde faktör yükü, standart hata, z ve p değerleri Tablo 3'te sunulmuştur. HFÖ-1 faktör yükleri 0,29 ile 0,80 arasında HFÖ-2 ise 0,29 ile 0,85 arasındadır. Aynı zamanda Tüm maddelere ait z değerleri istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0,001$). HMEDÖ-1 faktör yükleri 0,59 ile 0,86 arasında HMEDÖ-2 ise 0,49 ile 0,84 arasındadır. Aynı zamanda tüm maddelere ait z değerleri istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0,001$). KEDÖ-1 faktör yükleri 0,45 ile 0,76 arasında KEDÖ-2 faktör yükleri

ise 0,55 ile 0,75 arasındadır. Aynı zamanda tüm maddelere ait z değerleri istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0,001$).

Tablo 3. DFA Sonrası Madde Faktör Yüğü, Standart Hata, Z ve P Değerleri

Ölçekler	Maddeler	HFÖ-1 (Farkındalık)				HFÖ-2 (Sağlık ile İlişkisi)			
		Faktör yükü	SH	z	p	Faktör yükü	SH	z	p
HFÖ	A1	0,46	0,11	5,849	0,000	0,29	0,09	3,562	0,000
	A3	0,46	0,11	6,112	0,000	0,45	0,10	5,935	0,000
	A4	0,66	0,08	10,569	0,000	0,53	0,09	7,589	0,000
	A5	0,80	0,07	13,635	0,000	0,49	0,09	6,762	0,000
	A6	0,73	0,07	12,621	0,000	0,50	0,09	6,730	0,000
	A7	0,51	0,10	6,080	0,000	0,59	0,09	7,957	0,000
	A8	0,49	0,10	6,583	0,000	0,82	0,07	14,045	0,000
	A9	0,42	0,11	5,123	0,000	0,85	0,06	17,326	0,000
	A10	0,44	0,10	5,286	0,000	0,83	0,07	15,558	0,000
	A11	0,29	0,09	3,809	0,000	0,66	0,09	11,342	0,000
	HMEDÖ		HMEDÖ-1 (Davranış)				HMEDÖ-2 (Zorluk)		
		Faktör yükü	SH	z	p	Faktör yükü	SH	z	p
B4		0,65	0,06	12,207	0,000	0,50	0,08	7,39	0,000
B5		0,70	0,07	13,916	0,000	0,67	0,08	10,834	0,000
B6		0,70	0,07	11,654	0,000	0,62	0,08	8,648	0,000
B7		0,86	0,07	15,334	0,000	0,84	0,07	15,188	0,000
B8		0,68	0,07	11,461	0,000	0,74	0,07	13,262	0,000
B9	0,59	0,09	7,323	0,000	0,49	0,1	7,053	0,000	
KEDÖ		KEDÖ-1 (Davranış)				KEDÖ-2 (Zorluk)			
		Faktör yükü	SH	z	p	Faktör yükü	SH	z	p
	C1	0,59	0,07	10,519	0,000	0,55	0,09	8,954	0,000
	C2	0,63	0,08	10,241	0,000	0,66	0,08	10,846	0,000
	C3	0,69	0,07	11,040	0,000	0,63	0,08	9,626	0,000
	C4	0,76	0,06	14,039	0,000	0,75	0,06	14,290	0,000
	C6	0,54	0,08	6,524	0,000	0,69	0,07	10,597	0,000
	C7	0,45	0,09	5,214	0,000	0,57	0,09	7,376	0,000
	C8	0,60	0,08	7,566	0,000	0,71	0,07	11,172	0,000
	C9	0,62	0,07	8,896	0,000	0,64	0,08	8,994	0,000
	C10	0,50	0,09	8,340	0,000	0,60	0,09	9,295	0,000
C11	0,58	0,08	7,963	0,000	0,56	0,09	7,396	0,000	

Tüm p değerleri $< 0,001$ 'dir. SH: Standart hata.

Korelasyon Analizi ve Güvenirlik

Tablo 4'te değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler, Cronbach α iç tutarlık katsayıları ve değişkenler arası korelasyon katsayıları yer almaktadır. Değişkenlere ait Cronbach α iç tutarlık katsayıları 0,80 ile 0,87 arasında değişmektedir. Bununla birlikte HFÖ, HMEDÖ ve KEDÖ puanları arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmaktadır.

Tablo 4. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler, Cronbach α İç Tutarlık Katsayıları ve Değişkenler Arası Korelasyon Katsayıları

	Ort.	SS	Cronbach α	1	2	3	4	5
1. HFÖ-1	30,60	7,65	0,81	-				
2. HFÖ-2	34,42	8,51	0,87	0,48**				
3. HMEDÖ-1	16,75	5,52	0,85	0,45**	0,20**			
4. HMEDÖ-2	19,13	5,30	0,80	0,25**	0,24**	0,63**		
5. KEDÖ-1	33,10	7,45	0,84	0,40**	0,33**	0,53**	0,37**	
6. KEDÖ-2	35,27	8,24	0,87	0,27**	0,26**	0,36**	0,41**	0,70**

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$.

TARTIŞMA

Amerikan Hemşireler Birliği'nin standartları hemşirelik sorumluluğunu, çevresel açıdan güvenli ve sağlıklı bir şekilde uygulama yapma şeklinde tanımlamaktadır (ANA, 2015). Birçok ülkede hemşireler, uygulamalarının çevresel etkilerini ele almak için çalışmaktadır. Hemşireler çevreye yönelik birçok olumlu eylemler gerçekleştirmektedir. Bununla birlikte, hemşirelerin çevre yönetimine yönelik eylemlerinin etkisini ölçmek için psikometrik olarak geçerli ve güvenilir çok az ölçme aracı bulunmaktadır. Van Dongen (2002), hemşirelerin çevre sağlığı ve hemşirelik uygulamalarına ilişkin inançlarını değerlendirmek için bir anket geliştirmiştir. Ancak bu çalışmanın konusu ölçek geliştirmenin aksine, hemşireler ve hemşirelik uygulamalarının çevresel etkileri konusundaki farkındalıklarını değerlendiren bir anket çalışmasıdır. Rea ve Kaminski (2010) tarafından çevrenin korunmasına yönelik tutumlarını ele alan bir başka web tabanlı bir anket geliştirilmiştir. Başka bir çalışma ise Sağlıklı Çevre için Hemşireler Birliği (Alliance of Nurses for Healthier Environments-ANHE) tarafından ANHE'ye üye hemşireler ile yürütülen bir Delphi çalışmasıdır. Çalışma, çevre sağlığı hemşireliğini ilerletmenin en önemli yolları hakkında uzman görüşü almak amacı ile hemşirelerinin araştırma, eğitim ve uygulama alanlarında çevre sağlığına yönelik önceliklerine odaklanılmıştır (Barber, Bekemeier ve Garrison Hill, 2012). Sonuç olarak hemşirelik dışı diğer meslek gruplarında ya da genel popülasyonda çevresel farkındalık veya tutumu, çevresel riskten kaçınma algılarını ele alan çok sayıda anket çalışması bulunmaktadır. Bununla birlikte, hemşirelerin çevresel zararlara ilişkin bilgi veya tutumlarına yönelik psikometrik olarak analiz edilmiş çok az ölçek geliştirilmiştir.

Schenk ve arkadaşları (2016) tarafından geliştirilen Hemşirelerin Çevre Bilinci Ölçeği, hemşirelerin hemşirelik uygulamalarının çevresel etkileri ve bunların sağlık riskleri ile ilişkisi konusundaki farkındalığını, hemşirelerin iş yerinde ekolojik davranışlara katılımını ve bunların zorluk derecesini ve hemşirelerin evde ekolojik davranışlara katılımını ve bunların zorluk derecesini ölçmek için altı alt ölçekten (üç çift halinde) oluşmaktadır. Dolayısıyla literatür, mevcut araçlarda bir boşluk olduğunu ve hemşirelerin hemşirelik uygulamalarının çevresel etkileri ve bunların sağlık riskleriyle ilişkisi konusundaki farkındalığını psikometrik olarak analiz edilmiş çok az araç olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye'de literatür incelendiğinde hemşirelerde, hemşirelik uygulamalarının çevresel etkileri ve bunların sağlık ile ilişkisine dair farkındalıklarını, hemşirelerin ekolojik davranışlara katılımı ve bunların zorluk derecesini değerlendiren bir ölçme aracı bulunmamaktadır. Bu boşluktan hareketle Türkçe uyarlama çalışması olarak yürütülen bu araştırma sonunda Schenk ve arkadaşları (2016) tarafından geliştirilen Hemşirelerin Çevre Bilinci Ölçeği Türkçe formunun 26 madde ve 6 alt ölçekten oluşan yapısı doğrulanmıştır.

HÇBÖ-HFÖ, hemşirelerin sağlık bakımı ve hemşirelik uygulamalarının çevresel zarara nasıl katkıda bulunabileceğine dair belirli bir çevresel etkiye ilişkin farkındalıklarının ve bunun sağlıkla ne kadar ilişkili olduğunun ele alınmasını sağlar. HÇBÖ-HMEDÖ, hemşirelerin iş yerinde ekolojik davranışlara katılımını ve bunların zorluk derecesini ele almaktadır. HÇBÖ-HMEDÖ'nin analizindeki zorluklar, işyerindeki davranışların nedenlerinin ölçülmesinin karmaşık olduğunu ve çeşitli konulardan etkilendiğini gösterebilir. Bunlar arasında örgüt kültürü, tutum veya alışkanlıkların yanı sıra örgütsel engeller veya engellemeler de yer alabilir. Bu durum kısmen evdeki davranışları ele alan bir çift ölçeğin (KEDÖ) dahil edilmesinin nedenidir. HÇBÖ-KEDÖ hemşirelerin evinde veya kişisel yaşamında çevre sağlığını destekleyici davranışlarını ele almaktadır. Amaç her ne kadar akut bakım ortamlarındaki ekolojik davranışları ölçmek olsa da iş davranışlarını ev davranışları ile karşılaştırmak KEDÖ'nin önemli bir yönü olarak değerlendirilmektedir. KEDÖ, hemşirelerin evde ne yapmayı tercih ettiklerini ve bunun ne kadar zor olduğunu algıladıklarını anlamaya yardımcı olmaktadır. Evdeki

davranışların işteki davranışlarla karşılaştırılması ile hemşirelerin akut bakım ortamlarındaki ekolojik davranışlarda karşılaştıkları örgütsel engeller veya kolaylaştırıcıların türleri hakkında bilgi edinilebilir (Schenk vd., 2016).

Bu çalışmanın ilk aşamasında kavramsal ve madde eşdeğerliği sağlanmıştır. Bu kapsamda orijinal ölçek maddelerinin hedef dil ile ilişki olup olmadığı değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda dört maddede değişiklik yapılmıştır. Daha sonra Brislin ve arkadaşları (1973) tarafından önerilen yöntem kullanılarak dil ve kapsam geçerliği sağlanmıştır. Ardından ölçek maddelerinin çeviri ve yapılarının uygunluğunu belirlemek amacıyla uzman görüşlerine başvurulmuştur. Uzman görüşleri, çevrilen ölçme aracının kültürler arası eşdeğerliğinin sağlanmasında önemli role sahiptir. Orijinal dil olan İngilizce ve Türkçe versiyon arasında anlamsal, deyimsel, deneyimsel ve kavramsal dört alanda eşdeğerlik sağlamak için uzman görüşlerinin alınması gerekmektedir (Guillemain, Bombardier ve Beaton, 1993). Uzmanlar tarafından her bir alt faktörde yer alan tüm maddelerin ölçmeyi amaçladıkları kavramı ne ölçüde ölçtüğüne karar verilmiştir. Uzman değerlendirmeleri sonucunda Türkçeye çevirisi yapılan tüm ölçek maddeleri için gerekli düzenlemeler yapılarak HÇBÖ'ye son şekli verilmiştir. Uzman görüşleri doğrultusunda orijinal ölçekteki herhangi bir madde ölçekten çıkartılmamıştır.

Yapı geçerliliği bir ölçeğin hangi kavram veya özellikleri ölçtüğünü belirlemeye ve ölçeğin doğruluğunu ortaya koymaya çalışır. Yapı geçerliliği belli bir davranış alanına ve kavramsal yapıya ilişkin sonuçlar için uygulanmaktadır. Yaygın olarak kullanılan yapısal geçerlilik türleri; iç tutarlılık analizi, alternatif ölçekler, regresyon analizi, AFA ve DFA'dır. Yapı geçerliliğine ilişkin bilgi verirken tek bir yöntemle dayanılmaması, birçok yöntem ve tekniğin birlikte kullanılarak kanıt oluşturulması yaygın kabul gören yaklaşımdır (Karagöz, 2021). Doğrulama çalışmalarında AFA yerine DFA yapılmasının daha uygun olduğu bildirilmiştir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2014). Faktör analizi, bir ölçeğin neyi doğru olarak ölçtüğü ile ilgili bir kavramdır (Öner, 2008). Mevcut çalışmada dil eşdeğerliği ve kapsam geçerliği sağlanan HÇBÖ Türkçe formunun yapı geçerliliğini test etmek için iç tutarlılık analizi ve DFA kullanılmıştır. DFA geçmeden önce düzeltilmiş madde-toplam korelasyonunu, madde çıkarıldığında Cronbach α değerleri incelenmiştir. Düzeltilmiş madde-toplam korelasyonu bir madde hariç HFÖ-1, HMEDÖ-1 ve KEDÖ-1 için 0,271 ile 0,564 arasındadır. KEDÖ-1 davranış sorusunda bir madde için düzeltilmiş madde-toplam korelasyonu -0,113'dir (C5). Bu değer negatif olduğu için ölçeğin toplanabilirlik özelliğini bozacağı için ölçekten çıkarılmıştır. Ölçeğin toplanabilirlik özelliğini bozulmaması için madde-toplam korelasyon katsayısının negatif olmaması ve 0,20'den büyük olması istenmektedir (Karagöz, 2021). Düzeltilmiş madde-toplam korelasyonu HFÖ-2, HMEDÖ-2 ve KEDÖ-2 için 0,263 ile 0,711 arasındadır. Bu değerler ölçeğin iç tutarlılığının sağlandığına kanıt oluşturmaktadır.

DFA, önceden oluşturulan bir model aracılığı ile gözlenen değişkenlerden yola çıkarak, gizil değişken oluşturmaya yöneliktir. DFA'da Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) kapsamında teoride var olan kavramsal model, veri yardımı ile test edilmeye çalışılır. DFA genellikle ölçek geliştirme ve geçerlilik analizlerinde kullanılmakta ve önceden belirlenmiş olan bir yapının doğrulanmasını amaçlamaktadır (Karagöz, 2021; Öner, 2008). YEM kapsamında DFA'da uyum indekslerini niteleyen belli kriterler vardır. Buna göre uyum indeksinin kabul edilebilir düzeyde olması için ki-kare değerinin serbestlik derecesine oranının (χ^2/df) 3'ten küçük olması, Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI), Normlaştırılmış Uyum İndeksi (NFI), Uyum İyiliği İndeksi (GFI) ve Düzeltilmiş Uyum İyilik İndeksi (AGFI) değerleri 0,90'a eşit ya da üstünde olması, Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (RMSEA) 0,080'e eşit ya da küçük olması, Standardize Edilmiş Ortalama

Hataların Karakökü (SRMR) 0,05'den küçük olması verilerin modele iyi uyum sağladığına kanıt oluşturmaktadır (Gürbüz, 2021; Karagöz, 2021).

Mevcut çalışmada yapı geçerliği DFA ile incelenen HÇBÖ'den elde edilen uyum indeksleri incelenmiştir. Bu kapsamda HFÖ-1 ve HFÖ-2 için yapılan DFA sonrasında kabul edilebilir uyum değerlerine ulaşamamıştır. HFÖ-1 ve HFÖ-2 için önerilen modifikasyonlar yapılmış ve aynı zamanda bir madde (A2) her iki modelde de çok düşük faktör yüküne sahip olduğu için ölçekten çıkarılmıştır. Yapılan modifikasyon sonucunda her iki model içinde kabul edilebilir indeks değerleri elde edilmiştir. HMEDÖ-1 ve HMEDÖ-2 için yapılan DFA sonrasında kabul edilebilir uyum değerlerine ulaşamamıştır. HMEDÖ-1 ve HMEDÖ-2 için önerilen modifikasyonlar yapılmış ve madde faktör yükleri her iki modelde de düşük olan üç madde (B1, B2, B3) ölçekten çıkarılmıştır. Yapılan modifikasyon sonucunda her iki model içinde kabul edilebilir indeks değerleri elde edilmiştir. Son olarak KEDÖ-1 ve KEDÖ-2 için yapılan DFA sonucunda kabul edilebilir uyum görülmemiştir. KEDÖ-2 için yapılan bir modifikasyon sonrası analizler yenilenmiştir. Bu işlemler sonucunda KEDÖ-1 ve KEDÖ-2 için kabul edilebilir uyum değerlerine ulaşılmıştır. Bu sonuçlar HÇBÖ'nün öngörülen altı faktörlü kuramsal yapısının doğrulandığını göstermektedir. DFA'da faktör yüklerinin 0,30 ve üstünde olması istenilen bir durumdur (Çokluk, Şekercioglu ve Büyüköztürk, 2014). Model-veri uyumunu etkileyeceği için düşük faktör yüklerinin ölçekten çıkarılmasında yarar bulunmaktadır. Mevcut çalışmada DFA sonrası elde edilen faktör yükleri 0,30 altında kalan ve faktör yükü çok düşük olan 5 madde ölçekten çıkartılmıştır. HFÖ-1 için bir madde ve HFÖ-2 için bir madde olmak üzere iki maddenin faktör yükü 0,29 bulunmuştur. Bu değerlerin önerilen eşik değer olan 0,30 değerine oldukça yakın bir değerdir ve model uyumunu etkilemediği için ölçekten çıkarılmamasına karar verilmiştir. Tüm ölçeklere ait maddelerin faktör yükleri incelendiğinde, HFÖ-1 faktör yükleri 0,29 ile 0,80 arasında; HFÖ-2 faktör yükleri 0,29 ile 0,85 arasında; HMEDÖ-1 faktör yükleri 0,59 ile 0,86 arasında; HMEDÖ-2 faktör yükleri 0,49 ile 0,84 arasında; KEDÖ-1 faktör yükleri 0,45 ile 0,76 arasında; KEDÖ-2 faktör yükleri 0,55 ile 0,75 arasındadır.

HÇBÖ'nün güvenilirliği için alt faktörlere ait Cronbach α iç tutarlık katsayıları 0,80 ile 0,87 arasında değişmektedir. Mevcut çalışmada Cronbach α değeri HFÖ-1 için 0,81 ve HFÖ-2 Ölçeği için 0,87; HMEDÖ-1 için 0,85 ve HMEDÖ-2 için 0,80; KEDÖ-1 için 0,84 ve KEDÖ-2 için 0,87 bulunmuştur. Schenk ve arkadaşlarının (2016) çalışmasında Cronbach α değerleri HFÖ-1 için 0,86 ve HFÖ-2 için 0,93; HMEDÖ-1 için 0,68 ve HMEDÖ-2 için 0,79; KEDÖ-1 için 0,84 ve KEDÖ-2 için 0,87 bulunmuştur. Mevcut çalışma sonuçlarımız HÇBÖ Türkçe formunun orijinal ölçek ile benzer güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir. Ölçek maddeleri arasındaki iç tutarlılık için Cronbach α değeri, kabul edilebilir değer olan 0,70'in üzerindedir (Nunnally, 1978). Bu değerler ölçeğin güvenilirliğine ilişkin kanıt oluşturmaktadır. Ayrıca yapılan korelasyon analizi sonucunda HFÖ, HMEDÖ ve KEDÖ hem farkındalık/davranış puanları hem de sağlık ile ilişkisi/zorluk puanları arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmaktadır.

HÇBÖ, birbirine bağlı her biri tek faktörlü altı alt ölçekten oluşan bir araç olarak kullanılmak üzere tasarlanmıştır. Bu karşılaştırma modeli farkındalık ile davranış değişikliği arasında bağlantı kurarak HÇBÖ'nin hemşirelik uygulamalarının çevresel etkilerine ilişkin farkındalık ile bu etkileri azaltmaya yönelik davranışlar arasındaki ilişkiyi araştırması için kavramsal bir gerekece sağlamaktadır. HÇBÖ tüm alt ölçekleri birlikte kullanılmadığı sürece bu ilişki araştırılmaz. Aynı zamanda, alt ölçekler bağımsız olarak test edilmiştir. Dolayısıyla, bu ölçeklerin her biri, gerekli olması halinde bağımsız olarak da kullanılabilir. Örnek olarak, olası örgütsel engelleri daha iyi anlamak için hemşirelerin mesleki ekolojik davranışların zorluğuna ilişkin algılarını incelemek üzere HMEDÖ-2 ölçeğinin kullanılması verilebilir ya da bir

araştırmacı, farkındalıkları ya da davranışları ne olursa olsun, hemşirelerin çevresel etkilerin sağlık üzerindeki etkilerine ilişkin algılarını ölçmek isteyebilir (Schenk ve ark., 2015). Tüm ölçeklerin için ölçek puanı, tek bir puan verecek şekilde tasarlanmıştır. Ölçeklerde ters kodlanmış madde bulunmamaktadır ve her madde eşit olarak ağırlıklandırılmıştır. Ölçeklerin daha fazla kullanılmasıyla gelişebilecek olmasına rağmen, orijinal çalışmada olduğu gibi mevcut çalışmada da yüksek, orta veya düşük gibi puanların tanımı yapılmamıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak, HÇBÖ yeni bir ölçek olduğu için Türkçeye uyarlama çalışması yapılan ölçeğin sonuçlarını tartışan Türkiye’de çalışma bulunmamaktadır. Türkiye’de gelecekte yapılacak çalışmaların HÇBÖ’nin çeşitli boyutlarının daha net anlaşılmasına ve tartışılmasına yardımcı olacaktır. Çalışmanın ikinci sınırlılığı örneklem ile ilgilidir. Araştırma Türkiye’nin Giresun ilinde bir kamu hastanesinde çalışan hemşireler ile yürütülmüştür. Çalışmaya katılan hemşirelerin tümü tek bir ilde ve bu ilde bulunan bir kamu hastanesinde çalışmaktadır ve diğer illerdeki hastanelerde çalışan hemşireler ile farklı olabilecek benzer alışkanlıklara veya kalıplara sahip olabilirler. Genellenebilirliği artırmak için birden fazla il ve özel hastanelerde çalışan hemşireleri kapsayacak şekilde daha fazla test yapılması gerekecektir. Ölçme aracı hemşireler üzerinde uyarlanmıştır ve diğer meslek (Ebe, Acil Tıp Teknikeri vb.) ve kültür gruplarında farklı yapılar gösterebileceği akılda tutulmalıdır.

Bu çalışmanın üçüncü sınırlılığı, zaman ve maliyet kısıtlılığı nedeni ile çalışmada kolayda örnekleme stratejisi seçilmiştir. Rasgele seçimin olmaması nedeni ile bu durum örnekleme çerçevesindeki potansiyel bir yanlılığa neden olabilir. Dördüncü sınırlılık olarak, araştırma kapsamında tek bir zamanda ölçüm alınmış olması nedeni ile güvenilirliğinin değerlendirilmesinde, Cronbach α güvenilirlik katsayısı tercih edilmiştir. Bunun nedeni olarak aynı hemşirelerde ikinci kez ulaşmanın zorluğunun bulunmasıdır. Gelecek çalışmalarda ölçeğin güvenilirliği test-tekrar test tekniği kullanılarak, birden fazla zamanda ölçüm ile yeniden değerlendirilebilir. Bununla birlikte, Türkçeye uyarlanan HÇBÖ için ölçüt bağıntılı bir geçerlik çalışması yapılmamıştır. Gelecek araştırmalarda ölçüt bağıntılı geçerlik çalışmalarının yapılması önerilmektedir. Son olarak ölçek maddelerinin uygunluğu zaman içinde hemşirelik uygulamaları, teknolojik ilerlemeler ve kişisel koruma uygulamalarına yönelik toplumsal normlardaki değişiklikler nedeni ile değişebilir. Bu da daha fazla araştırma yapılmasını gerektirecektir. Tüm bu kısıtlılıklara rağmen, hastanede çalışan hemşirelerin sorulara verdikleri yanıtlar hemşirelerin çevre bilincinin anlaşılmasına katkıda bulunan faktör analizini gerçekleştirmek için yeterli veri sağlamıştır.

SONUÇ

Çalışma sonucunda HÇBÖ Türkçe versiyonunun doğrulanmış yapısı, Türk hemşirelerde hemşirelik uygulamalarının çevresel etkilerini azaltmaya yönelik farkındalıklarını, hemşirelerin ekolojik davranışlarını ve bunların zorluk derecesini ölçecek özelliklere sahip, yüksek kapsam geçerliliği ve iç tutarlılığına sahip bir ölçme aracıdır. HÇBÖ’nün 26 maddelik, HFÖ, HMEDÖ ve KEDÖ olmak üzere eşleştirilmiş üç çift, altı faktörlü yapısı Türkiye’deki hemşireler için kabul edilebilir uyum indeks değerleri ortaya koymaktadır. Türkçeye uyarlama çalışması yapılan HÇBÖ Türkçe formu Türk hemşireleri için klinik ortamda görev yapan hemşirelere odaklanarak, bu konuları incelemeyi mümkün kılan ve literatüre önemli katkısı olduğu düşünülen bir ölçme aracıdır. Gelecekteki araştırmacılar HÇBÖ kullanarak, hemşirelerin akut bakım ortamında kendi uygulamalarının bu etkilerinin ne kadar farkında olup, olmadıklarını daha iyi anlayabilirler. HÇBÖ, hemşirelerin hemşirelik uygulamalarının çevresel etkilerini azaltmaya yönelik

farkındalık ve davranışlarını anlamalarına katkıda bulunacaktır. Bunun sonucu olarak hemşireler, çevresel açıdan güvenli ve sağlıklı hemşirelik bakımı sağlama konusundaki mesleki yükümlülüklerini yerine getirmeye daha iyi hazırlanmış olacaklardır. Ayrıca HÇBÖ, sağlık hizmetlerinde çevresel sürdürülebilirlik konusunda daha fazla araştırma yapılmasını teşvik edebilir.

KAYNAKLAR

Akyuz, E. (2015). The Relationship Between Environmental Issues and Human Rights. *The Journal of Academic Social Science*, 16, 427-436. <http://dx.doi.org/10.16992/ASOS.774>

Al Huraimel, K., Alhosani, M., Kunhabdulla, S. and Stietiya, M. H. (2020). SARS-CoV-2 in The Environment: Modes of Transmission, Early Detection and Potential Role of Pollutions. *Science of The Total Environment*, 744, 140946. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.140946>

American Nurses Association. (2015). Code of Ethics for Nurses with Interpretive Statements. Silver Spring, MD: Author.

Barber, K., Bekemeier, B. and Garrison Hill, W. (2012). Advancing the field of environmental health nursing: creating an agenda for change—a delphi survey. Clean Med Denver, CO. Erişim Adresi: https://saludsindanio.org/sites/default/files/documents-files/1085/2012-05-03_Cleanmed_barber_bekemeier_hill.pdf [Erişim Tarihi: 02.09.2023].

Bodur, G. and Taşocak, G. (2013). Nursing Students' Views about Environmental Sensitivity in Turkey. *Journal of Human Sciences*, 10(1), 820-831.

Brislin, R., Lonner, W. and Thorndike, R. (1973). *Cross-cultural Research Methods*. New York: John Wiley.

Bryant, F. B. and Yarnold, P. R. (1995). Comparing Five Alternative Factor-Models of The Student Jenkins Activity Survey: Separating the Wheat from The Chaff. *Journal of Personality Assessment*, 64(1), 145–158. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa6401_10

Child, D. (2006). *The Essentials of Factor Analysis*. (3. Baskı). Londra: Continuum.

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal Bilimler için Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve LISREL Uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.

D'Alessandro, D., Tedesco, P., Rebecchi, A. and Capolongo, S. (2016). Water Use and Water Saving in Italian Hospitals. A Preliminary Investigation. *Annali Dell'istituto Superiore di Sanita*, 52(1), 56–62.

Eckelman, M. J. and Sherman, J. (2016). Environmental Impacts of The US Health Care System and Effects on Public Health. *Plos One*, 11(6), e0157014. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0157014>.

Febles, M. (2004). Sobre la Necesidad de la Formación de Una Conciencia Ambiental. Facultad de Psicología. Universidad de La Habana.

Gana, K. and Broc, G. (2018). *Structural Equation Modeling with Lavaan*. Hoboken NJ: John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9781119579038>.

Gjersing, L., Caplehorn, J. R. and Clausen, T. (2010). Cross-Cultural Adaptation of Research Instruments: Language, Setting, Time and Statistical Considerations. *BMC Medical Research Methodology*, 10(13), 1-10.

Gliem J.A. and Gliem RR. (2003). Calculating, Interpreting, and Reporting Cronbach's Alpha Reliability Coefficient for Likert-Type Scales. Midwest Research-to-Practice Conference in Adult, Continuing, and Community Education.

Goodman, B. (2016). Developing The Concept of Sustainability in Nursing. *Nursing Philosophy*, 17(4), 298-306. <https://doi.org/10.1111/nup.12143>.

Guillemin, F., Bombardier, C. and Beaton, D. (1993). Cross-Cultural Adaptation of Health-Related Quality of Life Measures: Literature Review and Proposed Guidelines. *Journal of Clinical Epidemiology*, 46(12), 1417-1432. [https://doi.org/10.1016/0895-4356\(93\)90142-N](https://doi.org/10.1016/0895-4356(93)90142-N).

Gürbüz, S. (2021). *AMOS ile Yapısal Eşitlik Modellemesi*. (2. Basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

<https://businessht.bloomberght.com/guncel/haber/1311657-10-soruda-turklerin-ise-gitme-aliskanliklari> [Erişim Tarihi: 22.09.2022].

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Atik-Istatistikleri-2020-37198> [Erişim Tarihi: 20.09.2022].

<https://tr.euronews.com/2023/02/05/enerjide-fosil-yakitlara-bagimlilik-abde-yuzde-70-turkiyede-yuzde-84> [Erişim Tarihi: 20.09.2022].

<https://www.ipcc.ch/report/ar5/wg1/> [Erişim Tarihi: 20.09.2022].

International Council of Nurses (2021). *The ICN Code of Ethics for Nurses; International Council of Nurses*: Geneva, Switzerland, 32.

Karagöz, Y. (2021). *SPSS, AMOS, META Uygulamalı Biyoistatistik* (3. Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Karahan Okuroğlu, G. (2012). The Impact of Nursing Education on Students' Attitudes Towards the Environment. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 14(3), 27-38.

Karliner, J., Slotterback, S., Boyd, R., Ashby, B. and Steele, K. (2019). Health Care's Climate Footprint: How the Health Sector Contributes to The Global Climate Crisis and Opportunities for Action. Health Care Without Harm and Arup; Sept 2019. Climate-smart health care series, Green Paper Number One. Erişim Adresi: <https://noharm-global.org/documents/health-care-climate-footprint-report>. [Erişim Tarihi: 30.08.2023].

Kline, R. B. (2011). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. New York, NY: Guilford Press.

Leonard, A., Power, N., Mayet, S., Coetzee, M. and North, N. (2022). Engaging Nurses in Research Awareness Using a New Style of Hospital Journal Club-A Descriptive Evaluation. *Nurse Education Today*, 108, 105123. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2021.105123>.

Lilienfeld, E., Nicholas, P. K., Breakey, S. and Corless, I. B. (2018). Addressing Climate Change Through a Nursing Lens within The Framework of The United Nations Sustainable Development Goals. *Nursing Outlook*, 66(5), 482-494. <https://doi.org/10.1016/j.outlook.2018.06.010>.

Lishinski, A. (2018). Lavaanplot: Path Diagrams for Lavaan Models Via DiagrammeR. R Package. <https://cran.r-project.org/web/packages/lavaanPlot/index.html> [Erişim Tarihi: 13.05.2022].

Nunnally, J. C. (1978). *An Overview of Psychological Measurement*. Clinical Diagnosis of Mental Disorders: A Handbook, 97-146. Plenum Press: New York. https://doi.org/10.1007/978-1-4684-2490-4_4.

Öner, N. (2008). Türkiye'de Kullanılan Psikolojik Testlerden Örnekler: Bir Başvuru Kaynağı. (2. Basım. Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi: İstanbul.

- Perez, H. L. R., Vásquez, M. A. D., Exebio, I. D. R. M. and Manchay, R. J.D. (2020). Sostenibilidad Ambiental de la Práctica Clínica, una Nueva Visión para Enfermería. *ACC CIETNA: Revista de la Escuela de Enfermería*, 7(1), 116–125. <https://doi.org/10.35383/cietna.v7i1.353>.
- Rea, J. and Kaminski, J. (2010). Nurses and Environmental Health Attitude Survey. Erişim Adresi: <http://econurse.org/Survey1.pdf> [Erişim Tarihi: 21.09.2023].
- Reichenheim, M. E. and Moraes, C. L. (2007). Operationalizing The Cross-Cultural Adaptation of Epidemiological Measurement Instruments. *Revista de Saúde Pública*, 41, 665–673. <https://doi.org/10.1590/S0034-89102006005000035>.
- Rosa, W. E., Catton, H., Davidson, P. M., Hannaway, C. J., Iro, E., Klopper, H. C., ... and Kurth, A. E. (2021). Nurses and Midwives as Global Partners to Achieve the Sustainable Development Goals in the Anthropocene. *Journal of Nursing Scholarship*, 53(5), 552–560. <https://doi.org/10.1111/jnu.12672>.
- Rosseel, Y. (2012). Lavaan: An R Package for Structural Equation Modeling. *Journal of Statistical Software*, 48(2), 1–36. <https://doi.org/10.18637/jss.v048.i02>.
- Savell, A. D. and Sattler, B. (2012). Infusing Environmental Health Concepts into An Existing Nursing Course. *Nurse Educator*, 37(6), 268–272. <https://doi.org/10.1097/NNE.0b013e31826f27a7>.
- Sayan, B. and Kaya, H. (2016). Assessment of The Environmental Risk Perceptions and Environmental Attitudes of Nursing Students. *Contemporary Nurse*, 52(6), 771–781. <https://doi.org/10.1080/10376178.2016.1254051>.
- Schenk, E., Butterfield, P., Postma, J., Barbosa-Leiker, C. and Corbett, C. (2015). Creating The Nurses' Environmental Awareness Tool (NEAT). *Workplace Health & Safety*, 63(9), 381–391. <https://doi.org/10.1177/2165079915592071>.
- Schenk, E., Corbett, C. F., Barbosa-Leiker, C., Postma, J. and Butterfield, P. (2016). Psychometric Properties of The Nurses' Environmental Awareness Tool. *Journal of Nursing Measurement*, 24(2), 55E–71E. <https://doi.org/10.1891/1061-3749.24.2.55>.
- Soyler, I. and Izgi, E. (2022). Electricity Demand Forecasting of Hospital Buildings in Istanbul. *Sustainability*, 14(13), 8187. <https://doi.org/10.3390/su14138187>.
- Tavşancıl, E. (2019). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. (6. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Uysal, H. and Ozcan, Ş. (2011). A Turkish Version of Myocardial Infarction Dimensional Assessment Scale (TR-MIDAS): Reliability–Validity Assessment. *European Journal of Cardiovascular Nursing*, 10(2), 115–123. <https://doi.org/10.1016/j.ejcnurse.2010.05.007>.
- Van Dongen, C. (2002). Environmental Health and Nursing Practice: A Survey of Registered Nurses. *Applied Nursing Research*, 15(2), 67–73. <https://doi.org/10.1053/apnr.2002.29521>.
- Yeşilyurt, S., Gül, Ş. and Demir, Y. (2013). Biology Teacher Candidates Environmental Awareness and Environmental Sensitivity: A Scale Development Study. *Mehmet Akif Ersoy University Journal of Education Faculty*, 13 (25), 38-54.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2023, 6(10): 1404-1415.

DOI: [10.26677/TR1010.2023.1321](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1321)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Sağlık Çalışanlarında Teknolojiye Karşı Tutumun Değerlendirilmesi: Özel Bir Zincir Hastane Örneği

Dr. Öğr. Üyesi Gülhan KALMUK, İstinye Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul, e-posta: gkalmuk@istinye.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4734-0454>

Ali YILDIZ, Medikalpark Hastaneler Grubu, İstanbul, e-posta: ali.yildiz@mlpcare.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5733-8772>

Arş. Gör. Döne TÛTÛNCÛ, İstinye Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul, e-posta: döne.tutuncu@istinye.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4527-8968>

Öz

Her sektörde olduğu gibi sağlık sektöründe de etkili, kaliteli ve verimli hizmet sunmak için teknoloji kullanımının önemi gün geçtikçe artmaktadır. Bu çalışma sağlık çalışanlarının teknolojiye yönelik tutumlarını belirlemek amacı ile ele alınmıştır. Çalışma Türkiye’de sağlık sektöründe bir zincir hastane grubunun İstanbul bölgesinde bulunan 6 hastanesinde 288 gönüllü sağlık çalışanı katılımı ile yapılmıştır. Çalışmanın verileri tanıtıcı bilgi formu ile Teknolojiye Karşı Tutum Ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Verilerin analizinde SPSS 22.0 Programı kullanılmıştır. Kategorik değişkenler frekans ve yüzdelerle tanımlanmıştır. Ölçeklerin güvenilirliği Cronbach Alpha yöntemi ile test edilmiştir. Cronbach Alpha katsayısı 0,74 bulunmuştur. Demografik değişkenler için fark testlerinden ANOVA ve t-Testi kullanılmıştır. Demografik değişkenlerden medeni durum, iş hayatı tecrübesi ve unvan ile teknolojiye karşı tutum ölçeği alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunurken; cinsiyet, yaş grubu, eğitim düzeyi ve kadro düzeyi açısından anlamlı fark bulunmamıştır. Sonuç olarak çalışmada sağlık çalışanlarının teknolojiye karşı olumlu bir tutuma sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık, Sağlık Çalışanı, Sağlık Teknolojisi, Tutum.

Makale Gönderme Tarihi: 07.08.2023

Makale Kabul Tarihi: 10.10.2023

Önerilen Atıf:

Kalmuk, G., Yıldız, A. ve Tütüncü, D. (2023). Sağlık Çalışanlarında Teknolojiye Karşı Tutumun Değerlendirilmesi: Özel Bir Zincir Hastane Örneği, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(10): 1404-1415.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2023, 6(10): 1404-1415. DOI:10.26677/TR1010.2023.1321

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

**Evaluation of The Attitude Against Technology in Health Workers: Example of a
Private Chain Hospital**

Assistant Prof. Dr. Gülhan KALMUK, İstinye University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, İstanbul, e-mail: gkalmuk@istinye.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4734-0454>

Ali YILDIZ, Medical Park Hospitals Group, İstanbul, e-mail: ali.yildiz@mlpcare.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5733-8772>

Research Assistant Döne TÛTÛNCÛ, İstinye University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, İstanbul, e-mail: döne.tutuncu@istinye.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4527-8968>

Abstract

The importance of using technology to provide effective, quality and efficient service in the health sector, as in every sector, is increasing day by day. This study was conducted to determine the attitudes of healthcare workers towards technology. The study was conducted with the participation of 288 volunteer healthcare workers in 6 hospitals of a chain hospital group in the İstanbul region of the healthcare sector in Turkey. The data of the study were collected using an introductory information form and the Attitude Towards Technology Scale. SPSS 22.0 Program was used to analyze the data. Categorical variables are described with frequencies and percentages. The reliability of the scales was tested with the Cronbach Alpha method. Cronbach Alpha coefficient was found to be 0.74. For demographic variables, ANOVA and t-Test, which are difference tests, were used. While there was a statistically significant difference between the demographic variables, marital status, business life experience and title, and the sub-dimensions of the attitude towards technology scale; No significant difference was found in terms of gender, age group, education level and staff level. As a result, it was determined in the study that healthcare professionals have a positive attitude towards technology.

Keywords: Health, Healthcare Worker, Health Technology, Attitude.

Received: 07.08.2023

Accepted: 10.10.2023

Suggested Citation:

Kalmuk, G., Yıldız, A. and Tütüncü, D. (2023). Evaluation of The Attitude Against Technology in Health Workers: Example of a Private Chain Hospital, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(10): 1404-1415.

GİRİŞ

Bilgisayar ve teknolojinin gelişmesine bağlı olarak günümüz bilgi toplumunda bilgiye erişim oldukça kolaylaşmıştır. Özellikle varlıklarını uzun süre devam ettirmek isteyen işletmelerin bilgiye erişmek ve erişilen bu bilgiyi hızlı bir şekilde yaymak istediği görülmektedir. Kurumların değişime ayak uydurabilmeleri mevcut bilgi sistemlerini yeni teknolojilerle desteklemelerine bağlıdır (İleri, 2018).

Bilgi paylaşımını temel alan ve teknolojinin yoğun olarak kullanıldığı sağlık kuruluşlarında hasta memnuniyetini ve sunulan hizmetin kalitesini arttırmak, hizmetin süresini kısaltmak, maliyeti azaltmak ve kararların hızla alınıp uygulanmasını sağlamak için teknolojiden faydalanması zorunluluk haline gelmiştir.

Sağlık kavramının tanımlaması tarihsel dönemlerde kültürlere göre farklılıklar göstermektedir. Bu durum hizmet alıcıların sağlığın tanımlanması için beklentilerinin artmasına neden olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nde son 150 yılda bu tanımlamalar bireyin "yaşamlarını sürdürebilmeleri", "hasta olmamaları", "mutlu olmaları" gibi kavramların önem kazanmasına neden olmuştur. Sağlığın tanımlanması pozitif ve negatif yönden değerlendirilmektedir. Negatif yönden bakıldığında hastalığın yokluğu olarak değerlendirilirken evrensel olarak bir bireyin hasta olmadığını kabul etmek için her zaman bir ölçü bulunmadığından bu tanımlama türünde hastalık bireyin sağlığını kaybettiği durum olarak tanımlanmaktadır. Bu durum "öncelikle insanların hastalanmasını önleme" ilkesine ters düşmektedir. Pozitif yönde tanımlamalar için birçok görüş ortaya çıkmıştır. Bu görüşler; "beden sağlığı", "hayatta kalma yeteneği", "toplumla entegrasyon", "moral", "psikolojik iyilik", "fiziksel uyum gibi" kavramlar şeklindedir. Bu kavramlara ek olarak sağlığın pozitif tanımını Dünya Sağlık Örgütü "sadece hastalık ve sakatlığın olmaması değil, fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik hali" olarak bütüncü bir şekilde ele alınmıştır (Somunoğlu, 1999).

Sağlığın gelişmesi ve ilerlemesi için güçlü bir sağlık sektörüne ihtiyaç bulunmaktadır. Yaşamın devamlılığı, kalitesi, sürdürülebilmesi ve korunması için önemli bir yere sahip olan sağlık sektörü, ülkelerde gelişmişlik seviyesi faktörü olarak önem arz eden, büyük çoğunluğu direkt etkileyen ve stratejik olan sektörlerin başında gelmektedir. Günümüzde sağlık sektörü, serbest piyasa koşullarına göre hareket edip bu şartlara ayak uydurmaktadır. Parçası olduğu bu ekonomik sistemin gereği olarak rekabetin sürekli canlı tutulması, sektörü ekonomik olarak başarıya ulaştıran yolların başında gelmektedir. Sağlık sistemlerinin başarısı için kalite, verimlilik, devamlılık ve etkinlik kavramlarının ön planda olduğu bir gerçektir. Bu durumun temel nedeni rekabet ile verimlilik ilişkisinin doğru orantılı olmasıdır (Seki ve Kaya, 2018). Özellikle çok hızlı değişen ve gelişen sağlık sektörü ve sektörde yer alan örgütler yoğun rekabet ortamında ilerlemek için tehdit unsuru oluşturan belirsizlikleri de göz önünde bulundurarak yenilikçilik sürecine girmeleri gerekmektedir (Aksay ve Orhan, 2013; Avcı, 2017).

Sağlık sektörünün gelişmesi ile sağlık hizmet sunumunda önemli bir rol oynayan sağlık teknolojileri DSÖ (Dünya Sağlık Örgütü) tarafından "sağlık problemini çözmek ve yaşam kalitesini iyileştirmek için geliştirilen cihazlar, ilaçlar, aşılar, prosedürler ve sistemler şeklinde organize edilmiş bilgi ve becerilerin uygulanması" olarak tanımlanmaktadır (<http://www.who.int>).

Sağlık teknolojilerinde meydana gelen hızlı gelişmeler ve yenilikler dünya çapında yaygınlaşmaktadır. Gelişmiş ülkelerin bu yenilikleri yakından takip ettiği görülürken gelişmemiş birçok ülke bu konuda geri kalmaktadır (Sarihan, 2021). Oysa dijitalleşen ve zamanla maliyetlerini azaltan, hizmet kalitesini arttıran sağlık kurumları daha fazla teknolojik yatırım yaparak, hizmet kalitesini yükselterek daha fazla hasta çekebilir. Bu durum hasta bağlılığını ve

sadakatinin arttıracaktır (İleri, 2018). Sağlık kuruluşlarında dijitalleşmenin başarılı olabilmesi sağlık çalışanlarının bu konudaki tutumuna bağlıdır.

Tutum bireye özgüdür. Kişilerin belirli olaylar karşısında nesnelere, fikirlere, kurumlara, olaylara ve diğer insanlara karşı düşünce ve davranışlarını geliştiren bir eğilimdir. Tutumlar davranışa dönüştüğünde gelişir ve yaşam boyu değişkenlik gösterebilir. Zamanla gelişen tutumlar ile kişi olaylara, varlıklara tepkiler verir (Çöllü ve Öztürk, 2006). Sağlık kuruluşlarında yeni bir teknolojik uygulamaya geçildiğinde çalışanların yeni sisteme karşı direnç gösterdiği ve olumsuz bir tutum sergilediği görülmektedir (İleri, 2018). Ancak günümüzde sağlık kuruluşlarının çalışanlarının tutumları doğrultusunda uygun teknolojiye yatırım yapması zaruret haline gelmiştir. Bu bağlamda yanlış teknoloji seçimi, uyumda yaşanan sorunlar sistemin performansını olumsuz etkileyerek kuruluş için gereksiz maliyet ve zaman kaybına sebep olabilir (Tarcan ve Çelik, 2016).

Bu kapsamda çalışmada, sağlık kuruluşları için önem arz eden teknolojiye yönelik sağlık çalışanlarının tutumlarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

MATERYAL ve METOT

Araştırmanın Tipi: Araştırma kesitsel ve tanımlayıcı tipte dizayn edilmiştir.

Araştırmanın Amacı: Sağlık çalışanlarının teknolojiye yönelik tutumları ile sosyo -demografik özellikleri arasındaki farklılığı incelemek amacıyla yapılmıştır.

Araştırmanın Evren ve Örnekleme: Araştırmanın evrenini Türkiye’ de sağlık sektörünün en büyük sağlık kuruluşu olan bir zincir hastane grubunun İstanbul bölgesinde bulunan altı hastanesindeki çalışanları oluşturmaktadır. Örneklem kapsamında 300 sağlık çalışanı belirlenmiş olup çalışanlar gönüllülük esasına göre katılım sağlamıştır. Katılımcılardan 12 tanesi anket formunu eksik veya hatalı doldurduğu için değerlendirmeye alınmamış, toplamda 288 kişinin katılımı ile çalışma gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama Araçları: Araştırmada daha önceden geçerlilik ve güvenilirliği yapılan ölçekler kullanılarak, veriler İstanbul’da bulunan altı özel hastanede kurum yetkililerinin izni çerçevesinde toplanmıştır. Kullanılan anket bilgilendirme yazısı ve ayrıca iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini kapsayan 12 soru yer almaktadır. İkinci bölümde çalışanların teknolojiye karşı tutumunu ölçmek amacıyla 33 soru yer almaktadır. “Tanıtıcı Bilgi Formu” ve “Teknolojiye Karşı Tutum Ölçeği” başlığı altında araştırma verileri toplanmıştır.

Tanıtıcı Bilgi Formu; araştırmacıların hazırladığı katılımcıların sosyo-demografik (yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, iş tecrübesi, kadro düzeyi, unvan) özelliklerinin ve teknolojinin iş hayatına etkileri ile ilgili bilgilerin yer aldığı formdur.

Teknolojiye Karşı Tutum Ölçeği; ölçek Akbaba Altun (2002) tarafından geliştirilmiştir. Ölçekteki sorular beşli Likert tipinde ve (5-Kesinlikle Katılıyorum, 4-Katılıyorum, 3-Kararsızım, 2-Katılmıyorum, 1-Kesinlikle Katılmıyorum) 33 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte yer alan maddeler (1, 9, 11, 25, 27, 29) için analize başlamadan önce ters çevirme işlemi yapılmıştır. Bu çalışmada yapılan faktör analizinde 19, 20, 22 ve 32 no lu soruların faktör yükleri 0,500’ün altında çıktığı için analizden çıkarılarak 29 soru ile analizler gerçekleştirilmiştir. Bu sorular çıkarıldıktan sonra yapılan faktör analizine göre çalışma, Teknolojiden Kaçınma (1, 4, 6, 9, 11, 29), Teknolojiye Karşı Güven (14, 21, 23, 26), Teknolojiye Karşı Karamsarlık (24, 25, 27), Teknolojiye Karşı Psikolojik Tutum (13, 16, 18), Teknolojiyi Takip Etmek ve Özendirmek (2, 3, 5, 7, 8, 10, 12,

15, 17), Teknolojiyi Benimseme (28, 30, 31, 33) olmak üzere altı boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte yer alan seçeneklerin ortalama puan karşılıkları; 4,20-5,00: Kesinlikle Katılıyorum, 3,40-4,19: Katılıyorum, 2,60-3,39: Kararsızım, 1,80-2,59: Katılmıyorum, 1,00-1,79: Kesinlikle Katılmıyorum şeklindedir. Ölçeğin orijinal formunda Akbaba Altun (2022) Cronbach Alpha katsayısını 0,91 olarak bulmuştur. Bu çalışmada ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı, 0,74 olarak tespit edilmiştir.

Verilerin Değerlendirilmesi: Bu araştırmadaki veriler SPSS 22.0 paket programı ile analiz edilmiştir. Elde edilen verilerin analizinde, faktör analizi, frekans analizi, demografik özelliklerin gruplar arasındaki farkın belirlenmesi için T-Testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları: Bu araştırma Türkiye’de hizmet veren sağlık zincirinin İstanbul ilinde bulunan altı hastanesinin 288 sağlık çalışanı (Doktor, Hemşire, Tekniker, Teknisyen, İdari personel) ve “Teknolojiye Karşı Tutum” ölçeğindeki maddelerle sınırlıdır.

BULGULAR

Teknolojiye karşı tutum ölçeği için yapılan faktör analizi sonucunda KMO değeri 0,834 bulunmuştur. Anti-image correlation değerleri 0,500’ ün üzerinde çıkmıştır. Faktör analizi sonucunda altı faktör ortaya çıkmış ve bu faktörlerin Cronbach Alpha değerleri en düşük 0,569, en yüksek 0,849 olarak tespit edilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Araştırma Ölçeklerinin Temel Bileşenler Analiz Sonuçları

Ölçekler	Faktör Ağırlıkları		Cronbach Alpha	KMO	Açıklanan
	Min	Max	α		Toplam varyans
Teknolojiye Karşı Tutum			0,747	0,834	59,301
Teknolojiden Kaçınma	0,738	0,797	0,799		
Teknolojiye Karşı Güven	0,597	0,706	0,701		
Teknolojiye Karşı Karamsarlık	0,583	0,673	0,708		
Teknolojiye Karşı Olumsuz Psikolojik Tutum	0,507	0,644	0,662		
Teknolojiyi Takip Etmek ve Özendirmek	0,824	0,843	0,849		
Teknolojiyi Benimseme	0,502	0,543	0,569		

Çalışmada ölçekte yer alan maddelerin ve alt boyutların aritmetik ortalamaları ile standart sapmalarına bakılmıştır (Tablo 2).

Çalışmada sağlık çalışanlarının ölçek maddeleri aritmetik ortalamalarına göre en yüksek puanı; “E-posta (e-mail) kullanmanın bir kolaylık olduğunu düşünürüm” (4,19 \pm 0,99) ve “İnternette araştırma yapmaktan hoşlanırım” (4,11 \pm 0,95), “Kurumumuzda yeni teknolojilerin uygulanmasından hoşlanırım” (4,07 \pm 1,09) maddelerinden almışlardır. En düşük aritmetik ortalama puanını; “Günlük işlerimde teknolojiye yararlanmaktan kaçınırım” (1,88 \pm 1,27), “Yeni teknolojileri öğrenmenin zaman kaybı olduğunu düşünürüm” (1,97 \pm 1,27) ve “Kendimi teknolojik gelişmeleri öğrenmek için yaşlı bulurum” (2,03 \pm 1,25) maddelerinden almışlardır. Ayrıca “Teknolojiye Karşı Tutum” ölçeği alt boyutlarından; en yüksek ortalamaya (\bar{x} =4,02) “teknolojiye karşı güven” boyutunun ve en düşük ortalamaya (\bar{x} =2,12) “teknolojiden kaçınma” boyutunun sahip olduğu saptanmıştır. Bu durum çalışanların teknolojiye kaçmak yerine teknolojiye karşı güven duyduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Teknolojiye Karşı Tutum Ölçeği ile Alt Boyutların Aritmetik Ortalamaları ve Standart Sapmaları

MADDELER	ARİTMETİK ORTALAMA VE STANDART SAPMA	
	\bar{x}	SD
1- Günlük işlerimde teknolojiiden yararlanmaktan kaçınıyorum.	1,88	1,27
2- İnsanları teknolojiyi kullanmaları için özendiririm.	3,55	1,31
3- Bilgisayar kullanmaktan hoşlanırım.	3,90	1,15
4- Yeni teknolojileri öğrenmenin zaman kaybı olduğunu düşünürüm.	1,97	1,27
5- Meslektaşlarım ile teknoloji üzerinde konuşmaktan keyif alırım.	3,49	1,18
6- Teknolojideki gelişmelerin kurumdaki rolümü azaltacağını düşünürüm.	2,24	1,24
7- Kurumumuzda yeni teknolojilerin uygulanmasından hoşlanırım.	4,07	1,09
8- Teknoloji fuarlarına katılmaktan hoşlanırım.	3,43	1,18
9- Teknoloji ile ilgili hizmet içi eğitim programlarına katılmak beni rahatsız eder.	2,20	1,16
10- Teknoloji ile ilgili yayınları izlemekten zevk alırım.	3,70	1,07
11- Kurum yönetiminde teknolojinin yarar getireceğine inanmam.	2,22	1,28
12- Teknoloji ile ilgili programları takip etmekten zevk alırım.	3,64	1,01
13- Teknolojinin insanları yabancılaştırdığını düşünürüm.	2,94	1,25
14- E-posta (e-mail) kullanmanın bir kolaylık olduğunu düşünürüm.	4,19	0,99
15- Çalışma arkadaşlarıma teknoloji fuarlarına katılmalarını öneririm.	3,38	1,19
16- Teknolojiye bağımlı olmaktan korkarım.	3,01	1,19
17- Çalışma arkadaşlarımdan teknolojik gelişmelere ilişkin bilgi almaktan hoşlanırım.	3,81	0,96
18- Teknolojinin insanlar arası etkileşimi azaltacağını düşünürüm.	3,05	1,17
21- İnsanları yeni teknolojik gelişmeler konusunda bilgilendirmekten hoşlanırım.	3,78	1,01
23- İnternette araştırma yapmaktan hoşlanırım.	4,11	0,95
24- Kendimi teknolojik gelişmeleri öğrenmek için yaşlı bulurum.	2,03	1,25
25- Teknoloji konusunda oluşturulan gruplara katılmamın faydalı olacağına inanmam.	2,41	1,19
26- Kurumumda yeni teknolojilerin kullanıldığını görmek beni mutlu eder.	4,03	1,06
27- Çalışanların gelişen teknolojilerden faydalanmalarını kurumum için gerekli görmem.	2,11	1,20
28- Hizmetiçi eğitim programlarında teknolojiye geniş ölçüde yer verilmesini isterim.	3,91	0,97
29- İnternette araştırma yapmayı bir kolaylık olarak görmem.	2,22	1,26
30- Teknolojinin bilgiye ulaşmada tek yol olduğunu düşünürüm.	2,81	1,19
31- Teknolojinin kontrolümüz altında olduğunu düşünürüm.	3,30	1,21
33- Teknoloji ile ilgili kitaplar almaktan hoşlanırım.	3,10	1,24
ALT BOYUTLAR		
Teknolojiden Kaçınma	2,12	0,88
Teknolojiye Karşı Güven	4,02	0,73
Teknolojiye Karşı Karamsarlık	2,18	0,96
Teknolojiye Karşı Olumsuz Psikolojik Tutum	3,00	0,93
Teknolojiyi Takip Etmek ve Özendirmek	3,66	0,76
Teknolojiyi Benimseme	3,28	0,76

Tablo 3. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular (N=288)

DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER	Sayı (n)	Yüzde (%)
CİNSİYET		
Erkek	111	%38,5
Kadın	177	%61,5
YAŞ GRUBU		
18-24	52	%18,1
25-34	106	%36,7
35-44	95	%33,0
45-54	23	%8,0
55 ve üzeri	12	%4,2
MEDENİ DURUM		
Bekar	131	%45,5
Evlü	157	%54,5
EĞİTİM DÜZEYİ		
İlköğretim	1	%0,3
Lise ve Dengi	48	%16,7
Ön Lisans	95	%33,0
Lisans	72	%25,0
Lisans Üstü	72	%25,0
İŞ HAYATI TECRÜBESİ		
1 Yıldan Az	18	%6,3
1-5 Yıl Arası	104	%36,1
6-10 Yıl Arası	57	%19,8
10 Yıldan Fazla	109	%37,8
KADRO DÜZEYİ		
Üst Kademe Yönetici	16	%5,6
Orta Kademe Yönetici	49	%17,0
Alt Kademe Yönetici	33	%11,5
Memur	2	%0,7
İşçi	115	%39,9
Diğer	73	%25,3
UNVAN		
Doktor	65	%22,6
Hemşire	78	%27,1
Teknisyen	22	%7,6
Tekniker	27	%9,4
İdari Personel	96	%33,3

Çalışmaya katılanların %61,5'i kadın, %36,7'si 25-34 yaş aralığında ve %54,5'i evli bireylerden oluşmaktadır. Katılımcıların eğitim durumuna bakıldığında %33'ünün ön lisans mezunu olduğu; %37,8'inin 10 yıldan fazla iş tecrübesine sahip olduğu; %39,9'unun işçi kadrosunda olduğu ve %33,3'ünün idari personel olduğu görülmektedir (Tablo 3).

Tablo 4. Ölçek Alt Boyut Ortalamalarının Demografik Değişkenlere Göre Farklılaşma Durumu

Boyutlar	Değişkenler				
Medeni Durum		\bar{x}	SS	F	P
Teknolojiye karşı karamsarlık	Bekar	2,366	1,031	5,443	0,003*
	Evli	2,025	0,878		
Eğitim Düzeyi		\bar{x}	SS	F	P
Teknolojiye karşı karamsarlık	İlköğretim	2,667	1,072	3,638	0,007*
	Lise ve Dengi	2,076	0,832		
	Ön Lisans	2,435	1,087		
	Lisans	2,199	0,983		
	Lisans Üstü	1,889	0,767		
Unvan		\bar{x}	SS	F	P
Teknolojiye karşı karamsarlık	Doktor	1,923	0,779	3,026	0,018*
	Hemşire	2,192	0,962		
	Teknisyen	2,076	1,049		
	Tekniker	2,000	0,751		
	İdari Personel	2,420	1,068		
İş Hayatı Tecrübesi		\bar{x}	SS	F	P
Teknolojiden Kaçınma	1 Yıldan Az	2,481	1,048	2,944	0,033*
	1-5 Yıl Arası	2,226	0,926		
	6-10 Yıl Arası	2,155	0,881		
	10 Yıldan Fazla	1,951	0,775		
Teknolojiyi Takip Etmek ve Özendirmek	1 Yıldan Az	3,519	0,724	2,759	0,043*
	1-5 Yıl Arası	3,577	0,759		
	6-10 Yıl Arası	3,552	0,799		
	10 Yıldan Fazla	3,825	0,729		

* $p < 0,05$

Çalışmada yapılan t-testi sonucuna göre, medeni durum değişkeni açısından sadece “teknolojiye karşı karamsarlık” boyut ortalaması ile arasında anlamlı bir fark olduğu ($p=,003$) tespit edilmiştir. Bekar katılımcıların “teknolojiye karşı karamsarlık” boyut ortalamasının ($\bar{x}=2,36$), evli katılımcıların “teknolojiye karşı karamsarlık” boyut ortalamasından ($\bar{x}=2,02$) yüksek olduğu saptanmıştır.

Unvan değişkeni ile “teknolojiye karşı karamsarlık” boyut ortalaması arasında anlamlı bir fark olduğu ($p=0,018$) tespit edilmiştir. Söz konusu farkın hangi gruptan kaynaklandığı saptamak için yapılan Post-Hoc analizi sonucunda, doktor ile idari personel arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. İdari personel olarak çalışanlar ($\bar{x} =2,420$) ile doktor grubunun ($\bar{x} =1,923$) ortalamasından yüksek olduğu görülmektedir. Teknolojiye Karşı Tutum ölçeğinin diğer boyut

ortalamaları ile unvan değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ($p>0,05$).

Eğitim Düzeyi değişkeni ile “teknolojiye karşı karamsarlık” boyut ortalaması arasında anlamlı bir fark olduğu ($p=0,007$) tespit edilmiştir. Söz konusu farkın hangi gruptan kaynaklandığı saptamak için yapılan Post-Hoc analizi sonucunda, doktor ile idari personel arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Eğitim düzeyi ile teknolojiye karşı karamsarlık boyutu karşılaştırıldığında en yüksek ortalamanın ön lisan mezun grubu ($\bar{x}=2,435$), en düşük ortalama ise lisans üstü grubu ($\bar{x}=1,889$) görülmektedir.

Çalışmada yapılan ANOVA testi sonucuna göre, iş tecrübesi değişkeni ile “teknolojiden kaçınma” boyut ortalaması arasında anlamlı bir fark olduğu ($p=,033$) tespit edilmiştir. Yapılan Post-Hoc analizi sonucunda iş hayatı tecrübesi ile teknolojiden kaçınma boyutu karşılaştırıldığında en yüksek ortalamanın 1 yıldan az çalışanlarına ait olduğu görülmektedir. ($\bar{x}=2,481$), en düşük ortalama ise 10 yıldan fazla çalışan gruba ($\bar{x}=1,951$) aittir. Teknolojiye Karşı Tutum ölçeğinin diğer boyut ortalamaları ile eğitim düzeyi değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ($p>0,05$).

İş tecrübesi değişkeni ile “teknoloji takip etmek ve özendirmek” boyut ortalaması arasında anlamlı bir fark olduğu ($p=,043$) tespit edilmiştir. Söz konusu farkın hangi gruptan kaynaklandığı saptamak için yapılan Post-Hoc analizi sonucunda, çalışan grupların iş hayatı tecrübesi ile teknolojiyi takip etmek özendirmek boyutu karşılaştırıldığında en yüksek ortalamanın 10 yıldan fazla çalışanlarına ait olduğu ($\bar{x}=3,825$) en düşük ortalama ise 1 yıldan az çalışan grubu ($\bar{x}=3,519$) görülmektedir. Teknolojiye Karşı Tutum ölçeğinin diğer boyut ortalamaları ile iş tecrübesi değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür (Tablo 4).

Yapılan t testi ve ANOVA testi sonucuna göre cinsiyet, yaş grubu ve kadro düzeyi değişkenleri arasında ölçek boyut ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ($p>0,05$).

Tablo 5. Çalışanların Teknolojik Donanım İlgili Görüşleri

TEKNOLOJİK DONANIMA İLİŞKİN GÖRÜŞLER	Evet		Hayır	
	N	%	N	%
1. Çalışmalarınızda teknolojiden faydalanıyor musunuz?	276	95,8	12	4,2
2. Yaptığınız işi teknoloji olmadan yapabilir misiniz?	102	35,4	186	64,6
3. Kurumunuzun teknolojik alt yapısı yeterli mi?	176	61,1	112	38,9
4. Bölümler arası iletişimde, sanal iletişim (mail, Skype, WhatsApp vb.) ile hızlı çözüm elde edildiğini düşünüyor musunuz?	247	85,8	41	14,2
5. Hizmet içi eğitimlerde teknoloji olmazsa olmaz bir değer midir?	232	80,6	56	19,4

Çalışanların hizmet verdiği kurumlardaki teknolojik donanım ile ilgili görüşlerinde; teknolojiden faydalanma, bölümler arası iletişimde teknolojiden faydalanma, eğitimlerde teknolojinin önemi maddelerinde olumlu görüşlerin yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca kurumların teknolojik alt yapılarının yeterli olup olmadığı sorusunda kısmen yeterli olduğu görülmüştür (Tablo 5).

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Sağlık çalışanlarının teknolojiye ilişkin tutumlarını belirlemek amacıyla ele alınan bu çalışmada, sağlık çalışanlarının teknolojiye karşı olumlu tutum içinde oldukları saptanmıştır. Hemşirelerin teknolojiye yönelik tutumlarını ölçmek amacı ile yapılan çalışmaların da bu çalışma ile benzer sonuca ulaştığı görülmüştür (Terkeş vd., 2018; Saray ve Ünsal, 2020). Umar ve arkadaşlarının

(2016) hemşireler üzerinde yaptıkları çalışmada, katılımcıların teknolojiye ilişkin olumsuz tutuma sahip olduklarının tespit edilmesi bu çalışmalar ile farklılık göstermektedir.

Çalışmada ölçek maddeleri aritmetik ortalamalarına göre "E-posta (e-mail) kullanmanın bir kolaylık olduğunu düşünürüm", "İnternette araştırma yapmaktan hoşlanırım" ve "Kurumumuzda yeni teknolojilerin uygulanmasından hoşlanırım" maddeleri en yüksek aritmetik ortalama puanını alırken; "Günlük işlerimde teknolojiye yararlanmaktan kaçınırım" ve "Yeni teknolojileri öğrenmenin zaman kaybı olduğunu düşünürüm" maddeleri en düşük aritmetik ortalama puanını almışlardır. Umar ve arkadaşlarının (2016) ele aldıkları çalışmada "Yeni teknolojileri öğrenmenin zaman kaybı olduğunu düşünürüm" (4.31 ± 0.71) ve "internette araştırma yapmayı bir kolaylık olarak görmem" (4.20 ± 0.69) maddeleri en yüksek aritmetik ortalama puanını alırken; "Teknolojinin insanlar arası etkileşimi azaltacağını düşünürüm." (2.81 ± 1.05) ve "Teknolojinin bilgiye ulaşmada tek yol olduğunu düşünürüm" (2.82 ± 0.98) maddeleri ise en düşük aritmetik ortalama puanını almışlardır. Bu durumda bizim çalışmamızda katılımcılar teknolojiye yönelik olumlu tutum gösterirken, Umar ve arkadaşlarının (2016) çalışmasında hemşirelerin teknolojiye karşı olumsuz bir tutuma sahip olduğu görülmektedir. Aktaş ve arkadaşlarının (2017) yoğun bakım hemşirelerinin teknolojiye karşı tutumlarını ele aldıkları çalışmada katılımcıların teknolojiye karşı tutum ölçeğinden aldıkları puanlara bakacak olursak; en yüksek puanı "Teknoloji kullanan klinikleri desteklemem" (4.14 ± 0.89), "E-posta (e-mail) kullanmanın bir kolaylık olduğunu düşünürüm" (4.08 ± 0.88), "Yeni teknolojileri öğrenmenin zaman kaybı olduğunu düşünürüm" (4.08 ± 1.19); en düşük puanı ise "Teknolojinin bilgiye ulaşmada tek yol olduğunu düşünürüm" (2.76 ± 1.10), "Teknolojinin insanlar arası etkileşimi azaltacağını düşünürüm" (2.92 ± 1.24) maddelerinden aldıkları görülmüştür. Bu durum yoğun bakım hemşirelerinin sağlık teknolojilerini kullanmaya yönelik tutumlarının bizim çalışmamızın aksine olumsuz olduğu görülmektedir. Saray ve Ünsal'ın (2020) hemşireler üzerinde yaptığı çalışmada katılımcıların teknolojiye yönelik tutum ölçeğinden aldıkları puanlara bakacak olursak; en yüksek puanı "Teknolojiye bağımlı olmaktan korkarım" (3.37 ± 1.36) ve "Teknolojinin insanlar arası etkileşimi azaltacağını düşünürüm" (3.27 ± 1.27), "E-posta kullanmak benim için önemli değildir" (3.12 ± 1.43), en düşük puanı ise "Teknoloji kullanan klinikleri desteklemem" (1.65 ± 0.59), "Kliniğimdeki yeni teknolojilerin uygulanmasından hoşlanırım" (1.67 ± 0.85) ve "Günlük işlerimde teknolojiye yararlanmaktan kaçınırım" (1.89 ± 1.15) maddelerinden almıştır. Bu bağlamda ölçek maddelerinin en düşük ve en yüksek ortalamalarının çalışmalarda farklılaştığı söylenebilir.

Çalışmada cinsiyet değişkeni ile ölçek alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışma sonucu ile benzerlik gösteren çalışmalar mevcuttur (Aktaş vd., 2017; Terkeş vd., 2018; Shih ve Rosenblum, 2017).

Çalışmada medeni durum değişkeni ile sadece "teknolojiye karşı karamsarlık" ölçek alt boyutu arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Bekar katılımcıların "teknolojiye karşı karamsarlık" boyut ortalamasının, evli bireylerden yüksek olduğu saptanmıştır. Tarcan ve Çelik (2016) tarafından ele alınan çalışmada, medeni durumun sağlık bilgi teknolojileri kullanımına yönelik tutumu etkilediği saptanmıştır. Bekâr olma durumunun bilgisayar kullanımına yönelik algılanan kullanım kolaylığını artırdığının tespit edilmesi bu çalışmada farklılık göstermektedir. Umar ve arkadaşlarının (2016) hemşireler üzerinde yaptıkları çalışmada, "teknoloji ve gelişme, teknolojiyi izleme, teknoloji ve internet, teknoloji korkusu, teknoloji ve karamsarlık, teknoloji kullanımı" alt boyutları ile medeni durum arasında anlamlı bir fark olduğu; "teknolojiyi benimseme ve teknolojiye güven" alt boyutlar arasında anlamlı fark olmadığı saptanmıştır. Yine bu çalışmada medeni durum değişkeni ile teknolojiye ilişkin tutum ölçeği arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Bekar bireylerin evli bireylere göre daha yüksek bir tutuma sahip oldukları tespit edilmesi bizim çalışmamız ile farklılık göstermektedir. Terkeş ve arkadaşları (2018) tarafından ele alınan

çalışmada, medeni durum değişkeni ile teknolojiye yönelik tutum ölçeği arasında anlamlı bir fark bulunmamış olması bu çalışmalar ile farklılık göstermektedir.

Çalışmada yaş değişkeni ile ölçek alt boyutları arasında anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır. Literatüre bakıldığında bu çalışma sonucu ile benzerlik gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Terkeş vd., 2018; Shih ve Rosenblum, 2017; Ifinedo, 2016). Tarcan ve Çelik (2016) ele aldıkları çalışmada yaş ilerledikçe sağlık bilgi teknolojileri altyapısına yönelik tutumların pozitifleştiğini saptamıştır. Gençlerle karşılaştırıldığında 40 yaş üzerindeki yöneticilerin daha olumlu bir tavır sergilediklerinin bulunması bu çalışmalar ile farklılık göstermektedir.

Eğitim Düzeyi değişkeni ile “teknolojiye karşı karamsarlık” boyut ortalaması arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Çalışmada eğitim düzeyi ön lisans olanların eğitim düzeyi lisans üstü olanlara göre daha teknolojiye karşı karamsar oldukları tespit edilmiştir. Literatüre bakıldığında çalışmamızın sonucu ile benzerlik gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Ifinedo tarafından ele alınan çalışmada (2016), hemşirelerin eğitim düzeyleri ne kadar yüksekse bilgi sistemlerini kabul etmelerinin o kadar yüksek olduğu bulunmuştur. Umar ve arkadaşlarının (2016) ele aldıkları çalışmada, hemşirelerin eğitim durumu değişkeni ile sadece “teknolojiyi benimseme” alt boyutu arasında yüksek lisans mezunu olanların lehine fark olduğu belirlenmiştir. Eğitim düzeyi ile diğer ölçek alt boyutları ortalamaları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Literatüre bakıldığında bu çalışma sonucu ile benzerlik gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Aktaş vd., 2017; Terkeş vd., 2018; Shih ve Rosenblum, 2017).

Çalışmada unvan değişkeni ile “teknolojiye karşı karamsarlık” ölçek alt boyut ortalaması arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Doktor ile idari personel arasında anlamlı bir fark olduğu; doktorun “teknolojiye karşı karamsarlık” boyut ortalamasının idari personele göre daha düşük olduğu bulunmuştur. Shih ve Rosenblum (2017) tarafından ele alınan çalışmada hemşirelerin doktor asistanları ve ebelere göre daha yüksek sağlık bilgi teknolojilerine yönelik tutuma sahip olduğunu tespit etmeleri çalışma ile farklılık göstermektedir.

Çalışmada iş tecrübesi değişkeni ile “teknolojiden kaçınma” ve “teknoloji takip etmek ve özendirme” ölçek alt boyut ortalamaları arasında anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır. Literatüre bakıldığında bu çalışma sonucu ile benzerlik gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Aktaş vd., 2017; Terkeş vd., 2018; Umar vd., 2016; Ifinedo, 2016).

Çalışmada “Hizmet içi eğitimlerde teknoloji olmazsa olmaz bir değer midir?” sorusuna katılımcıların büyük çoğunluğunun (%80,6) evet yanıtı verdiği görülmüştür. Çakırlar ve Mendi (2016) tarafından ele alınan çalışmada, katılımcıların %60’ının hizmet içi eğitim programlarında teknoloji kullanımını artıracak eğitimlere yer verilmesini istediği saptanmıştır. Bu durumda hizmet içi eğitimlerde teknolojinin önemli bir rol üstleneceğini göstermektedir.

Çalışmada katılımcıların hizmet verdiği kurumlardaki teknolojik donanım ile ilgili olumlu görüşe sahip olduğu görülmüştür. Çakırlar ve Mendi (2016) tarafından ele alınan çalışmada, katılımcıların %56,4’ünün teknolojinin günlük hayatı kolaylaştırdığına kesinlikle katıldığı sonucuna ulaşarak çalışmayı destekler niteliktedir.

Yapılan literatür taraması sonucunda üretim ve imalat gibi sektörlerin yanında sağlık sektörünün de teknolojik gelişmelere kayıtsız kalamadığı görülmektedir. Sağlık hizmetlerinde işlerin hızlı, kaliteli, en az hata ile en yüksek hasta memnuiyetini sağlamak için teknolojiden faydalandığı görülmektedir. Çakırlar ve Mendi (2016) tarafından ele alınan çalışmada, katılımcılar elektronik kayıtların verilen bakım kalitesini ve hastaların yaşam kalitesini olumlu yönde etkilediğini, hasta bakımında güvenliği artırdığını, bakılan hasta sayısının artacağını belirtmişlerdir. Saray ve Ünsal’ın (2020) ele aldığı çalışmada, teknoloji kullanımının sağlık bakım kalitesi üzerinde sevindirici bir etkisi olduğunu dile getirmeleri bu durumu destekler niteliktedir.

Sonuç olarak çalışmada sağlık çalışanlarının teknolojiye karşı olumlu bir tutuma sahip oldukları, çalışmalarında ve kurum içerisinde teknolojiden faydalandıkları görülmüştür. Ancak araştırma verileri sadece bir ilde ve bir grup hastanesinde toplanan veriler ile yapıldığından örneklem açısından kısıtlama bulunmaktadır. Kısıtlı verilerin analizi ile elde edilen sonuçlar genellenememekle birlikte önemli sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu tür çalışmaların gelecekte daha geniş ve çeşitli sağlık kurumları ile yapılarak sonuçların karşılaştırılması ve değerlendirilmesinin sağlık sektörünün dünyada hızla gelişen bilgi çağına adaptasyonunu kolaylaştıracağı daha verimli ve kaliteli hizmet vereceği öngörülmektedir.

Etik Komite Onayı: Araştırmanın yürütülebilmesi için İstinye Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 19.12.2019 tarih ve 2019/12 sayılı etik kurul kararı onayı alınmıştır. Çalışmada kullanılan ölçek için araştırmacıdan izin alınmıştır. Ayrıca araştırmaya katılanlardan ankete başlamadan önce gönüllü onam alınmıştır.

KAYNAKLAR

- Akbaba, A. S. (2002). Okul Yöneticilerinin Teknolojiye Karşı Tutumlarının İncelenmesi, *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 27(286): 8–14.
- Aktaş, Y., Koraş, K. ve Karabulut, N. (2017). Yoğun Bakım Hemşirelerinin Teknolojiye İlişkin Tutumları, *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 4(2): 36–48.
- Aksay, K., ve Orhan, F. (2013). Hastanelerde İnovasyon Sürecinin Risk Yönetimi Bağlamında Değerlendirilmesi: Bir Model Önerisi, *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(3): 10-23.
- Avcı, P. (2017). Sağlık Örgütlerinde İnovasyon, *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(5): 24-36.
- Çakırlar, A. ve Mendi, B. (2016). Hemşirelerin Elektronik Sağlık Kaydı ve Bilişim Uygulamaları Kapsamındaki Bilgi ve Tutumlarının Değerlendirilmesi, *FNG & Bilim Tıp Dergisi*, 2(1): 32-39. Doi: 10.5606/Fng.Btd.2016.007.
- Çöllü, E. F., ve Öztürk, Y. E. (2006). Örgütlerde İnançlar-Tutumlar Tutumların Ölçüm Yöntemleri ve Uygulama Örnekleri Bu Yöntemlerin Değerlendirilmesi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 373-404.
- Ifinedo, P. (2016). The Moderating Effects of Demographic and Individual Characteristics on Nurses' Acceptance of Information Systems: A Canadian Study. *International Journal of Medical Informatics*, 87: 27-35. Doi.Org/10.1016/J.Ijmedinf.2015.12.012.
- İleri, Y. Y. (2018). *Sağlık Yönetim Bilişim Sistemleri*. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Saray, H. ve Ünsal, A. (2020). Hemşirelerin Teknolojiye İlişkin Tutumları ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. *ACU Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(3):423-429. Doi.Org/10.31067/0.2020.291.
- Sarıhan, M. (2021). Sağlık Hizmetleri ve Yenilikçi Sağlık Teknolojilerine Erişimde Eşitsizlikler, *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*. Özel Sayı 22: 249-257. Doi: 10.31590/Ejosat.844085.
- Seki, İ. ve Kaya, M., (2018). Sağlık Sektörü Açısından Rekabet Gücünün Bölgesel Analizi: Türkiye Örneği, *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(10): 69-81.
- Shih, D. R. and Rosenblum, R. (2017). Attitudes and Perceptions of Advanced Practice Nurses towards Health Information Technology and its Effects on Caring. *Online Journal of Nursing Informatics*, 21(3): 4-27.

- Somunoğlu, S. (1999). Kavramsal Açıdan Sağlık, *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 4(1): 51-62.*
- Tarcan, G. Y. ve Çelik, Y. (2016). Hastane Yöneticilerinin Sağlık Bilgi Teknolojilerine Yönelik Tutumlarını Etkileyen Bireysel Faktörlerin Belirlenmesi, *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 19(1): 35-55.*
- Terkeş, N., Çelik, F., Taşdelen, F. ve Kılıç, M.H. (2018). Yoğun Bakımda Çalışan Hemşirelerin Gelişen Teknolojiyi Kullanma Durumlarının ve Teknolojiye Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi, *Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi, 22(1): 1-9.*
- Umar, D.Ç., Giersbergen, M.Y., Öğce, F. ve Çakır, S.K. (2016). Bir Üniversite Hastanesinin Cerrahı Birimlerinde Çalışan Hemşirelerin Teknolojiye İlişkin Tutumları. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 3(3): 14-25.*
- World Health Organization. Healt technology assesament https://www.who.int/health-topics/health-technology-assessment#tab=tab_1 [Erişim Tarihi 14 Nisan 2021].

KAVRAMSAL MAKALE

Batı ve Rus Tipi Bireyselleşme Bağlamında A. Griboyedov'un Akıldan Bela Adlı Eseri

Dr. Öğr. Üyesi Nazan COŞKUN, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Konya, e-posta: nazan.coskunselcuk@edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7748-5219>

Öz

Bu çalışmada öncelikle Batı ve Rus medeniyetinin Orta Çağ'dan 19.yüzyıla değin Rönesans, Aydınlanma Çağı gibi temel tarihsel kültürel dinamikler bağlamında geçirdiği dönüşüm ve bu dönüşümün yarattığı bireyselleşme türleri ele alınmıştır. Ardından elde edilen veriler ışığında A. Griboyedov'un *Akıldan Bela* (Топа от ума) adlı eserinde Batı ve Rus tipi bireyselleşme ana kahraman Çatski ve bir bütün olarak karşısında yer alan Famusov dünyası olarak adlandırılan kahramanlar bağlamında değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Çalışmamız kapsamında disiplinler arası yöntemle bireysellik olgusu çerçevesinde sosyolojik-felsefi düşüncenin edebiyattaki yansıması örneklendirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede Batı ve Rus medeniyetini birbirinden ayıran pek çok faktör olmasıyla beraber birey ve bireysellik olguları bağlamında Hıristiyanlığın önemli bir dönemeci oluşturduğu görülmüş ve Orta Çağ'da iki medeniyette de bireyselleşmenin Hıristiyan değerler etrafında biçimlendiği anlaşılmıştır. Rönesans ve Aydınlanma, Batı dünyasında birey kültürünün merkeze yerleştiği bir dünya yaratırken Rusya bu sürece ancak 18. yüzyılda Çar I. Petro reformlarıyla dâhil olabilmıştır. Ne var ki dışarıdan dikteyle dayatılan reformlarla büyük ölçüde başarı sağlanmış olsa da çarpık bir birey olgusunun ortaya çıktığı yeni bir toplumsal yapı ortaya çıkmıştır. Ancak 18.yüzyılda Petro reformları ve 19. yüzyıldaki tarihsel toplumsal koşulların ardışıklığı bağlamında Rusya'nın da Batı ile benzer bir medeniyet yoluna girdiği görülür. Yaratıcılığı çağın koşulları içinde biçimlenen Griboyedov, akıl sahibi, dünyayı değiştirme, özgürlük ve bireysellik düsturundan hareket eden aydınlanma bireyi olarak Çatski'yi betimler. Ancak Griboyedov'un kahramanı Çatski, Famusov dünyasıyla sembolleştirilen dünyada tutunmayı başaramaz. Bu noktadan hareketle çalışmamızda vardığımız temel sonuç; bireyselliğin yokluğuyla karakterize edilebilecek Famusov dünyasında Çatski'nin başarısızlığı kahramanın değil; Rusya'da bireyselliğin gelişiminin başarısızlığını ifade eder.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Batı, Bireyselleşme, Griboyedov, Akıldan Bela, Çatski.

Makale Gönderme Tarihi: 23.07.2023

Makale Kabul Tarihi: 08.10.2023

Önerilen Atıf:

Coşkun, N. (2023). Batı ve Rus Tipi Bireyselleşme Bağlamında A. Griboyedov'un Akıldan Bela Adlı Eseri, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(10): 1416-1428.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2023, 6(10): 1416-1428. DOI:10.26677/TR1010.2023.1322

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

A. Griboyedov's "Woe from Wit" In the Context of Western and Russian Individualization

Assistant Prof. Dr. Nazan COŞKUN, Selçuk University, Faculty of Literature, Konya, e-mail:
nazan.coskunselcuk@edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7748-5219>

Abstract

This study discusses the transformation of Western and Russian civilizations from the Middle Ages to the 19th century in the context of basic historical and cultural dynamics such as the Renaissance and the Age of Enlightenment and the types of individualization created by this transformation. In light of the data obtained, the Western and Russian type of individualization was evaluated in A. Griboyedov's work titled "Woe from Wit" (Горе от ума), in the context of the protagonist Chatsky and other characters denominated as Famusov's world totally against him. In the study with an interdisciplinary method to exemplify the reflection of sociological-philosophical thought in literature within the scope of the concept of individuality. Although many factors differentiate Western and Russian civilizations, it is seen that Christianity constituted an important turning point in the context of the individual and individuality and that individualization had been shaped around Christian values in both civilizations in the Middle Ages. While the Renaissance and the Age of Enlightenment created a world where the cult of the individual was placed at the center of the Western world, Russia could only get involved in this process with the reforms of Peter the Great in the 18th century. However, although a great deal of success has been achieved with the reforms imposed by external dictation, a new social structure has emerged with a distorted concept of the individual. Nevertheless, in the context of the reforms of Peter the Great in the 18th century and the succession of historical-social conditions in the 19th century, Russia entered a similar path of civilization with the West. Griboyedov, whose creativity was shaped within the conditions of his era, described Chatsky as an enlightened individual with reason, acting on the values of changing the world, freedom, and individuality. However, Griboyedov's protagonist Chatsky fails to hold on to the world symbolized by Famusov. From this point of view, the main conclusion of the study is that in Famusov's world, which can be characterized by the absence of individuality, Chatsky's failure refers not only to that of the protagonist but also to the failure of the development of individuality in Russia.

Keywords: Russia, West, Individualization, Griboyedov, Woe from Wit, Chatsky.

Received: 23.07.2023

Accepted: 08.10.2023

Suggested Citation:

Coşkun, N. (2023). A. Griboyedov's "Woe from Wit" In the Context of Western And Russian Individualization, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(10): 1416-1428.

GİRİŞ

Bireysellik olgusu, bireyselleşme sürecini oluşturan öğeler bağlamında, Batı ve Rus medeniyetinin ayrıştığı temel dinamiklerinden biri olarak ele alınan başlıca konular arasında yer alır. Bu konu; doğası gereği bu iki medeniyetin kökenlerine inmeyi gerektirdiği gibi kökenleri doğrultusunda çağlar boyunca bireye olan yaklaşımlar bağlamında bir değerlendirmeyi de gerekli kılar. Ne var ki böyle bir değerlendirmenin sınırları oldukça geniştir. Zira her bir medeniyet, kendisini oluşturan tüm değerlere ve bu değerler bütününe önemli bir parçası olan bireye de kendi kültürel yapısı bağlamında değer atfeder. Bilhassa Batı tipi bireysellik kavramı oldukça geniş bir alan ve literatüre atıfta bulunduğu için çalışmamızda çağdaş Rus araştırmacılarından Alla Glinçikova'nın *Rusya ve Avrupa: Çağdaşlığa Doğru İki Yol (Россия и Европа: Два Пути к Современности)* başlıklı eseri temele alınarak Batı ve Rus tipi bireysellikten ne anlaşıldığı değerlendirilecek ve bu değerlendirmeler, Aleksandr Griboyedov'un (1795-1829) *Akıldan Bela (Горе от ума)* adlı eseri örneğinde incelenecektir.

Batı medeniyeti ve Rusya'da bireyselleşme sürecinin farklılıklarını oluşturan elbette pek çok faktör vardır. Ancak Hıristiyanlık, bu faktörler arasında birinci sırada yer alır. Rusların Hıristiyanlığı Bizans'ın Ortodoks gelenekleri üzerinden kabul etmesiyle iki medeniyetin kökleri birbirinden ayrılır ve bu bağlamda farklı toplumsal-politik ve dini yapılar gelişmeye başlar. Bu farklılığın yansıdığı ilk alanlardan biri elbette birey ve bireyselleşme biçimi olur. Çağdaş araştırmacı Alla Glinçikova'ya göre sosyo-politik bir kategori olarak insanın bireyselleşme sürecinin ilk aşaması Erken Hıristiyanlık döneminde yaşanır. Bireyselleşmiş kişiliğinin ilk keşfinin Hıristiyanlıkta olduğunu düşünen Glinçikova'ya göre bu bireyselleşme sürecinde her bir insan, doğal niteliklerinin sınırlarını aşan bir anlamsallık ve Tanrı'ya ait diğer varlıklarla eşit değerde olma özelliği kazanır. İnsan, herkes için eşit olan kendi onurunun bilincine varır. Zira kendine saygı duymayan insan, diğerlerine de saygı duymaz ve insan onuru duygusundan yoksun bir insandan daha korkunç bir şey yoktur. Kendine gerçekten saygı duyan insan ise aksine bir diğer insanı incitmez. Bundan dolayı Hıristiyanlıkta bireyselleşmiş kişilik daima acı çeker, kendini herkes ve her şey için sorumlu hisseder. Zira birey, insan olarak genele aittir ama aynı zamanda bireyseldir, çünkü kendine ait, kendinden sorumludur (Glinçikova, 2014:37). Rusya ve Batı'nın henüz ayrılmadığı bu dönemde bu anlamda insan onuru bilinci, kendine saygı duyan insan gibi olgularla her iki medeniyet bağlamında da güçlü ve anlamlı bir bireyselliğin temelleri atılır. Antik Çağın Tanrı'ların iradesi karşısında yaşamına anlam veremeyen bireyi erken Hıristiyanlıkta tanrısal özdeki insan kavramıyla yeni bir anlam ve önem kazanır.

Orta Çağ'dan 19.yüzyıla: Batı ve Rus Tipi Bireyselleşme

Ne var ki Batı Orta Çağ'ında erken Hıristiyanlığın insana değer atfeden bu bireyselleşme süreci değişmeye başlar. Hıristiyanlık, insanın Tanrı'dan, kendisinden, genel insan türü birliğinden yabancılaşması şeklinde yeni bir biçim kazanır. Batı'nın Orta Çağ'daki bu bireysellikten uzak insan algısının birincil nedeni; Katolik Kilisesinin ilk günah anlayışıdır. Âdem'in suretinde insan ilk günahı işlemiş ve bu davranışının sonucunda kötülük hem insana hem de doğaya girmiştir. Böylece insan günahkâr bir varlık haline gelmiştir (Sergeyev, 2007: 7-8). Bu günahkâr varlığın birey olarak vasfı yoktur, Tanrısal inayete kurtuluş için çabalaması gereken bir kuldur sadece. Bu bağlamda Tanrı merkezci bir anlayışın hâkim olduğu Orta Çağ'da tarihsel sürecin tartışmasız bir biçimde insani amaçların değil, ilahi amaçların gerçekleşmesi olarak kabul edilmesi, birey ve bireyselliğin gelişimindeki en büyük engellerden bir diğeridir (Grişin, 2010:3-44). Glinçikova'ya göre Orta Çağ'da Batı dünyasında hâkimiyet kazanan bu yeni biçimde insan; alçaltıcı bireyselliğin eşliğinde birey olmaktan uzaktır (Glinçikova, 2014: 38).

Uzun yüzyıllar süren Orta Çağ'dan çıkış, genel kabul olarak modern dünyanın tesisine işaret eder. Modern dünyayı oluşturan pek çok farklı dinamik olmasıyla beraber birey ve bireysellik bu noktada öne çıkan başlıca değer olarak yeni bir anlam kazanır. Nitekim Alla Glinçikova, çağdaşlığın, modernleşme sürecinin temeline daha doğru bir ifadeyle birinci aşamasına kişinin bireyselleşmesi olgusunu yerleştirir. Zira modernleşme aşamalı bir süreçtir; kimi özellikleri önce olgunlaşırken, kimileri çok daha geç ortaya çıkar. Ancak yeni bir çağı analiz ederken doğuşunun özünü, tohumunu oluşturan ögeyi bulmak gerekir. Çünkü bütün organizma o tohumdan ürer (Glinçikova, 2014: 33). Modern dönemde bu tohumu Rönesans'la birlikte yeni tip bireyin, bireyselleşmiş kişiliğin oluşumu meydana getirir. Peki, Rönesans'ın yarattığı yeni tip bireyin, bireyselleşmiş kişiliğin özellikleri nelerdir? Batı tipi bireyselliğin temelini oluşturan Rönesans'ta, hümanist ilkeler bağlamında Orta Çağ'ın sadece kul olarak anlamlı olan bireyinin aklandığı ve bireyin Tanrı'ya benzetildiği bir süreç başlar. Yaratıcılık, güç, yetenek, bilgelik, sevgi gibi insan doğasının tüm görünüşleri, insandaki Tanrısal kaynağın yansımaları olarak görülmeye başlar. Ne var ki Glinçikova, Batı'da Rönesans'la güçlenen kişinin bireyselleşmesi sürecinin alçaltıcı bir bireysellik yarattığını savunur. Araştırmacıya göre uzun yüzyıllardan sonra Orta Çağ'dan çıkan Avrupa, Antik geleneklerle Hıristiyanlığın sentezine dayanan tüm aşamaları geçirip, evrimini tamamlar ve kilisenin toplumdaki yerini, Tanrı'nın insandan derin bir şekilde yabancılaşmasıyla biçimlenen bir kriz aşamasına girer. Bu krizin ifadesi olan alçaltıcı bireysellik özellikle kentsel yapıda güçlenir. Kent kültürünün gelişmesiyle Orta Çağ'ın erk altında olan insanı aşınmaya başlar (Glinçikova, 2014: 89). Araştırmacıya göre "tanrı yoksa her şey mubahtır" sözü insanın merkeze yerleştirildiği Rönesans sürecinin sonunu, geç Rönesans'ı en açık ifade eden cümledir. Sanat, politika ve felsefede manevi olan ölürken bedensel, maddi olan gelişir (Glinçikova, 2014: 95). Bu anlamda Batı'da Rönesans'la başlayan alçaltıcı bireysellik, bireyselliğin yitirilmesi sürecine kapı aralar.

Orta Çağ Rusya'sına bakıldığında Hıristiyanlığın temel değerleri bağlamında Batı ile benzer bir manzara karşımıza çıkar. İlk günah ve öteki dünyadaki kurtuluşa dayanan çileci Hıristiyan değerler, bireyin önünde duran başlıca engellerdir. Zira birey olmak; dünyevi yaşamda kişinin kendini gerçekleştirmesidir ki öteki dünya algısına dayalı bir toplumsal dini yapıda birey olmak, oldukça zordur. Ancak Glinçikova, Orta Çağ Rusya'sında Batı'dan farklı bir sürecin işlediğini ileri sürer. Araştırmacı, farklı toplumsal-politik dinamikler bağlamında Batı'dan farklı olarak Orta Çağ Rusya'sında yüceltici bireyselliğin geliştiğini savunur. Yüceltici bireysellik; Tanrı'yla insanın birliğine, insanın toplumla, kendi beşerî türüyle yaşadığı yabancılaşmanın yokluğunda atıfta bulunur. Bu bireysellik yapısında insanın birey olarak değer ve önemi temel bileşendir. Glinçikova'ya göre bu tür bireyselliğin temelleri Bizans'a dayanır ve Hıristiyanlığı Bizans Ortodoksluğu biçimiyle kabul eden Ruslar, bu geleneği devam ettirirler. Katolik Batı'da bireyselliğe ket vuran, insanı dünyevi yaşamdan uzaklaştıran değerler Rus tipi bireysellikte yer edinmez. İnsan mutluluğu günah kabul edilmez. İnsan dünyevi yaşamına yabancılaştırılmaz ve dünyevi yaşam kötülükle, günahla özdeşleştirilmez. Aksine insan varoluşunun sürekliliği vurgulanır. Dünyevi yaşam yüceltici bireysellik çerçevesinde insanın temel görevi olarak görülür. Duygular günahla özdeş tutulmaz. Ahlak, resmî kurumlara katı bir itaat ile ilişkilendirilmez, her bir insan eşsiz bir varlık olarak anlamlandırılır, duygusal alan ise insanın bireyselliğinin tekrar edilmezliğinin ifadesi olarak görülür. Duygusal alanın eğitimi ve gelişimi ayrıca duygusal alana saygı; yüceltici bireysellik tipinin temel değerlerini oluşturur. Hıristiyan çileciliği burada da korunmasına rağmen bu öğreti, bireysellik karşıtı bir öge içermez aksine içsel özgürlüğü ön plana çıkarır. İnsanların Tanrı'ya ulaşma yolunda birbirlerine yardımcı olması gerekir ama herkes kendi bireysel seçimleriyle var olur. Bu anlamda yüceltici bireysellik yolu; aynı zamanda hem bireyselleştirici hem de birleştirici bir yoldur. İnsan kendisine ve diğerlerine karşı ne kadar suç, acı ve sorumluluk duyarsa yaşamının ne kadar önemli ve karmaşık olduğunu, bireyselliğinin anlamsallığını o kadar çok duyumsar. Yüceltici bireysellik tipi Ortodoks

Hristiyan medeniyet paradigması çerçevesinde sosyo-politik kültürün belirleyicisi olur (Glinçikova, 2014: 41-42). Böylece araştırmacı, Avrupa'dan farklı olarak Rusya'nın gelişiminin temel ilkesini; kökenini Bizans Hristiyanlığına dayandırdığı yüceltici bireysellikte görür. Ancak burada önemli olan sadece Rusya'nın bu ilkeyi Bizans'tan miras almış olması değil aynı zamanda bu ilkenin Rus toplumun 13. ve 14.yüzyıllarda çatıştığı koşullarla büyük ölçüde uyuyor olmasıdır. Kültürün gelişimindeki büyük anlam ve önemine rağmen Moğol egemenliğine kadar Rusya'da Hristiyanlık halkın kendini tanımlamasında önemli bir rol oynamaz. Moğol Tatar istilasından sonra bu durum tamamen değişir. Tatar istilası trajedisi sonucunda halkın kabilesel ve putperest olan tüm kendini tanımlama biçimleri, kimlik öğeleri ya ortadan kalkar ya da sarsılır. Moğol Tatar istilasının en dehşetli etkisi maddi değil, manevi çıkmazdır. Devlet yapısının dağılması, köklerin, geleneklerin, toprakların, aile ve akrabalık ilişkilerinin hatta dilin kaybedilmesi sonucunda toplumda büyük bir sorgulanma yaşanır. Günahkâr oldukları için cezalandırıldıkları düşüncesine kapılan halk arasında yayılan korku ve dehşet duygusu sadece Tatarlardan değil parçalanmışlıktan, yalnızlıktan, toplumun dağılmış olmasından duyulan korku ve dehşettir. Bu sadece feodal bir parçalanmışlık dönemi değil ahlaki de bir parçalanmışlık dönemidir. Bu bağlamda Moskova'nın yükselişe geçişi ve Moğol Tatar istilasının aşılmasından sonra dini toplumsal bir devlet yapısı oluşturulur ve Glinçikova'ya göre Rusya, erken dönem Hristiyanlığın yüceltici bireysellik ilkeleri bağlamında yeniden yola çıkar ve modern dünyaya doğru bu değerle hareket eder (Glinçikova, 2014: 116-118).

Bir diğer araştırmacı Valter Şubart da benzer bir yaklaşım öne sürer ve Moğol Tatar istilasının Rusya'nın devrimlerle biçimlenecek olan tüm yazgısında kilit rol oynayan tarihsel süreçlerden biri olduğunu ileri sürer. Zira araştırmacıya göre Tatar despotizmi, özgürlüğün yitirilmesi Rus ruhunun farklı bir biçimde gelişmesini sağlar ki Aleksandr Hertsen'den Vladimir Lenin'e kadar bireysel özgürlük üzerine kurulu tüm düşünceler bu deneyimden doğmuştur (Şubart, 2016: 61). Orta Çağ'da bireyin gelişimi üzerine çalışmalarda bulunan Aron Guryeviç ise Orta Çağ Rusya'sında yer alan sobornost (çokluktaki birlik) ilkesine vurgu yaparak bir anlamda Glinçikova'nın bireyselleştirici ve birleştirici gelişim tipi olarak tanımladığı özelliğe vurgu yapar. Ancak Guryeviç, Glinçikova'nın aksine ilginin bireyde değil; grupta, toplumda yoğunlaştığı bu yapının bireyin, inananlar kitlesi içinde erimesi ifade ettiği ölçüde bireysellikten uzak olduğunu düşünür (Guryeviç, 1995:12) Bu konuda Glinçikova'ya Moğol Tatar istilasının Rus ruhunda yarattığı özgürlük tutkusu bağlamında katılmaktayız. Ancak Orta Çağ'da belirleyici öğenin çileci Hristiyanlığın birey değil; kul olarak insan algısı bağlamında Rusya ve Avrupa'da bireyin konumun çok da farklı olduğunu söylemenin mümkün olmadığı bağlamında araştırmacıya katılmamız pek de mümkün değildir.

Rönesans sürecinde Rusya'ya yaklaşırsak yukarıda açıkladığımız üzere Rönesans'la beraber gelişen Batı tipi bireysellikte insan adeta Tanrı'nın tahtına yerleştirilir. Aslında Rönesans'ın özünü bireyselleşmiş bir kişilik olarak insanın toplumsal kültürel süreçte aktif bir katılımcı olarak yer alması oluşturur. Rönesans bu niteliğiyle Rusya'da da yer alır ancak farklı toplumsal-tarihsel koşullarda. Rusya ve Batı dünyasını bu noktada ayıran ise Rus Rönesans'ının eski Bizans köklerine dayanmasıdır. Avrupa'da Rönesans Antik değerlere geri dönüşü ifade ederken Rusya'da erken Hristiyan dini öğelerinin gelişimine dayanır (Glinçikova, 2014: 101). Bu çerçevede Glinçikova'nın alçaltıcı bireysellik olarak tanımladığı Rönesans bireyciliği Rusya'da farklı bir yapı sergiler. Araştırmacının yüceltici bireysellik olarak tanımladığı bu yapıda insanın Tanrısal nitelikleri, kendi doğal niteliklerine tapınma biçimine bürünmez. Aksine birey; sınırlılıklarını, tüm dünyevi korkuları, beşerî zayıflıkları aşmaya, dünyevi bağımlılıklardan kurtulup, Tanrısal öze yükselmeye çalışır. Bilindiği üzere Rönesans çağında Batılı birey kültü Prometheus ile ilişkilendirilir. Tanrılardan ateşi çalarak insanlığa armağan eden Prometheus gibi Rönesans bireyleri de Tanrısal nitelikleriyle dünyevi düzeni Tanrı gibi yeniden inşa edeceklerdir.

Bireyin Prometheus'a özdeş olduğu Batı'nın aksine Rusya'da ise Şubat'ın ifade ettiği biçimiyle Prometheus insanı dünyanın özünü olduğundan başka türlü görmek istemez, bu dünyayı kullanmak, ona hâkim olmak, onu düzenlemek ister. Rus insanı için asıl olan; bu dünyada misafir olduğudur (Şubat, 2016: 75). Bu bilgiler ışığında Glinçikova'nın aksine aslında Rönesans çağında Rusya'da batılı anlamda bir bireyselliğin oluşmadığını, Rusya'da hâkim olan değerlerin hala dünyevi misafirlige dayandığını ve bu anlamda bireysellikten uzak olduğunu söylemek mümkündür.

İki medeniyette tüm bu bireyselleşme sürecinin dini alanda bir yansıma bulması da kaçınılmaz olur. Batı tipi bireyselleşmenin yansıması reform ile sonuçlanırken, Rus tipi bireyselleşmesinin yansıması Patrik Nikon'un gerçekleştirdiği reformlara karşı çıkan eski inançlılar olarak adlandırılan bir grubun ortaya çıkmasıyla biçimlenen raskol, bölünmeyle sonuçlanır. Rus raskolü ile Avrupa reformasyonu arasında doğrudan benzerlikler bulmak zordur. Ancak bu sürecin Rusya ve Batı'da oynadığı sosyo-politik rolün benzerliğine dikkat edilmelidir. Batı reformu ile Rus raskolünün temel benzerliği, ortak noktası; inancın bireyselleştirilmesi çabasıdır. Ne var ki inancın bireyselleşmesi aşaması olarak Rus raskolü başarılı olamaz. Nitekim Glinçikova'ya göre Raskol'ün trajedisinde görülen basit bir dini olay değil, sosyo-politik sistemlerin modernizasyonunda çok önemli bir aşama olan inancın bireyselleşmesindeki başarısızlıktır (Glinçikova, 2014: 187-188).

Bu anlamda araştırmacının Batı ve Rus bireyselliğine dair yaklaşımlarının yüceltici ve alçaltıcı olarak ayırmasına katılmama nedenimiz de kendiliğinden açığa çıkar. Zira inancın bireyselleşmesi ile karakterize olan bu iki olgu, genel olarak bireyselliğe etkileri bağlamında şöyle değerlendirilebilir: Hem reform hem de raskol süreci, inancın bireyselleşmesi bağlamında bireyin gelişiminin önünde engel olarak görülebilecek kilisenin otoritesini güçlü bir biçimde sarsar. Ne var ki Batı'da Martin Luther'le (1483-1546) Rusya'dan daha önce başlayan inancın bireyselleşmesi aşaması başarılı olurken, Rusya'da papaz Avvakum Petroviç Petrov'la daha geç bir tarihte başlayan (1620-1682) inancın bireyselleşmesi Batı'daki gibi bir başarı elde edemez. Bu durum Batı ve Rus tipi bireyselleşme ve birey olgularının ayrışmasında güçlü bir etki yaratır.

Tarihsel bağlamda bireyselleşme sürecinin bir sonraki evresi 17.yüzyılda Batı Avrupa'da yaşanan bilim devrimiyle beslenerek gelişen Aydınlanma Çağı'dır. 18.yüzyıl Batı aydınlanma hareketi bilindiği üzere Rönesans'la başlayan birey kültürünün zirvesi olarak yorumlanır. Batı Avrupa Aydınlanmasında insan, akıl sahibi bir varlık olarak dünyanın merkezine yerleştirilir. Hakikatin temel kaynağının Tanrı, temsilcilerinin ise din adamları ve kilise olduğu Orta Çağ'dan sonraki süreçte Akıl; yaşamı, bireyi yönlendirebilecek yegâne değer olarak anlam kazanır. Birey, aydınlanma çağı düşüncesinde, Tanrısal iradede bağımsız olarak yaşamını inşa edebilecek düşünen özne olarak varlık gösterir. Rusya bağlamında meseleye yaklaşırsak I. Petro reformları ile bu döneme kadar farklı toplumsal tarihsel çizgide ilerleyen iki medeniyetin bir potada eritilmesi çabasıyla karşılaşırız. Bu anlamda Petro'nun başlattığı Rus aydınlanma süreci, Rus medeniyetinin Batı ile kaynaşmasıyla ortaya çıkan yeni bir yapı yaratır. Ne var ki bu aydınlanma hareketi pek çok konuda başarılı olup, Petro'nun kurduğu Petersburg kenti Avrupa'ya açılan pencere olarak sembolleştirilse de toplumsal yapıda bir tür kırılmayı da beraberinde getirir.

Konumuz bağlamında ele aldığımızda dışarıdan dikte edilen değerlerle bu dönem çarpık bir birey imgesinin yaratımında ilk adım olarak okunabilir. Batı'da akıl kültürüyle ilerleyen süreçte de benzer bir durum söz konusu olur. Prometheus bireyselliği özsel bütünlüğünü yitirmiş, egoizme varacak olan modern bireyselliğinin tohumlarını içinde barındırır. Bu bağlamda Rus araştırmacılar A.Andreyev ve A. Selivanov, Rönesans'ta biçimlenen Batı bireyciliğinin daha sonra burjuva kişiliğinin bencilliğinin bir yansıması olarak konumlandığını böylece başlangıçtaki ilerici anlamını yitirdiğini belirtirler. Nitekim Aydınlanma Çağı'nın sonlarında bu anlayış bir tür yeniden yapılanma sürecine girmek zorunda kalır. Zira romantik dünya görüşü insanın duygu

ve akıl birliğinde özgür bir birey olması gerektiği düsturundan hareket ederek aydınlanma akılcılığının vardığı noktaya tepkiyle ortaya çıkar. Bu anlamda 19.yüzyıla Batı dünyasında birey kültürünün başlangıçtaki anlamını yitirdiği burjuva bireyine dönüşümün yaşandığı bir başlangıçla girilir. Modern dünya değerlerinin egemenliği ele geçirdiği bu yüzyılda güçlenen kapitalist ilişkilerle beraber, birey düşmanı bir toplumsal yapı ortaya çıkar ve tüm özsel niteliklerinden yoksun benmerkezci bir birey anlayışı gelişir. Alman düşünür M. Stirner'in bireyciliği 19.yüzyıl Batı dünyasında başlıca öğreti olarak öne çıkar. Bu yüzyılda Batılı birey, Stirner'in Tek'i gibi tüm dünyayı kendisinin yapmak ister (Andreyev ve Selivanov, 2001: 98-126). Oysa hakiki bireysellik benmerkezçilikten uzak bir özgünlüğe dayanır. Nitekim Çağdaş Rus araştırmacı V. Voytenko bireyciliğin temel özelliklerini şöyle sıralar:

1-Herkes gibi olmama isteği

2-Özgürlük

3-Kişinin kendini dayanak alması, kendi gücüne güvenmesi (Voytenko, 2014: 11-14).

Ne var ki kapitalist ilişkilerin hızla yayıldığı Batı Avrupa toplumsal politik yapısı, birey olmanın bu temel niteliklerinin hayata geçirilmesi noktasında kısır bir paradigma sunar. Bireyciliğin temel düsturu olan herkes gibi olmama isteği, kapitalist ilişkiler içinde hayata geçirilmesi imkânsız gibi görünen bir olgudur. Zira bu toplum yapısının temel gereksinimi M. Heidegger felsefesinde ifade edildiği haliyle herkes gibi *olmaklık'tır*. Bu herkes gibi *olmaklık* içinde birey kendini kurtarmak için aşırı bireyci bir yapı sergilemeye başlar. *Birey anlayışının geldiği son nokta olan aşırı bireycilik, kalabalıklar içindeki yalnızlıktan başka bir dünya sunmazken, Tanrı'nın tahtının boşaltılmasıyla insanların karşılaştığı ikinci hakikat, manevi bir yalnızlık olur* (Coşkun, 2019:150).

Batı dünyası bireyin özsel olarak yok olduğu, benmerkezci radikal bir bireyciliğe soyunurken, 19.yüzyılda Rusya'da bireyselleşme sürecini büyük ölçüde belirleyen etkileşim; 1812 Vatan Savaşı'yla yaşanır. Nitekim Valter Şubart, *halkların birbiriyle yakınlaşmasının temel araçlarından biri savaşlardır* (Şubart, 2016: 33) der. Savaşın önemli bir etkileşim aracı olmasının yanı sıra sınırların ortadan kalktığı ve medeniyetler arasındaki etkileşimin giderek güçlendiği 19.yüzyıl, bu anlamda Rusya'nın Batı ile etkileşimin güçlendiği bir döneme işaret eder. Bu etkileşim sonucunda 19.yüzyılda aydınlanmış Batı dünyası birey kültürünü deneyimlemiş, bu deneyim sonucu oluşan modern dünya sorunlarıyla yüz yüze gelinmesi ile ifade bulurken, Rusya'nın bu yüzyıldaki temel sorunu; bireyselliğin, özgürlüğün yokluğu bağlamında Batı ve Rus medeniyetine dair tartışmalarla biçimlenir. Slavcılar ve Batıcılar olarak tarihe geçen bu iki düşüncede Batıcılar, tarihsel süreçte yolu ayrı düşen Rusya'nın Batı medeniyetine yönelmesi gerektiğini savunurken, Slavcılar bireysellik tipi bağlamında yukarıda açıklamaya çalıştığımız tüm değerleri Rusya'nın özgünlüğü olarak görüp bu özgün medeniyetin gelişim yasalarını savunurlar. Bu tartışmada kilit sorun, Petro reformları olur. Zira buraya kadar ayrışan Rus ve Batı medeniyeti Petro reformlarından sonra ortak bir medeniyet zincirine dâhil olur. Ne var ki konumuzu oluşturan bireysellik bağlamında iki düşüncenin birbirinden ayrıldığını söylemek pek de mümkün değildir. Slavcılar, Batı bireyselliğine, Batı'nın birey kültürüne karşı çıkarken, Batıcılar da Batı tipi bireyselliğin vardığı noktada ortaya çıkan bireye eleştirel yaklaşırlar. Örneğin Batıcı düşüncenin önde gelen temsilcilerinden Aleksandr Hertsen, Batı'da kapitalist toplumun bireyi öldürdüğünü çağdaş nesillerin tek bir Tanrı olarak kapitale taptığını belirterek, aklın ve bilimin yuvası Avrupa'da hayal edilen gerçekliğin yitirildiğini belirtir (Hertsen, 1986: 7-9).

Bu anlamda Petro reformlarıyla başlayan süreçte Rusya'ya dışarıdan dikteyle dayatılan Batı tipi yaşamın Rus gelenekleriyle çarpışmasından dolayı Rusya'da bireyselleşme bağlamında çok daha paradoksal bir yapı ortaya çıkar. Özellikle 1812 Savaşıyla Batı medeniyetiyle yakından tanışılmasından sonra Rusya'da bireysel gelişmenin, özgürlüğün önemi giderek güçlenir ki bu

süreç 1825 Dekabrist Ayaklanması olarak tarihe geçecek Senato Meydanında toplanacak soylu aydınların isyanıyla sonuçlanır. Bu ayaklanma bir anlamda Batı Rönesans ideallerinin Rusya'da hayata geçirilmesi çabası olarak okunabilir. Nitekim araştırmacı Yu Florinskaya, *Senato Meydanı'nın kahramanları, yalnızca "tutku ve karakter" gücüyle, yani asi ruhları, cesaretleri ve dayanıklılıklarıyla değil, aynı zamanda bir dereceye kadar "çok yönlülük ve bilgileriyle de"* Rönesans titanlarına yakındırlar der (Florinskaya, 1977: 45). Bu çerçevede genel olarak 19.yüzyılda Rus toplumunda Batı değerlerinin yaygınlaşmasıyla Batı bireyciliği oluşmaya başlar. Ancak özgün Rus bireyselliğinin yadsınması da mümkün değildir. Bu anlamda Rusya'da bireycilik her ne kadar özellikle Çar I. Petro reformları sonrasında çarpık bir imge yaratsa da özünde iki medeniyetin kökensel farkları bağlamında özgün yapısını da koruma gayreti içindedir. Bu bağlamda edebi kahramanlarda bir taraftan Batı tipi, pragmatist, benmerkezci bireyselliğin ifadesi olan kahramanlar yer alırken; diğer taraftan Petro reformlarıyla temellenen Batı tipi bireysellikten, Batı aydınlanmasından beslenmiş ancak özgün Rus ruhunun Ben'e değil, Biz'e odaklanan toplu kurtuluş etiğine dayanan birey örnekleri yer alır. Nitekim Rus araştırmacı M.N. Boyko, çalışmamızda ele alacağımız *Akıldan Bela'nın* kahramanı Çatski'nin soyundan gelen Rus edebiyatı kahramanlarının toplumsal çatışmaların ve felsefi sorunların yükünü taşıyarak dünyanın sıkıntılarını şiddetle yaşadıklarını belirtir (Boyko, 2005: 147). Bu çerçevede Glinçikova'nın Orta Çağ'dan itibaren Rusya'nın Bizans Ortodoksluğuna dayanan yapısıyla ilişkilendirerek açıkladığı bireysellik ve birliğe gönderme yapan yüceltici bireysellik kavramının 19.yüzyıl Rus edebiyatı kahramanlarının pek çoğuna içkin bir olgu olduğunu söylemek mümkündür.

Akıldan Bela: Famosov Dünyasına Karşı Çatski

Bu bilgiler ışığında çalışmamızda A.Griboyedov'un *Akıldan Bela* adlı oyununun kahramanları çerçevesinde birey ve bireyselleşme konusu Batı medeniyet değerlerinin Rus toplumuna uyarlanması sonucu ortaya çıkan çarpık yapı bağlamında ele alınacaktır. Eser seçimimizi belirleyen başlıca etmen; *Akıldan Bela* oyununun Rus yaşamından uzunca bir kesiti içermesi ve elbette oyun kahramanı Çatski'nin yurtdışından yeni dönmüş biri olmasının da etkisiyle Batılı birey tipi çerçevesinde değerlendirilen ilk kahramanlardan olmasıdır. Nitekim araştırmacı Emine İnanır, Griboyedov'un *Famosov'un II. Yekaterina dönemine özlem dolu anılarından, I. Nikolay çağının ruhunu yansıtan Molçalin'e kadar oyunu yönlendiren pek çok 'yeni-eski' çatışmasını sadece bir güne sığdırmayı başarmış* (İnanır, 2006: 44-53) olduğunu belirtir.

Akıldan Bela'nın çalışmamız bağlamında esas önemini ise başlığında gizli olan sembolik anlam yansıtmaktadır. Akıldan Bela başlığı, eserin felsefi düşüncesini yansıtır ve aydınlanma düşüncelerinin kriziyle birey bağlamında ortaya çıkan çelişkilerin Rus biçimini ifade eder (Fomiçev, 1977: 19). Araştırmacı V. Orlov'a göre Griboyedov'un yaşadığı dönemde Dekabrist ayaklanmasının arifesinde, *Akıldan Bela'da* yer alan Famosov, Skalozub, Molçanın, Zagoretski gibi insanlar önemli bir yer işgal edip, Famosovlar otokratik-feodal devlette sosyal yaşamın sağlam bir temeli gibi görünse de ancak sosyal bir güç olarak Famosovculuk çürümeye başlamıştır ve ölmeye mahkûmdur. Henüz Çatski'lerin sayısı azdır. Ne var ki gelişmeye mahkûm olan ve bu nedenle karşı konulamaz olan o taze, genç gücü somutlaştırmak gerekir. Bu anlamda Griboyedov, hayatın nesnel gerçeğini yansıtan, tarihsel zamanının tipik koşullarında bir kamu Protestan'ı ve savaşı olarak yeni bir kişinin tipik imgesini yaratır (Orlov, 1967: 46). Bu imge elbette 1812 savaşı atmosferinin, Dekabrist Ayaklanmasının güçlü havasını soluyarak doğar. 1795 yılında Moskova'da doğan Griboyedov, Rusya'nın Batı Avrupa'yla yakın temasını ifade eden 1812 savaşına gönüllü olarak katılan askerlerdendir ve sonraki süreçte Rusya'da oluşan özgürlük atmosferinden de büyük ölçüde etkilenir. 1812 savaşı Ruslarda Avrupa'nın kurtarıcısı olma

bağlamında büyük bir özgüven duygusu yaratır. Ne var ki savaş sonrası dönemde bu algı hızla dağılır ve Rusya'da acı bir hayal kırıklığı yaşanır. Zira Avrupa devletlerinin kurtarıcısı olan anavatanın kademeli olarak bir halk hapishanesine dönüştüğü görülür. Griboyedov'un kahramanı Çatski de bu çağda, aynı dünya duyumsayışında yaşar (Florinskaya, 1977: 35). Serfliğin kaldırılacağı, savaşta üstün başarı gösteren halkın ödüllendirileceği hayal edilirken serfliğin güçlendiği, toprak sahiplerinin gösterişli bir yaşama dalarak, özgürlük ve birey düşüncelerine karşıt bir konum aldıkları bir Rus toplumsal yaşamı gelişir. Oysa Aydınlanmanın özgürleştirici fikirleri, insanlık için manevi gelişim ve sosyal pratik için yeni, geniş yollar açar. 18. yüzyıl aydınlanmacıları ve öğrencileri tarihsel bir iyimserlik duygusuyla doludur. Ortaya çıkan yeni burjuva toplumunun çelişkilerinin keskinliğinden henüz şüphelenmeden, tarihsel sürecin soyut olarak anlaşılabilir ilerlemesi nedeniyle gelmesi gereken ve yeryüzünde akıl ve adaletin zaferini tesis etmeye çağrılan Astrea'nın¹ altın çağına rahatlatıcı bir inanç beslerler. Bununla birlikte, sonraki tüm sosyal ve politik yaşam akışı, kişinin kendisini feodal dünya görüşünün zincirlerinden kurtarma özelemleriyle keskin bir çatışmaya girer ve belki de bu, otokratik feodal Rusya'da olduğu kadar hiçbir yerde bu kadar keskin bir şekilde hissedilmez (Orlov, 1967: 57). Bu çerçevede *Akıldan Bela'nın* ana kahramanı Çatski, aydınlanma ruhuyla beslenen bireyin başlıca temsilcisi olarak karşımıza çıkarken, Çatski'nin karşısında Famusov'da ifade bulan bütün bir Famusov dünyası yer alır.

Peki, kimdir bu Famusov dünyası olarak adlandırılan dünya? Famusov, Çatski'nin uzaktan bir akrabasıdır. Famusov'un kızına âşık olan Çatski, üç yıllık Avrupa seyahatinden döner dönmez Famusov'un evine Sofya'yı görmeye gider. Ne var ki Sofya'yı oldukça soğuk bulan, eski aşkını yitirdiğini düşünen Çatski, bireysel bir dram yaşarken bu drama bir de toplumsal olarak Famusov ve çevresindeki insan kalabalığı da eklenir. Nüfuzlu bir devlet görevlisi olan Famusov, çevresindeki insanları da benzer yapıda sahip oldukları maddi değerler bağlamında seçer ve değerlendirir. Kızını vermek istediği Albay Skalozub, özgürlük düşmanı fikirleri ve makama, rütbe ve unvanlara verdiği önemle Famusov dünyasının başlıca isimlerinden biridir.

Çatski'nin yaşam yolu ise gençlik yıllarından Rus ve Batı Avrupa Aydınlanmasının fikirlerini özümseyen ve daha sonra Senato Meydanı'nda despotizme karşı cesur bir meydan okuma ile bunları uygulamaya cesaret eden 1812 çocuklarının canlı bir biyografisidir (Florinskaya, 1977: 39). Oysa Famusov dünyası Rusya'nın geleneksel toplumsal değerlerinin Batılı yaşam biçimiyle çarpışmasından doğan çarpık bireyselleşmenin yarattığı yozlaşmayı simgeler. Bu yapıda birey olmak, bireysellikten ziyade toplumda elde edilen konum, mevki gibi değerler önemlidir. Nitekim Famusov, Çatski'nin devlet hizmetinde yükselip onun gözünde önemli olan bir konuma yükselmek istememesine kederlenmenin mümkün olmadığını düşünür: *Devlet hizmetinde değil. Çünkü devlet işlerinden bir hayır beklemiyor. Çok yazık. Eğer isteseydi, çok ilerlerdi. Zeki, akıllık, güzel yazar, güzel tercüme eder. İnsanın esef etmemek elinden gelmiyor* (Griboyedov, 1945: 38) Oysa Çatski, Rönesans ve Aydınlanma hareketinin hakiki birey kavramına yakın bir karakterdir. Yaratıcı akılla dünyayı yeniden inşa etmek gibi Prometheus zihnine sahiptir. Nitekim Rus eleştirmen Apollon Grigoryev, Çatski'nin Aydınlanma ve 1812 dönemiyle olan ardışık bağlantısına işaret eder:

Çatski, kahramanlığa bağlı genel öneminin yanı sıra tarihsel bir öneme de sahiptir. O, 19.yüzyıl Rusya'sının ilk çeyreğinin ürünüdür, Novikov ve Radışev'in doğrudan oğlu, mirasçısıdır,1812'nin ebedi belleğine sahip insanların yoldaşdır, kudretli, hala kendine derinden inanan bundan dolayı da inatçı bir güçtür (Akt. Orlov, 1967:47).

¹ Yunan mitolojisinde Themis'in kızı olan Astrea, göksel bir bakiredir ve ölümsüzlerden dünyada son kalan kişiyken, demir çağıyla beraber insanın yozlaşmış doğası nedeniyle dünyayı terk etmiş ve gökte Başak Takımı yıldızını oluşturmuştur. Bkz. Özgür Küçüktaşdemir, "Mitolojide Adalet İmgeler", *Vira Verita E Dergi*, Sayı 5, s.87-132, 2017.

Grigoryev'in Çatski'ye ilgili olarak öne sürdüğü bu düşünceler, Alla Glinçikova'nın Ruslarda gelişen *çokluktaki birlikle anlam kazanan yüceltici bireysellik* düşüncesine oldukça yakındır, bir anlamda bu bireyselliğin örneğini sunar. Orlov'a göre Grigoryev'in bu sözleri Çatski'nin tarihsel geçmişinin doğru bir biçimde tanımlar. Çatski'nin duygu, düşünce sistemi ve tüm davranışları onu Rus soylularının aydınlanmış ve gelişmiş çevresinin tipik bir temsilcisi yapar (Orlov, 1967: 48). Bu bağlamda eserin ana konusu; özgürlük ve bireysellik tutkunu kahramanın onu çevreleyen gericilerin hareketsiz ortamı arasındaki dramatik çatışmasına dayanır. Bu dramatik çatışmada Çatski'nin karşısında öncelikle Famosov yer alır. Yukarıda sözünü ettiğimiz üzere sadece makam ve mevkiye önem veren bu uğurda tüm bireysel niteliklerini çiğneyebilecek olan Famosov karakteri, adeta Famosov dünyası olarak adlandırılan bir değerler sisteminin temsilcisi olur. V. Orlov, Griboyedov'un Famosov dünyasıyla yarattığı insanlar galerisinde herkesin sanki karşılıklı bir sorumlulukla, özgür bir yaşama, kültüre, aydınlanmaya, bağımsız düşüncenin ve özgür duygunun en ufak bir tezahürüne karşı uzlaşmaz bir düşmanlıkla birleşmiş olduklarını belirtir (Orlov, 1967: 37). Nitekim Famosov'un Çatski'de ilk fark ettiği ve korku uyandıran duygusu Çatski'nin özgürlük tutkusudur. Zira onun için Aydınlanmanın, özgürlüğün simgesi olarak her şey kötüdür. Bu bağlamda Famosov, eski Rus geleneklerinin savunucusu olarak her şeyin Fransızlardan kaynaklandığını düşünür ve şöyle der: *Boyuna şu Fransızlar, her şey onların, modalar, yazarlar, şiirler; kalplerimizi, cüzdanlarımızı mahveden her şey onların... Ah ne zaman Allah bizi onların şapkalarından, çantasından, mantosundan, kitap, bisküvi dükkânlarından kurtaracak* (Griboyedov, 1945: 8).

Famosov'un bu sözleri, Rusya'daki çarpık bireyselleşmenin nedeni olan Aydınlanma ahlakının biçim değiştirmesinin açık ifadesi olarak okunabilir. İnsanın merkeze yerleştirildiği Rönesans ve Aydınlanma sürecinde bireysellik maddi dünya değerleriyle anlam kazanan burjuva ahlakına dönüşür. Nitekim Famosov dünyasının tüm kahramanları için dünyevi değerler her şeyden daha önemli öğeler olarak öne çıkar. Oysa Çatski, bu çarpık bireyselleşmesinin ötesindedir. Zira Famosov'un onun devlet hizmetinde olmadığını ve herkesin onu ayıpladığını söylediği sözlerine karşılık Çatski şöyle der:

Kimler acaba sorabilir miyim? Bu ihtiyarların hür, serbest yaşamaya karşı duydukları düşmanlık amansızdır. ... Bilmezler ki söyledikleri şey ne kadar eskiyse o nispette kötüdür. Bize gösterin, nerede o bize örnek olacak vatan evlatları? Nerede örnek babalar? Etraflarını soyup soğana çevirerek zengin olmuş, mahkemede dayıları olduğu için himaye görmüş, muhteşem saraylar yaptırıp vakitlerini ziyafetlerle, hovardalıkla geçirenleri değil mi? Bunları mı göstereceksiniz? Bir yer gösteremezsiniz ki dalkavuk yabancılar geçmiş günlerin hayatını en kötü taraflarıyla canlandırmaya çalışmış olmasınlar. ... Kazara gençlerden biri kalkıp da öyle nişan, mevki falan düşünmeden, yalnız içindeki Allah vergisiyle öğrenmek, bilmek arzusuyla güzel, yüksek fikirlere, sanatın yarattıklarına karşı bir sevgi duymasın bu adamlar hemen "yangın var" diye bağırsınlar. Onu haydutlukla suçlandırır. Onlara göre tehlikeli, hayalperest olursun. Yalnız, üniforma isterler, çünkü o öteden beri onların seviyesizliklerini, akılsızlıklarını örte gelmiştir (Griboyedov, 1945: 38-39).

Çatski'nin sert bir biçimde eleştirdiği bu değerler sisteminin en çarpık örneklerinden biri Famosov'un yanında çalışan Molçanın'dır. Molçanın bu sistemin dayattığı değerler bağlamında Çatski'nin tam karşıtı olarak birey olmaktan tamamen uzak bir karakterdir. Nitekim Çatski ile arasında geçen şu diyalog oldukça önemlidir:

Molçanın: Benin yaşımdaki birinin kendi fikirleri olmamalı

Çatski: İnsaf edin, biz artık çocuk değiliz ya. Neye başkalarının fikirleri mukaddes bir şeymiş gibi gelsin bize?

Molçanın: Ama biz başkalarına bağlı kalmaya mecburuz...

Çatski: Niçin mecbur olalım?

Molçanın: Çünkü küçük mevkilerdeki insanlarız da ondan (Griboyedov, 1945: 58).

Birey olmaktan uzak Molçanın, Çatski'nin gözünde alçaklıkla eşdeğer olan bu düşüncelerini babasının vasiyeti doğrultusunda hayata geçirdiğini şu sözlerle açıklar: *Babam vasiyet etti, bütün insanları hoş tut, dedi. Hayatta muvaffak olabilmek için oturduğun evin sahibine, çalıştığın dairenin müdürüne, elbiseni temizleyen uşağına, sana kötülük yapabilecek kapıcıya, seni ısrarabilecek kapıcının köpeğine bile tatlı görünmek, mülayim davranmak lazım* (Griboyedov, 1945: 100). Görüldüğü üzere Famusov dünyasının kökleri, 19.yüzyılın sınırlarının dışına taşar. Serfliğin güçlendirildiği 18.yüzyıla bir referans olarak okunabilecek Molçanın'nin ölmüş babası, Famusovluğun köklerini açığa çıkarır. Babasından aldığı mirası yerine getiren ve dalkavuklukla, çıkarıcılıkla yaşamını idame ettiren, bu uğurda hiçbir bireysel niteliğe sahip olmayan Molçanın örneğinde görüldüğü üzere Famusovluk; Orlov'un ifadesiyle *gericilik, atalet, rutin, istikrarlı, kesin bir yaşam tarzıdır* (Orlov, 1967: 43). Oysa Rönesans ve Aydınlanma bireyciliğinin temelini yaratıcı eylem, dünyayı değiştirme dürtüsü oluşturur. Aydınlanma Çağı'nda dünyayı değiştirecek birey olgusunun merkezine akıl kültü yerleştirilir. Nitekim Griboyedov için akıl; despotizme, gericiliğe, atalete karşı mücadeleyi simgeleyen kudretli güçtür. Bu anlamda eserde akıl temasını, insan zihninin büyüklüğünü ve gücünü ortaya koyan Griboyedov, 18. yüzyıl Rus aydınlanma geleneğini sürdürür. Çatski'yle bu geleneği sürdüren Griboyedov'un kahramanın karşısına yerleştirdiği yaratıcı eylemle dünyayı dönüştürmekten, insan zihninin büyüklüğünü düşüncesinden uzak Famusov dünyasında bireyin hiçbir önemi yoktur. Bireyin duyguları, dünyası, tüm varlığı tek bir dedikoduyla ortadan kaldırılır. Günahın değil, dedikodunun en çok korkulan şey olduğu bu dünyada normlara uymayan, yeni, özgürlüğü, bireyselliği ifade eden her şey damgalanır. Bu doğrultuda Famusov ve Skalozub arasındaki sohbete aniden dalan ve *evlerimiz yeni ama kafalarımız eski. Telaş buyurmayın ne yangınlar ne yıllar ne modalar bu eski kafaları değiştiremez* (Griboyedov, 1945: 38) diyen Çatski'nin bu dünyada susturulması da bu yolla yapılır. Famusov'un kızı Sofya'nın yaydığı deli dedikodusuyla Çatski, ait olmadığı toplumdan bir anda bütünsel olarak dışlanır ve içine düştüğü duruma dair şöyle serzenişte bulunur:

Yarabbi, yolum kimlere düştü? Mukadderat beni nerelere sürükledi? Önüne gelen lanet ediyor, kovuyor. Aşka ihanet edenler, yorulmaz düşmanlar, saçma sapan hikâyeler uyduranlar, kuş beyinleriyle bunları yaymaya kalkanlar, zeki geçinen aptallar, kurnaz budalalar, zehrini akıtmağa hazır, yılan gibi kocakarılar, abuk sabuk şeyler icat eden ihtiyarlar, insanla işkence eden bir sürü el birliği ettiler de adımı deliye çıkardılar. Evet, siz haklısınız. İnsan bir gününü sizinle geçirir de sizin havanızı teneffüs eder de gene delirmezse, o adamı ateş bile yakamaz (Griboyedov, 1945: 106-107).

Tüm yaşadıklarından sonra umutla döndüğü vatanında uğradığı hayal kırıklığıyla *işte efkârı umumiye denen şey. İşte sana vatan* (Griboyedov, 1945: 97) diyen Çatski, *perde düştü, gözlerimden, hayallerden kurtuldum* (Griboyedov, 1945: 106) sözleriyle Famusov dünyasına veda eder. Araştırmacı Boyko, Çatski'nin vedasını bir kaçış olarak değil; ruhun acısını bastırmak için tasarlanmış bir yer değiştirme gereği olarak görür ve yazarla kahraman arasındaki ortaklığın altını çizer. Katıldığı düello sonucu Rusya'dan ayrılmak zorunda kalan daha doğru bir ifadeyle tıpkı Çatski gibi kaçmak isteyen Griboyedov, Şark dünyasında diplomatlığa başlar. Ancak burada da vatanını özler. Rusya ve öteki dünya arasındaki yolculuk bir tür lanet halini alır (Boyko, 2005: 150). Bu noktada Çatski'nin bütünsel olarak toplum dışına itilmesinde rol oynayan deli olduğuna dair söylenti yeniden önem kazanır. Bize göre burada vurgulanan delilik; birey olmaktan bütünsel olarak uzak insanların dünyasında hakiki bir birey olmanın zorluğunun sembolü olarak okunabilir.

SONUÇ

Batı ve Rus medeniyetini birbirinden ayıran pek çok faktör olmasıyla beraber birey ve bireysellik olguları bağlamında Hıristiyanlık önemli bir dönemeci oluşturur ve Orta Çağ'da iki medeniyette de bireyselleşme Hıristiyan değerler etrafında biçimlenir. Rönesans'la temelleri atılan birey kültürünün Aydınlanma ile taçlandığı süreç, Rusya'da farklı özellikler barındırır da 18.yüzyılda Çar I. Petro reformları ve 19. yüzyıldaki tarihsel toplumsal koşulların ardışıklığı Rusya'nın da benzer bir yola sürüklenmesine neden olur. Yaratıcılığı çağın koşulları içinde biçimlenen Griboyedov, akıl sahibi, dünyayı değiştirmek, özgürlük ve bireysellik düsturundan hareket eden aydınlanma bireyi olarak Çatski'yi betimler. Aydınlanmanın akıl sahibi, kendi duygu ve düşünceleri olan yaratıcı birey kültürü öylesine değerlidir ki Molçanın örneğinde düşünceden yoksun olma alçaklıkla eşdeğer bir düzleme taşınır. Ne var ki Çatski, Famusov dünyasıyla sembolleştirilen bu dünyada tutunmayı başaramaz. Bu başarısızlık kahramandan çok Rusya'da bireyselliğin gelişiminin başarısızlığı olarak yorumlanabilir. Zira Çatski'nin bu toplumda deli olarak damgalanmasına olanak veren öğeler; onun bireyselliği, kendine özgü bağımsız düşüncelere sahip olması ve bunları kendine düşman hissettiği bir dünyada cesaretle dile getirebilmesidir. Bu bakımdan Glinçikova'nın Rusya'nın Batı'nın aksine yüceltici bireyselliğin medeniyeti olduğu yönündeki savına katılmamızın mümkün olmadığını bir kez daha belirtmek isteriz. Bununla birlikte kahramanın sonuna dair bir bilginin olmadığı son sahnede bireysellik dünyasından uzak Famusov dünyasında deli olarak damgalanan Çatski'nin dünyaya dolaşmaya niyetli olduğunu anlarız. Çatski kaybetmiş gibi görünür ancak onun yaşadıkları bir kayıp değil, ifşadır ve bu anlamda Çatski, 19. yüzyıl Rus edebiyatının özgürlük tutkunu bireylerden oluşan kahramanlarına sadece kapı aralar.

KAYNAKÇA

- Andreyev, A.P., Selivanov, A.İ. (2001). Zapadny individualizm i russkaya traditsiya, *Jurnal Filosofiya i obşestvo*, 4, 98-126.
- Boyko, M.N. (2005). *Avtorskiye miry v russkoy kulture pervoy poloviny XIX veka*, Petersburg: D. Bulanin.
- Coşkun, N. (2019). *Rus Düşüncesi Bağlamında Dostoyevski'de Yabancılaşma Olgusu*, Ankara: Hece Yayınları.
- Florinskaya, Y. F. (1977). Çatski i Gamlet, A.S.Griboyedov. *Tvorçestvo biyografiya traditsii*, Leningrad: Nauka.
- Fomiçev, S. A. (1977). Avtor «Gorya ot uma» i çitateli komedii, A.S.Griboyedov. *Tvorçestvo Biyografiya Traditsii*, Leningrad: Nauka.
- Glinçikova, A. (2014). *Rossiya i Evropa: Dva puti k sovremennosti*, Moskva: İzdatelstvo Kulturnaya revolyutsiya.
- Griboyedov, A. (1945). *Akıldan Bela*, (Çev. Z. Akkoç ve Ş. S. İltter), Ankara: MEB.
- Grişin, L. (2010). Liçnost v istorii: Evolyutsiya vzglyadov, *İstoriya i sovremennost*, 2, 3-44.
- Guryeviç, A. (1995). *Orta Çağ Avrupası'nda Birey*, (Çev. İlknur İgan, Zeynep Ülgen), İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Hertsen, A. (1986). *Soçineniye v dvuh tomah Tom II*, Moskva: İzdatelstvo Mıysl.
- İnanır, E. (2006). A. S. Griboyedov'un "Akıldan Bela" Oyununda Süje ve Eylem Sorunsalı, *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölümü Dergisi*, 8, 44-53.

Küçüktaşdemir, Ö. (2017). Mitolojide Adalet İmgeleri, *Vira Verita- E Dergi*, 5, 87-132.

Orlov, V. (1967). *Griboyedov*, Leningrad: İzdatelstvo ProsveŐeniye.

Sergeyev, A.K. (2007). *Renessansniye osnovaniya antroposentrizma*, Petersburg: İzdatelstvo nauka, Sankt-Petersburg.

Şubart, V. (2016). *Yevropa i duŐa vostoka*, Moskva: Russkaya perspektiva.

Voytenko, V.P. (2014). SuŐnost, tipiy i vidiy individualizma v Rossii i na Zapade, *Gumanitarniye, Sotsialno-ekonomiŐeskiye i obŐestvenniye nauki*, 6, 11-14.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2023, 6(10): 1429-1443.

DOI: [10.26677/TR1010.2023.1323](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1323)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

KAVRAMSAL MAKALE

Pazarlama Alanında Yeni Bir Çağ: Metaverse ve Değişen İnsan İhtiyaçları

Dr. Öğr. Üyesi Aşlı DİYADİN LENGER, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul, e-posta: adiyadinlenger@gelisim.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3731-2978>

Öz

Bu makale, sürekli evrilen çağdaş insan ihtiyaçları için yeni bir kavramsal çerçeve araştırmayı amaçlamaktadır. Bu öneri özellikle, son zamanlarda yükselen dijital dünya olan Metaverse'un bu ihtiyaçları nasıl oluşturduğuna ve karşıladığına dair bağlantılara özel bir dikkat göstererek yapılmıştır. İhtiyaçlar her zaman pazarlama çalışmalarının merkezinde yer almaktadır. İnsan ihtiyaçlarının standart sınıflandırmasını benimseyerek, ortaya çıkan ihtiyaçlar gözden geçirilmiş ve Metaverse dünyasının insan ihtiyaçları ile nasıl eşleştiği konusu tartışılmıştır. Çalışma, ihtiyaçların sadece fiziksel dünyada değil, aynı zamanda Metaverse dünyasında da karşılandığını ve bu dünyaların birbirlerini karşılıklı olarak beslediğini savunmaktadır. Pazarlama stratejileri için hayati olan çağdaş insan ihtiyaçlarını daha iyi anlamayı amaçlayan bu çalışma güncel bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Metaverse, İhtiyaçlar Teorisi, Maslow'un Hiyerarşisi, Tüketici Davranışları.

Makale Gönderme Tarihi: 01.08.2023

Makale Kabul Tarihi: 07.10.2023

Önerilen Atıf:

Diyaadin Lenger, A. (2023). Pazarlama Alanında Yeni Bir Çağ: Metaverse ve Değişen İnsan İhtiyaçları, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(10): 1429-1443.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2023, 6(10): 1429-1443. DOI:10.26677/TR1010.2023.1323
ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

New Era in Marketing: Metaverse and Changing Human Needs

Assistant Prof. Dr. Aslı DİYADİN LENGER, İstanbul Gelişim University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, İstanbul, e-mail: adiyadinlenger@gelisim.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3731-2978>

Abstract

This article aims to explore a new conceptual framework for the evolving needs of contemporary individuals, particularly focusing on the connections between these needs and the recently emerging digital realm known as the Metaverse. Needs have always been at the core of marketing studies. By adopting the standard classification of human needs, the emerging needs have been reviewed, and the alignment of the Metaverse world with human needs has been discussed. The study argues that needs are met not only in the physical world but also in the Metaverse world, and these worlds mutually nourish each other. This study, aiming to better understand contemporary human needs vital for marketing strategies, seeks to provide a fresh perspective.

Keywords: Metaverse, Theory of Needs, Maslow's Hierarchy, Consumer Behavior.

Received: 01.08.2023

Accepted: 07.10.2023

Suggested Citation:

Diyadin Lenger, A. (2023). New Era in Marketing: Metaverse and Changing Human Needs, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(10): 1429-1443.

GİRİŞ

İnsan ihtiyaçları sonsuzdur ancak bunları karşılamak için gereken kaynaklar sonsuz değildir. Son dönemde doğaya dair artan endişelerle birlikte, bu soru daha da önem kazanmıştır. İnsanlar dünya üzerindeki kaynakları aşırı tüketmekte ve gelecekte kaynakların yetmeyeceği ile ilgili tehlike her yıl artmaktadır. Kuraklık, iklim krizi, su krizi başlıca büyük felaketler arasındadır. Örneğin; Dünya Meteoroloji Örgütüne göre 1970 ile 2012 yılları arasında kuraklık yaklaşık 680 bin ölüme neden olmuştur. Birleşmiş Milletler (BM) ise 2000 yılından bu yana kuraklık sayısının ve süresinin %29 arttığını, 2.3 milyar insanın su stresi yaşadığını ve aşırı su kıtlıklarının gelecekteki bir sorun olarak görüldüğünü tahmin etmektedir (BM, 2022). Bugün ise 771 milyon insan güvenli suya erişim sağlayamamakta ve bu durum yılda neredeyse 1 milyon insanın ölümüne neden olan hijyenle ilişkili hastalıklara yol açmaktadır. Her 2 dakikada bir çocuğun suyla ilişkili bir hastalıktan öldüğü gerçeği (www.water.org), problem alanının boyutunu oldukça iyi bir şekilde tanımlamaktadır. Su krizi kıtlığa ve buna bağlı olarak gıda sorununa yol açmıştır. Dünya Sağlık Örgütü'ne (DSÖ) göre küresel açlık, 2021 yılında 828 milyona yükselmiştir (DSÖ, 2022). Kısacası, dünya büyük risklerle karşı karşıyadır ve insanlar artık yaşamak için başka bir gezegen arayışına girmiş durumdadır.

Sınırsız insan ihtiyaçları, doğanın ve dünyanın bozulmasında rol oynarken, işletmeler bu ihtiyaçları karşılamak için kıyasıya rekabet etmeye devam etmektedir. Bir işletme, bir müşteri ihtiyacını karşıladığında, bu işletme rekabette önde bir konuma sahip olmaktadır. Ancak ihtiyaçlar her gün değişmektedir. Bu makale, çağın, değişen ihtiyaçlarını Metaverse dünyası ile ilişkilendirmektedir. Literatürde ihtiyaçlar üzerine yapılmış birçok çalışma varken, özellikle Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi, yetmiş yıl öncesine kadar dayanan en popüler ve yaygın olarak kullanılanlardan biridir. Bununla birlikte, bu popüler sınıflandırma her iş alanına uygulanmamaktadır (Yurdakul ve Arar, 2023; Kaur, 2013). McLeod (2007), her birey için ihtiyaçların tatmin sırasının bu sınıflandırmanın önerdiğinden farklı olabileceğini düşünülmektedir. Ayrıca, bireysel ihtiyaçlar doğuştan geldiği düşünülmekte ve kültür ve sosyal etkileşimin, bu ihtiyaçların tatmininde rol oynadığı iddia edilmektedir (Trigg, 2004). Bu bağlamda, ihtiyaçların kültürden kültüre farklılık gösterdiği söylenebilmektedir (Loh vd., 2000).

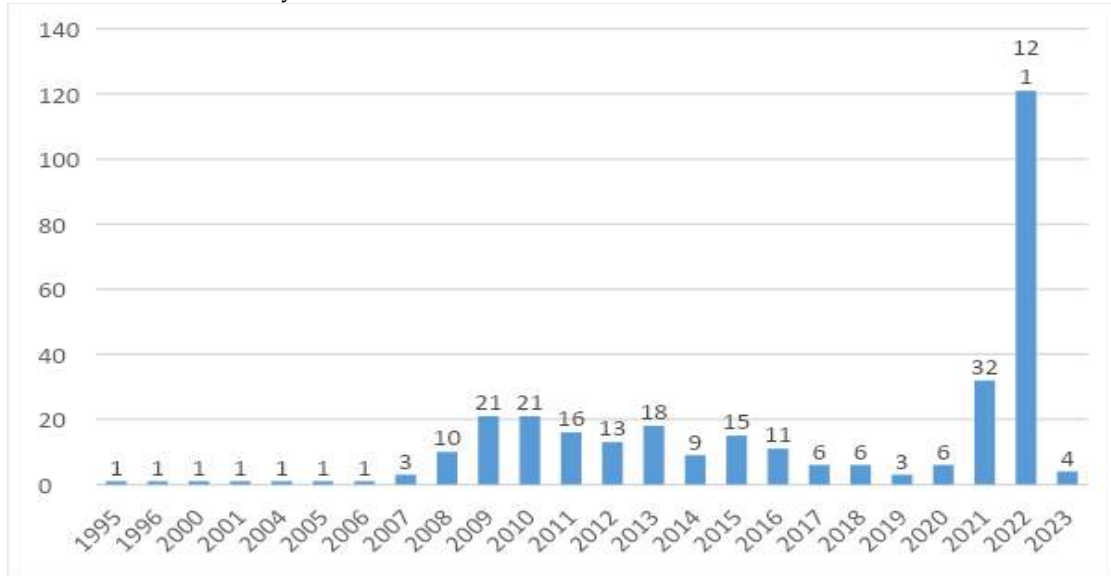
Bu değişen ihtiyaçları karşılayan yeni bir dünya formu bulunmaktadır, adı Metaverse'dir. Zuckerberg, Metaverse'u "sadece içeriği görüntülemek yerine içinde bulunduğunuz bir internet" olarak tanımlamaktadır. Aslında, Metaverse şu anda tamamlanmamış bir üründür (Ahn vd., 2022). Ancak, hem insanlar hem de işletmeler Metaverse dünyasına büyük ilgi göstermektedir. Facebook altyapı çalışmaları için 10 milyar dolar harcamayı planlamaktadır (Tan, 2021). Microsoft, Unity Software, Roblox Corp. (RBLX), Amazon.com, Autodesk ve Nvidia gibi işletmelerin hisseleri gerçek dünyada olduğu gibi Metaverse altyapısında da satın alınabilmektedir (Duggan, 2021). Nike, Metaverse'de ticari marka başvurularına sahiptir (Golden, 2021). Metaverse, farklı sosyal etkinlikler aracılığıyla gerçek hayat deneyimleri sunmaktadır (Jovanović ve Milosavljević, 2022), Spor yapma (Huang vd., 2022) veya müze sergilerini ziyaret etme (Choi ve Kim, 2017), sanat eseri (Kugler, 2021) ve arazi (Yagci, 2022) alım satımı yapabilmek örnek olarak gösterilebilmektedir. Bu veriler ışığında, Metaverse'un insan hayatı için ne kadar önemli hale geldiğini söylenebilmektedir. Değişen insan ihtiyaçlarının tatmininde, Metaverse yükselen bir platform olarak düşünülebilmektedir. Neden tamamlanmamış bir ürün bu kadar çok ilgi çekiyor? sorusuna bu makale, mevcut fiziksel dünyanın insan ihtiyaçlarını karşılayamaması ve insan ihtiyaçlarının sürekli değişmesini bir cevap olarak sunmaya çalışmaktadır. Bu nedenle, ihtiyaçları tatmin edilmemiş olanlar, Metaverse'un bu ihtiyaçları karşılayabileceği umuduyla bu ürüne büyük talep göstermektedir.

Metaverse Kavramını Anlamak

"Metaverse", kavramının kelime anlamı "Meta-evren" dir. Aslında bu terim, Neal Stephenson'un 1992'de yayınladığı ve insanların çevrimiçi dünyayı keşfetmek için dijital avatarlar kullandığı "Snow Crash" adlı bilim kurgu romanına dayanmaktadır (Huddleston, 2021). Metaverse, "... sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik ve video gibi birden çok teknoloji ögesinin birleşimidir ve kullanıcılar bu dijital evrende 'yaşar'" şeklinde tanımlanabilmektedir (Snider ve Molina, 2021). Bu yeni dünya birçok gelişen teknoloji tarafından desteklenmektedir (Laviola vd., 2021; Dwivedi vd., 2022; Huynh-The vd., 2023). Bu teknolojiler: Artırılmış Gerçeklik (AG), Sanal Gerçeklik (SG) (Pooyandeh vd., 2022), Blok Zinciri (Roy, 2022), Lifelogging (Bolger, 2021'den aktaran Kelly 2016), Yapay Zeka (YZ) (Arroyo vd., 2011), Nitelikli Fikrî Tapu (NFT) (Mofokeng ve Fatima, 2018), Karma Gerçeklik (KG) (Ryskeldiev vd., 2018), Genişletilmiş Gerçeklik (GG) (Çöltekin vd., 2020), Ayna Dünyaları ve Sanal Dünyalar (Lee vd., 2011) şeklindedir. İnsanlar birbirleriyle, bu üç boyutlu (3B) dünyada (Arroyo vd., 2011; Reaume, 2022; Ball, 2021) zaman ve mekân gibi herhangi bir fiziksel kısıtlama olmaksızın etkileşimde bulunabilmektedirler (Owens vd., 2011; Lee ve Kim, 2022).

Metaverse'nin popülaritesi, Facebook'un 2021 yılında adını "Meta" olarak değiştirmesiyle aniden artmıştır ve bu konu hala yoğun bir şekilde tartışılmaktadır. İlk makale 1995 yılında "Nasil Bir Metaverse İnşa Edilir" başlığıyla yayımlandı (Budiansky, 1995). Şekil 1, bu konuya olan son zamanlardaki olağanüstü ilgiyi göstermektedir.

Tablo 1. Yıllara Göre Yayımlanan Metaverse Makaleleri

Kaynak: Yazar tarafın oluşturulmuştur <https://www.webofscience.com/>

Tablo 1, Metaverse üzerine yapılan makalelerin 2007 yılında artmaya başladığını göstermektedir. 2009 ile 2013 yılları arasındaki dönemde makale sayısı 15'in üzerindeyken, 2022 yılında yayımlanan makale sayısı, tüm yıllar arasında en yüksek sayı olan 121'dir.

Metaverse'ye olan ilgi sadece akademik çevrelerde değil, birçok farklı alanda da artmıştır; çünkü Metaverse sosyal öz yeterliliği artırırken, genç nesiller olan milenyum ve Z kuşağında yalnızlığı azaltmaktadır (Oh vd., 2023). Toplumun dörtte birinin en azından günde bir saatini Metaverse'de

geçireceği ve 2026 yılına kadar bu şekilde sosyalleşileceği tahmin edilmektedir (Zallio ve Clarkson, 2022).

Metaverse'nin, çeşitli alanlarda insanlara daha çeşitli fırsatlar ve bilgi sağlayacağı öngörülmektedir: Sürdürülebilir eğitim (Lee ve Hwang, 2022), daha kolay ve etkileşimli öğrenme ve öğretme ve e-öğrenme (Díaz, 2020; Dahan vd., 2022) gibi eğitim alanında fırsatlar sunduğu düşünülmektedir. Örneğin, radyoaktivite dersleri gibi bazı tehlikeli konular tamamen güvenli bir ortamda gerçekleştirilebilir (Kanematsu vd., 2014). Uçak bakım eğitimi daha ucuz ve ölçeklenebilir hale gelebilir (Siyaeve ve Jo, 2021), vb. Metaverse ayrıca insanların yaratıcılığına olumlu bir şekilde etki etmektedir, bu da yapıcı eğitimi geliştirmektedir (Hwang, 2023). Öğretim faaliyetleri ilköğretim öğrencilerinin öğrenci odaklı eğitimi gibi Metaverse tarafından desteklenebileceği düşünülmektedir (Suh ve Ahn, 2022). Yalın öğretim (Hines ve Netland, 2022), daha gerçekçi ve üç boyutlu kimliklerle daha iyi bir çevrimiçi eğitim, etkileşimli iletişim (Liu ve Zhang, 2012; Guo ve Gao, 2022), sanal gerçeklik (SG) teknolojisi, oyunlaştırılmış öğrenme (Getchell vd., 2010; Chen, 2022) ve kişiselleştirilmiş öğrenme (Wang ve Shin, 2022) eğitim anlamında Metaverse dünyasının sağlayabileceği faydalardandır. Ayrıca, bir araştırma, öğrencilerle dijital orman rekreasyon deneyi yapmış ve dijital orman rekreasyonunun, gençler arasında çevresel endişelerin farkındalığını artırmak için huzurlu platformlara ihtiyaç duyan öğrencilerin insan-doğa etkileşimini etkileyebilecek potansiyele sahip olduğunu sonucuna ulaşmıştır (Jaung, 2022).

Sağlık sektörü de Metaverse'ten büyük ölçüde faydalanmaktadır (Ko ve Jang, 2014; Situmorang, 2022a; Ifdil vd., 2022; Yin vd., 2022). Kamu sağlığı (Bhattacharya vd., 2022), tele tıp, klinik bakım, eğitim (Almarzouqi vd., 2022), fiziksel uygunluk, veterinerlik, ilaç (Bansal vd., 2022) ve gastroenteroloji (Zhang vd., 2022) büyük ölçüde Metaverse tarafından etkilenmektedir. Sağlık hizmetleri için Metaverse, sağlık hizmetinin uzaklığından kaynaklanan rahatlığa sahip bir iş modeli olarak düşünülebilir (Lee, 2022). Aynı zamanda tıpta bilişsel gerilemeyi önlemek için fırsatlar sunmaktadır (Zhou vd., 2022).

Metaverse ayrıca iş hayatını derinden etkilemektedir. Örneğin, Metaverse Turizmi sürdürülebilir bir turizm şekli sunmaktadır (Go ve Kang, 2022). Metaverse bazı insanların seyahat kaygılarını azaltabilir (Zaman vd., 2022). Aynı zamanda Metaverse'un ulaşım endüstrisinin sürdürülebilir özellikler kazanmasına yardımcı olabileceği öngörülmektedir (Pamucar vd., 2022). Lüks kozmetik markalarının tüketimine göre, NFT ve Metaverse kullanmak yeni pazarlama stratejileri oluşturmada yardımcı olabilecektir. Gelecekte, Metaverse'u kullanan markaların hayatta kalacağı öngörülmektedir (Lee ve Kwon, 2022). Erken benimseyenler ve büyük sermayeli işletmeler, geç benimseyen ve küçük sermayeli işletmelere kıyasla daha fazla gelir elde edeceği görülmüştür (Aharon vd., 2022). Ayrıca, titiz bir müşteri deneyimi sunmak, iş stratejilerinde Metaverse'u benimsemek ve uygulamak isteyen işletmeler, diğer işletmelere göre fark yaratacaktır (Golf-Papez vd., 2022). Moda sektörü Metaverse ile yoğun etkileşimde olan bir sektördür. Örneğin; Fransız yüksek moda, Metaverse ile ilişkilidir (Armitage, 2022) ayrıca H&M gibi büyük moda işletmeleri de Metaverse'a yatırım yapmaktadır. Perakende sektörü Metaverse hedeflediğinde, tanıtım stratejilerini tasarlarlarken bütünsel ve genel bir yaklaşım benimsemelidir (Bourlakis vd., 2009). İş dünyası ve şehirler de çalışma modellerinden etkilenmektedir. Uzaktan çalışma, bireylerin megakentlerden uzaklaşma niyetini güçlendirirken aynı zamanda Metaverse ofisleri de etkiler. Böylece Metaverse, megakentler üzerindeki baskıyı azaltma yolu sunar (Choi, 2022).

Avantajlarının yanı sıra, Metaverse aynı zamanda bazı zorluklara da sahiptir. Örneğin, siber güvenlik zayıflıkları bu platformları savunmasız hale getirmektedir (Pooyandeh vd., 2022).

Metaverse dünyasındaki temsilimize Avatar denmektedir. Avatarların gizliliğinin güvenliği, güvenliğin sorunlarının son derece kritik bir yönüdür (Al-Ghaili, 2022). Bu yeni dünyada yeni iş modelleri geliştirildiğinden, yeni etik kurallar geliştirme ihtiyacı vardır (Anshari vd., 2022).

İNSAN İHTİYAÇLARI İÇİN TEORİK ARKA PLAN

Pazarlama bilimi genel olarak ihtiyaçların tatminine dayanmaktadır. Modern işletmeler, bugün ürün ve hizmetlerini pazarlamak için tüketici ihtiyaçlarının özelliklerini anlamaya çalışmaktadır. Bu süreç, müşterilere ulaşmak ve ömür boyu değeri yakalamak için büyük miktarda para ve çaba harcamayı içerir. Dolayısıyla, ihtiyaçların özellikleri önem taşır.

İhtiyaçların, insanlar kendilerini yoksun hissettiğinde ortaya çıktığı bilinmektedir (Kotler vd., 2020). İnsan hayatı, "bakım ihtiyacı" ile başlar ve devam eder (Kerins vd., 2018). Örneğin, bir bebek için bakımveren, giysi, yiyecek gibi bakım ihtiyaçları için ürünler satın alır. Bunlar fiziksel ihtiyaçlardır (Kotler vd., 2020) ve insan yaşamının temel ihtiyaçlarıdır. Zaman içinde ihtiyaçların tatmin edilmesi için karar veren kişi değişir (Jobber ve Lancaster, 2020).

Tüm ihtiyaçlar yetişkinler için önemlidir, ancak aralarında bir hiyerarşi olması gerekmektedir. Maslow, fizyolojik ihtiyaçlarla başlayan ve güvenlik, aitlik ve sevgi, saygı ve kendini gerçekleştirme ile devam eden bir ihtiyaçlar hiyerarşisi sunar. Sonraki seviyelerdeki ihtiyaçlar, fizyolojik ihtiyaçlar tatmin edilmeden karşılanmaz. Örneğin, yiyecek ihtiyacı olan bir kişinin, zihinsel kapasitesini geliştirmeyi düşünmesi az rastlanacak bir durumdur. Maslow'un hiyerarşisinin birinci ve ikinci basamağında yer alan ihtiyaçlar, "fiziksel ihtiyaçlar", son üç basamakta yer alan ihtiyaçlar ise "sosyal ihtiyaçlar" olarak tanımlanabilmektedir. Ancak, Maslow bu hiyerarşiyi iki kategoriye ayırır: büyüme ihtiyaçları (growth needs) ve eksiklik ihtiyaçları (deficiency needs) (Noltmeyer vd., 2021). Fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçları eksiklik ihtiyaçları olarak sınıflandırılırken, aşk ve aidiyet, özsaygı ve kendini gerçekleştirme büyüme ihtiyaçları kategorisinde değerlendirilmektedir. Fizyolojik ihtiyaçların tatmin edilmesinin ardından güvenlik ihtiyaçları gelir. Güvenlik, herhangi bir ortamda kendini iyi, konforlu hissetmek anlamındadır. Maslow'un büyüme ihtiyaçları olarak tanımladığı şey, sosyal ihtiyaçlardır. Aşk ve aidiyet, özsaygı ve kendini gerçekleştirme toplumla birlikte karşılanmaktadır.

Sosyal ihtiyaçların doğasını anlamak için Psikoloji disiplininin yararlanmak mümkündür. Örneğin, bir motivasyon teorisi olan Kendi Kendine Belirleme Kuramı (KKBK), üç temel psikolojik ihtiyacı kavramsallaştırır (Van den Broeck vd., 2016; Hsu vd., 2019): özerklik, yetkinlik ve ilişkisel gereksinimler. Özerklik, irade ve istek deneyimi ile ilişkilidir. Bu ihtiyacın tatmin edilmesi bütünlük duygusu sağlar, ancak bu ihtiyaç engellendiğinde baskı hissi deneyimler. Yetkinlik, etkililik ve ustalık deneyimiyle ilişkilidir. Bir kişi yetkin hissederken yeteneklerini, becerilerini ve uzmanlığını kullanılır ve geliştirilir. Bu ihtiyacın engellenmesi bir kişiyi etkisiz hissettirir. İlişkisel gereksinimler, sıcaklık, bağlanma ve bakım deneyimidir. Bu ihtiyacın tatmin edilmesi, diğer insanlarla bağlantı kurmak ve onlar için anlamlı olmakla gelir. Sosyal yabancılaşma, dışlanma ve yalnızlık hissi yaşandığında "ilişkisel gereksinimler" engellenir (Vansteenkiste vd., 2020). KKBK, aynı zamanda Bilişsel Değerlendirme Kuramı (BDK), Organistik Entegrasyon Kuramı (OEK), Nedensellik Yönelimleri Kuramı (NYK), Temel Psikolojik Gereksinimler Kuramı (TPGK), Hedef İçerikleri Kuramı (HİK) ve İlişkiler Motivasyon Kuramı (İMK) gibi birkaç mini teori içerir (Ryan, 2009; Deci ve Ryan, 2014). BDK içsel motivasyonu ortaya çıkarırken, OEK dışsal motivasyona dayanır. NYK, yönelimlerin motivasyon ve davranış üzerindeki genelleşmiş etkilerini önerir (Hager vd., 2020). TPGK, psikolojik sağlık ve iyi olma yönünden psikolojik ihtiyaçları tartışır. HİK, içsel ve dışsal hedeflere dayanır ve motivasyonda

etkilidir ve İMK ise insan etkileşiminin önemini vurgular. Toplamda, KKBK, insan psikolojik ihtiyaçlarını anlamak için son derece faydalı bir kuramdır.

Bir başka teori olan, "İhtiyaç Teorisi" ekonomiden köken alır ve parayla mutluluk satın alınabilir şeklinde ifade eder (Howell vd., 2013). Ekonomi, insan ihtiyaçları üzerine temellendirilmiştir. Sınırlı kaynakları sınırsız insan ihtiyaçlarını karşılamak için nasıl tahsis edeceğini analiz eden bir bilim dalıdır. Değiş tokuş aracı olarak para, ihtiyaç tatmin sürecinde aracı bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, para finansal ihtiyaçlar başlığı altında ele alınabilmektedir. Algılanan finansal ihtiyaçlar tüketiciden tüketiciye farklılık gösterir ve mevcut ve gelecekteki tüketim arasında bir ayrım yapar. Mevcut tüketim daha düşük seviye bir ihtiyaç olarak kabul edilirken, gelecekteki tüketim daha yüksek seviye bir ihtiyaçtır (Xiao ve Noring, 1994). Bugün büyük teknoloji işletmeleri, Metaverse'e büyük miktarda para harcamaktadırlar (Riva ve Wiederhold, 2022). Örneğin, Metaverse dünyasında bir arsa 4.3 milyon dolar gibi bir fiyata satılmıştır (Yağcı, 2022). Tokens.com, Decentraland'deki bir arsa için neredeyse 2.5 milyon dolar harcarken, Republic Realm Sandbox'ta sanal bir arsa parseli için rekor kıran 4.3 milyon dolar harcamıştır (Dilella ve Day, 2022). Arazinin yanı sıra, sanat alanında da Metaverse üzerinden birçok eser alım satımı yapılabilmektedir. 2021 yılında Beeple tarafından yapılan bir JPEG dosyası, bir açık artırmada 69.3 milyon dolar fiyatla değerlendirilmiştir (Kugler, 2021). Özetle, sanat, eğitim ve yatırım gibi birçok farklı alanda, Metaverse'ün birçok rutini değiştireceği tahmin edilmektedir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu çalışma, Metaverse dünyasına odaklanarak çağdaş insan ihtiyaçlarını kavramsallaştırmaya çalışmaktadır. İş modellerinin, sağlık hizmetlerinin, boş zaman etkinliklerinin, sosyal hayatın, ekonominin, sahipliğin, eğitimin, özgürlüğün, etğin ve sanatın Metaverse dünyası tarafından etkilendiğini bilinmektedir (Diyadin Lenger, 2022). Ekonomi, pazarlama, iş modelleri ve bireylerin yaşamlarının da büyük ölçüde değişeceği beklenmektedir. Yeni ihtiyaçların bu alanlarda ortaya çıkması da beklenmektedir. Örneğin, Metaverse sayesinde fiziksel dünyadaki bir hastaneye erişimi olmayan herkes, sağlık sistemine kolayca ulaşabileceği görülmüştür (Ko ve Jang, 2014; Thomason, 2021).

Bazı insan ihtiyaçlarının tam olarak karşılanamayabileceğini biliyoruz. Ancak Metaverse dünyası, bireylere bu tatmin edilmemiş ihtiyaçların tam olarak tatmin edileceği bir ortam sunacağı düşünülmektedir. İnsanlar Metaverse dünyasıyla daha çok "varlık götorebilir" ve bu daha fazla "varlık gösterme hali", gerçek yaşamlarını olumlu yönde etkileyebileceği düşünülmektedir. Dahası, Metaverse dünyası yeni ihtiyaçlar bile üretebileceği düşünülebilir. Spekülatif bir örnek olarak: Bir kişi şiddete eğilim gösteriyorsa, bu ihtiyacın tatmin edilmesi yasal sistem tarafından yasaklandığı için, bu kişi Metaverse dünyasında şiddetli davranma özgürlüğüne sahip olabilir. Böylece fiziki dünyadaki suç oranı azalabilir. Başka bir deyişle, bu iki farklı dünya birbirlerini karşılıklı olarak besler. Metaverse'deki yeni temel ihtiyaçlar, teknik ekipman, enerji ve internet olarak ortaya çıkmaktadır. Metaverse, fiziksel dünyada birçok insan için zaman tasarrufu sağlar. Örneğin, insanlar çalışabilir, kolayca yeni bir dil öğrenebilir (Liu ve Zhang, 2012), sağlık hizmeti alabilir (Situmorang, 2022b) veya evde arkadaşlarıyla buluşabilirler. Para tasarrufu, şu anda zaman tasarrufunun bir yan ürünüdür. Örneğin, insanlar ihtiyaçlarını dışarı çıkmadan karşılayabilirler, bu da taksi ödemesi yapma veya bir kafede kahve içme gibi masraflar gerektirmez.

Küresel dünyada, insanoğlunun ihtiyaçlarının sonsuz doğasının, sınırlı kaynaklarla uyumlu hale getirilmesi zorlu bir denge oluşturuyor. Doğal kaynakların hızla tükenmesi ve çevresel endişelerin yükselmesi, bu dengeyi daha da hassas hale getirmiştir. Günümüzde, insanlar dünyanın kaynaklarını hızla tüketmekte ve bu durum, gelecekte kaynak sıkıntısının kaçınılmaz

olduğu endişesini artırmaktadır. Kuraklık, iklim değişikliği ve su kıtlığı gibi büyük çevresel sorunlar, geleceğin zorluklarını daha karmaşık hale getirmektedir.

Ancak, su sıkıntısı sadece bu sorunların yüzeyini çizmektedir. Su krizi, gıda güvencesi, enerji üretimi ve sanitasyon gibi birçok alana etki etmektedir. Su kıtlığına bağlı olarak gıda üretimi zorlanmakta ve açlık tehlikesi artmaktadır. Aynı zamanda, sanitasyon eksikliği su kaynaklarını daha da kirletmekte ve sağlık sorunlarını beraberinde getirmektedir. Bu durum, gelecekte sürdürülebilir bir yaşamın sadece su sıkıntısı ile değil, tüm çevresel dinamikleri içeren bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini göstermektedir. Bu bağlamda, geleneksel dünya sınırlarının dışına çıkan yeni çözüm alanları öne çıkmaktadır. Metaverse gibi dijital dünya kavramları, fiziksel dünyada karşılanamayan ihtiyaçları dijital platformlarda tatmin etme potansiyelini sunmaktadır. Metaverse, tamamen farklı bir deneyim sunma kapasitesi ile öne çıkarken, insanların sınırlı kaynaklar ve fiziksel engeller olmadan daha özgür bir şekilde kendilerini ifade etmelerine olanak tanımaktadır.

Bu analiz, işletmelerin ve pazarlama stratejilerinin, değişen ve gelişen insan ihtiyaçlarına uygun şekilde dönüşmesi gerektiğini vurgulamaktadır. İhtiyaçlar sürekli evrildiğinden, işletmelerin de bu değişen ihtiyaçlara cevap verebilecek esneklikte olmaları önemlidir. Metaverse gibi yeni platformlar, insan ihtiyaçlarını farklı bir boyutta ele alarak, geleneksel sınırlamaların ötesine geçmeyi hedeflemektedir.

Sonuç olarak, insanoğlunun ihtiyaçları ile kaynakların sınırlılığı arasındaki denge, günümüzde daha da karmaşık hale gelmiştir. Çevresel sorunlar ve artan ihtiyaçlar, geleceğin zorluklarını belirlemektedir. Metaverse gibi yeni dijital dünya kavramları, bu değişen ihtiyaçlara uyum sağlama potansiyeli taşıdığı için büyük ilgi görmektedir. İşletmeler, değişen ihtiyaçlara uygun çözümler sunarak geleceğe yönelik stratejilerini şekillendirmelidirler.

KAYNAKÇA

Aharon, D. Y., Demir, E., and Siev, S. (2022). Real Returns from Unreal world? Market reaction to Metaverse disclosures. *Research in International Business and Finance*, 63, 101778.

Ahn, S. J., Kim, J., and Kim, J. (2022). The Bifold Triadic Relationships Framework: A Theoretical Primer for Advertising Research in the Metaverse. *Journal of Advertising*, 51(5), 592-607.

Al-Ghaili, A. M., Kasim, H., Al-Hada, N. M., Hassan, Z., Othman, M., Hussain, T. J., ...and Shayea, I. (2022). A Review of Metaverse's Definitions, Architecture, Applications, Challenges, Issues, Solutions, and Future Trends. *IEEE Access*.

Almarzouqi, A., Aburayya, A., and Salloum, S. A. (2022). Prediction of User's Intention to Use Metaverse System in Medical Education: A Hybrid SEM-ML Learning Approach. *IEEE Access*, 10, 43421-43434.

Anshari, M., Syafrudin, M., Fitriyani, N. L., and Razzaq, A. (2022). Ethical Responsibility and Sustainability (ERS) Development in a Metaverse Business Model. *Sustainability*, 14(23), 15805.

Armitage, J. (2022). Rethinking Haute Couture: Julien Fournié in The Virtual Worlds of The Metaverse. *French Cultural Studies*. 34(2) 129-146.

Armstrong, G., Denize, S., Volkov, M., Adam, S., Kotler, P., Ang, S. H., Love, A., Doherty, S., and van Esch, P. (2020). *Principles of Marketing*. (8th ed.) Pearson Education Australia.

Arroyo, A., Serradilla, F., and Calvo, O. (2011). Adaptive Fuzzy Knowledge-Based Systems for Control Metabots' Mobility on Virtual Environments. *Expert Systems*, 28(4), 339-352.

Ball, M., (2021), Framework for the Metaverse, <https://www.matthewball.vc/all/forwardtothemetaverseprimer>, Accessed: 19.03.2022

Bansal, G., Rajgopal, K., Chamola, V., Xiong, Z., and Niyato, D. (2022). Healthcare in Metaverse: A Survey on Current Metaverse Applications in Healthcare. *Ieee Access*, 10, 119914-119946.

Bhattacharya, S., Varshney, S., and Tripathi, S. (2022). Harnessing Public Health with "Metaverse" Technology. *Frontiers in Public Health*, 10, 4452, 1-6.

Bolger, R. K. (2021). Finding Wholes in the Metaverse: Posthuman Mystics as Agents of Evolutionary Contextualization. *Religions*, 12(9), 768, 1-15.

Bourlakis, M., Papagiannidis, S., and Li, F. (2009). Retail Spatial Evolution: Paving the Way from Traditional to Metaverse Retailing. *Electronic Commerce Research*, 9(1), 135-148.

Budiansky, S. (1995). How to Build a Metaverse. *New Scientist*, 148(1999), 32-35.

Chen, Z. (2022). Exploring the Application Scenarios and Issues Facing Metaverse Technology in Education. *Interactive Learning Environments*, 1(13), 1049-4820.

Choi, H. Y. (2022). Working in the Metaverse: Does Telework in a Metaverse Office Have the Potential to Reduce Population Pressure in Megacities? Evidence from Young Adults in Seoul, South Korea. *Sustainability*, 14(6), 3829, 1-17.

Çöltekin, A., Lochhead, I., Madden, M., Christophe, S., Devaux, A., Pettit, C., ... and Hedley, N. (2020). Extended Reality in Spatial Sciences: A Review of Research Challenges and Future Directions. *ISPRS International Journal of Geo-Information*, 9(7), 439, 1-29.

Dahan, N. A., Al-Razgan, M., Al-Laith, A., Alsoufi, M. A., Al-Asaly, M. S., and Alfakih, T. (2022). Metaverse Framework: A Case Study on E-Learning Environment (ELEM). *Electronics*, 11(10), 1616, 2-13.

Deci, E. L., and Ryan, R. M. (2014). Autonomy and Need Satisfaction in Close Relationships: Relationships Motivation Theory. *Human Motivation and Interpersonal Relationships*, 53-73. Springer.

Díaz, J. (2020). Virtual World as A Complement to Hybrid and Mobile Learning. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (ijET)*, 15(22), 267-274.

Dilella, C. and Day, A. (2022), Investors are Paying Millions for Virtual Land in The Metaverse, <https://www.cnn.com/2022/01/12/investors-are-paying-millions-for-virtual-land-in-the-metaverse.html>, Accessed: 14.02.2022

Diyadin-Lenger, A., (2022). Digital Transformation in the Digital World the Metaverse: The New Era on the Internet. In Handbook of Research on Digital Transformation Management and Tools (pp. 199-217). IGI Global.

Duggan, <https://money.usnews.com/investing/slideshows/metaverse-stocks-to-buy>, Accessed: 08.11.2021

Duggan, <https://money.usnews.com/investing/slideshows/metaverse-stocks-to-buy>, Accessed: 19.03.2022

Dwivedi, Y. K., Hughes, L., Baabdullah, A. M., Ribeiro-Navarrete, S., Giannakis, M., Al-Debei, M. M., ... and Wamba, S. F. (2022). Metaverse beyond the hype: Multidisciplinary Perspectives on Emerging Challenges, Opportunities, and Agenda for Research, Practice and Policy. *International Journal of Information Management*, 66, 102542, 1-55.

Forouzan, F., Teimouri, H., and Safari, A. (2020). Leisure Time Management in The Getchell, K., Oliver, I., Miller, A., and Allison, C. (2010). Metaverses as a platform for game-based learning. In *2010 24th IEEE International Conference on Advanced Information Networking and Applications* (pp. 1195-1202). IEEE.

Go, H., and Kang, M. (2022). Metaverse Tourism for Sustainable Tourism Development: Tourism Agenda 2030. *Tourism Review*, 78(2), 381-394.

Golden, 2021. <https://www.cnbc.com/2021/11/02/nike-is-quietly-preparing-for-the-metaverse.html>, "Nike is Quietly Preparing for the Metaverse", Accessed: 12.01.2022.

Golf-Papez, M., Heller, J., Hilken, T., Chylinski, M., de Ruyter, K., Keeling, D. I., and Mahr, D. (2022). Embracing Falsity Through the Metaverse: The case of Synthetic Customer Experiences. *Business Horizons*, 65(6), 739-749.

Guo, H., and Gao, W. (2022). Metaverse-Powered Experiential Situational English-Teaching Design: An Emotion-Based Analysis Method. *Frontiers in Psychology*, 13, 1-9.

Hagger, M. S., and Hamilton, K. (2021). General Causality Orientations in Self-Determination Theory: Meta-Analysis and Test of a Process Model. *European Journal of Personality*, 35(5), 710-735.

Hines, P., and Netland, T. H. (2022). Teaching a Lean masterclass in the Metaverse. *International Journal of Lean Six Sigma* Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print.

Holland, J. (2007). Emotions and Research. *International Journal of Social Research Methodology*, 10(3), 195-209.

Howell, R. T., Kurai, M., and Tam, L. (2013). Money Buys Financial Security and Psychological Need Satisfaction: Testing Need Theory in Affluence. *Social Indicators Research*, 110(1), 17-29.

Hsu, H. C. K., Wang, C. V., and Levesque-Bristol, C. (2019). Reexamining the Impact of Self-Determination Theory on Learning Outcomes in The Online Learning Environment. *Education and information technologies*, 24(3), 2159-2174.

<https://water.org/our-impact/water-crisis/>, Accessed: 02.09.2022.

Huang, Z., Choi, D. H., Lai, B., Lu, Z., and Tian, H. (2022). Metaverse-based Virtual Reality Experience and Endurance Performance in Sports Economy: Mediating Role of Mental Health and Performance Anxiety. *Frontiers in Public Health*, 10, 1-17.

Huddleston, (2021). <https://www.cnbc.com/2021/11/03/how-the-1992-sci-fi-novel-snow-crash-predicted-facebooks-metaverse.html>, Accessed: 19.03.2022

Huynh-The, T., Pham, Q. V., Pham, X. Q., Nguyen, T. T., Han, Z., and Kim, D. S. (2023). Artificial Intelligence for The Metaverse: A Survey. *Engineering Applications of Artificial Intelligence*, 117, 105581.

Hwang, Y. (2023). When Makers Meet the Metaverse: Effects of Creating NFT Metaverse Exhibition in Maker Education. *Computers & Education*, 194, 104693.

Ifdil, I., Situmorang, D. D. B., Firman, F., Zola, N., Rangka, I. B., and Fadli, R. P. (2022). Virtual Reality in Metaverse for Future Mental Health-Helping Profession: An Alternative Solution to The Mental Health Challenges of the COVID-19 Pandemic. *Journal of Public Health*, 4(1), e142-e143.

Jaung, W. (2022). Digital Forest Recreation in The Metaverse: Opportunities and Challenges. *Technological Forecasting and Social Change*, 185.

Jobber, D. and Lancaster, G. (2020). *Selling and Sales Management*. Tent edition. Pearson.

Jovanović, A., and Milosavljević, A. (2022). VoRtex Metaverse Platform for Gamified Collaborative Learning. *Electronics*, 11(3), 317.

Kanematsu, H., Kobayashi, T., Barry, D. M., Fukumura, Y., Dharmawansa, A., and Ogawa, N. (2014). Virtual STEM Class for Nuclear Safety Education in Metaverse. *Procedia Computer Science*, 35, 1255-1261.

Kaur, A. (2013). Maslow's Need Hierarchy Theory: Applications and Criticisms. *Global Journal of Management and Business Studies*, 3(10), 1061-1064.

Kelly, Kevin. 2016. *The Inevitable: Understanding the 12 Technological Forces That Will Shape Our Future*. Penguin Publishing Group. London.

Kerins, P., Casserly, A. M., Deacy, E., Harvey, D., McDonagh, D., and Tiernan, B. (2018). The Professional Development Needs of Special Needs Assistants in Irish Post-Primary Schools. *European Journal of Special Needs Education*, 33(1), 31-46.

Ko, E., and Jang, J. (2014). The Virtual Device Managing Module of the Metaverse Assisted Living Support System. In *Proceedings of the International Conference on Modeling, Simulation and Visualization Methods (MSV)*. The Steering Committee of The World Congress in Computer Science, Computer Engineering and Applied Computing.

Koo, C., Kwon, J., Chung, N., and Kim, J. (2022). Metaverse Tourism: Conceptual Framework and Research Propositions. *Current Issues in Tourism*, 26(20), 3268-3274.

- Kremer, W. and Hammond, C. (2013). <https://www.bbc.com/news/magazine-23902918>, "Abraham Maslow and the pyramid that beguiled business", Accessed: 03.08.2022
- Kugler, L. (2021). Non-fungible Tokens and the Future of Art. *Communications of the ACM*, 64(9), 19-20.
- Lapsley, D. K., and Stey, P. C. (2011). Id, Ego, and Superego. *Encyclopedia of Human Behavior*, 2.
- Laviola, E., Gattullo, M., Manghisi, V. M., Fiorentino, M., and Uva, A. E. (2021). Minimal AR: Visual Asset Optimization for the Authoring of Augmented Reality Work Instructions in Manufacturing. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 119, 1769-1784.
- Lee, C. W. (2022). Application of Metaverse Service to Healthcare Industry: A Strategic Perspective. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(20), 13038, 1-14.
- Lee, H., and Hwang, Y. (2022). Technology-Enhanced Education through VR-Making and Metaverse-Linking to Foster Teacher Readiness and Sustainable Learning. *Sustainability*, 14(8).
- Lee, J., and Kwon, K. H. (2022). Novel Pathway Regarding Good Cosmetics Brands by NFT in The Metaverse World. *Journal of Cosmetic Dermatology*, 21(12), 6584-6593.
- Lee, S. G., Trimi, S., Byun, W. K., and Kang, M. (2011). Innovation and Imitation Effects in Metaverse Service Adoption. *Service Business*, 5(2), 155-172.
- Lee, U. K., and Kim, H. (2022). UTAUT in Metaverse: An "Ifland" Case. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 17(2), 613-635.
- Leonard-Barton, D. (1981). Voluntary simplicity lifestyles and energy conservation. *Journal of Consumer Research*, 8(3), 243-252.
- Liu, X., and Zhang, J. (2012). Foreign Language Learning Through Virtual Communities. *Energy Procedia*, 17, 737-740.
- Loh, D., Schapper, J., and Wrathall, J. (2000). The Maslow Revival: Maslow's Hierarchy of Needs as A Motivational Theory. Monash University, Faculty of Business and Economics, Department of Management.
- McLeod, S. (2007). Maslow's Hierarchy of Needs. *Simply Psychology*, 1, 1-18.
- Merriam-Webster, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/subconscious>, Accessed: 01.09.2022
- Mofokeng, N., and Fatima, T. (2018). Future Tourism Trends: Utilizing Non-Fungible Tokens to Aid Wildlife Conservation. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 7(4), 1-20.
- Noltmeyer, A., James, A. G., Bush, K., Bergen, D., Barrios, V., and Patton, J. (2021). The Relationship Between Deficiency Needs and Growth Needs: The Continuing Investigation of Maslow's Theory. *Child & Youth Services*, 42(1), 24-42.

Oh, H. J., Kim, J., Chang, J. J., Park, N., and Lee, S. (2023). Social Benefits of Living in The Metaverse: The Relationships Among Social Presence, Supportive Interaction, Social Self-Efficacy, and Feelings of Loneliness. *Computers in Human Behavior*, 139, 107498.

Owens, D., Mitchell, A., Khazanchi, D., and Zigurs, I. (2011). An Empirical Investigation of Virtual World Projects and Metaverse Technology Capabilities. *ACM SIGMIS Database: the DATABASE for Advances in Information Systems*, 42(1), 74-101.

Owens, D., Mitchell, A., Khazanchi, D., and Zigurs, I. (2011). An Empirical Investigation of Virtual World Projects and Metaverse Technology Capabilities. *ACM SIGMIS Database: the DATABASE for Advances in Information Systems*, 42(1), 74-101.

Pamucar, D., Deveci, M., Gokasar, I., Tavana, M., and Köppen, M. (2022). A Metaverse Assessment Model for Sustainable Transportation Using Ordinal Priority Approach and Aczel-Alsina Norms. *Technological Forecasting and Social Change*, 182, 121778.

Pooyandeh, M., Han, K. J., and Sohn, I. (2022). Cybersecurity in the AI-Based Metaverse: A Survey. *Applied Sciences*, 12(24), 12993, 1-23.

Reaume, A. (2022), What Is the Metaverse? Its Meaning and What You Should Know, https://seekingalpha.com/article/4472812-what-is-metaverse?external=true&gclid=Cj0KCQiApL2QBhC8ARIsAGMm-KG0P7Ticet-4brU2hxzd5O39SWJAWVCogW0iaNkwicZDv20o5l9I0saAhr4EALw_wcB&utm_campaign=14926960698&utm_medium=cpc&utm_source=google&utm_term=127894704186%5Edsa-1427141793820%5E%5E552341146729%5E%5E%5E%5Eg., Accessed: 19.03.2022

Reunanen T., Windahl R., and Vanharanta H. (2016). Innovativeness Through Time Management. In: Kantola J., Barath T., Nazir S., Andre T. (eds) *Advances in Human Factors, Business Management, Training and Education. Advances in Intelligent Systems and Computing*, vol 498. Springer, Cham DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-42070-7_27

Riva, G., and Wiederhold, B. K. (2022). What the Metaverse is (really) and Why We Need to Know About It. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 25(6), 355-359.

Roy, A. (2022). Metaverse Meaning – What is this New World Everyone’s Talking About?, <https://www.xrtoday.com/mixed-reality/metaverse-meaning/>, Accessed: 19.03.2022

Ryan, R. (2009). Self-determination Theory and Well Being. *Social Psychology*, 84(822), 848.

Ryskeldiev, B., Ochiai, Y., Cohen, M., and Herder, J. (2018). Distributed Metaverse: Creating Decentralized Blockchain-Based Model for Peer-To-Peer Sharing of Virtual Spaces for Mixed Reality Applications. In *Proceedings of the 9th Augmented Human International Conference* (pp. 1-3).

Situmorang, D. D. B. (2022a). Metaverse As a New Place for Online Mental Health Services in The Post-COVID-19 Era: Is It a Challenge or An Opportunity? *Journal of Public Health*. 45(2), e379-e380.

Situmorang, D. D. B. (2022b). Will Metaverse Become A More Exciting Place To Listen To Streaming Music For Mental Health?. *Journal of Public Health*, 45(2), e363-e364.

Siyayev, A., and Jo, G. S. (2021). Neuro-Symbolic Speech Understanding in Aircraft Maintenance Metaverse. *IEEE Access*, 9, 154484-154499.

Snider, M., and Molina, B. (2021). Everyone Wants to Own the Metaverse Including Facebook and Microsoft. But What Exactly Is It?, <https://www.usatoday.com/story/tech/2021/11/10/metaverse-what-is-it-explained-facebook-microsoft-meta-vr/6337635001/>, Accessed: 18.02.2022

Suh, W., and Ahn, S. (2022). Utilizing the Metaverse for Learner-Centered Constructivist Education in the Post-Pandemic Era: An Analysis of Elementary School Students. *Journal of Intelligence*, 10(1), 1-15.

Tan, H. (2021). Facebook Says It Expects Its Investment in The Metaverse to Reduce Its Profits By 'Approximately \$10 Billion This Year. <https://www.businessinsider.com/facebook-metaverse-investment-reduce-profits-by-10-billion-2021-10>.

Thomason, J. (2021). Meta Health-How will the Metaverse Change Health Care?. *Journal of Metaverse*, 1(1), 13-16.

Trigg, A. B. (2004). Deriving the Engel Curve: Pierre Bourdieu and the Social Critique of Maslow's Hierarchy of Needs. *Review of Social Economy*, 62(3), 393-406.

United Nation "Rising Up from Drought Together", <https://www.un.org/en/observances/desertification-day>, Accessed: 02.09.2022.

Van den Broeck, A., Ferris, D. L., Chang, C. H., and Rosen, C. C. (2016). A review of Self-Determination Theory's Basic Psychological Needs at Work. *Journal of Management*, 42(5), 1195-1229.

Vansteenkiste, M., Ryan, R. M., and Soenens, B. (2020). Basic Psychological Need Theory: Advancements, Critical Themes, and Future Directions. *Motivation and emotion*, 44(1), 1-31.

Wang, G., and Shin, C. (2022). Influencing Factors of Usage Intention of Metaverse Education Application Platform: Empirical Evidence Based on PPM and TAM Models. *Sustainability*, 14(24), 17037.

Web of Science, <https://www.webofscience.com/wos/woscc/summary/50d28d2a-5a70-4952-844d-b0a2c91907aa-2afaee7e/relevance/1>, Accessed: 19.03.2022.

WHO, UN Report: Global Hunger Numbers Rose to As Many As 828 million in 2021, <https://www.who.int/news/item/06-07-2022-un-report--global-hunger-numbers-rose-to-as-many-as-828-million-in-2021>, Accessed: 02.09.2022.

World Meteorological Organization, Drought, <https://public.wmo.int/en/our-mandate/water/drought>, Accessed: 02.09.2022.

Xiao, J. J., and Noring, F. E. (1994). Perceived Saving Motives and Hierarchical Financial Needs. *Financial Counseling and Planning*, 5(1), 25-44.

Yagci, S., Metaverse'de İstanbul'un Arsalarına Hücum, <https://www.dunya.com/hafta/metaversede-istanbulun-arsalarina-hucum-haberi-645980>,
Accsed: 14.02.2022.

Yagci, S., Metaverse'de İstanbul'un Arsalarına Hücum, <https://www.dunya.com/hafta/metaversede-istanbulun-arsalarina-hucum-haberi-645980>,
Accessed: 14.02.2022.

Yin, B., Wang, Y. X., Fei, C. Y., and Jiang, K. (2022). Metaverse as a Possible Tool for Reshaping Schema Modes in Treating Personality Disorders. *Frontiers in Psychology*, 13, 1-8.

Yurdakul, G., and Arar, T. (2023). Revisiting Maslow's Hierarchy of Needs: Is it Still Universal Content?. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 1-28.

Zallio, M., and Clarkson, P. J. (2022). Designing the Metaverse: A study on Inclusion, Diversity, Equity, Accessibility and Safety for Digital Immersive Environments. *Telematics and Informatics*, 75, 101909, 1-12.

Zaman, U., Koo, I., Abbasi, S., Raza, S. H., and Qureshi, M. G. (2022). Meet Your Digital Twin in Space? Profiling International Expat's Readiness for Metaverse Space Travel, Tech-Savviness, COVID-19 Travel Anxiety, and Travel Fear of Missing Out. *Sustainability*, 14(11), 6441, 1-19.

Zhang, C., Feng, S., He, R., Fang, Y., and Zhang, S. (2022). Gastroenterology in the Metaverse: The dawn of a new era?. *Frontiers in Medicine*, 9, 1-6.

Zhou, H., Gao, J. Y., and Chen, Y. (2022). The Paradigm and Future Value of The Metaverse for The Intervention of Cognitive Decline. *Frontiers in Public Health*, 10, 1-7.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2023, 6(10): 1444-1453.

DOI: [10.26677/TR1010.2023.1324](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1324)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

KAVRAMSAL MAKALE

Göç Olgusuna Bauman Sosyolojisinden Bakmak

Dr. Gülbaşak DİKTAŞ YERLİ, Sakarya Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, Sakarya, e-posta: gbasakdiktas@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1170-8907>

Öz

Her alanda belirsizliğin, öngörülemezliğin var olduğu, her şeyin akışkan biçim aldığı ve Bauman'ın akışkan modernite olarak tanımladığı evrede göç, önemli toplumsal olgu olarak bireylerin, toplumların yaşamlarında sarsıcı izler bırakmaktadır. Bauman sosyolojisinde göç olgusu bu kabullerle tartışılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, günümüz dünyasında tüm toplumlar için ortak bir sorun olarak kabul edilen göç olgusuna, Bauman sosyolojisinde nasıl ele alınıp, değerlendirildiğini göstermektir. Sebepleriyle sonuçlarıyla çok boyutlu zamansız ve mekânız olan göç olgusunu farklı yaklaşımlarla değerlendirmek ve anlamak, sorunun çözümünde ve yönetilmesinde önemlidir. Bauman'ın göç olgusuna yönelik tespit ve tartışmalarının da oldukça derin, çok yönlü ve eleştirel anlayışla gerçekleştirildiği görülmektedir. Günümüzde akışkanlık, öngörülemezlikle, geçicilikle, aidiyetsizlikle, yersizlikle, güvensizlikle varlık bulmakta ve tüm bunlardan göç de payını almaktadır. Bauman sosyolojisinde, çoğunlukla mülteciler özelinde göç olgusuna dair çözümler, kapsamlı sosyolojik bakışla karamsarlıktan öte umut verici söylemler ışığında şekillenmektedir. Bu doğrultuda çalışmada, şiddetlenerek artan göç olgusu, Bauman sosyolojisinde var olan argümanlarla değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göç Sosyolojisi, Bauman Sosyolojisi.

Makale Gönderme Tarihi: 20.07.2023

Makale Kabul Tarihi: 04.10.2023

Önerilen Atf:

Diktaş Yerli, G. (2023). Göç Olgusuna Bauman Sosyolojisinden Bakmak, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(10): 1444-1453.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2023, 6(10): 1444-1453. DOI:[10.26677/TR1010.2023.1324](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1324)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

Looking At Migration from Bauman Sociology

Dr. Gülbaşak DİKTAŞ YERLİ, Sakarya University, Health Services Vocational School, Sakarya, e-mail: gbasakdiktas@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1170-8907>

Abstract

In the phase where uncertainty and unpredictability exist in every area, everything takes a fluid form and Bauman defines it as fluid modernity, at this stage, migration, as an important social phenomenon, leaves shocking traces in the lives of individuals and societies. The phenomenon of migration in Bauman's sociology is discussed with these assumptions. The aim of this study is to show how the phenomenon of migration, which is accepted as a common problem for all societies in today's world, is handled and evaluated in Bauman's sociology. Evaluating and understanding the phenomenon of migration, which is multidimensional, timeless and spaceless, with its causes and consequences, with different approaches is important in solving and managing the problem. It is seen that Bauman's determinations and discussions on the phenomenon of migration are carried out with a very deep, multidimensional and critical understanding. Today, fluidity comes into existence with unpredictability, transience, lack of belonging, place lessness and insecurity, and migration takes its share from all these. In Bauman's sociology, the analysis of the phenomenon of migration, mostly specific to refugees, is shaped in the light of hopeful discourses rather than pessimism with a comprehensive sociological perspective. In this direction, in this study, the phenomenon of increasing immigration in the current period is evaluated with the arguments available in Bauman's sociology.

Keywords: Immigration, Sociology of Migration, Bauman Sociology.

Received: 20.07.2023

Accepted: 04.10.2023

Suggested Citation:

Diktaş Yerli, G. (2023). Looking At Migration from Bauman Sociology, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(10): 1444-1453.

GİRİŞ

Bauman sosyolojisinde göç olgusu, oldukça derin perspektifte ve çok boyutlu değerlendirilmektedir. Bauman, günümüz dünyasında göçle yaşananların sadece insanlık dışı veya ahlak dışı olmasının ötesinde devamlılığının olmayacağına dikkat çekmekte, göç olgusuna yönelik tartışmalarını bu doğrultuda yapmaktadır. Göç dönemi olarak tanımlanabilen yaşadığımız dönemde, ülkeler arasında, bölgeler arasında yaşanan eşitsizliklerin büyümesiyle, insanların daha iyi yaşam tarzına ulaşmak için göç eğilimleri hızlanarak artmaktadır. Göç, kişinin kendisinin, kökeninin yaşadığı yerden ayrılarak farklı bir yerde kalıcı olarak yaşamaya başlaması olarak tanımlanmaktadır (BM, 2017). Özellikle bireyler, sahip oldukları etnik köken, sınıf, inanç gibi niteliklerinden dolayı yaşamlarını sürdürmekte zorlandığında göç kaçınılmaz hale gelmektedir. Farklı demografik, iktisadi, ekolojik, sosyal problemler, insanların yaşadıkları bölgeleri, ülkeleri terk ederek, mülteci olarak yaşamak zorunda bırakmaktadır (Castles ve Miller, 2008: 8; Nail, 2022: 12). Literatürde son yüzyıl için göçmen yüzyılı kabulü dikkat çekmektedir. Günümüz dünyasında ulusal ve uluslararası boyutta, daha önce karşılaşılmamış sayıda göçmen hareketleri görülmekte, uluslararası örgütlerce, birçok ülkenin nüfusu içerisinde göçmen nüfusunun arttığı tespit edilmektedir.

Göç olgusu, neden ve neticesiyle farklı boyutlarda gerçekleştiği için sosyoloji, iktisat, hukuk vb. farklı disiplinler tarafından araştırılıp, üzerinde çalışılmaktadır. Göç, yaşanan toplumda var olan sorunlar nedeniyle isteğe bağlı veya isteksiz gerçekleştirilen hareketlerdir (Bayram ve Şengül, 2023: 3337). Zorluğu, süresi, kalıcılığı fark etmeksizin göç, başlangıç, zorluklarla dolu süreç ve varış içermektedir (Lee, 1966: 49). İnsanların yaşadıkları toplumlardaki sorunlar dışında küreselleşme benzeri faktörler de göçe yol açabilmektedir. Günümüz dünyasında insanların önemli bir kısmı yaşamlarını kurdukları yerleri terk ederek başka bir yerde yaşam kurmak amacıyla yer değiştirmekte ve göç, adeta bir yaşam tarzı haline gelmektedir (Bauman, 2012a: 89; Bauman, 2015: 41). Öncelikle coğrafi olgu olarak değerlendirilen göç, aynı zamanda tarihi anlamda insanlığın ortak olgusudur (Bartram vd., 2017: 15). Göç, insanlık için ne kadar tarihi bir olgu olsa da süreç içinde bu hareketliliğin dinamikleri farklılaşmaktadır.

Göçe maruz kalmış tüm ülkelerin, göçün meydana getirdiği sorunlarla mücadele etmek amacıyla politikalar geliştirdikleri ve tüm bu uygulamaların, göç olgusunun anlaşılmasına ilişkin yapılan çalışmalara zemin hazırladığı görülmektedir (Şahin, 2009: 2006). Göçe yol açan, ekonomik sorunlar, sosyal sorunlar, siyasal baskılar, dini zorlamalar gibi nedenler, itici bir etki oluştururken, tüm bu sorunların olmadığı daha iyi yaşamın gerçekleşebileceği, iyi eğitim, sosyal ve ekonomik yaşam koşulları çekici etki yaratmaktadır (Mutluer, 2003: 35). Göçlerin nedenlerine bağlı olarak eğitim, yaş, cinsiyet, etnisite farklılıkları oluşmakta, göçün niceliksel boyutu ve nereye yöneleceği belirlenmektedir. Göçler tarihine bakıldığında özellikle zorunlu göçlerin önemli yansımalarının olduğu görülmektedir. Tüm göçlerdeki temel amaç ise daha iyi bir yaşam tarzı ve daha güvenli yaşam olanaklarına ulaşmaktır.

Göç deneyimi, öncelikle yer değişikliği olarak değerlendirilse de gerçekte insanı ve toplumu sosyal, psikolojik, bilişsel, ekonomik açılardan olumsuz etkilere yol açmaktadır. Göç literatüründe farklı kavramsallaştırmalarla karşılaşılmaktadır. Özellikle uluslararası göçlerde göçmen, mülteci, sığınmacı kavramlarının sıklıkla kullanıldığı ve kimi zaman karıştırıldığı da görülmektedir. Literatürde göçmen, farklı nedenlerle, yaşadığı yerden başka bir yere geçmiş ve bu hareketlilik uluslararasıysa, ülkesinin yasal güvencesi devam eden bireyi ifade ederken, bireyin, mensup olduğu düşüncesi, ırkı, inancı benzeri özelliklerinden dolayı yaşadığı yerde yaşayamayacak muamele görmesinden dolayı yaşadığı ülke sınırları içinde güvende olmayan kişinin farklı ülkeye gitmesi ve oranın korumasını talep etmesi, mülteci olarak tanımlanmaktadır (Mutluer, 2003: 27). Mülteci hakkı kazanılana kadar geçen sürede de birey, sığınmacı olarak

tanımlanmaktadır. Mültecilik ve sığınmacılıkla, bireylerin göç öncesindeki yaşamlarında kazandıkları tüm statüleri, sahip oldukları tüm nitelikleri zedelenmekte, parçalanmakta ve hatta kimi zaman da tamamen kaybedilebilmektedir (Mutluer, 2003: 27). Kişi kaçınılmaz bir biçimde yabancı olarak kabul edildiği ve yabancı olduğu sosyal yapı içerisinde yer almaktadır. Bauman da göç olgusunu irdelerken yabancı anlayışına odaklanmaktadır. Ona göre, yaşam kuracakları yerlerinin yoksunluğu, devletsiz olmaları nedeniyle mülteciler, mutlak yabancı şeklinde değerlendirilmekte, yerli açısından yabancıların konumu, tanımı müphem kabul edilmektedir (2018a: 53).

Modernlik için önemli riskler barındıran müphemliğin modernlikle olan ilişkisinin benzeri yerli ve yabancıda mevcuttur. Yerli, yabancıyı kendine karşı tehlikeli olarak görmektedir. Karar verilemezler kavramsallaştırmasıyla yabancıyı yeniden tanımlayan Bauman, bu durumu şöyle açıklar, yabancılar hem hiçbir şey hem de her şey olma potansiyeline sahiptir, onlar “karar verilemezlerdir” çünkü tanımlanmada şu ya da budur demek, karşıt olmakta zorlanılır. Oysaki karşıt olmak önemlidir, düzenleyicidir. “Karar verilemezler” belirsizliklerinden dolayı karar verilemezler, bilgi ve eyleme ulaşmayı imkânsız hale getirirler, kaosu kaçınılmaz kılarlar (Bauman, 2003b: 80).

İçinde yaşanan çağın, başlangıcından bu yana önemli göçlerin çağı olarak değerlendiren Bauman, modern çağın, hesaplanabilir olma ve düzende kalma esasını gerçekleştirebilmek adına, bilinmeyen, belirsiz, müphem olanın belirlenebilir, hesaplanabilir ve bilinebilir duruma getirmenin amaçlanması gerektiğini ifade etmektedir (2018a: 53). Fakat amaçlanan belirlenme ve düzenlenme gerçekleştirilemediğinde veya kullanılmazlığın, bilinmezliğin mevcudiyetinin korunmasında, kişiler “artık” durumda bulunabilirler ve bu durumda Bauman tarafından “ıskarta hayatlar” şeklinde ifade edilmektedir. İskarta hayata sahip olmuş insanların, toplum için lüzumsuzluğuna, kullanılmaz halde oluşlarına, normale uymayışlarına vurgu yapılmaktadır. İskarta olmak, tereddütsüz gözden çıkarılmayı getirmektedir. Bauman’a göre ıskarta olarak tanımlanmak, kullanılmış, bir daha alınamayacak, istenmeyen herhangi standartlara uymayan eşya veya bir ürün olarak betimlenmektedir (2018a: 26). Kaçak göçmenler, sığınmacılar, mülteciler küreselleşmeyle birlikte “artık” hale gelmektedir (Bauman, 2018a: 76). Bu tanımlama günümüzde Avrupa ülkelerine ulaşmak amacıyla tüm tehlikeli yolları deneyen, ölümü göze alan göçmenlerle örneklendirilebilmektedir. Tüm zorlu mücadeleler sonrası ulaşılan yeni ülkede ıskarta hayat, olarak var olmak, uyum sağlayamamakla, işsizlikle, toplumun bütünlüğünü sağlığını bozan artıklar olarak karşılık bulmaktadırlar (Bauman, 2018a: 96-104).

Bauman, günümüzdeki göçün niteliklerini tarihsel özellikleriyle irdelerken, göç etmek zorunda kalmış kişileri yerinden edilmiş olarak tanımlayarak bu durumun baş mimarının, batının yayılcı ve baskıcı eğilimleri olduğunu savunmaktadır. Batılı ülkelerin, modern veyahut postmodern zamanlarda uygarlıkları biçimlendirme çabaları, kalıcı halde ve adeta bir kriz şeklinde göç olgusunu beslemektedir. Birçok sosyolojik kuramda tartışılan ve kapitalizme bağlanan göç olgusu, Bauman sosyolojisinde farklılaşmakta, Avrupa Yahudilerine karşı yapılanlar doğrultusunda tartışılıp, modern ve postmodern dönem eleştirisiyle ele alınmaktadır. Göçle birlikte kaçınılmaz olan öteki olma hali onlar ve ben ayrımıyla yerini almakta ve bu hal sürekliliğini korumaktadır. Yaşadığımız dönemin mülteci problemini kapımızdaki yabancılar şeklinde açıklamaya çalışırken, problemi, modernite Avrupa’daki Yahudilerle, postmodernite de göçmenlerle irdelenmektedir. Yabancı, öteki kavramlaştırmalarıyla göçmen tanımlamasını yapan ve göçün sürekliliğine vurgu yapan Bauman, mültecilerin postmodern çağın korkulanı olduğunu ifade etmektedir (Bauman ve Lyon, 2016a: 84). Bu doğrultuda, yabancılar modern dönemde gerçekleştirilen yok etme yaklaşımından sıyrılıp, postmodern dönemde onlarla nasıl yaşanabileceğinin belirlenmesi gerekmektedir. Postmodern dünyada göç sorunun odağı budur ve bu odak bağlamında sorunun çözümü gerçekleştirilebilir.

Odaklanılması gerektiğini düşündüğü sorunun boyutuna ilişkin Bauman, oldukça derin tespitlerde bulunmaktadır. Ona göre, göçmenler, güvenlik, yaşam şekilleri gibi toplumsal endişelerin ortaklaştırıldığı, suçlunun suçtan önce ilan edildiği bir dönemde, gözdağı unsuru biçiminde kodlanmaktadır. Fakat gözdağının dışında, “artık”, “baş belası” benzeri etiketlerle de nitelendirilmektedir. Tüm bu nitelendirmelerle Bauman, göçmenlere yönelik duyulan endişeyi açıklamakta, bu korku ve endişeyle göçmenler “insan dışı” laştırılarak fark edilmez hale getirilmektedir. Bu süreci ise Bauman “ahlaki panik” kavramsallaşmasıyla tanımlar. Bauman, mültecilerin, bilindik, aşına kavramlarla anlaşılamayacağına, bizler gibi bireyler tarafından onlara dair düşünmenin mümkün olamayacağı hatta hayal dahi edilemeyeceğini ifade etmektedir (Bauman, 2017b: 189). Ancak bu hayal edilememe hali artık tüm insanlığın “yok hükmünde” olması anlamına gelmektedir (Sennett, 2014: 54-89).

Bu çalışmanın amacı, günümüz dünyasında tüm toplumlar için ortak bir sorun olarak kabul edilen göç olgusuna, Bauman sosyolojisinde nasıl ele alınıp, değerlendirildiğini göstermektir. Sebepleriyle sonuçlarıyla çok boyutlu zamansız ve mekânız olan göç olgusunu farklı yaklaşımlarla değerlendirmek ve anlamak sorunun çözümünde ve yönetilmesinde önemlidir. Bauman’ın göç olgusuna yönelik tespit ve tartışmalarının da oldukça derin, çok boyutlu ve eleştirel anlayışla gerçekleştirildiği görülmektedir. Günümüzde akışkanlık, öngürülemezlikle, geçicilikle, aidiyetsizlikle, yersizlikle, güvensizlikle varlık bulmakta ve tüm bunlardan göç de payını almaktadır. Bauman sosyolojisinde, çoğunlukla mülteciler özelinde göç olgusuna dair çözümler, kapsamlı sosyolojik bakışla karamsarlıktan öte umut verici söylemler ışığında şekillenmektedir. Bu doğrultuda çalışmada, içinde bulunduğumuz dönemde şiddetlenerek artan göç olgusu, Bauman sosyolojisinde var olan argümanlarla değerlendirilmektedir.

BAUMAN SOSYOLOJİSİ

Bauman, içinde bulunduğumuz dönemi postmodernite olarak nitelennemekte, akışkan modernite kavramıyla tanımlamaktadır. Bauman’a göre yaşadığımız günümüz dünyasını akışkan modernite, postmoderniteden daha doğru tanımlamaktadır. Çünkü var olan modern toplumlar öylesine hızlı değişkenlik içerisindedir ki tam olarak akışkan bir dönemde oldukları görülmektedir (Bauman ve Lyon, 2016a: 9). Bu tanımlamada Bauman, sürekli var olan değişime ve belirsizliğin kesinliğine vurgu yapmaktadır (Bauman, 2017a: 14). Modern dönemin kabulünde en üst mükemmelliğe ulaşmak varsa, akışkan modernite de sonsuz bir gelişme kabulü vardır (Bauman, 2017a: 12-13). Bu kabul modernitenin katı aşamasından sıvı aşamasına geçilmektedir (Bauman, 2017b: 142). Artık hedef farklıdır. Modernite, katı aşamadır ve hedefi yarını kesinleştirmek ve kontrol altına almak iken akışkan nitelik gösteren yeni dönemde hedef, yarının kontrol altına alınamayacağına teminatına yönelmektedir (Bauman, 2017a: 15). Var olan akışkan, düzensiz, sıvılaşmış hal modernitenin farklı bir formudur ve modernitenin kusursuz keskinliği imkânsız bir hal almaktadır (Bauman, 2003: 168).

Belirsizliklerin hüküm sürdüğü bu yeni dünyada Bauman, tüm bilinenlerin silinmesi gerektiğini çünkü artık eskiye dair hiçbir tekniğin bugünün insanı için işe yaramadığını savunurken, yeni koşullara uygun yöntemlerin de henüz bulunup gerçekleştirilemediğini ifade etmektedir (Bauman, 2017a: 13). Var olan için herhangi bir tanımlama yapılarak bir hareket yöntemi oluşturulamamakla birlikte, tekrar şekillendirmeye ihtiyaç duyulan bir belirsizlikte, bulanıklıkta bulunmaktadır. Akışkan değişim, anlaşılmayı da denetimi de olanaksızlaştırmaktadır.

Günümüz dünyasında var olan her şey kesintisiz değişmekte, ilgi duyduklarımız, izlediklerimiz, özendiklerimiz, düşlediklerimiz, kaygılarımız sürekli değişmektedir. Değişimdeki sınırsızlık, bitmezlik yaşamın her alanında: hayat koşulları, bağlanmalar, kopmalar, tehditler sürekli değişmekte öyle ki bu değişimlerin hızından dolayı sürece, herhangi müdahale etme fırsatı

bulunmamaktadır (Bauman, 2011a: 9). Bu bağlamda kısa süreli kimliklerin ve planların, geçici ilişki ve bağlantıların, güçsüzleşmiş kurum ve yönetimin yani artık bireyden, gruba ve topluma belirsizliklerin ve geçiciliklerin hüküm sürdüğü bir dünyada yaşanılmaktadır. Küreselleşmiş dünyada, belirsizlik tehlikeyi de beraberinde getirmekte bu gerçeklik evrensel bir hal almaktadır (Bauman, 2017a: 19). Bauman'a göre modern dönemin dışladığı, yok etmeye çalıştığı belirsizlik, müphemlik, akışkanlık günümüzde dünyanın her yerine hızla yayılmaktadır (Bauman, 2003b: 18).

Bauman, akışkanlığın sebep, sonuç ve göstergesinin varlığını tartışırken, devletlerin hızla çokuluslu bir biçim almakta olduğunu, sermayenin dünyayı gezdiğini ve gezen sermayeye cazip gelebilmek adına devletlerin ödünler verdiğini belirtmektedir (Bauman, 2010: 16; Bauman, 2014: 338; Bauman, 2017a: 17). Gittikçe küreselleşen ve gezginleşen ekonomi, politik kontrollerden ve yerel sınırlamalardan kopunca, dünya genelindeki popülasyonun en zengin ve en yoksul olanları arasında hızla keskinleşerek şiddetlenen ekonomik ayrılıkları meydana getirmekte, bu durum altta kalan kesimin marjinalleşmesine, gereksizleşmesine neden olmaktadır (Bauman, 2012b: 186). Günümüz dünyasında eşitsizlik evrensel bir hal almakta ve derinleşmektedir. Zengin daha zenginleşirken, fakirde aynı yoğunluk ve hızda fakirleşmektedir. Merkezi ekonomiler uluslararası ekonomilerin kontrolüne girmekte, yerelde atılan her adımın dünya piyasalarına hizmet etmesi beklenmektedir. Bauman'a göre bu yeni düzende temel amaç toprak elde etmek değil küresel güçlerin çıkarları doğrultusunda hareket etmek, küresel ekonominin akışını sağlamaktır (2017a: 38). Göç olgusunun da bu doğrultuda anlamlandırılması gerekmektedir. Sermayenin akışının, dünyada dolaşımının, kesintisiz sağlanması için riskli görülen yerlere güvenlik, insan hakları, demokrasi götürme vaadiyle gerçekleştirilen faaliyetler, insanları topluluk halinde göçe, mülteci olmaya zorunlu kılmaktadır. Günümüz dünyasında yaşanan göç olaylarının ve mülteci sorunlarının kökeninin bu gerçeklikle anlamlandırılması gerekmektedir

BAUMAN SOSYOLOJİSİNDE GÖÇ OLGUSU

Dünya tarihine bakıldığında, keskin bir yerli, yabancı ayrımının olduğu ve yerli olmanın yabancıyı dışlama, uzaklaştırma çabası içerisinde olmayı gerektirdiği görülmektedir (Bauman, 2013b: 22). Bu doğrultuda Bauman, yabancıyı tanımlamaktadır. Yabancı, tanımadığımızdan bilmediğimizden ziyade önemli ölçüde niteliklerini bildiğimiz kişilerdir, çevremizde yaşarlar ve sıklıkla görürüz. Şayet bilinmeselerdi, Bauman'a göre hiç kimse olarak tanımlanarlardı (Bauman, 2013a: 68). Daha anlaşılır bir ifadeyle yabancılar, fiziksel açıdan yakın fakat toplumsal açıdan uzaktırlar. Akışkan modernitenin en aşına yabancıları ise mültecilerdir. Mülteciler, gittikleri yerlerde yaşayanlara güvenliklerinin, huzurlarının ve rahatlarının yetersiz ve dayanaksız olduğunu göstermektedir (Bauman, 2010: 36-38). Küresel dünyanın atığı olarak nitelenen mülteciler, kinle karşılanan, öfkelenilen koşulsuz yabancıdır. Bauman'a göre devletsizdirler (2010: 38). Sürekli belirsizlik halinde olan mülteci, yer değiştirmekten ziyade yerlerini kaybetmektedir (Bauman, 2010: 38; Bauman, 2017b: 198). Öncü demokrasi temsilcileri tarafından, daha insani haklar, demokrasi vaadiyle bu kişilerin varlığı hızla artarken, sebep olan temsilciler aynı hızla göç akınından kendilerini korumakta, kapılarını kapatmaktadır. Genel tavır dışlayıcıdır. Bu güçler, her şeye rağmen sınırlarını aşarak gelenleri uzaklaştırmaya yönelik tüm yolları kullanmaktadır (Bauman, 2017b: 193). Bu eylemler kamplarla, sınır dışı edilmelerle örneklendirilebilmektedir. Kampta olmak, mülteci için tüm insanlıktan dışlanmak, sürgün halinin sürekliliğinin temini anlamına gelmektedir (Bauman ve Lyon, 2016a: 72-73). Kamptan ayrılışlar da mülteciler, herhangi bir yere ait olmadıkları gibi onların aidiyetsizlikleri, yer yitimleridir. Akışkan moderniteyle tanımlanan dünyada, merkezsizleşme, güvensizleşme,

belirsizleşme yaygınlaşmakta, çağın bu akışkanlığı da yabancılar yani mültecilere yansımaktadır. Yabancılar yönelik, dışlama, istememe, uzaklaştırma evrensel bir tutuma dönüşmektedir.

Bauman, göçmeni vatanını yitiren ve yeni bir vatan bulamayan olarak değerlendirmektedir (Bauman, 2016b: 201-203). Edinilen zorunlu göç tecrübesi, arkada bırakılanla tükenmeyecek kavgayı ve özlemi kapsamaktadır (Chambers, 2014: 44). Bu doğrultuda göç, fiziksel bir yer değişimi ile hüviyet, mensubiyet bunalımlarını daimî biçimde muhafaza etmekte, keskin zihinsel yıkılmayı da beraberinde getirmektedir. Köklerinden uzaklaşmışların (mülteci, sığınmacı, göçmen) oranları sürekli artmakta, bu insanlar, tüm toplumlar için krize neden olmaktadır. Göçmen için bütün kimlik ihtimalleri farklı riskler barındırmakta, köklerini köksüzlükte var etmek zorunda kalmaktadır. Bu koşullarla kendisi için devamlılık sahası oluşturmaya uğraşan göçmene karşı gösterilen tepkilerde yaşamsal öneme sahip olmaktadır.

Bauman, yabancı kavramını modern ve postmodern yabancı şeklinde ikiye ayırarak, belirsizlik ve düzen odağında irdelemektedir (Bauman, 2011b; Bauman 2013b; Bauman, 2014). Modernizm öncesi ve sürecindeki yabancılik tecrübesini Yahudi olma perspektifinde tartışmaktadır (Pietsch ve Marotta, 2009: 188). Postmodern zamanlarda ise yabancı, küreselleşmenin yansımalarıyla göçmenler, farklı etnisitidekiler, evsizler başka bir ifadeyle alt kültürden gelenler benzeri değişik yabancı sınıflandırmalardakiler bulunmaktadır (Bauman, 2014: 176). Avrupa Yahudileri özelinde betimlenen yabancılar, Bauman'a göre modern zamanın yabancılarıdır. Bu doğrultuda modernizmin, düzen ile tanımlandığı görülmektedir. Özdeşleşilen düzen, modernizmdeki tüm eylemlere yönelik istikrarlı bir yapı sunmaktadır. Sosyal düzende olayların gerçekleşmeleri tesadüfi değil, keskin sınıflandırmalarla ayrılmaktadır. Modern sosyal yapıda var olan düzende kişi, bazı olayların yaşanacağını, bazılarının yaşanmayacağını, bazılarının ise yaşanma ihtimalinin olduğu gerçekliğiyle yaşamaktadır. Mevcut düzenin kabulü, insanlar içinde istikrarlı, belirli bir dünya anlamına gelmektedir. Bu şekilde bireyler aşına oldukları dünyada güvende yaşamaktadır (Bauman, 2013b: 18). Bu dünya sınırları belirlenmiş, benimsenen düzen yaklaşımı içinde toplumda karşılığını bulmuş ve tüm bunlar ışığında, var olan dışlanma, dışlama uygulamaları sergilenmiştir.

Modernitenin, bilinmeze, net olmayana yönelik direnci, düzen idraki, yabancı kavramına ilişkin yaklaşımında da etkili olmaktadır. Modern zamanların yabancıları, düzen içinde keskin sınıflandırma yaklaşımıyla oluşan onlar ve biz konumlandırmasında varlık bulmaktadır. Bauman, bu keskin sınıflandırılmaya, ayrışmaya yabancıların itirazları olduğunu belirtmektedir. Bauman'a göre yabancılar, bütün bölünmeleri, ayrışmaları ayakta tutan her türlü şeye karşı durmaktadır. Yabancılar, yerleşik kabullere uymamakta ve tezatlıklarla hüküm süren geçerlilikleri reddetmektedir. Onlar dost ya da düşman değillerdir (Bauman, 2013a: 65-66; Bauman, 2011b: 114). Yabancılar nasıl davranılacağı veya ne yapılacağı belirsizdir. Mutlak düzenin olduğu modern dünyanın sakinleri için bu belirsizlik korkutucu olmaktadır. Modernitede düzenin temini, yabancıya karşı gerçekleştirilen mücadeleyle mümkün görülmektedir. Yabancıyla mücadele ise asimilasyon ve yok sayılma şeklinde gerçekleşmektedir. Asimilasyonla yabancı, kendi ile aynı hale getirilmesi, adeta yok edilmesi anlamındadır. Diğer yol ise yabancıyla hiçbir iletişim süreci içerisinde bulunmamak ve onların kusulmasıdır. Bu mücadele yöntemi ise iki şekilde gerçekleştirilmektedir. Oluşturulan gettoların içinde kalmaları veya fiziksel olarak gettolar kadar görünür duvarlarla olmasa da gettolar kadar keskin görünmeyen her türlü birlikteliği ve iletişimi yasaklayan duvarların arkalarında kalmalarıdır. Yabancılar yönelik mücadele de asimilasyon kapsayıcı iken, kuma dışlayıcı niteliktedir (Bauman, 2013b: 33-34; Bauman, 2014: 247). Her yöntemin de kutuplaştırdığı inkâr edilemez bir gerçektir.

Bauman, postmodern dönemle birlikte yabancıya yönelik bakış açılarının ve deneyimlerin farklılaştığını düşünmektedir. Düzene dair kavrayıştaki farklılaşma, belirsizliği de

farklılaştırmakta, yabancınn tanımlanması da dönüşmektedir. Modern zamanların şartları geçerliliğini yitirmeye başlamaktadır. Oluşan belirsizliklerde de bulanıklık, net olmama söz konusudur: gariple sıradan, biz ve yabancı, anormalle normal aralarındaki farklılıklar da belirsizleşmektedir (Bauman, 2011b: 107). Günümüz dünyasında yaşam artık süreklilikten ve düzenden yoksundur. Postmodern dünyada geçerli olan belirsizliktir. Üstelik bu belirsizliğin geçiciliği söz konusu dahi değildir. Düzenin düşmanları, dengesizlik, karasızlık, kestirilemezliktir. Postmodern yabancınn, modern yabancıda olduğu gibi yok edilmemesi gerekmektedir. Çünkü Bauman'a göre, postmodern yabancı, bulanık yapı içerisinde bir nevi yol göstericiler olarak kabul edilmektedir. Artık problem yabancınn nasıl yok edileceği değil onunla nasıl yaşanacağıdır (Bauman, 2013b: 49).

Belirsizliğin, istikrarsızlığın, bulanıklığın var olduğu bu akışkan dönemde, yabancılarla yaşam, mekânsal farklılaşma ve tüketim alışkanlıklarıyla tanımlanmaktadır. Akışkan dönemde yabancı iki şekilde sınıflandırılmaktadır. Bauman, kentlerin içinde her türlü yaşama biçiminin barındırıldığını ve kentte yaşayanların, yabancılardan fiziksel olarak uzaklaşma olanakları ölçüsünde tabakalaşmanın gerçekleştiğini ifade etmektedir (Bauman, 2011b: 114; Bauman, 2014: 181). Farklı bir ifadeyle evlerini yabancıların yaşadıkları yerlerden başka yerlere taşıyamamakla içinde bulunacakları sınıf şekillenmektedir. Bu doğrultuda Bauman'a göre ekonomik durumu yüksek, güvenli yerleşim yerlerinde yaşayan kentliler için yabancı tehditkâr görülmeyebilmekle birlikte, hatta verebilecekleri hizmetlerinin yönetimi koşuluyla, haz verici olarak değerlendirilebilmektedir (Bauman, 2011b: 115). Bauman, günümüz dünyasının yabancılarının göçmenler olduğunu düşünmektedir. Onlar daima yerlilere karşı yabancıdır. Özellikle kitle halinde gelen yabancılar, yerli halkın hayat şekilleri ve değerleri üzerinde etki yaratmaktadır. Bauman'a göre, kitle halinde gerçekleşen yabancı akını, yerel halk nazarında, yaşam şekilleri ve değerleri açısından tehdit olarak görülmektedir (Bauman, 2018b: 10-15). Bu doğrultuda modern dünyanın da postmodern dünyanın da yabancıları olan göçmenler, gün geçtikçe artmalarıyla birlikte korunmak zorunda kalınan yabancından ziyade korkutucu, yaşamı tehdit eden yabancılar sınıflandırılmasıyla tanımlanmaktadır.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Postmodern dönemin çerçevesi üzerine düşünen Bauman, sosyolojik bir çözümlemeyle göç olgusunu değerlendirmektedir. Göç olgusunu genel anlamda yabancı, ahlak ve korku kavramları doğrultusunda tartışmaktadır. Göç olgusunu tartışmasının başında göçe kaynaklık eden toplumsal tutumlara ardından göçün sonucundaki toplumsal tutumlara dikkat çekmektedir. Göç olgusunu kriz olarak niteleyen Bauman, özellikle göçün Avrupa'ya olan yansımalarına ve etkilerine bakmaktadır. Toplumsal huzuru riske atan bir etmen şeklinde bakılan göçün, insanlar üzerinde paniğe neden olduğu aynı zamanda sıradanlaştırıldığını düşünmektedir. Belirsizliklerin, kuralsızlıkların ve düzensizliklerin varlık bulduğu küresel dünya, yaşamlarını bırakmak zorunda kalarak yeni yaşam kuracak yer arama arayışına giren mültecileri meydana getirmektedir. Bauman, göçün kitlesel ve öngörülemez bir şekilde yabancı akınına neden olmasından dolayı, toplumsal kaygıya yol açtığını ifade etmektedir. Kitlesel, ön görülemez göç, milliyetçiliğe tehdit algılanarak çatışmayı doğurarak ırkçılığı tetiklemektedir. Aynı zamanda gelişmiş, sermaye sahibi ülkelerin daha ucuz iş gücünü edinmek için yabancı akınına kullanma eğilimleri söz konusudur. Ancak göçün merkezinde yabancı var olmakta ve yerli halk ile yabancı arasında güvensizlik ve karşıtlık yükselerek artmaktadır. Bütün bunlarla birlikte Bauman, insanlığın ciddi bir kriz yaşadığını ve bu krizde ancak dayanışmayla aşılabileceğini savunmaktadır. Güvenlik, Bauman'ın göç olgusuyla birlikte tartıştığı bir kavramdır. Güvensizliğin kaynağı olarak görülen göçmenler, mevcut yaşantıları tehdit etmekte, geleceği

belirsizleştirmektedir. Göçmenler belirsizliklerin ötesinde terörize edilmektedir. Oysaki Bauman'a göre göçmenlerin kaçtıkları şey de tam bu durumdur. Dönemin temel kaygısı da güvene karşı düzen ya da tam tersi düzene karşı güvendir.

İnsanların tarih boyunca yaşamlarında önemli değişimler gerçekleşmektedir. Bauman için, yok olma ve var olma arasında mücadele veren insanın, bu mücadelede başarılı olabilmesi için yabancılarla dayanışma içinde ve birlikte yaşayabilme yeteneğine sahip olması gerekmektedir. Kuvvetli sosyal bağları imkansız kılan, günümüz dünyasının "sıvı" aşamasında, evrensel bir çare üretmek, dışsallaştırılan göçmenlerle, sığınmacılarla, mültecilerle yaşamayı, onların hayat kavgaları için ortak bir gelecek kurma amacıyla, dayanışmayı öğrenmeyle doğru orantılıdır. Ötekileştirilenleri (göçmen, mülteci, sığınmacı), yaşam alanlarından uzaklaştırmak, kilitli kapılar, ulaşılmaz yükseklikteki duvarlar ardına koymak, problemin yok olmasını sağlamamaktadır. Problem yalnızca fiziksel olarak uzaklaştırılmış olmakta ancak bu şekilde yok olması olanaksızlaşmaktadır (Bauman, 2017b: 190). Bauman, insanların birlikteliğine vurgu yaparak bu birlikteliğin olası olduğunu savunmaktadır.

Bauman sosyolojisinde göçmene, ötekine, yabancıya ilişkin duyarlılık, farklılıkların kabul edilerek değer verilmesi karşılığını bulmamaktadır. Bauman'a göre insanlığın tüm farklılıklarıyla birlikte var olan, insanlığı birleştiren ortak tarafları mevcuttur, önemli olan da bıkmadan bu birleştirici etmenlerin keşfedilmesi çabasının sürekliliğinin sağlanmasıdır (Bauman, 2014: 104). Bauman'ın analizleri, yabancıların hızla arttığı günümüz dünyasında, farklılıklara karşı duyulan ötekileştirici, dışlayıcı tutumların sonlandırması, bununla birlikte ortaklıklara odaklanması gerektiğinin bu çağ için yaşamsal bir zorunluluk olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda Bauman, şiddetli bir biçimde küreselleşen dünyada, insanlığın birbirine bağımlı olduğunu, karşılaşılan toplumsal sorunların mahiyetinin de evrensel olduğunu, var olan bağımlılıkla birlikte, bireysel ve yerel sorunların hiçbirinin çözümünün bireysel veya yerel çabalarla mümkün olamayacağı, küresel olması gerektiği kabulünün varlığı anlaşılmaktadır.

Bauman sosyolojisindeki göç olgusuna yönelik tartışmalar ışığında, göçmen, sığınmacı, mülteci şeklinde yaşam kurdukları yerden başka bir yere gitmek zorunda kalmış insanlar açısından var olan koşullar hem sosyal hem psikolojik hem ekonomik oldukça sarsıcı ve örseleyici görülmektedir. Ancak tüm bu farkındalıklarla birlikte Bauman, mevcut durumun devamlılığının imkânsız olduğunu savunmakta, kimin ne zaman göçmen ne zaman yerleşik olacağını bilmesinin mümkün olmadığı, akışkan bir zamanda yaşanıldığına dikkat çekmektedir. Tam da bu nedenlerden dolayı bir an önce ötekiyle, yabancıyla birlikte yaşama deneyimlerinin güçlendirilmesi, yaşamın her alanında hayata geçilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

BM. (2017). Modalities for the intergovernmental negotiations of the global compact for safe, orderly and regular migration. https://www.iom.int/sites/default/files/our_work/ODG/GCM/A-71_280-E.

Bartram, D., Poros, M. V. and Monforte, P. (2017). *Göç Meselesinde Temel Kavramlar*. Ankara: Hece Yayınları.

Bauman, Z. (2003a). *Yasa Koyucular ile Yorumcular*. (Çev. Kemal Atakay), İstanbul: Metis Yayıncılık.

Bauman, Z. (2003b). *Modernlik ve Müphemlik*. (Çev. İsmail Türkmen), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (2010). *Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var Mı?*. (Çev. Funda Çoban ve İnci Katırcı), Ankara: De Ki Basım Yayım.

- Bauman, Z. (2011). *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup*. (Çev. Pelin Siral), İstanbul: Habitus Yayıncılık.
- Bauman, Z. (2011). *Bireyselleşmiş Toplum*. (Çev. Yavuz Alogan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2012a). *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2012b). *Siyaset Arayışı*. (Çev. Tuncay Birkan), İstanbul: Metis Yayınları.
- Bauman, Z. (2013a). *Sosyolojik Düşünmek*. (Çev. Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2013b). *Postmodernizm ve Hoşnutsuzlukları*. (Çev. İsmail Türkmen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2014). *Parçalanmış Hayat*. (Çev. İsmail Türkmen), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2015). *Akışkan Modern Dünyada Kültür*. Ankara: Atıf Yayınları.
- Bauman Z. ve Lyon, D. (2016a). *Akışkan Gözetim*. (Çev. Elçin Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2016b). *Modernite ve Holokaust*. (Çev. Süha Sertabibiyle), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Bauman, Z. (2017a). *Akışkan Modernite*. (Çev. Sinan Okan Çavuş), İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Bauman, Z. (2017b). *Akışkan Aşk: İnsan İlişkilerinin Dayanaksızlığı*. (Çev. Işık Ergüden), İstanbul: Alfa.
- Bauman, Z. (2018a). *İskarta Hayatlar: Modernite ve Safraları*. (Çev. Osman Yener), İstanbul: Can Yayınları.
- Bauman, Z. (2018b). *Kapımızdaki Yabancılar*. (Çev. Emre Barca), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayram, K.ve Şengül, F. (2023). Üniversite öğrencilerinde göçmenlik algısı (karşılaştırmalı bir analiz İstanbul- Şırnak örneği). *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 336-351.
- Chambers, I. (2014). *Göç, Kültür, Kimlik*. (Çev. İsmail Türkmen ve Mehmet Beşikçi), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Lee, E. S. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3(1):47-57.
- Mutluer M. (2003). *Göç Sorunsalı Üzerine Kuramsal Çerçeve*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Nail, T. (2022). *Göçmen Figürü*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pietsch, J. and Marotta, V. (2009). Bauman, strangerhood and attitudes towards immigrants among the Australian population. *Journal of Sociology*, 45(2), 187-200.
- Sennett, R. (2014). *Yabancı. Sürgün Üzerine İki Deneme*. İstanbul: Metis.
- Şahin, İ. (2009). Eşikte Yaşamak- Bir Kadın Tecrübesi Olarak Göç ve Ritüel. *Turkish Studies*, 4/8 <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.1035>, p.2056-2081.